

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**BATI BALKANLAR'IN GÜVENLİK VE İSTİKRARINDA
NATO-AB'NİN ROLÜ: ÇATIŞMADAN İŞ BİRLİĞİNE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM AĞAN

TEZ DANIŞMANI
DR.ÖĞR. ÜYESİ SİBEL ELİF ÖZDİLEK

ANKARA

2025

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**BATI BALKANLAR'IN GÜVENLİK VE İSTİKRARINDA
NATO-AB'NİN ROLÜ: ÇATIŞMADAN İŞ BİRLİĞİNE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM AĞAN

TEZ DANIŞMANI
DR.ÖĞR. ÜYESİ SİBEL ELİF ÖZDİLEK

ANKARA

2025

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

21.05.2025

İbrahim AĞAN

ADAMA

*Bu akademik yolculuğun her aşamasında sabrını, sevgisini ve desteğini benden
esirgemeyen kıymetli eşime; hayatıma neşe ve anlam katan sevgili oğluma...*

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimine başlarken tez konusu olarak çalışmayı amaçladığım konuların başında Uluslararası Örgütler ve Balkanlar bölgesi yer almaktaydı. Hatta mülakat sürecinde yöneltilen “Hangi alanda yoğunlaşmayı düşünüyorsunuz?” sorusuna NATO ve Balkanlar cevabını vermiştim. Bu doğrultuda genel çerçevesi net olan tez konusunun sınırlarını belirlemek kararsızlıklarla ilerlese de, nihayetinde uluslararası örgütlerin Balkanlar’daki barış ve istikrar arayışları ekseninde şekillenmiştir.

Uluslararası örgütler, etkinlikleri ve karar alma mekanizmalarındaki aksaklıklar nedeniyle tartışmalara konu olsa da, küresel ve bölgesel sorunların çözümünde iş birliği zeminleri sunan ve uluslararası sistemin anarşik doğasını kısmen de olsa düzene kavuşturan kritik aktörlerdir. Bu bağlamda çalışma kapsamında yaptığım literatür taramasında, uluslararası sistemin iki önemli aktörü olan NATO ve Avrupa Birliği’nin rollerini, tarihsel süreçlerini ve stratejik dönüşümlerini ayrı ayrı ele alan çok sayıda çalışmaya ulaştım. Ancak bu iki örgütün karşılıklı etkileşimlerini ve geliştirdikleri iş birliği mekanizmalarını konu alan çalışmalara daha sınırlı ölçüde rastladım. Bu gözlem, NATO ve AB’nin tezin ana aktörleri olarak belirlenmesinde önemli bir etken olmuştur. Ayrıca tez danışmanımın uluslararası örgütler çalışmam yönündeki teşvikleri de bu yöndeki motivasyon kaynaklarımdan birisi olmuştur.

Balkanlar’a yönelmemde ise; uluslararası ilişkiler bağlamındaki görevim dolayısıyla bölgeye dair gelişmeleri yakından takip etme fırsatımın bulunduğu bir dönemde yüksek lisans eğitimine başlamış olmam yönlendirici olmuştur. Bu kişisel tecrübenin yanı sıra, Türkiye’nin Balkanlar ile olan derin tarihsel ve kültürel bağları, çok boyutlu dış politikası ve bölgeyle kurduğu özel ilişkiler ağı, bu coğrafyaya olan akademik ilginin şekillenmesinde etkili rol oynamıştır.

Güvenlik ve istikrar teması ise, kökleri asırlar öncesine dayanan, hüküm sürdüğü topraklara barış ve huzur iklimini nakşetmiş bir medeniyetin tarihsel mirasıyla şekillenmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun geniş coğrafyalarda tesis ettiği huzur ve barış anlayışı, farklı kültür ve inançları bir arada yaşatma başarısı, günümüzdeki güvenlik ve istikrar tartışmalarına ışık tutmaktadır. Bu tarihsel miras, modern Türkiye’nin mimarı Ulu Önder Atatürk’ün “*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*” ilkesiyle evrensel bir barış vizyonuna evrilmiştir. Günümüz Türk dış politikası, bu yaklaşımı temel alarak barışın tesisi, yapıcı diyalogun güçlendirilmesi ve çok taraflı ilişkiler yoluyla bölgesel ve küresel düzeyde

istikrara katkı sunma hedefini sürdürmektedir. İşte bu güçlü tarihsel süreklilik ve barış idealinden aldığım ilhamla, bu çalışma ile barışçıl çözümler ve istikrarlı politika yapımı konusunda derinlemesine bir analiz yaparak, bu alanlardaki akademik literatüre katkı sunmak amaçlanmaktadır.

Bu kapsamda; yüksek lisans eğitimime başladığım dönemde çalışmak istediğim temel alanlara dair genel bir fikrim olmasına rağmen, tez konusunu spesifik olarak sınırlandırma süreci düşündüğümünden daha meşakkatli olmuştur. Nihayetinde, yukarı bahsi geçen üç etken, yani “NATO-AB İlişkileri, Balkanlar, Güvenlik ve İstikrar” eksenindeki kesişim, bu sürecin sonunda tez başlığımın “*Batı Balkanların Güvenlik ve İstikrarında NATO ve AB’nin Rolü: Çatışmadan İş Birliğine*” olarak şekillenmesini sağlamıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında değerli katkıları bulunan, bilgi ve deneyimleriyle bana yol gösteren değerli danışmanım Dr.Öğr. Üyesi Sibel Elif Özdilek’e en içten teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans eğitimim boyunca bilgi birikimi ve rehberliğiyle akademik ve entelektüel gelişimime önemli katkılar sunan Prof.Dr. Mustafa Nail Alkan, Prof.Dr. Cem Karadeli, Prof.Dr. Haydar Çakmak, Doç.Dr. Ergenekon Savrun ile birlikte eğitim hayatım boyunca bilgi ve desteklerini esirgemeyen tüm kıymetli hocalarıma da şükranlarımı sunarım.

Yüksek lisans eğitim sürecinde zaman zaman ihmal etmek zorunda kalmama rağmen sabırla yanımda olan ve desteklerini esirgemeyen sevgili eşim ve canım oğluma; sevgileri ve emekleriyle bugünlere gelmemi sağlayan kıymetli anne ve babama; destekleri ve varlıklarıyla bana güç veren kardeşlerime; manevi destekleriyle motivasyon kaynağım olan tüm arkadaşlarıma gönülden teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın bir kırılma noktası olarak gördüğüm ve bugün sahip olduğum pek çok değer ve başarının şekillenmesinde belirleyici rol oynayan, şerefle icra ettiğim mesleğime ve mensubu olmaktan onur duyduğum kurumuma olan minnet duygumu ayrıca ifade etmek istiyorum. Bu kurumda kazandığım disiplin, aidiyet ve sorumluluk duygusu, akademik yolculuğum boyunca karşılaştığım güçlükler karşısında bana daima yön gösteren bir pusula olmuştur. Ancak, bu tezde sunulan tüm analiz, değerlendirme ve yorumların tamamen şahsıma ait olduğunu ve mensubu olduğum kurumu veya herhangi bir resmi görüşü kesinlikle temsil etmediğini önemle vurgulamak isterim.

ÖZET

AĞAN İbrahim, Batı Balkanlar'ın Güvenlik ve İstikrarında NATO-AB'nin Rolü: Çatışmadan İş Birliğine, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2025.

Batı Balkanlar, yüzyıllardır büyük güçlerin rekabet arenası haline gelmesiyle, uluslararası ilişkilerin kırılgan ve dinamik yapısını şekillendiren önemli bir örnek teşkil etmektedir. “Coğrafya kaderdir” ifadesi, bu toprakların tarihsel deneyimlerini ve stratejik önemini özetler niteliktedir; zira bu coğrafya, farklı kültürlerin, ideolojilerin ve politikaların etkileşim alanı olarak, sınırları aşan stratejik mücadelelerin merkezi konumunda yer almıştır. Bölgenin köklü kırılganlığı ve biriken gerilimler, Yugoslavya'nın trajik biçimde dağılmasıyla doruk noktasına ulaşmış ve bölgeyi yıkıcı etnik çatışmalara sürüklemiştir. Bu yıkıcı çatışmaların sonlandırılmasında ve çatışma sonrasında bölgenin istikrar ve iş birliği sürecini yönlendirmede uluslararası aktörler kritik roller üstlenmiştir. NATO, bu bölgede bir güvenlik şemsiyesi oluşturarak askeri iş birliği ve stratejik müdahaleler aracılığıyla çatışmaların önlenmesi ve barışın tesisinde öncü rol oynarken; Avrupa Birliği, ekonomik entegrasyon, demokratikleşme süreçleri ve yapısal reformlarla bölgeyi modernleşme yolunda destekleyerek istikrarın teminatı haline gelmektedir. Bu iki temel aktörün bölgedeki koordineli ve tamamlayıcı faaliyetleri, çatışma dinamiğinden iş birliği odaklı bir geleceğe geçişi teşvik etmiştir.

Bu çalışma, Neorealist ve Neoliberal kuramsal yaklaşımlar doğrultusunda, Batı Balkanlar'ın jeopolitik kırılganlıklarını ve çatışma sonrası dönemde şekillenen uluslararası güvenlik mimarisini NATO ile Avrupa Birliği'nin izlediği politika ve stratejiler çerçevesinde kapsamlı biçimde analiz etmektedir. NATO'nun sert güç unsurları ile Avrupa Birliği'nin yumuşak güç temelli yaklaşımları arasındaki etkileşimin, bölgedeki dönüşüm sürecine nasıl yön verdiği incelenmiştir. Tarihsel kırılma noktalarının geçmişin izleriyle harmanlandığı bu bölgede yürütülen çatışma önleme, kriz yönetimi ve barış inşası çabalarının teorik ve pratik boyutlarını aydınlatmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Batı Balkanlar, NATO, Avrupa Birliği, Güvenlik, Çatışma, İş Birliği.

ABSTRACT

AĞAN İbrahim, The Role of NATO and the EU for the Security and Stability of the Western Balkans: From Conflict to Cooperation, Master's Thesis, Ankara, 2025.

The Western Balkans has long stood as a symbolic region where the geopolitical rivalries of great powers converge, shaping the fragile and dynamic structure of international relations. The phrase “geography is destiny” aptly encapsulates the region’s historical trajectory and strategic significance, as it has served as a central arena for the interaction of diverse cultures, ideologies, and political agendas. The region’s deep-rooted instability and accumulated tensions reached a climax with the violent disintegration of Yugoslavia, leading to devastating ethnic conflicts. In both ending these conflicts and guiding the post-conflict stabilization and cooperation process, international actors have played pivotal roles. NATO has functioned as a security umbrella through military cooperation and strategic interventions aimed at conflict prevention and peacebuilding, while the European Union has contributed to long-term stability through economic integration, democratization, and structural reform. The coordinated and complementary strategies of these two key actors have fostered a shift from conflict-driven dynamics toward a cooperation-oriented regional future.

This study offers a comprehensive analysis of the geopolitical vulnerabilities of the Western Balkans and the evolving post-conflict international security architecture through the lenses of Neorealist and Neoliberal institutionalist theories. It explores how NATO’s hard power mechanisms and the EU’s soft power-based strategies have interacted to influence the region’s transformation. The research aims to illuminate both the theoretical and practical dimensions of conflict prevention, crisis management, and peacebuilding efforts in a region where historical fault lines are deeply intertwined with the legacies of the past.

Keywords: Western Balkans, NATO, European Union, Security, Conflict, Cooperation.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

BİLDİRİM	i
ADAMA	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ	xiii
HARİTALAR DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	8
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	8
1.1. Kuramsal Çerçeve	8
1.1.1. Uluslararası İlişkilerde Neorealist Yaklaşım.....	11
1.1.2. Güvenlik İkilemi ve Çatışma: Neorealist Perspektif.....	14
1.1.3. Uluslararası İlişkilerde Neoliberal Yaklaşım	16
1.1.4. Karşılıklı Bağımlılık.....	22
1.2. Uluslararası Rejimler.....	25
1.3. Uluslararası Örgütler	26
1.4. Hegemonya ve İş Birliği	29
1.5. Güvenlik ve İstikrar.....	33
1.6. Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak	38
2. BÖLÜM.....	45
BATİ BALKANLAR ve TARİHSEL ARKA PLANI.....	45
2.1. Coğrafi ve Stratejik Çerçeve	45
2.1.1. Batı Balkan Tanımlaması	46
2.1.2. Batı Balkanlar Coğrafyası ve Etnik Yapısı	48
2.1.3. Batı Balkanlar'ın Stratejik Önemi	54
2.1.4. Batı Balkan Ülkelerinin Güncel Sorunları	57
2.2. Batı Balkanlar'ın Tarihi: İmparatorluklardan Ulus Devletlere	58
2.2.1. Eski Uygarlıklar	59
2.2.2. Osmanlı İmparatorluğu İlk Dönemi: Hegemonya ve İstikrar	62

2.2.3. Osmanlı Son dönemi: İmparatorlukların, İdeolojilerin ve Kimliklerin Çatışma Alanı	64
2.2.4. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Dönemi: Birleşme Girişimlerinden Etnik Çatışmalara	71
2.2.5. Tito Dönemi Yugoslavya'sında Ulusal Birlik ve İstikrar	76
2.2.6. Tito Sonrası Yugoslavya: Milliyetçiliğin Yükselişi ve Çatışma Dönemi	80
2.2.7. 2000'li Yıllar: Batı Balkanlarda İstikrar Arayışları	83
3. BÖLÜM	85
NATO VE AB: KÜRESEL GÜVENLİK MİMARİSİNDE DEĞİŞEN ROLLER VE İŞ BİRLİĞİ	85
3.1. NATO: Tarihi Arka Planı ve Değişen Stratejik Konsepti	85
3.1.1. NATO'nun Kökenleri	85
3.1.2. Soğuk Savaş'ta NATO: Stratejik Konumlanma	87
3.1.3. Soğuk Savaş Sonrası NATO: Yeni Güvenlik Mimarisi ve Stratejik Dönüşüm	90
3.1.3.1. 1991 Stratejik Konsepti: Soğuk Savaş'tan Yeni Dünya Düzenine Geçiş	91
3.1.3.2. 1999 NATO Stratejik Konsepti: Güvenlik Yaklaşımında Dönüşüm	92
3.1.3.3. 2010 Stratejik Konsept: Aktif Angajman, Modern Savunma	94
3.1.3.4. 2022 NATO Stratejik Konsepti: Yeni Tehditler ve Küresel Rekabet	97
3.2. Avrupa Birliği: Kuruluşu ve Derinleşme Süreci	100
3.2.1. Avrupa'nın Entegrasyon Süreci: Savaşlardan İş Birliğine	101
3.2.2. Tek Avrupa Senedi (1986): AB Yolunda İlk Büyük Adım	106
3.2.3. Maastricht Antlaşması (1992): Kurumsal Dönüşüm	107
3.2.4. Amsterdam Antlaşması (1997-1999): Ortak Değere	108
3.2.5. Nice Antlaşması (2001-2003): Genişleme Eşiğinde Kurumsal Mimari	110
3.2.6. Lizbon Antlaşması (2007-2009): Topluluktan Birliğe	111
3.3. NATO-AB İlişkileri: Savunma ve Güvenlikte Denge Arayışları	114
3.3.1. NATO-AB İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi	115
3.3.1.1. Soğuk Savaş Dönemi: Atlantikçi-Avrupacı Ayrışma	115
3.3.1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönem: Stratejik Dönüşüm ve Kurumsal İş Birliği	117
3.3.2. NATO-AB İş Birliğinin Temel Alanları	121

4. BÖLÜM	124
NATO VE AB'NİN BATI BALKANLARDAKİ ROLÜ: İSTİKRAR VE İŞ BİRLİĞİ ARAYIŞLARI	124
4.1. NATO'nun Batı Balkanlardaki Rolü.....	125
4.2. AB'nin Batı Balkanlardaki Rolü	130
4.3. Batı Balkanlarda NATO–AB İş Birliği ve Karşılaştıkları Zorluklar	135
4.4. Vaka Analizi: Kurumsal Stratejilerin Uygulama Alanı	138
4.4.1. Bosna-Hersek Vaka Analizi: Çatışmadan Entegrasyon Arayışına	139
4.4.2. Kosova Vaka Analizi: Müdahaleden Güvenlik İş Birliğine.....	142
4.4.3. Kuzey Makedonya Vaka Analizi: Krizi Aşan Kurumsallaşma.....	145
SONUÇ	148
KAYNAKÇA	154
ÖZGEÇMİŞ	168

KISALTMALAR DİZİNİ

AAOK	: Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACT	: Allied Command Transformation
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
AGSK	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AP	: Avrupa Parlamentosu
AST	: Avrupa Savunma Topluluğu
AVNOJ	: Anti-Fascist Council for the National Liberation of Yugoslavia
BAB	: Batı Avrupa Birliği (WEU-Western European Union)
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BiO	: Barış için Ortaklık
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CARDS	: Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation
CCDCOE	: Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence
CDP	: Capability Development Plan (AB'nin Yetenek Geliştirme Planı)
CERT-EU	: Computer Emergency Response Team for the EU
CFSP	: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
CSDP	: Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
Çev.	: Çeviren
DPC	: Defence Planning Committee (Savunma Planlama Komitesi)
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EPB	: Ekonomik ve Parasal Birlik
EUFOR	: European Union Force
EULEX	: European Union Rule of Law Mission in Kosovo
EUPAT	: European Union Police Advisory Team (AB Polis Yönlendirme Timi)
EUPM	: European Union Police Mission (Avrupa Birliği Polis Misyonu)

EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
FNRY	: Fedarativna Narodna Republika Yugoslaviya
HİT	: Hegemonik İstikrar Teorisi
IAEA	: International Atomic Energy Agency
IFOR	: Implementation Force (Uygulama Gücü)
IPA	: Instrument for Pre-accession Assistance (Katılım Öncesi Yardım Aracı)
IPAP	: Individual Partnership Action Plan (Bireysel Ortaklık Eylem Planı)
ISAF	: International Security Assistance Force
İMDO	: İç Makedonya Devrimci Örgütü
JNA	: Jugoslavenska Narodna Armija (Yugoslav Halk Ordusu)
KAİK	: Kuzey Atlantik İş Birliği Konseyi
KBRN	: Kimyasal Biyolojik Radyolojik Nükleer
KFOR	: Kosovo Force (Kosova Gücü)
KKK	: Kara Kuvvetleri Komutanlığı
LANDCOM	: Allied Land Command (Müttefik Kara Komutanlığı)
MAP	: Membership Action Plan (Üyelik Eylem Planı)
MPFSEE	: Multinational Peace Force Southeast Europe
NAC	: North Atlantic Council (Kuzey Atlantik Konseyi)
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NDPP	: NATO Defence Planning Process
NPT	: Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons
NRF	: NATO Response Force (NATO Mukabele Kuvveti)
ODGP	: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
PACE	: Parallel and Coordinated Exercise
PESCO	: Permanent Structured Cooperation
PfP	: Partnership for Peace
RCC	: Regional Cooperation Council (Bölgesel İş Birliği Konseyi)
RSM	: Resolute Support Mission (Kararlı Destek Misyonu)
SAA	: Stabilisation and Association Agreements
SAP	: Stabilisation and Association Process
SEEBRIG	: Southeast Europe Multinational Peace Force Brigade
SEECF	: South-East European Cooperation Process
SEEI	: South East Europe Initiative

SFOR	: Stabilization Force (İstikrar Gücü)
SFRY	: Sosyaliſtička Federativna Republika Jugoslavija
SHAPE	: Supreme Headquarters Allied Powers Europe
TANAP	: Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline
TAP	: Trans Adriatic Pipeline (Trans-Adriyatik Boru Hattı)
UNPROFOR	: United Nations Protection Force (Birleſmiſ Milletler Koruma Gücü)
WU	: Western Union (Batı Birliği)
WUDO	: Western Union Defence Organization (Batı Birliği Savunma Örgütü)
YSFC	: Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa No:

Tablo 1. Realizm ve Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık Koşullarında Politik Süreçler	24
Tablo 2. Devletlerin Etkileşim Alanları	42
Tablo 3. Batı Balkan Ülkeleri Nüfus ve Yüzölçümü Bilgileri	51
Tablo 4. Batı Balkan Ülkelerinin Etnik Yapısı	54
Tablo 5. Yugoslavya’da Kişi Başına Düşen Gelir Endeksleri	79
Tablo 6. NATO'nun Stratejik Konseptleri Tablosu (1949–2022)	100
Tablo 7. Avrupa Birliği Derinleşme Süreci Tablosu.....	114

HARİTALAR DİZİNİ

Sayfa No:

Harita 1. Balkanlar: Coğrafi Özellikler ve Şimdiki Siyasal Sınırlar	50
Harita 2. 1878 Ayastefanos Antlaşmasına Göre Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Sınırları.....	69
Harita 3. 1878 Berlin Antlaşmasına Göre Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Sınırları	69
Harita 4. 1923 yılında Balkanlar Siyasal Sınırları	72
Harita 5. İkinci Dünya Savaşı'nda Yugoslavya.....	75
Harita 6. İkinci Dünya Savaş sonrası Yugoslavya'da oluşan Federal yapı.....	77

GİRİŞ

Batı Balkanlar, Avrupa ile Asya arasındaki kritik konumu sayesinde, bu iki kıtanın ticaret, enerji transferi ve insan hareketliliği gibi temel etkileşimlerinde merkezi bir köprü görevi görmektedir. Bölgenin zengin yer altı kaynakları, stratejik değerini daha da artırmakta ve küresel güçler için cazip bir hedef haline getirmektedir. Tarih boyunca, bu coğrafya, farklı medeniyetlerin ve güç odaklarının kesişim noktası olarak önemli bir rol üstlenmiş, sürekli bir dönüşüm ve evrilme süreci içerisinde olmuştur. Batı Balkanlar, bu süreçte sadece jeopolitik bir arena olarak değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal dinamiklerin entegrasyonunun yaşandığı hem çatışma hem de uyum alanı olarak işlev görmüştür.

Bölgeye damgasını vuran Osmanlı İmparatorluğu'ndan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na ve Yugoslavya'ya kadar pek çok devlet, bu topraklarda derin izler bırakmış, kendi kültürlerini, dillerini ve yönetim biçimlerini bu bölgeye miras bırakmıştır. Ancak bu zengin kültürel mozaik, aynı zamanda tarih boyunca süregelen çatışmaların ve büyük güç mücadelelerinin de arenası olmuştur. Ne yazık ki, Batı Balkan halkları çoğu zaman kendi kaderlerini tayin etme fırsatı bulamamış, büyük güçlerin müdahalelerine maruz kalmışlardır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın fitilinin Saraybosna'da ateşlenmesi ve İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan işgaller, bölgenin ne denli hassas ve kırılgan olduğunu gözler önüne sermiştir. Soğuk Savaş döneminde ise, Doğu ve Batı blokları arasındaki gerilimin odak noktalarından biri haline gelen Batı Balkanlar, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından da istikrarsızlıklarla boğuşmaya devam etmiştir. Bosna ve Kosova'da yaşanan trajik olaylar, bölgenin hala ciddi güvenlik sorunlarına ve genel istikrarsızlığa yol açabilecek potansiyele sahip olduğunu acı bir şekilde ortaya koymuştur. Bu nedenle, Batı Balkanlar'ın siyasi ve güvenlik dinamiklerini anlamak, yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda Avrupa'nın genel güvenlik yapısını kavramak için de kritik bir öneme sahiptir.

Avrupa'nın güvenlik mimarisi, tarih boyunca yaşanan çatışma ve krizlerin bıraktığı derin izler doğrultusunda şekillenmiş, bu acı tecrübeler kıtanın geleceğine yön veren temel dinamikler hâline gelmiştir. Otuz Yıl Savaşları'ndan ve iki ayrı dünya savaşından çıkarılan dersler, Avrupa'nın ancak birlik ve dayanışma içinde huzur ve güvenliği tesis edebileceği gerçeğini ortaya koymuştur. Bu anlayış, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Avrupa Birliği (AB)

gibi iki temel yapının kurulmasıyla somutlaşmıştır. Her iki örgüt de, kuruluşlarından bu yana, değişen küresel dinamiklere uyum sağlamak amacıyla sürekli bir dönüşüm ve reform sürecinden geçmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, NATO ve Avrupa Birliği için stratejik bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu dönem, her iki örgütün de savunma ve güvenlik politikalarında köklü dönüşümler yapmasına ve yeni stratejilere yönelmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle, NATO'nun kriz yönetimi ve çatışma önleme operasyonlarına daha fazla odaklanması, AB'nin ise bölgesel istikrarı teşvik edici politikaları derinleştirmesi bu dönemde şekillenmiştir. NATO'nun Soğuk Savaş sonrası benimsediği “Yeni Stratejik Konsept” ve AB'nin “Maastricht Antlaşması” ile gerçekleştirdiği kapsamlı kurumsal reformlar, bu dönüşümlerin tarihsel bir yeniden yapılanma dönemine işaret etmektedir. NATO-AB iş birliğinin geliştirilmesi de bu süreçte sıkça vurgulanmış, düzenlenen zirveler ve ortak faaliyetler yoluyla birçok alanda iş birliği sağlanmıştır. Bununla birlikte, iki taraf arasındaki ilişki, yalnızca iş birliğiyle sınırlı kalmamış; zaman zaman rekabete dönüşen fikir ayrılıklarını da beraberinde getirmiştir. Bu ayrılıkların en dikkat çekici boyutu, Atlantikçiler ile Avrupalılar arasında yaşanan stratejik farklılıklardır. Atlantikçiler, Avrupa güvenliğinin ABD liderliğindeki NATO şemsiyesi altında sağlanması gerektiğini savunurken, Avrupalılar, Avrupa'nın kendi özerk savunma kabiliyetlerini geliştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Uluslararası sistemde meydana gelen değişimler, bu ilişkilerin yönünü belirleyen temel faktörlerden biri olmuştur. Özellikle güvenlik odaklı krizler, NATO'nun Avrupa güvenliği için oynadığı merkezi rolü ortaya koyarken, aynı zamanda Avrupa'nın özerk bir savunma politikası geliştirme arayışlarını da tetiklemiştir. Berlin Ablukası, Çekoslovakya Darbesi, Yugoslavya'nın dağılma süreci ve daha yakın dönemde Rusya'nın Ukrayna'yı işgali gibi olaylar, bu dinamiklerin belirleyici örnekleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın odak noktası, yaşadığı etnik çatışmaların ardından hala tam anlamıyla barış ve istikrar ortamına kavuşamayan Batı Balkanlar olacaktır. Bu bölge, NATO ve AB'nin güvenlik ve istikrarı sağlama çabalarının hem başarılarını hem de sınırlarını anlamak için ideal bir örnek teşkil etmektedir.

Batı Balkanlar'ın tarihsel olarak çatışmaların merkezi olması ve Soğuk Savaş sonrası yaşanan krizler, Avrupa'nın güvenlik yapısının ne kadar kırılgan olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, NATO ve AB'nin Batı Balkanlar'daki varlığı ve politikaları, Avrupa'nın genel güvenliği açısından kritik bir öneme sahiptir. AB'nin genişleme politikaları ve NATO'nun bölgedeki askeri varlığı, Batı Balkanlar'ın istikrarına katkıda

bulunmayı amaçlamaktadır. Batı Balkanlar'da devam eden çatışmalar ve istikrarsızlık, bu yeni yaklaşımların ilk sınavı olmuş ve böylece, bu bölge, NATO ve AB'nin yenilenen politika ve stratejilerinin uygulama alanı olarak ön plana çıkmıştır. Bu süreç, Batı Balkanlar'da yaşanan olayların, transatlantik güvenlik yapısının yeniden tasarlanmasında kritik bir etken olduğunu göstermiş ve uluslararası güvenlik politikalarının yeni dinamiklerini belirlemiştir. Bölgenin güvenlik ve istikrarı, her iki örgütün dönüşümünün önemli bir parçası haline gelmiştir.

Yanı başında cereyan eden ve etnik temizliğe varan çatışmalar da AB'nin kriz yönetimi ve çatışmayı önleme stratejileri yetersiz kalmıştır. NATO'nun askeri müdahalesi ile son bulan etkin çatışmalar sonrasında bölgenin istikrarı NATO-AB iş birliğinin önemli politikaları arasında yer almaktadır. Ancak, NATO müdahalesi ile son bulan bölgesel çatışmalar ardında günümüze kadar süre gelen; etnik gerilimler, sınır anlaşmazlıkları, organize suç ve dış müdahaleler gibi bir dizi güvenlik sorunları Batı Balkanlar'ın barış ve istikrarını tehdit etmeye devam etmektedir. Bu sorunların, sadece bölge halklarının refahını değil, aynı zamanda Avrupa'nın genel güvenlik ve istikrarını da tehdit etmesi, NATO ve AB'nin, Batı Balkanlar'da kriz yönetimi, çatışma önleme, ulus devlet inşası, güvenlik sektörü reformu gibi alanlarda çeşitli girişimlerde bulunmasına ve bölge ülkelerinin Avrupa'ya entegrasyon süreçlerine destek vermesine neden olmuştur. Elbette bu politikaların arkasında, Rusya'nın bölgedeki varlığı ile son dönemin yükselen gücü Çin'in ticari hamleleri gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir. Yanı başında kendisine tehdit olabilecek bir güce, stratejik öneme haiz bu bölgenin hâkimiyetini kaptırmak istememesi, NATO ve AB'nin bölgedeki politikaların diğer belirleyici nedenleri arasında yer almaktadır.

Bu çalışma, Batı Balkanlar'daki güvenlik ve istikrar politikaları bağlamında NATO ve Avrupa Birliği'nin rollerini ve etkileşim biçimlerini tarihsel ve kuramsal bir perspektiften incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle etnik temelli çatışmalarla şekillenmiş, günümüzde hâlen kırılganlık barındıran bu bölgede, iki kurumun çatışmadan iş birliğine geçiş sürecine katkıları, karşılıklı iş birliğini önceleyen birleştirici rolleri ve sürdürülebilir güvenlik ile bölgesel entegrasyona olan etkileri analiz edilmektedir. Çalışma kapsamında ayrıca, NATO-AB iş birliğinin başarıları, sınırlılıkları ve potansiyel katkıları değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda şu sorulara yanıt aranmaktadır:

- Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO ve Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar'daki güvenlik ve istikrar politikaları nasıl evrilmiştir? Bu stratejik dönüşümün bölgesel düzeydeki yansımaları nelerdir?

- NATO ve AB'nin etkisi, Batı Balkanlar'da güvenlik anlayışının sıfır toplamı çıkar çatışmalarından karşılıklı bağımlılığa, mutlak kazanca ve bölgesel entegrasyona evrilmesini mümkün kılabilir mi? Bu dönüşümün önündeki başlıca kurumsal, siyasi ve yapısal engeller nelerdir; ne tür stratejik fırsatlar sunulmaktadır?

- Batı Balkanlar'da çatışmadan iş birliğine geçiş sürecinde NATO ve AB'nin rolü birbirini tamamlayıcı mı, yoksa rekabetçi mi olmuştur? Bu ilişkinin bölgesel sonuçları nelerdir?

Bu çalışma, yukarıda yöneltlen araştırma sorularına dayalı olarak geliştirilen üç temel hipotezi savunmaktadır.

İlk olarak; Batı Balkanlar'daki güvenlik ve istikrarın inşasında, NATO'nun sert güç kapasitesi ile AB'nin yumuşak güç mekanizmaları birbirini tamamlayıcı biçimde işlev görmektedir ve bu iş bölümü çok katmanlı güvenlik çözümlerinin geliştirilmesini kolaylaştırmaktadır.

İkinci olarak; NATO ve AB'nin eş güdümlü politikaları, Batı Balkan ülkelerinde sıfır toplamı güvenlik anlayışının aşılmasına ve karşılıklı kazanca dayalı bölgesel iş birliği ortamının oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Üçüncü olarak; NATO ve Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar'daki koordineli varlığı, Tito döneminin bölgesel dengeleyici rolünün kurumsal düzeyde yeniden üretilebilmesini mümkün kılabilir; bu da uzun vadeli istikrar ve kalıcı iş birliği süreçlerine önemli katkılar sunabilir. Bu hipotezler, sadece bölgedeki mevcut durumu açıklamayı değil; aynı zamanda Avrupa bütünleşmesi perspektifinden hareketle Batı Balkanlar'da çatışmadan iş birliğine geçişin kuramsal ve pratik zeminini tartışmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın kuramsal çerçevesini ise neoliberal ve neorealist yaklaşım oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkilerde ortak bir otorite olmamasından dolayı uluslararası sistemin anarşik olduğu varsayımı neredeyse bütün Uluslararası İlişkiler teorilerinin çatısını oluşturmaktadır. Bu anarşik yapının bir sonucu olarak; realist yaklaşım uluslararası sistemi sürekli bir savaş hali olarak görmektedir. Yugoslavya'nın birleştirici unsuru olan Tito'nun ölümü, Yugoslavya çatısı altındaki devletlerin ortak

otoritesinin kaybolmasına ve tabiri caizse tıpkı uluslararası sistemde olduğu gibi anarşik bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. Bunun bir sonucu olarak bastırılan etnik sorunların ortaya çıkması ile çatışma hâli kaçınılmaz olmuştur. Batı Balkanlar'da çıkan bu çatışma durumu, realistlerin yorumladığı gibi anarşik yapı içinde hayatta kalmayı amaçlayan birimlerin savaş ve çatışma hâlinin bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın genel amacı; Batı Balkanlar'da yaşanan bu etnik çatışmalardan ve hâlâ bölgenin istikrarsızlığında hâkim sorunlardan, bölge ülkelerin karşılıklı iş birliği ve çıkarlarının olduğu barış ve istikrar ortamına nasıl ulaşılabilir, bu konuda NATO ve AB'nin üstlendiği birleştirici roller nelerdir üzerine yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla, kuramsal çerçeveyi belirlerken; iş birliği üzerinde en çok tartışan teoriler olan, realizm, neoliberalizm ve sosyal inşacı yaklaşımlar üzerinde durulmuştur. Ancak, bu teoriler arasında iş birliğine verdiği ayrıcalıklı konum nedeniyle “neoliberal kuramsalcılık” teorisi çalışmanın ana kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Ayrıca; neoliberal yaklaşım, uluslararası örgütleri küresel politikayı etkileyen devlet dışı ayrı bir aktör olarak görmekte ve bu örgütlere barışı sağlamada önemli roller yüklemektedir. Bu kurumları, devletler arasındaki güven eksikliğini ve niyetlerine ilişkin şüpheleri ortadan kaldıran, diğer devletler ile iş birliğinden elde edebilecekleri mutlak kazançları, göreceli kazanç elde etmekten daha fazla önemseyen birleştirici etkiye sahip yapılar olarak görmektedir. Bu perspektiften değerlendirildiğinde; NATO ve AB'nin, Batı Balkanlar'daki üstlendiği kriz yönetimi, güvenlik ve istikrarı sağlama stratejilerini analiz etme konusunda neoliberal kuramsalcı yaklaşım yine daha açıklayıcı konumda olması nedeniyle tezin kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır.

Bu tezde, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi ve belge analizi teknikleri benimsenmiştir. Bu yöntemler aracılığıyla, Batı Balkanlar'ın güvenlik algılamaları, bölgesel kırılganlıkları ve uluslararası kurumlarla etkileşim biçimleri; çatışma ve iş birliği ekseninde çok boyutlu bir perspektifle değerlendirilmiştir. Araştırma sürecinde, NATO ve Avrupa Birliği'nin bölgeye yönelik stratejilerinin çözümlenmesinde, kurumların zirve kararları, resmi belgeleri, stratejik konsept metinleri ve kurumsal internet siteleri gibi birincil kaynaklar temel alınmıştır. Bu belgeler, güncel güvenlik ve iş birliği politikalarının anlaşılması açısından kritik öneme sahiptir. Ancak çalışmanın kapsamı, erişilebilir birincil kaynaklarla sınırlı tutulmuş; saha araştırması yapılmamış, diğer aktörlerin etkilerine yalnızca bağlamsal olarak değinilmiştir. Kuramsal çerçeve, uluslararası ilişkiler literatürünün klasik ve çağdaş yaklaşımlarına dayanmaktadır.

Realizmin Thucydides ve Morgenthau ile şekillenen güç ve güvenlik odaklı yaklaşımı; liberalizmin Immanuel Kant üzerinden gelişen barış ve iş birliği ideali; neorealizmin Kenneth Waltz tarafından sistemleştirilen yapısal analizleri ve neoliberal kurumsalcılığın Robert Keohane ile Joseph Nye’ın karşılıklı bağımlılık ve kurumsal iş birliğine dayalı yorumları bu çalışmanın teorik temelini oluşturmuştur. Ayrıca, Barry Buzan gibi çağdaş yazarların güvenlikleştirme yaklaşımı da güvenlik ve istikrar kavramlarının çok boyutlu analizine katkı sağlamıştır. Bu kuramsal referanslar, NATO ve Avrupa Birliği’nin Batı Balkanlar’daki stratejik müdahalelerini anlamlandırmak için analitik bir zemin sunmuştur.

Bosna-Hersek, Kosova ve Kuzey Makedonya örneklerinden hareketle gerçekleştirilen vaka analizleri ise, NATO ve AB’nin Batı Balkanlar’daki uygulamalarının sahadaki etkilerini ampirik düzeyde inceleme fırsatı sunmuştur. Bu analizler sayesinde kuramsal düzeyde geliştirilen hipotezlerle sahadaki gelişmeler karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiş, böylece tezde kuram ile pratik arasındaki ilişki bütüncül bir yaklaşımla ortaya konmuştur. Ayrıca, çalışma boyunca yararlanılan ikincil kaynaklar; farklı akademik perspektifleri yansıtan kitaplar, hakemli makaleler, tezler ve konferans bildirileri gibi literatür ürünlerinden oluşmakta olup, güvenlik ve istikrar konularını tarihsel, teorik ve uygulamalı boyutlarıyla birlikte analiz etmeye imkân tanımıştır.

Bu doğrultuda tezin ilk bölümünde, uluslararası ilişkileri anlamlandırmak üzerine kuramsal ve kavramsal çerçevesinin değerlendirilmesi ile başlanmıştır. Bu bölümde, çatışma ve iş birliği olgularını kuramsal düzeyde derinlemesine analiz edebilmek amacıyla neorealist ve neoliberal yaklaşımlar temel alınmıştır. Neorealist perspektiften hareketle, uluslararası sistemin anarşik doğası çerçevesinde güvenlik, güvenlik ikilemi, güç dağılımı ve çatışma dinamikleri ele alınmıştır. Öte yandan, neoliberal kurumsalcı yaklaşım doğrultusunda, uluslararası örgütler ve rejimlerin rolü, karşılıklı bağımlılık ilişkileri ve mutlak kazanç arayışları üzerinden devletlerarası iş birliğinin karmaşık yapısı çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu kuramsal yaklaşımlar doğrultusunda, uluslararası sistemde çatışmadan iş birliğine geçişin olanaklılığına “Çatışmayı ve İş Birliğini Anlamak” başlığı altında ayrıca odaklanılmıştır.

İkinci bölümde, Batı Balkanlar’ın tarihsel arka planı ile birlikte coğrafi ve stratejik çerçevesi ele alınmıştır. Bölgenin karmaşık ve çok katmanlı yapısı dikkate

alınarak, Orta Çağ'dan günümüze uzanan geniş bir tarihsel perspektif sunulmuştur. Zira her tarihsel dönem, günümüz siyasal, toplumsal ve kültürel dinamiklerine yansıyan derin izler ve miraslar bırakmıştır. Bu bağlamda, “*ne kadar geriye bakarsanız, o kadar ileriye görürsünüz*” anlayışıyla hareket edilerek, bölgenin bugünkü kırılma yapısının tarihsel temelleri mümkün olduğunca kapsamlı biçimde analiz edilmiştir.

Üçüncü bölümde, NATO ve Avrupa Birliği tarihsel bir perspektifle ayrı ayrı ele alınmış; bu süreçteki temel dönüşüm evreleri ve kırılma noktalarına odaklanılmıştır. Ardından, her iki örgütün dış politika, güvenlik ve savunma alanlarındaki iş birliği dinamikleri ile bu süreçte karşılaştıkları kurumsal ve siyasi sorunlar kapsamlı biçimde değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde ise, NATO ve AB'nin Batı Balkanlardaki kurumsal varlığı, çatışma önleme stratejileri, genişleme politikaları, ortak operasyonel faaliyetleri ve bölgesel iş birliği yaklaşımları ile bu alanlarda karşılaştıkları kurumsal, siyasi ve jeopolitik güçlükler detaylı biçimde incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca, vaka analizleri aracılığıyla bu aktörlerin sahadaki etkileri somutlaştırılmış; hem elde edilen başarılar hem de karşılaşılan yapısal ve siyasi zorluklar bütüncül bir bakış açısıyla ortaya konulmuştur.

1. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kuramsal Çerçeve

Birinci Dünya Savaşı, küresel ölçekte yıkıcı etkileriyle dünya düzenini kökten değiştirmiştir. Bu savaşın nedenleri, sonuçları ve savaşın tarafı olmayan coğrafyalarda dahi yarattığı derin etkiler, uluslararası ilişkilerin dinamiklerini anlamada geleneksel disiplinlerin yetersiz kaldığını gözler önüne sermiştir. Uluslararası hukuk ve diplomasi tarihi gibi alanlardaki çalışmalar, savaşın karmaşıklığını ve çok yönlülüğünü kavramada sınırlı kalmıştır. Bu nedenle, farklı disiplinlerden elde edilen bilgilerin sistematik bir şekilde bir araya getirilmesi ve analiz edilmesi ihtiyacı doğmuştur (Burchill, ve diğerleri, 2019, s. 18). Bu ihtiyaç doğrultusunda, Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı sonuçlarından ders alarak benzer felaketlerin önlenmesi ve daha güvenli bir dünya düzeni inşa edilmesi amacıyla Uluslararası İlişkiler disiplini ortaya çıkmıştır. Bu disiplin, savaş ve barışın dinamiklerini, devletlerarası ilişkileri, uluslararası kurumları ve uluslararası hukuku çok yönlü bir perspektiften inceleyerek, küresel sorunlara çözüm üretmeyi ve barışçıl bir dünya düzenine katkıda bulunmayı hedeflemektedir (Özlük, 2014, s.105).

Uluslararası ilişkiler disiplini, ortaya çıktığı andan itibaren, dünya olaylarını sistematik bir şekilde anlamlandırmaya yönelik teorik çerçeveler geliştirmiştir. Bu teoriler, araştırma konularımıza ve sorunlarımıza açıklık getirme, onları betimleme ve geleceğe yönelik tahminlerde bulunma imkanı sunmaktadır (Arı, 2002, s. 15). Bu teorik yaklaşımlar, uluslararası ilişkiler alanında dört temel tartışmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Benneyworth, 2011, s.1). Uluslararası İlişkiler teorilerini anlamak için bize geniş bir bakış açısı sağlayan bu tartışmaları ana hatları ile kısaca şu şekilde açıklayabiliriz.

İlk büyük tartışma iki dünya savaşı arasında çıkan realizm-idealizm tartışmasıdır. İdealizm savaşa çözüm ararken; realizm, insanın doğası gereği kötü olduğu ve bunun bir sonucu olarak savaşların kaçınılmaz olduğu düşüncesinden hareketle ideal olana kavuşmanın zannedildiği gibi kolay bir hedef olmadığını iddia ederek idealizme karşı çıkmaktadır (Keyik ve Erol, 2019, s.5). İdealizm, Amerikan Başkanı Woodrow Wilson öncülüğünde geliştirilen, kurumsal düzen yoluyla çatışmaların engellenebileceği ve savaşların önlenilebileceği inancını temel almış; bu yaklaşım özellikle Milletler

Cemiyeti'nin kurulması süreciyle birlikte uluslararası barış umutlarını güçlendirmiştir. Ancak 1929 ekonomik krizi, Japonya'nın Mançurya'yı işgali, artan silahlanma yarışı ve nihayetinde İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, idealist yaklaşımın zayıflamasına; Realist bakış açısının ise uluslararası ilişkiler disiplininde güç kazanmasına zemin hazırlamıştır (Sorensen vd., 2021, s.39).

İkinci tartışma 1950-1960'lı yıllara hâkim olan davranışsalcılık-gelenekselcilik tartışmasıdır. Bu tartışma, teorik bir tartışma olmaktan ziyade uluslararası ilişkilerin nasıl incelenmesi gerektiği konusundaki metodolojik farklılıklara dayanmaktadır (Özlük, 2014, s.109). Davranışsalcılar, doğa bilimlerinde kullanılan nicel veriler, istatistiksel analizler gibi yöntemlerin sosyal bilimlere de uygulanabileceği tümdengelimci bir yaklaşıma odaklanırken; Gelenekselciler karmaşık bir yapıya sahip olan sosyal hayata bu kuralların uygulanamayacağını öne sürerek, tarih, felsefe ve hukuk gibi tümevarımcı disiplin metotlarıyla uluslararası ilişkileri anlamaya odaklanmıştır (Arı, 2002, s.110). Bu tartışma, Uluslararası İlişkiler disiplininin kendi kimliğini bulmasında önemli bir rol oynamıştır.

Üçüncü tartışma paradigmlar arası tartışma olarak da geçer. Neo-neo tartışması olarak da nitelendirilen bu tartışma Uluslararası İlişkilerde neorealizm, neoliberalizm ve yapısalcılık arasında disiplinin kimliğini şekillendiren temel tartışmadır. Tarafların uluslararası sisteme ilişkin sundukları alternatif kavram ve paradigmlar dünyaya bir bakış açısı sunmakta ve analizlerde bu bakış açısını kullanarak uluslararası ilişkileri algılamaya çalışmaktadır (Daban, 2017, s. 216). Neorealizm, uluslararası sistemin anarşik yapısının devletlerin dış politikasını etkilediğini vurgularken, Neoliberaler bu anarşik yapıyı kabul etmesine rağmen iş birliğine, devlet dışı aktörlerin etkinliğine ve ekonomik konuların önemine işaret etmektedir (Arı, 2002, s.309). Yapısalcılar ise, özellikle dekolonizasyon süreciyle birlikte uluslararası gündemde daha görünür hâle gelen az gelişmişlik ve kalkınma sorunlarının temelinde, kapitalist dünya sisteminin tarihsel ve yapısal eşitsizlikleri barındıran doğasının yattığını savunmaktadır (Özlük, 2014, s.109).

Dördüncü tartışma 1980 sonrası ortaya çıkan pozitivism / post-pozitivism tartışmasıdır. Üçüncü büyük tartışmanın bir devamı niteliğinde olan bu tartışma, disiplin içindeki farklı epistemolojik ve ontolojik yaklaşımların birbiriyle nasıl etkileşime girdiği ve uluslararası ilişkileri anlamamıza nasıl katkıda bulunduğu üzerine odaklanır (Şatana, 2016, s. 21). Postpozitivism, disiplinin ilk yıllarından itibaren farklı bakış açıları sunmaya

alışan, İdealizm, Davranışsalcılık, Realizm, Neo-Neo tartışmaları gibi yaklaşımların öz olarak aynı olduğunu ve Pozitivizm olarak tasnif edilmesi gerektiğini savunmaktadır (zlk, 2014, s.110).

Yukarıda bahsi geçen disiplinler arası tartışmalardan da görüleceği üzere her disiplin belli döneminde ve konjonktürde etkin düşünceler ve Uluslararası İlişkiler disiplinin gelişmesine katkı sağlayan yaklaşımlardır diyebiliriz. Lamy (2021, s. 236) bu durumu;

Her teori bazı şeyleri dışarıda bırakır. Hiçbir teori dünyanın eksiksiz bir resmini çizdiğini iddia edemez. Hiçbir teori hakikate dair ayrıcalıklı bir iddiada bulunamaz. Uluslararası siyasetteki teoriler devlet davranışları hakkında belli yaklaşımlar sunarlar. Teoriler bazı aktörleri ve siyaset stratejilerini güçlendirir, bazılarını kenarda bırakır. Neo-realizm ve neo-liberal kurumsalcılık statükocu meseleleri ele alan ve sistemin nasıl çalışır halde tutulacağıyla ilgili sorular üzerine düşünen teorilerdir.

şeklinde ifade etmektedir (Lamy, 2021, s. 236). Dolayısıyla, dinamik ve sürekli gelişen bir alan olan uluslararası ilişkiler disiplininde önemli olan söz konusu teoriler arasındaki etkileşim ve diyalğu kullanarak yeni bilgiye ulaşmaktır. Ayrıca bu yaklaşımların tarihsel perspektif ile harmanlanması geniş bir bakış açısı sunacaktır.

Yukarıda ele alınan kuramsal yaklaşımlar, uluslararası ilişkilerde güvenlik, iş birliği ve istikrar gibi temel kavramları analiz etmek için çeşitli teorik ve kavramsal araçlar sunmaktadır. Bu çalışmada, özellikle neorealizm, neoliberal kurumsalcılık ve karşılıklı bağımlılık yaklaşımları, Batı Balkanlar'daki güvenlik ortamını değerlendirmede temel kuramsal dayanaklar olarak benimsenmiştir. Neorealizm, uluslararası sistemin anarşik yapısının devletleri güvenlik ikilemi içerisine sürüklediğini ve bu ortamda hegemonya arayışının istikrarın n koşulu olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşımda aktörlerin davranışı genellikle görelilik kazanç mantığıyla şekillenir ve ilişkiler çoğunlukla sıfır toplamlı oyun anlayışına dayanır. Buna karşın, neoliberal kurumsalcılık, uluslararası örgütlerin ve normların iş birliğini mümkün kıldığını; devletlerin mutlak kazanç elde etme hedefiyle iş birliğine yönelebileceğini savunur. Bu yaklaşımı tamamlayan karşılıklı bağımlılık teorisi ise özellikle ekonomik, siyasi ve güvenlik alanlarında ülkeler arasındaki çok yönlü bağlantıların arttığı durumlarda, çatışma yerine iş birliğinin daha rasyonel ve

sürdürülebilir bir seçenek olduğunu ileri sürmektedir. Çalışmada bu kuramsal çerçeve, Batı Balkanlar'daki güvenlik ve istikrar sorunlarının analizinde; NATO ve AB'nin bölgedeki stratejilerinin değerlendirilmesinde ve vaka analizlerinin kavramsal temellendirilmesinde analitik bir zemin olarak kullanılmıştır.

1.1.1. Uluslararası İlişkilerde Neorealist Yaklaşım

Neorealizm, uluslararası ilişkilerde devletlerin davranışlarını anlamada sistemin yapısına ve güç dağılımına vurgu yaparak, devletlerin çıkarlarını ve güvenlik arayışlarını ön plana çıkaran bir teoridir (Waltz, 1988, s. 616). Batı Balkanlar'daki çatışmalar, hem bölgesel güç boşluğu hem de devletlerin çıkarlarını koruma adına attıkları adımların bir sonucu olarak şekillenmiştir. Bölgedeki, etno-kültürel ve dinsel farklılıklar, siyasi aktörler tarafından siyasallaştırılabilir ve “öteki”leştirme söylemleriyle kitleleri mobilize etmek için kullanılabilir. Bu süreçte, toplumsal ayrım çizgileri derinleştirilerek düşmanlaştırıcı bir kimlik politikası inşa edilir. Siyasal çatışmalar, zamanla askeri ve ekonomik boyutlar kazanarak bölgesel istikrarsızlığı daha da derinleştirebilir. Tırmandırma faktörünün etkisiyle, küçük ölçekli çatışmalar bile hızla kontrolden çıkabilir ve bölgesel hatta küresel düzeyde sonuçlar doğurabilmektedir (Lebow, 1984, s. 317). Bu bağlamda, neorealist teorinin temel ilkeleri bölgedeki çatışma gerçeğini anlamamızda önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Bu çatışmalar, güvenlik ikilemi, güç boşluğu, ve ulusal güvenlik kaygılarının bir yansıması olarak yorumlanabilir.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcının ardından uluslararası ilişkilerdeki ilk büyük tartışmayı kazanan realizm uzun bir süre neredeyse uluslararası ilişkiler disiplini ile aynı şeyi ifade edecek kadar hâkim bir teori olmuştur. Bu dönemdeki realist çalışmaların ortak yönü, uluslararası sistemindeki en önemli aktörün devletler olduğu, devlet davranışları üzerinde anarşinin güçlü bir etkisinin bulunduğu ve politika üretiminin temelinde güç olduğu yani güç elde etmek bir amaç olduğu savunmalarıdır (Burchill vd, 2019, s. 54). Ancak 1960'lı ve 70'li yıllara gelindiğinde realizm farklı eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Bu eleştirilerden biri de, davranışsalcılar tarafından yöneltlen klasik realizmin bilimsellik açısından yeterli bulunmamasıdır. Bu bağlamda, klasik realizme bilimsel bir nitelik kazandırma çabasının bir sonucu olarak, Kenneth Waltz'ın 1979'da yayımladığı Uluslararası Siyaset Teorisi adlı eseriyle neorealizm ortaya çıkmıştır (Arı, 2002, s. 163).

Neorealizm veya diğer kullanımı ile yapısal realizm, uluslararası ilişkilerde güç kavramını farklı şekillerde ele alarak klasik realizmden ayrılır. Klasik realizm gücü başlı başına bir amaç olarak görürken, neorealizm gücü devletlerin güvenlik ve huzurunu sağlamak için kullandıkları bir araç olarak değerlendirir. Bununla birlikte, iki teori güç mücadelesinin kaynağı konusunda da farklılaşır. Klasik realizme göre bu mücadele insan doğasının bencil ve çıkarıcı yapısından kaynaklanırken (Morgenthau, 2018, s. 3), neorealizme göre uluslararası sistemin anarşik yapısı bu mücadelenin temel nedenidir (Waltz, 1979, s.92). Bu farklılıklara rağmen, bütün Realist politikalar “*devletlerin daima dostları ya da daima düşmanları yoktur daima çıkarları vardır*” ortak paydasında buluşmaktadırlar (Nye & Welch, 2009, s. 83). Devletler birbirleriyle zaman zaman iş birliği yapabilirler, ancak bu çıkar çatışmaları bu iş birliğinin önünde engel olabilmektedir.

Gücün farklı yönlerini ele alan birçok realist teori olmasına rağmen Morgenthau’nun “*Politics Among Nations*” adlı eserinde ortaya konan klasik realizm ve Waltz’ın “*Thery of Internationl Politics*” adlı eserinde sunulan neorealizm (savunmacı realizm) diğerlerine göre daha çok öne çıkmaktadır. Bu eserleri diğerlerinden ayıran özellik “devletler neden güç ister?” ve ne kadar güç yeterlidir” sorularına yanıt vermeleridir (Sorensen, Moller, & Jackson, 2022, s. 49). Waltz (1979) bu kitapta;

- Uluslararası siyaseti anlamak için indirgemeci ve sistemik olmak üzere iki tür kuram olduğunu öne sürmektedir. İndirgemeci kuramlar, savaşı bireylerin veya devletlerin içsel özellikleriyle açıklamaya çalışırken, sistemik kuramlar uluslararası sistemin yapısına odaklanmaktadır. Sistemik kuramları savunmakta ve uluslararası politikayı anlamak için sistemin bütününe bakmak gerektiğini vurgulamaktadır.

- Uluslararası sistemin merkezi bir otoritesinin olmaması yani anarşik yapısı devletlerin davranışlarını ve etkileşimlerini şekillendiren temel faktör olduğunu, devletlerin bu anarşik ortamda hayatta kalabilmek için güçlerini artırmaya ve güvenliklerini sağlamaya odaklandıklarını ifade etmektedir. Bu durum, güvenlik ikilemi olarak bilinen bir duruma yol açmaktadır. Bir devletin kendi güvenliğini artırma çabaları, diğer devletler tarafından potansiyel bir tehdit olarak algılanabilir. Bu durum, devletler arasında karşılıklı güvensizlik duygusunu tetikleyebilir ve çatışmaya zemin hazırlayabilir (Waltz, 1979, s.186).

- Uluslararası sistemin yapısı, devletlerin içsel özelliklerinden bağımsızdır. Devletlerin siyasi liderlerini, toplumsal ve ekonomik kurumlarını veya ideolojik bağlılıklarını uluslararası politikayı anlamada ikincil öneme sahiptir. Asıl önemli olan, devletlerin göreceli güçleri ve sistemdeki konumlarıdır.

- Waltz, uluslararası sistemi, hiyerarşik yapıya sahip olan iç siyasetten ayırmaktadır. İç siyasette, devlet içindeki farklı birimler arasında bir ast-üst ilişkisi vardır. Ancak, uluslararası sistemde devletler eşittir ve hiçbir devlet diğerine hükmedemez (Waltz, 1979, s. 111).

Neorealizmin temel argümanlarından biri, uluslararası ilişkilerde devletlerin önceliğinin mutlak kazançlar yerine göreceli kazançlar olduğunu vurgulamasıdır. Bu yaklaşım, devletlerin iş birliği fırsatlarını değerlendirirken yalnızca iş birliğinden doğacak genel faydayı değil, bu faydanın diğer aktörlerle kıyaslandığında kendilerine sağlayacağı göreceli avantajı dikkate aldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, bir iş birliğinin her iki tarafa da fayda sağlaması, devletlerin bu iş birliğine yönelmesi için yeterli bir koşul değildir. Zira devletler, anarşik uluslararası sistemin doğası gereği, elde edilen kazancın diğer aktörlere oranla ne ölçüde güç sağlayacağını hesaba katmaktadırlar. Bu bağlamda, göreceli kazanç anlayışının uluslararası sistemde rekabeti ve çatışmayı teşvik ettiği görülmektedir (Lamy, 2021, s. 222).

Birincil kaynak olan Waltz'ın açıklamaları üzerinden değerlendirdiğimiz neorealizme genel olarak baktığımızda; uluslararası sistemin yapısının, ulusal sistemlerden farklı olarak anarşik olduğunu vurgulamaktadır (Waltz, 1979, s. 103). Yani, uluslararası sistemde devletlerin davranışlarını düzenleyen ve sınırlayan bir üst otorite yoktur. Bu durum, devletleri kendi güvenliklerini sağlamak ve çıkarlarını korumak için rekabet etmeye yönlendirmektedir. Benzer şekilde, Batı Balkanlar bölgesinde de tarihsel olarak baskın bir hegemonik güç veya bölgesel düzeni sağlayacak etkili bir kurumsal yapı olmamıştır. Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan güç boşluğunu doldurma ve bölgesel hegemonya kurma girişimleri özellikle etnik çatışmalar ile çıkmaza girmiş ve hegemon güç boşluğu oluşmuştur. Bu güç boşluğu, bölgedeki devletlerin ve etnik grupların kendi güvenliklerini sağlamak için bir arayışa girmelerine sebep olmuştur (Haydem, 2013, s. 143). Neorealistler, uluslararası ilişkilerdeki anarşinin, bu tür güç boşluklarını daha da derinleştirdiğini ve devletlerin daha fazla güç arayışına girmelerine yol açtığını savunurlar. Sonuç olarak, Batı Balkanlar'daki çatışmalar, sadece etnik ve dini

farklılıklardan değil, aynı zamanda uluslararası sistemdeki güç dengelerinden, devletlerin çıkarlarını koruma arayışından ve güvenlik ikileminden kaynaklanmaktadır. Neorealist bakış açısı, bu çatışmaları uluslararası anarşi, güvenlik kaygıları ve güç mücadeleleri bağlamında anlamamıza yardımcı olmaktadır.

1.1.2. Güvenlik İkilemi ve Çatışma: Neorealist Perspektif

Güvenlik ikilemi, uluslararası ilişkiler ve güvenlik çalışmalarında devlet davranışlarını açıklamada en çok başvurulan kavramlardan biridir. İlk olarak John H. Herz tarafından 1950'lerde ortaya atılan ve Kenneth Waltz, Robert Jervis gibi önde gelen teorisyenlerin çalışmalarıyla geliştirilen bu kavram, özellikle realist teori çerçevesinde uluslararası politikadaki çatışma dinamiklerini anlamada merkezi bir rol oynamaktadır. Herz'e göre, anarşik uluslararası sistemde karşıdaki devletin “niyet”lerinden emin olamayan devletler her zaman olumsuz olasılığa göre hareket etmekte, böylelikle devletler arasında bir güç elde etme yarışı başlamaktadır (Sönmezoğlu, 2017, s. 263).

Anarşik uluslararası sistemde varlığını sürdürmek ve güvenliğini sağlamak isteyen devletler, askeri güçlerini artırma, ittifaklar kurma ve stratejik hamleler yapma yoluna başvururlar. Ancak bu eylemlerin, diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanması, güvenlik ikilemini tetikleyerek daha fazla güvensizliğe ve hatta çatışmaya yol açabilir (Booth & Wheeler, 2008, s. 1). Başka bir deyişle, bir devletin kendini korumaya yönelik çabaları, diğer devletlerin de benzer şekilde güvenliklerini artırma yoluna gitmelerine ve bu durumun bir silahlanma yarışına veya çatışmaya dönüşmesine neden olmaktadır.

Güvenlik ikilemi, devletlerin niyetlerini tam olarak bilmenin ve güvenilir bir şekilde ayırt etmenin zor olduğu durumlarda daha da belirginleşir. Bir devletin savunma amaçlı geliştirdiği politikalar, diğer devletler tarafından saldırgan bir hamle olarak yorumlanabilir. Bu belirsizlik, korku ve güvensizliği artırarak devletleri daha da fazla önlem almaya ve güçlerini artırmaya sevk edebilir (Bilgiç, 2011, s. 131). Sonuç olarak, hiçbir devlet aslında savaş istememesine rağmen, güvenlik arayışı ve yanlış anlamalar, istenmeyen bir çatışmaya yol açabilir. Güvenlik ikilemi, tarih boyunca birçok uluslararası çatışmanın ve gerginliğin altında yatan önemli bir faktör olarak görülmüştür. Soğuk Savaş dönemindeki silahlanma yarışı, bu ikilemin en çarpıcı örneklerinden birisi olmuştur. Her iki süper güç de nükleer silahlarını artırarak kendi güvenliklerini sağlamaya çalışmış,

ancak bu durum karşılıklı korku ve güvensizliği artırarak dünyayı bir nükleer savaşın eşiğine getirmiştir (Herz, 1973, s. 239).

Kenneth Waltz (2001), uluslararası ilişkilerdeki güvenlik ikilemini ve çatışmanın temelini anlamak için Jean-Jacques Rousseau'nun avcı benzetmesini önemli bir temsili anlatı olarak görmektedir. İnsan doğası ve kolektif eylem arasındaki ilişkinin ele aldığı bu öyküsünde, avcıların bir geyiği yakalamak için iş birliği yapmasını anlatmaktadır. Bu bağlamda, avcıların ortak hedefe ulaşmaları, her birinin kendi görevine sadakatle bağlı kalmasına dayanan öyküde avcıların iş birliği gerekliliğini şu şekilde açıklar: *“Bir geyik yakalanacaksa, her avcının görevine bağlı kalması gerekir; ancak bir tavşan herhangi birinin menziline girerse, onu tereddüt etmeden takip edeceğinden şüphe edilemez.”* Bu benzetme, güvenlik ikileminin temel dinamiklerini açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Waltz'a göre, bu anlatı, uluslararası ilişkilerde devletlerin iş birliği ve güven eksikliğinin doğurduğu temel bir paradoksu yansıtmaktadır. Waltz, bu durumu şu şekilde ifade eder: *“İşbirlikçi bir eylemde, herkes hedefte hemfikir olsa ve projeye eşit düzeyde ilgi duysa dahi, başkalarına güvenilemez”* (Waltz, 2001, s. 168). Güven eksikliği, ortak hedeflere yönelik iş birliğini zorlaştırır ve aktörleri kendi kısa vadeli çıkarlarını öncelemeye iter. Rousseau'nun avcı benzetmesi, devletlerin güvenlik ikilemi karşısında neden iş birliğinden sapma eğiliminde olduğunu açıklamak için güçlü bir metafor sunar. Waltz'un da vurguladığı gibi, bu tür durumlarda aktörlerin rasyonel hareket edebilmek adına, diğerlerinin potansiyel hareketlerini en kötü senaryoya göre değerlendirmesi kaçınılmazdır.

Jervis (2017, s. 82), *“Perception and Misperception in International Politics”* eserinde güvenlik ikilemine çözüm arayışında *“Güvenlik ikilemini tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmasa da, etkilerini azaltmak ve iş birliğine dayalı bir güvenlik ortamı oluşturmak için çeşitli adımlar atılabilir.”* olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda, paylaşılan değerler, ortak çıkarlar etrafında kurulan bağlar aktörler arasında güvenin tesis edilmesine katkı sağlayabilir. Devletler, birbirlerinin refahını ve güvenliğini önemsediklerini ve karşılıklı güvene dayalı bir ilişki kurmaya istekli olduklarını gösterdiklerinde, güvenlik ikileminin olumsuz etkileri azaltılabilir. Bu, özellikle silahlanma yarışı ve düşmanlık sarmalına girmiş devletler arasında zorlu bir süreç olsa da, karşılıklı anlayış ve iş birliği yoluyla güven inşa etmek mümkündür. Bu anlayış, tarafları güvenlik ikileminin etkilerini azaltmak için etkili bir araç olan güven artırıcı önlemler almaya ve iş birliği arayışına yönlendirebilir. Güven artırıcı önlemler, bir tarafın

diğer tarafın güvenliğini artırmayı hedefleyen politikalar ve eylemlerdir. Bu tür adımlar, sadece tehdit algısını azaltmakla kalmaz, aynı zamanda iyi niyet göstergesi olarak da işlev görür. Karşılıklılık ilkesi, güvenlik ikileminin üstesinden gelmede önemli bir role sahiptir. Bir tarafın güven artırıcı bir adım atması, diğer tarafı da benzer adımlar atmaya teşvik edebilir ve bu da karşılıklı güvenin ve iş birliğinin gelişmesine katkıda bulunabilir (Jervis, 2017, s. 82). Ayrıca, uluslararası kurumlar ve normlar, devletlerin güvenlik kaygılarını azaltmada ve iş birliğini teşvik etmede önemli rol oynamaktadır (Herz, 1973, s. 202).

Tarihsel süreç, güvenlik ikileminin bir sonucu olarak, devletlerin savunma amaçlı eylemlerinin paradoksal bir biçimde güvensizlik ve çatışma sarmalına yol açabileceğini açıkça ortaya koymuştur. Neorealist teorinin temel varsayımlarından biri olan bu durum, devletlerin rasyonel güvenlik arayışının, istenmeyen sonuçlar doğurabileceğini ve uluslararası sistemde istikrarsızlığa neden olabileceğini açıklamaktadır. Dolayısıyla, güvenlik ikilemi, uluslararası politika analizinde ve özellikle çatışmaların nedenlerinin anlaşılmasında kullanılan önemli bir kavramsal araç olarak akademik literatürdeki yerini korumaktadır.

1.1.3. Uluslararası İlişkilerde Neoliberal Yaklaşım

Neoliberalizmin, mutlak kazançlara odaklanması, (Baldwin, 1993, s. 6) uluslararası iş birliğinin anarşik bir sistemde dahi mümkün olabileceğini savunması, uluslararası örgütlere atfettiği ayrıcalıklı konum, ekonomik ve teknolojik gelişimi teorinin merkezine yerleştirmesi gibi yaklaşımları (Saleh & Danwanzam, 2019, s. 113) bölgesel iş birliği potansiyelinin analizinde bu kuramı önemli bir araç haline getirmektedir. Bu bağlamda, neoliberalizmin sunduğu perspektif, Batı Balkanlar gibi tarihsel olarak çatışmaların yoğun yaşandığı ve güvenlik tehditlerinin süreklilik arz ettiği bir bölgede, AB'nin genişleme politikaları ve NATO'nun barışı koruma misyonları gibi girişimlerle bölgenin güvenlik ve istikrarına olan katkılarını anlamamızda önemli bir rehber niteliği taşımaktadır.

Neoliberalizmin temelleri Adam Smith'in savunduğu klasik liberalizme ve onun ekonomik teorilerini oluşturan insan ve toplum anlayışına kadar dayandırılabilir (Thorsen & Lie, 2006, s. 8). 19. yüzyılın klasik liberal düşüncesi, 20. yüzyılda ortaya çıkan dünya savaşları ve ekonomik krizler sonucu çeşitli dönüşümlerden geçmiştir. İlk büyük teorik

tartışmayı Realizm kazanmış ve rekabetin realist yorumlara kolayca uyarlanması nedeniyle realizmin hakimiyetini pekiştirmiştir. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, Batı'daki liberal demokrasiler arasında ticaret, yatırım, seyahat, iletişim gibi konuların önem kazanması ile serbest piyasa ekonomisinin yeniden canlandırılması ve devletlerarası iş birliğinin kurumsallaşması gerektiği fikri yaygınlaşmıştır. Bu durum, liberallerin realizme bir alternatif sunmak için yeni bir girişimde bulunmalarına zemin hazırlamıştır. "Neoliberalizm" olarak adlandırılan bu yaklaşım, ilerlemeye ve değişime olan inancı idealizmden arındırarak bilimsel teoriler ve yöntemler kullanmaya çalışmıştır (Sorensen, Moller, & Jackson, 2022, s. 47). Robert Keohane ve Joseph Nye gibi akademisyenler, bu felsefeyi uluslararası ilişkiler teorisine uyarlayarak, özellikle iş birliği ve karşılıklı bağımlılık üzerine yoğunlaşmıştır. Robert Keohane ve Joseph Nye'nin 1977 yılında yayınladıkları "*Power and Interdependence*" eseri, neoliberalizmin uluslararası ilişkilerde bir teori olarak gelişiminde mihenk taşı olmuş, geliştirdikleri "karşılıklı bağımlılık" kavramı ise bu kuramın ana omurgasını oluşturmuştur (Sterling-Folker, 2021, s. 137). Kitap, genel olarak, devletlerin "mutlak kazanca" odaklandığına, uluslararası kurumların bilgi sağlayarak ve maliyetleri düşürerek iş birliğini teşvik edici rol oynadığına ve uluslararası sistemde bu şekilde oluşan ekonomik ve siyasal bağımlılığın çatışmaları önlemede etkili olduğuna dikkat çekmektedir (Keohane & Nye, 2012, s. 28).

Çağdaş neoliberal tartışmalar, liberalizmin çeşitli versiyonlarının uzantılarına sahiptir. David Baldwin (1993) Uluslararası İlişkileri etkileyen dört farklı liberalizm çeşidinden bahsetmektedir: Ticari, cumhuriyetçi, sosyolojik ve liberal kurumsalcılık (sistematik).

(1) *Ticari liberalizm*; barış ve refaha ulaşmak için serbest ticaret ve kapitalist veya pazar ekonomisini savunur. Günümüzde bu fikir küresel finans kurumları, büyük ticaret hacmine sahip ülkeler ve çok-uluslu şirketler tarafından desteklenmektedir.

(2) *Cumhuriyetçi liberalizm*, demokratik devletlerin vatandaşlarının haklarına saygı duymaya daha yatkın ve demokratik komşularıyla savaşa girişmeye daha uzak olduklarını savunmaktadır. Mevcut literatürde bu görüş demokratik barış teorisi olarak sunulur. Liberalizmin bu iki şeklinin, yani ticari ve cumhuriyetçi liberalizmlerin birleşmiş hali dünyanın çoğu büyük güçlerinin dış politika amaçlarının merkezini oluşturmaktadır.

(3) *Sosyolojik liberalizmde*; toplumlar arası etkileşimlerin artması ile farklı devletlerden insanlar arasında ortak değerler ve kimler oluşur ve birbirlerine karşı taşıdıkları önyargıların önüne geçilebilir. Ulus ötesi aktiviteler arttıkça, devletlerarası iş birliği de artmaktadır. Bu etkileşimlerin bir ürünü olarak literatürde güvenlik toplumu olarak adlandırılan oluşumlar ortaya çıkabilmektedir (Oğuzlu, 2023, s. 160). Sonuç olarak, devletler için tek taraflı hareket etmek ve komşularıyla iş birliğinden kaçınmak daha maliyetli ve daha zor hale gelir.

(4) *Liberal kurumsalcılık veya neoliberal kurumsalcılık* birçok akademisyen tarafından realist ve neorealist düşünceye karşı en ikna edici meydan okuma olarak sunulmaktadır. Neoliberalizmin bu versiyonunun kökleri 1940’lardaki ve 1950’lerdeki işlevsel entegrasyon ve 1960’ların bölgesel bütünleşme çalışmalarında bulunabilir. Bu çalışmalar barış ve istikrara giden yolun bağımsız devletlerin kaynaklarının bir kısmını birlik havuzuna aktarmaları ve hatta bölgesel sorunlara cevap vermek veya ekonomik büyümeyi artırmak için bütünleşmiş topluluklar yaratmak amacıyla egemenliklerinin bir kısmından vazgeçmelerinden geçtiğini savunmaktadır (Lamy, 2021, s. 226). Neoliberalizm, liberal Uluslararası İlişkiler teorilerinin bir varyantı olarak uluslararası kurumların ortak sonuçları başarmada oynadığı role odaklanması nedeniyle sıkça “neoliberal kurumsalcılık” olarak da adlandırılmaktadır (Sterling-Folker, 2021, s. 136).

Uluslararası ilişkilerde klasik liberalizmin temel varsayımlarını geliştiren ve güncelleyen bir teori olan Neoliberalizme göre, devletler uluslararası sistemin önemli aktörleri olsa da, bilgi paylaşımı, teknolojik ilerleme, ekonomik geçirgenlik ve uluslararası kurumsallaşmanın artışı, güvenlik odaklı ulus devlet politikalarının yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, uluslararası sistemin işleyişi ve dış politika, yalnızca devletlerin eylemleriyle açıklanamaz. Neoliberalizm, devletlerin rasyonel aktörler olduğunu kabul etmekle birlikte, siyasal otoritenin merkezi bir yapıya sahip olmadığını ve karar alma süreçlerinin ulus ötesi şirketler, uluslararası örgütler, terör ve suç örgütleri, bireyler gibi geleneksel olmayan çok sayıda aktör ve faktörden etkilendiğini savunmaktadır (Nye J. S., 2023, s. 56). Bu bağlamda neoliberalizmin öne çıkan özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- *Uluslararası Aktörlerin Çoğulculuğu*: Neoliberaller, devlet dışındaki aktörlerin uluslararası ilişkilerde artan etkisine odaklanır. Ulusötesi şirketlerin ekonomik

gücü, uluslararası örgütlerin düzenleyici rolleri ve bireylerin etkisi, uluslararası sistemin karmaşıklığını artırmaktadır (Keohane & Nye, 2012).

- *Uluslararası Güvenlik ve İş Birliği*: Uluslararası ilişkilerde artan aktör çeşitliliği, kaynakların tükenmesi ve insanlığa yönelik tehditlerin çeşitlenmesi gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabilir. Neoliberalizm, bu sorunlara çözüm olarak işbirlikçi güvenlik anlayışını önermekte ve savaşın bir politika aracı olarak kullanılmasını reddetmektedir (Baldwin, 1993).

- *Uluslararası İş birliğinin Önemi*: Neoliberalizm, uluslararası güvenliğin temel hedef olduğunu savunurken, ekonomik refah ve istikrarın uluslararası iş birliğiyle sağlanabileceğini ileri sürer. Bu doğrultuda, uluslararası hukukun gelişimi, uluslararası örgütlerin kurulması ve liberal demokrasinin yaygınlaştırılması temel araçlar olarak öne çıkar (Keohane, 1984).

- *Liberal Değerlerin Küresel Yayılımı*: Liberal demokrasi, insan hakları ve pazar ekonomisi ideallerinin yayılması, küresel bir sivil toplumun ve düzenli bir küresel pazarın oluşması için kritik görülmektedir. Bu bağlamda, uluslararası etik ve ahlak anlayışı, uluslararası hukukun ve örgütlerin işlevlerini tamamlayıcı bir unsur olarak konumlanmaktadır (Burchill, vd, 2019, s. 102).

- *Ekonomik Refah ve Sosyal İlerleme*: Neoliberal teoriye göre, uluslararası istikrar ve sosyal ilerleme, ekonomik iş birliğinin ve refahın artırılmasıyla mümkündür. Ekonomik karşılıklı bağımlılık, çatışmaları azaltan ve barış ortamını teşvik eden bir faktör olarak kabul edilmektedir (Sterling-Folker, 2021, s. 139).

Neoliberalizm, neorealizm gibi statükocu perspektifi temsil eden problem çözücü bir teoridir. Başka bir deyişle, her iki teoride statükoyu bozacak, yani güvenlik, çatışma ve iş birliği meseleleri gibi sorunları gündemine almaktadır. Genel olarak, neorealist teori askeri güvenlik ve savaş meselelerine odaklanırken, Neoliberal teorisyenler iş birliği, uluslararası ekonomi politik ve son zamanlarda da çevre meselelerine odaklanır. Neorealistler için temel soru, bu sistemde hayatta nasıl kalınacağıdır. Neoliberal kurumsalcılar ise anarşik ve rekabetçi bir uluslararası sistemde iş birliğinin nasıl desteklenip geliştirilebileceğini araştırmanın merkezine koyarlar (Lamy, 2021, s. 219).

Neoliberal kurumsalcılara göre, günümüz dünyasında dış politika, yalnızca devletler arasındaki güç mücadelesini ve güvenlik kaygılarını yönetmekle sınırlı bir alan değildir. Bunun yerine, uluslararası ilişkilerde karmaşık karşılıklı bağımlılık ve

küreselleşmenin çok katmanlı süreçleri, dış politikanın odağı haline gelmiştir. Bu anlayış, devletlerin yalnızca kendi sınırları içindeki çıkarlarını değil, aynı zamanda dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan insanların hayatta kalmasını ve ekonomik refahını tehdit eden küresel sorunlara çözüm bulmayı gerektirir (Keohane, 1984, s. 256). Bu sorunlar arasında iklim değişikliği, pandemiler, uluslararası terörizm, organize suç, göç krizleri ve ekonomik eşitsizlikler gibi geniş bir yelpaze yer alır. Neoliberal kurumsalcılar, bu tür karmaşık ve sınır aşan problemlerle başa çıkmanın ancak uluslararası iş birliğini teşvik edecek güçlü kurumlar aracılığıyla mümkün olduğunu savunur (Ruggie, 1982, s. 394). Devletler arasındaki karşılıklı çıkar alanlarını belirlemek ve bu alanlarda sorunları yönetmek için özel olarak tasarlanmış uluslararası kurumların oluşturulması, sürdürülebilir bir dış politika stratejisinin temel unsuru olarak görülür (Krasner, 1991). Bu bağlamda, neoliberal kurumsalcılar, bu tür kurumların yalnızca geçici sorunları çözmekle kalmayıp, aynı zamanda uluslararası sistemin işleyişini daha istikrarlı ve öngörülebilir hale getirdiğini belirtir (Keohane, 1984). Örneğin, Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret Örgütü veya NATO gibi uluslararası kuruluşlar, ortak tehditlerle mücadele, ekonomik iş birliği ve güvenlik konularında etkin bir iş birliği platformu sağlamaktadır. Bu kurumların kurulması, devam ettirilmesi ve güçlendirilmesi, dış politikanın geleceği açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Ayrıca, neoliberal kurumsalcılar, bu kurumların etkili bir şekilde işlev görmesi durumunda küresel ve bölgesel sorunlara çözüm sunarak, çatışma yerine iş birliğini teşvik edebileceğine inanmaktadır (Ruggie, 1982). Bu süreç, uluslararası sistemde güven artırıcı önlemler alınmasına, devletlerin karşılıklı bağımlılıklarından doğan potansiyel çatışmaların önlenmesine ve uzun vadeli bir barış ve istikrar ortamının sağlanmasına katkıda bulunmaktadır (Krasner, 1991). Böylelikle, dış politika, çatışmayı yönetmekten ziyade iş birliğini inşa etmeye yönelik bir araç haline gelir. Bu anlayış, küresel sorunların çözümüne yönelik kapsamlı, iş birlikçi ve sürdürülebilir bir yaklaşımı teşvik ederek, uluslararası ilişkilerin yalnızca devlet merkezli bir çerçevede ele alınamayacağını ortaya koyar. Bu nedenle, neoliberal kurumsalcılık, günümüz dış politikasının temel dinamiklerini anlamak için güçlü bir teorik çerçeve sunmaktadır (Keohane, 1984).

Her iki teoriyi ele aldıktan sonra, önemli özelliklerin karşılaştırmalı bir şekilde analizini yapmak daha geniş çerçeveden iki teoriyi anlamamızda bize yardımcı olacaktır. Neorealist ve Neoliberal tartışmanın önemli özelliklerini Baldwin'ın kitabına atıfta bulunan Lamy (2021, s. 230);

1. Her ikisi de uluslararası sistemin anarşik olduğu hususunda anlaşır. Neorealistler anarşının dış politikaya daha çok kısıtlamalar getirdiğini söyler. Neo-liberaller, neo-realistlerin uluslararası karşılıklı bağımlılığın, küreselleşmenin ve bu etkileşimleri yönetmek için yaratılan rejimlerin önemini azalttıklarını iddia eder.

2. Neo-realistler uluslararası iş birliğinin devletler onu gerçekteştirmedikçe gerçekteşmeyeceğine inanırlar. İşbirliğinin devlet gücüne bağımlı ve başarılmasının ve devam ettirilmesinin zor olduğunu düşünürler. Neo-realistler devletlerin karşılıklı çıkar sahibi olduğu alanlarda iş birliğinin gerçekteştirilmesinin kolay olduğuna inanırlar.

3. Neo-liberaller ortak çıkarlarına sahip aktörlerin mutlak kazançları artırmaya çalışacaklarını düşünürler. Neo-realistler, neo-liberallerin görelı kazançların önemini küçümsediğini iddia ederler. Neo-realistler işbirlikçi ilişkiler içeresine devletlerin temel amacının başkalarının daha fazla kazanmasını engellemek olduğuna inanır.

4. Neo-realistler anarşının rekabetçi bir uluslararası sistemde devletlerin görelı güç, güvenlik ve hayatta kalmaya meşgul olmasını gerektiğini ifade ederler. Neo-liberaller ekonomik refah veya uluslararası ekonomi politik meselelerle ve uluslararası çevre meseleleri gibi askeri olmayan konularla daha fazla ilgilidirler.

5. Neo-liberaller kurumları ve rejimleri uluslararası ilişkilerde önemli kuvvetler olarak görürler. Neo-realistler, neo-liberallerin rejim ve kurumların devlet davranışları üzerine olan etkisini abarttıklarını söylerler. Neo-liberaller rejim ve kurumların iş birliğine yardımcı olduğunu iddia eder ama neo-realist rejim ve kurumların anarşının iş birliği üzerindeki kısıtlayıcı rolünü azaltmadığını söylerler.

şeklinde karşılaştırmalı olarak açıklamaktadır. Yukarıda belirtilen hususlar kapsamında Neoliberalizm, NATO ve AB'nin, Batı Balkanlar'ın güvenliğine katkısını ve bölgesel iş birliğini teşvik etme girişimlerini anlamak için önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Devletlerin karşılıklı bağımlılığı ve iş birliğinin, bölgede güvenlik ve istikrarı sağlamada önemli rol oynadığını savunur. NATO ve AB, bölgeye üyelık perspektifi sunarak, reformları teşvik ederek ve bölgesel iş birliğini güçlendirerek neoliberal politikalar izlemektedir. Bu politikaların, karşılıklı bağımlılığı artırarak devletler arasındaki çatışma

riskini azaltmada ve istikrarı güçlendirmede nasıl katkısı olduğunu anlamlandırmak için neoliberal bakış açısı önemli bir yol gösterici olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.4. Karşılıklı Bağımlılık

Karşılıklı bağımlılık, uluslararası ilişkiler teorisinde hem ekonomik hem de politik düzeyde, devletler ve diğer uluslararası aktörler arasındaki yoğun etkileşim ve ilişkilerin şekillenmesini ifade etmektedir. Keohane ve Nye tarafından ortaya konulan bu kavram, geleneksel devlet merkezli yaklaşımların ötesine geçerek, uluslararası ilişkilerde devletin temel aktör olduğunu kabul etmekle birlikte devlet dışındaki aktörlerin de rolünü vurgulamaktadır (Arı, 2002, s. 405). Neoliberal teorinin temel taşlarından biri olan karşılıklı bağımlılık, uluslararası sistemin anarşik yapısını azaltan ve iş birliğini teşvik eden önemli bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır (Demirtaş, 2014, s. 123).

Tarihsel süreçte daha da gerilere gidersek ilk olarak 1795 yılında “Ebedi Barış” adlı eserinde, Immanuel Kant uluslararası ilişkilerde barışın ve istikrarın sağlanması için devletler arasında karşılıklı bağımlılığın geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Kant'a göre, devletlerin ticari ilişkiler yoluyla birbirine bağımlı hale gelmesi, savaşların maliyetini artırarak ve barışın faydalarını ön plana çıkararak çatışmaları önlemeye yardımcı olabilir. Bu karşılıklı bağımlılık, aynı zamanda devletler arasında iş birliğini teşvik ederek ve ortak çıkarlar etrafında birleşmelerini sağlayarak uluslararası barışa katkı sağlayabilir. Kant, bu sürecin, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne dayalı cumhuriyet rejimleri tarafından yönetilen devletlerin bir araya gelerek uluslararası bir federasyon oluşturmasıyla tamamlanabileceğini öngörmüştür (Kant, 1960, s. 35)

Neoliberal düşünceye göre, ekonomik entegrasyonun artması, devletler arasında bir “sıfır toplamı oyun” anlayışından ziyade karşılıklı kazanç sağlayan ilişkileri ön plana çıkarmaktadır. Karşılıklı bağımlılık, sadece ekonomik ilişkilerde değil, aynı zamanda çevresel sorunlar, teknolojik gelişmeler ve güvenlik tehditleri gibi alanlarda da ülkelerin ve aktörlerin birbirleriyle olan etkileşimini ve ilişkilerini şekillendirmektedir (Waltz, 1979, s. 105). Örneğin, enerji tedarik ağları, küresel tedarik zincirleri ve iklim değişikliği politikaları gibi konular, devletlerin tek başına hareket edemeyeceği bir iş birliği gerektirmektedir (Keohane & Nye, 2012, s. 232).

Robert Keohane ve Joseph Nye (2012), karşılıklı bağımlılığı “hassasiyet” ve “savunmasızlık” kavramlarıyla iki boyutta ele almıştır. Hassasiyet, bir aktörün diğerine

bağılılığının bir sonucu olarak maruz kaldığı kısa vadeli etkileri ifade ederken, savunmasızlık, uzun vadeli uyum maliyetlerini ve alternatiflerin bulunabilirliğini kapsar. Bu kavramsallaştırma, karşılıklı bağımlılığın, salt ekonomik ilişkilerin ötesine geçerek uluslararası sistemin yapısına nasıl etki ettiğini anlamak açısından önemlidir (Keohane & Nye, 2012, s. 232). Ukrayna krizinde yaşanan güncel durumdan örnek vermek gerekirse; Rusya'nın doğalgaz arzını kesmesi durumunda, AB kısa vadede ciddi sıkıntılar yaşayabilir. Kış aylarında ani bir arz kesintisi, enerji kriziyle sonuçlanabilir ve vatandaşların ısınma, elektrik üretimi gibi temel ihtiyaçları karşılanamaz hale gelebilir. Bu, AB'nin Rusya'ya olan “*hassasiyetini*” gösterir, çünkü kısa vadede bu tür bir kesintinin etkileri derhal hissedilecektir. Diğer tarafından savunmasızlık boyutunda ele aldığımızda, bu kesintinin uzun vadede AB üzerinde ne kadar etkili olacağıyla ilgilidir. Eğer AB'nin alternatif doğalgaz kaynakları varsa (örneğin Norveç'ten ya da ABD'den sıvılaştırılmış doğalgaz ithalatı), boru hatlarını hızla başka bir tedarikçiye yönlendirebiliyorsa veya yenilenebilir enerjiye yatırım yapıyorsa, AB'nin “*savunmasızlığı*” düşük olacaktır. Ancak eğer alternatif kaynaklar sınırlıysa ve bu kaynaklara yönelmek ciddi maliyetler gerektiriyorsa, AB'nin “*savunmasızlığı*” yüksek olacaktır.

Eleştirel bir perspektiften bakıldığında, karşılıklı bağımlılık her zaman simetrik değildir. Eğer bir taraf diğerine göre daha savunmasızsa, daha güçlü olan taraf bu durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmektedir (Nye & Welch, 2009, s. 360). Örneğin, ABD, 1960'lı yıllarda Fransa'nın nükleer silah geliştirmesini engellemek için IBM şirketini aracılığıyla Fransa'ya bilgisayar parçası satışını engelleyerek Fransa hükümetini isteği doğrultusunda etkilemeye çalışmıştır. Karşılıklı bağımlılığı diğerine göre fazla olan ülkelerin, tedarikçi ülkelere ekonomik ve siyasi baskılara açık hale gelmesi, potansiyel bir çatışma alanı yaratabilmektedir (Arı, 2002, s. 419).

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte, ulus-devletlerin yanında; küresel ve bölgesel düzeyde yönetim sağlayan uluslararası örgütler, ekonomik bağımlılığı artıran çokuluslu şirketler, kamuoyu oluşturarak devlet politikalarını etkileyen sivil toplum kuruluşları ve bilgi akışını yönlendiren medya araçları gibi çeşitli aktörler de uluslararası ilişkilerde karşılıklı bağımlılığı şekillendiren önemli unsurlar hâline gelmiştir. Bu aktörler, uluslararası ilişkiler sisteminin karmaşıklığını ve çok aktörlü doğasını yansıtmaktadır. Çatışma ve iş birliği ilişkileri çerçevesinde her bir aktör faydasını maksimize etmenin yollarını aramaktadır. Uluslararası karşılıklı bağımlılık bu yapı içerisinde uluslararası çatışmaları azaltan bir etkiye sahiptir (Arı, 2002, s. 408).

Keohane ve Nye (2012), uluslararası ilişkileri anlamak için farklı yollar sunan realizm ve karmaşık karşılıklı bağımlılık yaklaşımlarını karşılaştırarak (Bkz. Tablo 1), bu iki perspektifin farklı varsayımlardan hareket ettiğini ve farklı politik sonuçlara ulaştığını vurgulamaktadır. Keohane ve Nye'ye göre, bu iki yaklaşım birbirini dışlayan değil, tamamlayan niteliktedir. Her biri, uluslararası ilişkilerin farklı bir yönünü aydınlatmaktadır. Güç mücadelelerinin ve ulusal çıkarların ön planda olduğu durumlarda realist teoriler daha açıklayıcı olabilirken, karşılıklı bağımlılığın yoğun olduğu ve çok aktörlü etkileşimin yaşandığı durumlarda neoliberal veya yapısalcı teoriler daha uygun bir analiz çerçevesi sunar. Bu teoriler, iş birliği, uluslararası kurumlar ve normlar gibi unsurları dikkate alarak uluslararası ilişkilerin karmaşıklığını daha iyi kavramamızı sağlamaktadır (Keohane & Nye, 2012, s. 30).

Tablo 1.
Realizm ve Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık Koşullarında Politik Süreçler

Politik Süreçler	Realizm	Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık
Eylemlerin Amaçları	Askeri güvenlik baskın amaç olacaktır.	Devletlerin amaçları konu alanına göre değişecektir. Transnasyonal aktörler kendi amaçlarını takip edeceklerdir.
Devlet Politikasının Araçları	Askeri güç en etkili araçtır, ancak ekonomik ve diğer araçlar da kullanılacaktır.	Güç, en alakalı kaynak olacaktır. Manipülasyon, uluslararası örgütler ve transnasyonal aktörler tarafından kullanılacaktır.
Gündem Oluşturma	Güç dengesindeki potansiyel değişimler ve yüksek tehdit algısı, güvenlik politikalarını belirleyecek ve diğer gündemleri güçlü bir şekilde etkileyecektir.	Gündemler, konu alanı içindeki güç değişimlerinden, uluslararası örgütlerin statüsündeki değişimlerden, transnasyonal aktörlerin önemindeki değişimlerden ve artan hassasiyet sonucunda politikadaki karşılıklı bağımlılıktan etkilenecektir.
Konuların Bağlantıları	Bağlantılar, konu alanları arasında ve uluslararası hiyerarşide sonuçlardaki farklılıkları azaltacaktır.	Bağlantılar, askeri gücün etkinliğinin sınırlı kaldığı durumlarda büyük güçler için inşa edilmesi zor olabilirken; zayıf devletler, bu bağlantıları uluslararası örgütler aracılığıyla daha etkili biçimde kurabilir. Bu tür bağlantılar, güç hiyerarşisinden ziyade karşılıklı bağımlılığı yansıtır.
Uluslararası Örgütlerin Roller	Roller, devlet gücü ve askeri gücün önemi tarafından sınırlandırılmış ve küçük olacaktır.	Uluslararası örgütler, gündem oluşturmada, koalisyon oluşturmada, aktör olarak ve arena olarak siyasi eylemlerde bulunmada ve zayıf devletler için konu ve örgüt seçme ve kaynakları harekete geçirme becerisi sağlamada önemli bir rol oynayacaktır.

Kaynak: Power and Interdependence (Keohane & Nye, 2012, s. 31)

1.2. Uluslararası Rejimler

Uluslararası rejimler, uluslararası ilişkilerin belirli bir alanında, aktörlerin davranışlarını ve etkileşimlerini düzenleyen, üzerinde uzlaşmış veya kabul edilmiş kurallar, normlar, ilkeler ve karar alma prosedürlerinden oluşan yapılar olarak tanımlanabilir (Keohane, 1984, s. 57). Bu rejimler, uluslararası ilişkilerde istikrar ve öngörülebilirlik sağlayarak iş birliğini kolaylaştırır ve çatışmaları azaltır. Örneğin, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), uluslararası ticaret rejiminin önemli bir aktörüdür. Üye devletlerin ticaret politikalarını belirli kurallar çerçevesinde yöneterek, hem anlaşmazlıkların önüne geçer hem de ticaretin serbestleşmesine katkıda bulunur (Sorensen, Moller, & Jackson, 2022, s. 115).

Peki bu rejimler nasıl ortaya çıkar ve zaman içinde nasıl evrim geçirir? Bu sorunun cevabı, uluslararası ilişkiler teorilerinin farklı perspektiflerinde bulunabilir. Hegemonik güç teorisi, güçlü bir devletin liderliğinin rejimlerin kurulması ve sürdürülmesinde önemli bir rol oynayabileceğini savunmaktadır (Kindleberger, 2013, s. 299). Keohane (1984, s. 15), “*Hegemonya ve uluslararası rejimler birbirini tamamlayıcı veya hatta bir dereceye kadar birbirinin yerine geçebilir: her ikisi de anlaşmaları mümkün kılmaya ve kurallara uyumu kolaylaştırmaya hizmet eder*” diyerek hegemonya ve rejimler arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD'nin liderliğinde kurulan Bretton Woods sistemi, küresel ekonomik istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, rejimlerin oluşumu sadece güç dinamiklerine indirgenemez. Ortak çıkarlar, devletleri iş birliği yapmaya ve rejimler oluşturmaya teşvik edebilir. İklim değişikliğiyle mücadele amacıyla oluşturulan Kyoto Protokolü, devletlerin ortak bir tehdit karşısında iş birliği yapma ihtiyacından doğmuştur (Ikenberry, 2001, s. 216).

Normlar, kimlikler ve inançlar, devletlerin davranışlarını ve tercihlerini etkileyerek rejimlerin oluşumunda ve gelişiminde etkili olmaktadır. Bu faktörler, devletlerin nasıl davranması gerektiği konusunda beklentiler oluşturarak iş birliğini teşvik edebilir. Örneğin, insan hakları alanında gelişen normlar, devletlerin insan haklarını koruma ve geliştirme konusunda adımlar atmasını teşvik etmiştir. Uluslararası kuruluşlar da rejimlerin oluşturulması, uygulanması ve izlenmesinde önemli bir rol oynar. Birleşmiş Milletler, uluslararası barış ve güvenliği koruma, insan haklarını geliştirme ve ekonomik

kalkınmayı destekleme gibi alanlarda çeşitli rejimlerin oluşturulmasında ve işletilmesinde merkezi bir rol üstlenmiştir (Keohane, 1984, s. 58).

Uluslararası rejimler, uluslararası ilişkilerde bir dizi önemli işlevi yerine getirir. İşbirliğinin sağlanması, rejimlerin temel işlevlerinden biridir. Rejimler, belirli bir alanda ortak kurallar ve beklentiler oluşturarak devletler arasındaki iş birliğini kolaylaştırır ve belirsizliği azaltır. Ayrıca, anlaşmazlıkların çözümü için mekanizmalar sağlayarak ve belirli davranışları yasaklayarak çatışmaları önlemeye yardımcı olur. Bilgi paylaşımını teşvik ederek, ortak sorunlara çözüm bulmayı kolaylaştırır ve uluslararası ilişkilerde öngörülebilirlik ve istikrar sağlayarak belirsizliği azaltır (Arı, 2002, s. 492).

Uluslararası rejimler, küreselleşen dünyamızda devletlerin ve diğer aktörlerin karşılıklı bağımlılığını yönetmelerine yardımcı olan önemli mekanizmalardır. İşbirliğine dayalı çözümler üreterek uluslararası ilişkilerde istikrar ve düzen sağlarlar. Uluslararası toplumda düzen ve öngörülebilirlik arayışında, ortak sorunlara çözüm bulmak, çatışmaları önlemek ve iş birliğini teşvik etmek için vazgeçilmez bir araçlardır. Devletlerin bencil çıkarlarını aşarak, ortak hedefler doğrultusunda birlikte hareket etmelerini sağlarlar ve küresel yönetişimin temel yapı taşlarını oluştururlar. Karmaşık ve dinamik bir uluslararası sistemde, iş birliği ve koordinasyon ihtiyacını karşılayarak, daha istikrarlı ve barışçıl bir dünya düzeni inşa etmemize yardımcı olurlar.

1.3. Uluslararası Örgütler

Sanayi Devrimi'nin ardından yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte giderek küçülen dünyada, ulus devletler biçiminde örgütlenen topluluklar arasındaki ilişkiler hem yoğunluk hem de konu çeşitliliği açısından önceki dönemlerde benzeri görülmemiş bir düzeye ulaşmıştır. Bu ilişkilerin yalnızca yakın çevreyle sınırlı kalmayıp kıtasal ve hatta küresel ölçekte derinleşmesi, bir yandan devletler arası rekabeti ve çatışmaları artırırken, diğer yandan ortak sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanan bu süreç, 20. yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşıyla birlikte, devletler arası sistemin ikili ve geçici çözümlere dayalı klasik yöntemlerinin yetersiz kaldığını açıkça göstermiştir. Yeni uluslararası koşullar, güvenlik başta olmak üzere ekonomi, ticaret, ulaşım, iletişim ve çevre gibi birçok alanda, bölgesel ve küresel düzeyde düzenli, öngörülebilir ve sürekli ilişkilerin tesis edilmesini zorunlu

kılmıştır. Bu ihtiyaç, uluslararası örgütlerin doğuşuna temel teşkil etmiştir (Çağırın, 2023, s. 1).

Nye ve Keohane'nin karşılıklı bağımlılık olarak adlandırdıkları kavramı ele aldığı "*Power and Interdependence*" eserinde uluslararası örgütlere ayrı bir parantez açılarak ele alınmıştır. Bu kitapta, uluslararası örgütler, devletlerin ortak çıkarlarını yansıtacak kurumlar olarak ifade edilirken, uluslararası sistemin anarşik yapısının neden olduğu ve devletler arasındaki güç siyasetinin üstünde duran karşılıklı güvensizliği giderecek tarafsız hakemler olarak bahsedilmektedir. Ayrıca, uluslararası örgütlerin az gelişmiş ülkeler üzerinde olumlu etkisi üzerinde durmaktadır. İkiliye göre, Uluslararası örgütlerin, çoğu birbirlerinin başkentlerinde elçilik bulundurmayan daha az gelişmiş ülkelerin temsilcilerini bir araya getirmede çok önemli rol üstlendiğini, BM himayesinde düzenlenen uluslararası konferanslarda yoksul ülkeler arasındaki dayanışma stratejilerine katkı sağladığı, temas kurmayabilecek hükümetlerin doğrudan iletişimlerine imkan sağladığını ve BM sisteminin bir devlet-bir oy yaklaşımının küçük ve güçsüzlerin koalisyonlarını desteklediğini ifade etmektedirler (Keohane & Nye, 2012, s. 30).

Küreselleşme ile birlikte devletler; terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, iç savaşlar, salgın hastalıklar, çevre kirliliği, iklim değişikliği gibi sınırları aşan sorunların tek başına üstesinden gelemeyeceği gerçeğinden hareketle uluslararası iş birliğine yönelmektedir (Baylis, Smith, & Owens, 2020, s. 321). Bu sorunlara karşı Uluslararası örgütler, uluslararası rejimlerin uygulanmasında mekanizmalara sahiptir (Keohane, 1984, s. 57). Örneğin, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Rejimi, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (NPT), Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) gibi kurumlar ve normlar ile nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımını teşvik ederek nükleer silahların yayılmasını önlemek için oluşturulmuştur. Uluslararası örgütler, küresel sorunlarla ve dünya siyasetindeki çatışmalarla mücadele de vazgeçilmez bir araç olarak hizmet etmektedir (Russett, 2021, s. 120).

Uluslararası örgütler, yukarıda genel olarak bahsedilen hususlar kapsamında dünya genelinde devletler arasında iş birliğini sağlamak, sorunları çözmek ve barışı korumak amacıyla kurulmuş yapılardır. Ancak bu örgütlere bakış açısı, teorilere göre farklılık göstermektedir. Teorik yaklaşımlar çerçevesinde uluslararası örgütlere baktığımızda; realist teoriye göre devletler, sürekli olarak güçlerini artırmaya ve kendi çıkarlarını korumaya çalışırlar. Bu yüzden realistler, uluslararası örgütlerin devletler

arasındaki güç mücadelesini ortadan kaldıracılabileceğine inanmamaktadır. Çünkü insan doğası gereği güç peşinde koşmaktadır ve bu durum uluslararası örgütlerin yapısını da etkilemektedir. Ayrıca realistler, uluslararası örgütleri, özellikle güçlü devletler tarafından kendi politikalarını uygulamak ve çıkarlarını korumak için kullandıkları araçlar olarak görmektedir. Bu nedenle de bir uluslararası örgütün başarısının, önemli ölçüde güç kaynaklarına sahip olan hegemon bir aktörün varlığına bağı olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla, uluslararası örgütler bu devletlerin çıkarlarını yansıtmak durumundadırlar. Bu nedenle de realistlere göre bir uluslararası örgütün karar verme mekanizması, en ayrıcalıklı ve en güçlü devletlerin çıkarlarını daha fazla koruyacak şekilde tasarlandığını savunmaktadır (Çakmak C. , 2023, s. 458).

Sosyal inşacılığa göre uluslararası örgütler, sadece devletlerin güç mücadelesinin bir sonucu olarak değıl, aynı zamanda paylaşılan normlar, değerler ve inançlar etrafında oluşan sosyal bir inşa sürecinin ürünüdür. Devletler, uluslararası toplumda kabul gören normlara uygun hareket etme eğilimindedirler ve bu normlar uluslararası örgütlerin oluşumunu ve işleyişini etkilemektedir (Finnemore & Sikkink, 1998, s. 899). Bu bağlamda, uluslararası örgütlerin ortaya çıkışı, devletlerin ortak değerler ve normlar etrafında uzlaşmasıyla mümkün hale gelmektedir. Örneğın, insan hakları, çevre koruma veya ekonomik iş birliğı gibi alanlarda paylaşılan değerler, ilgili devletlerin bu alanlarda uluslararası örgütler kurmalarını ve bu örgütler aracılığıyla iş birliğı yapmalarını teşvik etmektedir. Sosyal inşacılık, uluslararası örgütlerin oluşumunda ve işleyişinde “paylaşılan anlam” kavramına vurgu yapar. Uluslararası örgütler, üye devletler arasında ortak bir anlayış ve amaç birliğı sağıladıkları ölçüde etkili olabilirler. Bu nedenle, uluslararası örgütlerin başarısı, üye devletlerin ortak değerleri benimseme ve bu değerleri koruma konusundaki istekliliğine bağıdır (Adler, 1997, s. 336).

Neoliberal teori, Uluslararası örgütleri konumlandırıdığı ayrıcalıklı konum ve iş birliğıne verdiğı önem nedeniyle diğeryaklaşımlara kıyasla öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, devletlerin uluslararası arenada etkileşimlerini sadece güç mücadelesi ve göreceli kazançlar üzerinden değıl, ortak çıkarlar ve mutlak kazançlar doğrultusunda da şekillendirdiğini savunmaktadır. Neoliberalizme göre, uluslararası örgütler, devletler arasında güven inşa ederek, bilgi paylaşımını kolaylaştırarak ve iş birliğı mekanizmaları oluşturarak, uluslararası siyasi ve ekonomik sistemin yapılandırılmasında ve kurumsallaşmasında merkezi bir rol oynamaktadır (Saleh & Danwanzam, 2019, s. 113).

Dolayısıyla, neoliberalizm, uluslararası örgütleri ve uluslararası iş birliği kalıplarını anlamak ve analiz etmek için önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır.

1.4. Hegemonya ve İş Birliği

İşbirliği, çatışma durumunun antitezi olarak kabul edilen ve uluslararası ilişkiler disiplinde üzerinde çok durulan kavramlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İşbirliğine ayrıcalıklı bir konuma koyan Neoliberal akımın kurucusu Robert Keohane'ye (1984, s. 51) göre, “*iş birliği, önceden uyum içinde olmayan farklı bireylerin veya örgütlerin eylemlerinin, sıklıkla siyasi koordinasyon olarak adlandırılan bir müzakere süreciyle birbirleriyle uyumlu hale getirilmesidir.*” Daha genel ifade ile açıklamak gerekirse, uluslararası ilişkilerde iş birliği, iki veya daha fazla devletin ortak hedeflere ulaşmak için birlikte hareket etmesi olarak ifade edilebilir (Coşkun, 2023, s. 422). İşbirliği süreçleri, devletler arasında farklı seviyelerde ve yoğunluklarda gerçekleşebilir. İkili düzeyde bir sınır anlaşmazlığını çözmeye yönelik diplomatik müzakereler, bölgesel ticaret bloklarının oluşturulması ya da Birleşmiş Milletler gibi küresel örgütler altında gerçekleştirilen koordinasyon faaliyetleri, iş birliğinin farklı ölçeklerdeki örnekleridir. Ayrıca, bu süreçler gevşek bir koordinasyondan sıkı bir entegrasyona kadar değişkenlik gösterebilir. Devletlerin neden iş birliği yaptığını anlamak, bu süreçlerin altında yatan motivasyonları, iş birliğinin nasıl gerçekleştiğini ve hangi faktörlerin bu dinamikleri şekillendirdiğini açıklamak açısından farklı teorik perspektiflerin değerlendirilmesini gerektirir. Bu teorik yaklaşımlar, iş birliğinin doğasını ve sürdürülebilirliğini anlamak için kapsamlı bir analitik çerçeve sunar.

Realist teori, devletlerin temelde güç odaklı olduğunu ve uluslararası sistemin anarşik yapısı nedeniyle iş birliğinin zor olduğunu savunmaktadır. Realistlere göre, devletler kendi güvenliklerini ve çıkarlarını maksimize etmenin yollarını araması diğer devletlere karşı güvensizliğe ve rekabete yol açmaktadır (Burchill, vd., 2019, s. 62-63). Bunun bir sonucu olarak devletler, diğer devletlerin niyetlerinden şüphe duymakta ve iş birliği yapmanın kendilerini savunmasız hale getirebileceğinden endişe etmektedirler. Bu nedenle, realistler iş birliğinin zor olduğunu ve ancak belirli koşullar altında gerçekleşebileceğini savunmaktadır. Bu koşulların başında güç dengesi ve karşılıklı çıkarlar gelmektedir. Realistlere göre, güç dengesi olduğunda devletler, bir saldırı durumunda, karşılık verebileceklerini bildikleri için daha güvende hissederler ve iş birliği yapmaya daha istekli olurlar. Realistlerin iş birliği için önemli gördüğü bir diğer koşul ise

karşılıklı çıkarlardır. Devletler, ortak bir tehditle karşı karşıya kaldıklarında veya ortak bir fayda elde edebilecekleri durumlarda iş birliği yapmaya daha istekli olmaktadır (Waltz, 1979, s. 104). Örneğin, uluslararası terörizmle mücadele veya iklim değişikliği gibi küresel sorunlar, devletleri iş birliği yapmaya zorlamaktadır.

Liberal yaklaşıma göre, devletler sadece güç ve güvenlik kaygılarıyla hareket etmezler; aynı zamanda ekonomik refah, çevre koruma, insan hakları gibi ortak değerlere ve hedeflere de sahiptirler. Liberal teori iş birliğini açıklamak için demokrasi, ekonomik karşılıklı bağımlılığı ve uluslararası örgütleri vurgulamaktadır (Russett, 2021, s. 125). Demokratik devletler, şeffaflık, hesap verebilirlik ve hukukun üstünlüğü gibi ortak değerlere sahip olma eğilimindedirler. Bu ortak değerler, demokratik devletler arasında güven inşa edilmesine ve iş birliğinin kolaylaştırılmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, devletler, ticaret, yatırım ve finans gibi alanlarda birbirlerine bağımlı hale geldikçe, iş birliği yapmanın faydalarını daha net bir şekilde görmekte ve çatışmanın maliyetlerinden kaçınmak istemektedir. Ekonomik karşılıklı bağımlılık, devletler arasında ortak çıkarlar yaratmakta ve bu da iş birliğini teşvik etmektedir. Uluslararası kurumlar, devletler arasında bilgi paylaşımını kolaylaştırarak, ortak kurallar ve normlar oluşturarak ve anlaşmazlıkları çözmek için mekanizmalar sağlayarak iş birliğini teşvik etmektedir (Russett, 2021, s. 120).

İnşacılık kuramı, uluslararası ilişkilerde devletlerin davranışlarının yalnızca maddi çıkarlar veya güç dengesiyle açıklanamayacağını, fikirler, kimlikler ve paylaşılan değerlerin de bu süreçte belirleyici olduğunu savunmaktadır. Devletler, uluslararası toplumun bir parçası olarak çıkarlarının yanında aynı zamanda bu toplumun beklentilerine ve kurallarına da uyum sağlama eğilimindedir. Bu kurallar ve beklentiler, devletlerin eylemlerini şekillendirerek iş birliğinin önünü açar ve uluslararası sistemin istikrarına katkıda bulunur. İnşacı teori, uluslararası kuruluşların da bu norm ve kimliklerin oluşmasında ve yayılmasında önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Birleşmiş Milletler veya NATO gibi kuruluşlar, üye devletler arasında ortak normlar ve değerler oluşturarak iş birliğini ve istikrarı destekleyebilir (Sorensen, Moller, & Jackson, 2022, s. 201) İnşacılık kuramı, uluslararası normların evrimini üç aşamalı bir süreçle açıklar. Bu süreç, farklı teorik perspektiflerin unsurlarını birleştirerek normların nasıl ortaya çıktığı, yaygınlaştığı ve içselleştirildiği konusunda bütüncül bir anlayış sunar. İlk aşamada, neorealist yaklaşımın öne sürdüğü gibi, normlar hegemon güçler tarafından zorlama yoluyla yaygınlaştırılır. İkinci aşamada, neoliberal kurumsalcı yaklaşımın

vurguladığı gibi, normlar meşruiyet kazanır ve aktörler tarafından gönüllü olarak benimsenmeye başlanır. Son aşamada ise, inşacılık kuramının özünü oluşturan içselleştirme süreci gerçekleşir. Bu aşamada, normlara uyum sağlama motivasyonu tamamen içseldir ve aktörler, herhangi bir dış baskı veya çıkar hesaplaması olmaksızın, normlara uygun davranmayı doğal ve doğru olarak kabul ederler (Demirtaş, 2014, s. 176).

Neoliberal kurumsalcılık, uluslararası ilişkilerde iş birliğini, devletlerin birbirleriyle karşılıklı bağımlılık içinde olduğu ve bu bağımlılığın devletlerarası iş birliğini teşvik ettiği bir süreç olarak değerlendirirken, uluslararası sistemin anarşik yapısına rağmen devletlerin mutlak kazanç elde etme arayışının bir sonucu olarak iş birliğinin mümkün hatta gerekli olduğunu savunmaktadır. Neorealistler ise, işbirliklerinin geçici olduğunu ve bu durumu sağlayan özel koşulların ortadan kalkması ile sona erme eğiliminde olduklarını savunmaktadır. Realistler ve liberaller arasında yaşanan neo-neo tartışmalarının özünde “*mutlak ve görece fayda*” yaklaşımlarının iş birliğine nasıl yaklaştığı yatmaktadır (Coşkun, 2023, s. 423). Neorealizme göre, devletler iş birliğinde bulunurken yalnızca kendi kazançlarını değil, aynı zamanda diğer devletlerin kazançlarıyla olan göreceli farkı dikkate almaktadır. Bu durum, güvenlik endişeleri ve şüpheciliğin iş birliği mekanizmalarını sınırlandırdığı bir uluslararası sistem yaratmaktadır (Lamy, 2011). Neoliberaler ise, göreceli kazançları göz ardı ederek, devletlerin iş birliğinden elde edecekleri mutlak kazançları öncelikle değerlendireceklerini savunur (Baldwin, 1993). Bu yaklaşıma göre, ekonomik refah ve karşılıklı bağımlılık gibi faktörler, iş birliğini mümkün kılan unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Neoliberal yaklaşım, uluslararası iş birliği ve hegemonya arasındaki ilişkiye dair kapsamlı bir açıklama sunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, hegemonik güçlerin uluslararası iş birliği süreçlerinde oynadığı rol belirleyici olmaktadır. Hegemonya, özellikle uluslararası sistemde düzenin sağlanması ve iş birliğinin teşvik edilmesi açısından merkezi bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Uluslararası sistemdeki iş birliği örnekleri incelendiğinde, birçok iş birliğinin lider pozisyonunda güçlü bir aktörün girişimiyle başladığı görülmektedir. Bu durum uluslararası iş birliğinde lider rolünü üstlenen hegemon gücün önemi ortaya koymaktadır. İşbirliği kavramı uluslararası ilişkilerde liberal yaklaşım olarak ele alınsa da realist bağlamda iş birliğinin ele alındığı ve Charles Kindleberger'ın 1973 yılında yayınladığı “The World in Depression, 1929-1939” adlı eserinde ortaya koyduğu, “Hegemonik İstikrar Teorisi (HİT)” hegemon ve iş birliği sürecini açıklayan bir yaklaşımdır.

Kindleberger, hegemonik gücün uluslararası sistemde düzen sağlamak için gerekli olduğunu ve ekonomik krizlerin ancak lider bir devletin rehberliğiyle önlenebileceğini öne sürmüştür. Hegemon güçler, uluslararası düzeni kurarken genellikle kendi çıkarlarına uygun kuralları ve kurumları inşa ederler. Ancak bu süreç, sadece hegemonun çıkarlarına hizmet etmekle kalmaz; aynı zamanda diğer aktörlere de fayda sağlayan ortak bir düzen yaratır. Bu durum, hegemonya ile iş birliği arasındaki karşılıklı bağımlılığı ortaya koyar (Kindleberger, 1973, s. 299-301). HİT'in en önemli savunucularından biri olan Robert Gilpin ise, hegemonik bir gücün yükseliş ve düşüş döngülerini açıklayan bir model geliştirmiştir. Bu modele göre, yeni bir hegemon yükseldiğinde, uluslararası sistemi kendi çıkarlarına göre yeniden şekillendirir ve yeni kurallar ve normlar oluşturur. Ancak, zamanla hegemonun gücü azalmaya başlar ve diğer devletler güçlenir. Bu durumun, uluslararası sistemde istikrarsızlığa ve çatışmalara yol açabileceğini savunmaktadır (Gilpin, 2009, s. 9).

Neoliberal teori, hegemonik gücün iş birliği üzerindeki etkisini yalnızca liderlik ve kapasite bağlamında değil, aynı zamanda normlar ve kuralların oluşturulması açısından da değerlendirir. Hegemonik devletler, uluslararası sistemde oyun kurallarını belirleyerek diğer devletlerin bu kurallara uymasını teşvik eder. Bu durum, iş birliğinin sürekliliğini sağlarken uluslararası örgütlerin kurumsallaşmasını da destekler. Hegemon bir aktör tarafından belirlenen normlar, diğer devletlerin çıkarlarıyla uyumlu olduğunda, iş birliğinin uzun vadeli sürdürülebilirliği sağlanabilir (Keohane, 1984, s. 59).

Neoliberal kurumsalcılık, hegemonik liderliğin önemini kabul etmekle birlikte, iş birliğinin sadece bir hegemon gücün varlığına dayanmadığını savunmaktadır. Keohane, uluslararası kurumların hegemonik gücün gerilemesinden sonra bile varlıklarını sürdürebileceğini ve aktörler arasında iş birliğini teşvik etmeye devam edebileceğini belirtmiştir (Keohane, 1984, s. 9). Neoliberal kurumsalcılara göre, uluslararası kurumlar ve kurallar, iş birliğini mümkün kılan mekanizmalar sağlamaktadır. Bu mekanizmalar, aktörler arasındaki bilgi paylaşımını artırır, güven inşa eder ve maliyet-fayda hesaplamalarını daha öngörülebilir hale getirir (Axelrod & Keohane, 1985, s. 250).

Hegemonik güçlerin iş birliğine katkısı, liderlik ettikleri uluslararası kurumların etkisiyle de şekillenir. Bu bağlamda, hegemon güç, yalnızca kurallar koyan bir otorite değil, aynı zamanda diğer aktörlerin rızasını kazanan bir lider olarak hareket eder. Ikenberry, hegemonların kurumsallaşmış düzenler oluşturduğunu ve bu düzenlerin,

yalnızca hegemonun gücüne değil, aynı zamanda ortak değerler ve çıkarlar temelinde inşa edilen bir rıza mekanizmasına dayandığını ileri sürmüştür (Ikenberry, 2001, s. 30-31). Bu yaklaşım, hegemonik gücün emperyal bir baskı mekanizması olarak değil, iş birliğini destekleyen bir liderlik modeli olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, hegemonya ve iş birliği arasındaki ilişki hem realist, hem inşacı, hem de neoliberal kurumsalcı yaklaşımlar tarafından farklı açılardan ele alınmaktadır. Kuramsal çerçevemizi oluşturan neoliberal teori, hegemonik gücün uluslararası iş birliği için bir katalizör olabileceğini ancak iş birliğinin devamlılığının yalnızca hegemonya ile açıklanamayacağını ifade etmektedir. Hegemonik istikrarın ötesinde, devletler arasındaki ekonomik ve politik etkileşimler, uluslararası örgütlerin sağladığı güven ortamı ve kurumsal düzenlemeler, iş birliği süreçlerini şekillendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır.

Batı Balkanlar, tarih boyunca etnik çatışmalar, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmış bir bölge olmuştur. Bu sorunların çözümü ve bölgede kalıcı barış ile istikrarın sağlanması, uluslararası iş birliği mekanizmalarının önemini ortaya koymaktadır. Geçmişte, Osmanlı İmparatorluğu'nun hegemonik gücü altında ve Tito liderliğindeki Yugoslavya döneminde görece istikrar sağlanmış olması, iş birliği ve hegemonya kavramlarının bölgenin dinamiklerini anlamada kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Bu bağlamda, Batı Balkan ülkeleri arasındaki iş birliği girişimleri, yalnızca bölgesel istikrarı desteklemekle kalmamakta, aynı zamanda NATO ve Avrupa Birliği gibi hegemonik aktörlerin rolünü daha iyi anlamak için önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. NATO ve AB, hem doğrudan müdahaleler hem de dolaylı iş birliği süreçleri aracılığıyla bölgede güvenlik, siyasi reformlar ve ekonomik kalkınma alanlarında kilit roller üstlenmiştir. Dolayısıyla, Batı Balkanlar'daki iş birliği ve hegemonya kavramlarının analizi, bölgesel dinamiklerin ve uluslararası aktörlerin etkisinin daha iyi kavranmasına olanak sağlamaktadır.

1.5. Güvenlik ve İstikrar

Güvenlik ve istikrar, uluslararası ilişkilerin ve bölgesel dinamiklerin temel taşlarını oluşturan kavramlardır. Bu iki unsur, sadece devletlerin varoluşsal güvenliğini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal barış, ekonomik kalkınma ve uluslararası iş birliğinin temellerini de belirlemektedir. Ancak, güvenlik ve istikrarın sağlanması,

karmaşık tehdit algıları ve tarihsel bağlamlarla şekillenen dinamik bir süreçtir. Tarihsel olarak karmaşık dinamiklere dayanan ve sıklıkla değişen tehdit algılarıyla biçimlenen Batı Balkanlar'da yaşanan etnik çatışmalar, siyasi belirsizlikler ve ekonomik zorlukları anlamlandırmak maksadıyla bu kısımda bu iki kavram değerlendirilmiştir.

Güvenlik, geleneksel olarak bir devletin egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve vatandaşlarının hayatını koruma yeteneği olarak tanımlanmıştır (Pathak, 2021, s. 50). Geleneksel güvenlik anlayışı, uzun yıllar boyunca askeri tehditler ve devlet merkezli güç dengesi üzerine yoğunlaşırken, modern güvenlik yaklaşımları, bu kavramı ekonomik, sosyal, çevresel ve toplumsal boyutları da içerecek şekilde genişletmiştir (Baylis, Smith, & Owens, 2020, s. 240-250). Barry Buzan (1991), güvenlik kavramını daha geniş bir uluslararası çerçevede ele alarak, siyasi, ekonomik, sosyal, çevresel ve askeri boyutları analizine dahil etmiştir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, daha geniş bir perspektife yayılan güvenlik kavramı; terörizm, organize suçlar, ekonomik krizler ve salgın hastalıklar gibi geleneksel olmayan tehditler güvenlik tartışmalarının merkezine oturmuştur (Dedeoğlu, 2008, s. 38). Başka bir deyişle, Soğuk Savaş sonrası dönemde bireylerin güvenliğine yönelik ilginin artışı gözlemlenmektedir. Bunun arkasında, etnik temizliğe ve insanların sınır ötesine zorlanmasına neden olan, birçok can kaybına yol açan iç savaşlar ve devletler arası çatışmaların yaygınlaşması bulunmaktadır. Geleneksel ulusal güvenlik yaklaşımları, örneğin Doğu Avrupa, Afrika ve Orta Asya'da meydana gelen, kültürel, etnik veya dini farklılıklardan kaynaklanan çatışmalara karşı yeterli duyarlılığı göstermemiştir (Acharya, 2021, s. 703).

Uluslararası ilişkilerin temel kuramsal yaklaşımlarından realist teori, güvenliğini devletlerin temel hedefi olarak görmekte ve uluslararası sistemin anarşik yapısı nedeniyle devletlerin sürekli bir güvenlik ikilemi içinde olduğunu savunmaktadır (Waltz, 1979, s. 30). Liberal teori ise, güvenliğin sadece askeri güçle değil, aynı zamanda iş birliği ve uluslararası kurumlar aracılığıyla da sağlanabileceğini ileri sürmektedir (Keohane, 1984, s. 200).

Ülkelerin kendi güvenliklerini sağlamaları, belirli bir ölçüde güven duygusu yaratabilse de, bölgede veya uluslararası düzeyde güvenli bir ortam yoksa, komşulardan kaynaklanan güvensizlik, savaş tehlikesi ve diğer krizler gibi sorunlar güvenli ülkeleri de olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, ülkeler barışı tehdit eden tehlikeler ve tehditlerle başa çıkmak amacıyla güç birliği oluşturarak güvenliklerini sağlamaya çalışmaktadır (Çakmak

H. , 2003, s. 27). Ülkelerin güvenliğini tehdit eden çok fazla neden bulunmaktadır. Çakmak (2003, s. 29-30), *Avrupa Güvenliği* adlı eserinde, güvenliğe tehdit oluşturan unsurları şu şekilde özetlemektedir:

- *Ülkelerin siyasi, ekonomik ve askeri açıdan zayıf olması,*
- *Tarihsel kökenli sorunlar, özellikle soykırım iddiaları, kin, nefret ve intikam duyguları,*
- *Toprak anlaşmazlıkları,*
- *Ülkedeki vatandaşların etnik köken itibarıyla başka bir ülkeyle bağlarının bulunması ve bu doğrultuda birleşme ya da bağımsızlık talepleri,*
- *Terörizm kaynaklı güvenlik tehditleri ve uluslararası terörizmin yarattığı istikrarsızlık,*
- *Nükleer, biyolojik ve diğer kitle imha silahlarının varlığı,*
- *Ülkeye yönelik emperyalist amaçlı faaliyetler ve tehditler.*

Bu tehditlerin çoğu Batı Balkanların tarihsel güvenlik ve istikrar dinamiğinde karşımıza çıkmaktadır.

İstikrar, bir sistemin sürekliliğini ve dış etkilere karşı gösterdiği direnç kapasitesini ifade eder. Uluslararası ilişkilerde ise, istikrar genellikle uluslararası bir sistemde merkezi bir savaşın olmaması ve bu sistemin uzun süre devam edebilme kapasitesi olarak tanımlanır. Bu kapsamda, farklı teorik yaklaşımlar, hangi tür uluslararası sistemin daha sürdürülebilir olduğunu ve daha az merkezi savaşa yol açtığını çeşitli perspektiflerden değerlendirmektedir. Deutsch, Singer ve Gulick gibi klasik realistler çok kutuplu sistemin, Waltz, Mearsheimer, Kagan gibi neorealistler çift kutuplu sistemin, Wohlforth, Brooks ve Copeland gibi bazı liberal ve neoliberrallerin ise tek kutuplu sistemin daha istikrarlı olduğunu savunmuşlardır (Yalçın, 2015, s. 211). Çok Kutuplu yaklaşım, uluslararası sistemde birden fazla büyük gücün varlığının ve güç dengesinin sağlanmasının, devletler arası rekabetin daha geniş bir yelpazeye yayılmasına ve dolayısıyla çatışma olasılığının düşmesine katkı sağlayacağını savunmaktadır. Neorealistlere göre, çok kutuplu sistemler esnek görünse de bu, karmaşaya neden olur ve sonuç olarak istikrarsızlık yaratır. Çift kutuplu sistemler ise daha basit ve net bir yapıdadır; burada sadece iki süper güç vardır ve bu güçler birbirlerini yakından takip edebilir. Bu tür sistemlerde, süper güçlerin savaş çıkarması için sorumsuzca hareket etme ya da aşırı sorumluluk hissiyle çatışmaya sürüklenme ihtimalleri düşmektedir (Yalçın,

2015, s. 214). Baylis (2008), Soğuk Savaş'ın sonrasına dair yaptığı değerlendirmede, iki kutuplu sistemin sağladığı barış ve istikrar döneminin bitişinin, aşırı milliyetçilik ve etnik çatışmaların tetikleyeceği geniş çaplı istikrarsızlık ve çatışmalara yol açabileceğini öne sürmektedir. Ona göre bu durum, geçmişteki çok kutuplu, geleneksel güç dengesi politikalarının yeniden ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu görüşü ile Baylis iki kutuplu sisteme dikkat çekmiştir (Baylis, 2008, s. 72). “Neoliberal yaklaşım, tek kutuplu sistemin hegemonik gücün diğer devletlerin davranışlarını yönlendirme ve istikrar sağlama potansiyeline sahip olduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede, hegemonik istikrar teorisi, bir hegemon devletin varlığının uluslararası sistemdeki istikrarı artırabileceğini önermektedir. Hegemonik güç, diğer devletlerin ekonomik ve siyasi davranışlarını şekillendirerek uluslararası iş birliğini teşvik eder ve bu da çatışma olasılığını azaltır (Wohlforth, 1999, s. 30)

Güvenlik ve istikrarın karşılıklı bağı, çoğu zaman uluslararası sistemin işleyişi çerçevesinde ele alınmaktadır. Güvenlik bir toplumun ya da ulusun, dış tehditlere karşı varlığını koruma yeteneği iken, istikrar ise bu varlığı tehdit edebilecek çalkantıların kontrol altında tutulmasıdır. Uluslararası sistemin karmaşık yapısında, güvenlik arayışı çoğu zaman istikrarı koruma çabasıyla iç içe geçmektedir. Dedeoğlu (2003) güvenlik kavramının genellikle mevcut bir durumu değil, arzu edilen bir durumu ifade ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, uluslararası ilişkilerde yer alan aktörlerin, güvenlik arayışları kapsamında farklı mücadelelere katıldıklarını ve bu mücadelelerde başarılı olabilmek için sürekli yeni araçlar ve taktikler geliştirdiklerini vurgulamaktadır. Ayrıca, “uluslararası güvenlik” teriminin sıklıkla “uluslararası istikrar” kavramı yerine kullanıldığına dikkat çekilmektedir. Uluslararası istikrar arayışları ise genellikle belirli bir coğrafi bölgedeki iş birliği girişimleriyle somutlaşmaktadır. Bununla birlikte, bölgesel istikrar arayışlarının, tarafların birbirlerini rakip olarak görmesi ve “ben-öteki” ayrımını yeniden üretmesi gibi sonuçlar doğurması da mümkündür. İstikrar arayışlarının bazen güvensizlik ortamını besleyebildiği göz önünde bulundurulduğunda, küresel ölçekte bir istikrarın varlığından söz etmek insan doğasına aykırı bir durum olarak değerlendirilebilir (Dedeoğlu, 2003, s. 286).

Uluslararası ilişkilerde güvenlik ve istikrar, birbirini tamamlayan kavramlardır. Güvenliğin sağlanması, istikrarın temeli olup, dış tehditler veya iç çatışmalar, bir sistemin istikrarını bozabilmektedir. Aynı şekilde, istikrar, güvenlik tehditlerine karşı bir tampon görevi görerek, toplumların direnç seviyesini artırmaktadır. Güvenlik ve istikrar, küresel

siyasetin en önemli sorunlarından biri olarak farklı teorik yaklaşımlar tarafından çeşitli şekillerde ele alınmaktadır. Realist teoriye göre, güvenlik ve istikrarın sağlanması için kuvvetler dengesinin kurulması gerekmektedir. Liberal kurumsalcı yaklaşım ise devletler arasındaki iş birliği ve karşılıklı bağımlılığın önemine vurgu yapar ve bu ilişkilerin uluslararası örgütler aracılığıyla düzenlenmesi gerektiğini savunur. İnsacı teori, uluslararası politikanın sosyal altyapısının yapıcı temeller ve normlar üzerinde inşa edilmesi gerektiğini öne sürer (Fevziyev, 2013, s. 64) Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, güvenlik ve istikrar arasındaki bu ilişki, uluslararası örgütler ve normlar aracılığıyla daha belirgin hale gelmiştir (Keohane, 1984, s. 220). Örneğin, NATO ve Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütler, bölgesel istikrarı teşvik etmekte önemli bir rol oynamaktadır.

Batı Balkanlar, güvenlik ve istikrar kavramlarının iç içe geçtiği ancak farklı dinamikler barındırdığı özgün bir coğrafyadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde etnik çatışmalar ve siyasi istikrarsızlıklar, bölgenin hem güvenliğini hem de istikrarını tehdit eden başlıca unsurlar olmuştur. Bu sorunlarla mücadele etmek için NATO ve AB gibi kurumsal aktörler devreye girmiş ve farklı stratejik yaklaşımlar benimseyerek güvenlik ve istikrarı desteklemeye çalışmıştır. NATO, askeri müdahaleler ve barış operasyonları ile fiziksel güvenlik tehditlerini bertaraf etmeye odaklanırken, AB siyasi ve ekonomik istikrarı destekleyen politikalar izlemiştir. Her iki kurumun da çatışmadan iş birliğine geçişi teşvik etme çabaları, uluslararası güvenlik literatüründe önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Bu çerçevede, uluslararası ilişkiler literatüründe Joseph S. Nye tarafından geliştirilen “yumuşak güç” kavramı, NATO ve AB’nin bölgedeki farklı müdahale biçimlerini anlamlandırmak için önemli bir teorik zemin sunmaktadır. Geleneksel realist yaklaşımlarda temellenen “sert güç” anlayışı, askeri müdahale, ekonomik baskı ve zorlayıcı yöntemler yoluyla etki kurmayı ifade ederken; Nye’nin tanımladığı “yumuşak güç” ise ikna, cazibe ve örnek oluşturma yoluyla gönüllü uyum sağlamayı hedeflemektedir (Nye J. S., 2023). Batı Balkanlar örneğinde NATO, sert güç araçlarıyla bölgesel güvenliğini sağlamaya odaklanırken; Avrupa Birliği, yumuşak güç enstrümanları aracılığıyla siyasi, ekonomik ve toplumsal dönüşümü teşvik etmektedir.

Bununla birlikte, Batı Balkanlar’ın güvenlik ve istikrarı sadece askeri ve siyasi müdahalelerle sınırlı değildir. Toplumlar arası ilişkilerin güçlendirilmesi ve bölgesel iş

birliğinin teŖvik edilmesi de kritik öneme sahiptir. Nitekim, bölgedeki etnik atıŖmalar ve sınır uyuŖmazlıkları, güvenlik ve istikrarın tesisi için uzlaŖmaya dayalı diyalog süreçlerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, uluslararası aktörler güven inŖa eden mekanizmalar oluŖturarak taraflar arasında diyalog kurulmasını desteklemiŖ ve bölgesel iŖ birliği giriŖimlerini teŖvik etmiŖtir. Bu abalar, Batı Balkanlar'da güvenlik ve istikrar kavramlarının yalnızca askeri ve siyasi müdahalelere dayalı süreçler olmadığını, aksine çok boyutlu ve birbirine bağlı dinamikler içerdiğini ortaya koymaktadır. Batı Balkanlar rneği, güvenlik ve istikrarın çok boyutlu ve birbirine bağlı kavramlar olduğunu göstermektedir. Bölgede kalıcı barıŖ ve istikrarın sağlanması, askeri önlemler, siyasi ve ekonomik reformlar, toplumlar arası diyalog ve bölgesel iŖ birliği gibi farklı alanlarda eŖ zamanlı ve koordineli çabalar gerektirmektedir.

1.6. atıŖmayı ve İŖbirliđini Anlamak

Uluslararası iliŖkilerde atıŖma ve iŖ birliğinin dinamikleri birbirini tamamlayan unsurlardır. İŖbirliđi, devletlerin gereksinimlerine ve çıkarlarına bağlı olarak ortaya çıkan bir çözüm yolu iken, atıŖma genellikle bu iŖ birliğinin baŖarısız olmasından kaynaklanan bir süreçtir. Uluslararası İliŖkiler disiplini ne kadar yeni olsa da; atıŖma ve iŖ birliği ağlar öncesinden beri uluslararası politikanın deđiŖmez, sürekli tekrarlanan ve birbiri ile karŖılıklı etkileŖim halinde olan olgularıdır. Thukydides'in yaklaŖık 2.500 yıl önce yaŖanan Sparta ve Atina arasındaki Peloponnesos SavaŖı hakkında anlattıkları ile günümüzde devletler arası politikaya eŖlik eden güvenlik ikilemi, ittifaklar, güç dengeleri, savaŖ, uzlaŖma gibi konularda binlerce yıldır benzerlik göstermektedir (Nye & Welch, 2009, s. 4) Milattan önce ikinci yüzyılda da, milattan sonra 20. yüzyılda da Arap ve Yahudi savaŖları yaŖanmıŖ ve ülkeler endiŖeli biçimde izlemiŖ veya aktif olarak savaŖa dâhil olmuŖtur. BaŖka bir örnekte ise aralarında iki bin yıl olmasına rağmen Hobbes'in, Thucydides'in fikirlerini güncel olarak grmŖtir. Kenneth Waltz'a göre, anarŖik uluslararası alan, hiyerarŖik bir biçim alıncaya kadar Uluslararası İliŖkilerde, bu kalıplar ve temalar deđiŖmezlik göstermeyecek ve benzer olaylar kendini tekrarlamaya devam edecektir (Waltz, 1982, s. 77).

AnarŖik uluslararası düzen; dünya siyasetinde devletleri ve aktörleri zorlayıcı, onlara yaptırım uygulayıcı, herkesin kabul ettiği merkezi bir otoritenin olmaması baŖka bir deyiŖle devletlerin üzerinde onları yönetebilecek, yasalar koyabilecek veya yaptırımlar uygulayabilecek bir dünya hükümeti veya benzeri bir yapı bulunmamasıdır.

Siyasi düşünce tarihinin önde gelen düşünürleri Thomas Hobbes (1588-1679) ve John Locke (1632-1704) bu anarşik yapıyı insanın doğasının iyi veya kötü olması üzerinden ele almıştır. Hobbes, insan doğasının bencil ve rekabetçi olduğunu savunur. Realist düşüncenin öncü eserlerinden kabul “Leviathan”da, Hobbes’un doğa durumu, doğal çevrelerindeki egemen bireyler, temel amaçları kendini korumak olan sürekli bir “savaş durumu” olarak tasvir edilir (Hobbes, 2007, s. 116). Locke ise, insan doğası konusunda Hobbes gibi kötümser bir tablo çizmemektedir. Ona göre, insanlar doğal durumda akıl ve iş birliği yeteneğine sahiptir. Anarşik düzende yani, devletin yokluğunda bile, insanlar doğal haklarına saygı göstererek ve iş birliği yaparak barış içinde yaşayabileceklerini savunmaktadır (Emekliler, 2011, s. 116).

Her iki düşünürde fikirlerinin merkezine yerleştirdiği “doğa hali” teziyle aynı metodolojiden hareketle farklı şekilde siyaset felsefesini yorumlamışlardır. Birisi güç ve devlet odaklı savaş halini vurgu yaparken, diğeri birey, hukuk odaklı iş birliğine vurgu yapmaktadır. Konumuz üzerinde yorumlamak gerekirse, Hobbes’un geldiği noktada çatışma, Locke’nin geldiği noktada ise iş birliği vardır. Bu fikir ayrılıklarının en büyük etkeni ise yaşamış oldukları dönemde bulundukları çevre olmuştur. İç savaşın yerle bir ettiği 17. yüzyıl İngiltere’inde yaşayan Hobbes, anarşik düzenin bir sonucu olarak çatışma, güvensizlik ve hayatta kalma mücadelesi gibi kötümser kavramları vurgulamıştır. Buna karşın, ondan yaklaşık elli yıl sonra daha güvenli bir İngiltere’de yaşayan Locke ise, anarşinin o kadar tehdit edici olmadığını ve iş birliğinin mümkün olduğunu savunarak daha iyimser bir bakış açısı ortaya koymuştur (Nye & Welch, 2009, s. 23). Bu iki düşünür, günümüzde, uluslararası ilişkiler disiplininin temellerini oluşturan Realizm ve Liberalizm’in fikir öncüleri olmuştur.

Realizm Hobbesçu, Liberalizm ise Lockeçu anlamda anarşik uluslararası toplum ve egemen devletler sistemi görüşüne sahiptir. Realistler, uluslararası politikanın temel sorunu olarak savaş ve güç kullanımını, baş aktör yani analiz birimi olarak devleti, görüş olarak ise uluslararası anarşinin egemen devletlerin çatışmacı davranışlarını şekillendirdiğini benimsemektedir. Liberaller ise, araştırma sorunsalı olarak savaşı, barışı ve düzeni, analiz birimi olarak devlete ilave olarak insanların ve devletlerin sınırlar ötesinde ilişkilerinden dolayı uluslararası toplumu kabul etmektedir (Avcı, 2024, s. 100)

1980’lerde, Realizm ve Liberalizm, Kenneth Waltz ve Robert Keohane gibi önemli düşünürler tarafından yeniden ele alınmıştır. Bu düşünürler, devletleri uluslararası

sistemin kısıtlamaları altında hareket eden rasyonel aktörler olarak gören yapısalcı bir yaklaşım benimseyerek, Neorealizm ve Neoliberalizm olarak bilinen yeni akımları ortaya çıkarmışlardır (Nye & Welch, 2009, s. 10). 1990'lı yıllarda küresel sistem tarihi bir dönüşüm sürecinden geçerken, dönemin hâkim kuramları Realizmin ve Liberalizmin, Sovyetler Birliği'nin dağılması, soğuk savaşın sona ermesi gibi dünya politikasında meydana gelen uzun dönemli değişimleri öngöremediğini ve açıklayamadığını ileri sürerek, kendilerini “sentezci” ya da “ortayolcu” olarak tanımlayan Konstrüktivist (İnşacı) yaklaşım ortaya çıkmıştır (Demirtaş, 2014, s. 168). Konstrüktivistler ulusal çıkarların öznel olduğunu ve bunların değişen kimliklerle bağlantısını vurgulamış, ana akım teoriler tarafından ihmal edilen kimlikler, normlar, kültür, ulusal çıkar ve uluslararası etkileşim gibi alternatif yaklaşımların devlet davranışını açıklayabileceğini gündeme taşımıştır (Theys, 2018, s. 4).

Bahsi geçen siyasi düşünürlerin yaklaşımlarının ve düşünceleri temel alarak oluşan kuramlarının, ana kavramı egemen devletlerdir. Ancak, Realistler devletleri uluslararası sistemin yegâne aktörleri olduğu konusundaki ısrarına rağmen, Liberaller devletlerin önemini vurgularken uluslararası sistemde çok uluslu şirketler, Sivil Toplum Kuruluşları, kiliseler, diasporalar, ulus ötesi suç şebekeleri gibi farklı türde pek çok başka aktör olduğunu savunmaktadırlar. Yaklaşımlar, uluslararası politikalarda devletlerin en önemli faktör olduğu konusunda dört temel nedenden dolayı anlaşılır. Bunlar; (1) devletler sınır ötesi insan, mal ve para hareketlerini kontrol etme gücüne sahip olması, (2) silahlı orduları bulunduran ve kullanan yegâne aktör olması, (3) vergilendirme ve maliyeye sahip olma yetkisi, (4) yasaları çıkarma ve uygulama yetkisi ile egemenlik ilkesi gereği hiçbir otoriteye karşı sorumlu olmamasıdır. Diğer aktörlerle karşılaştırıldığında devletin elindeki bu dört etken, onlara güç sağlayarak, ayrıcalıklı konuma yerleştirmektedir. Bu güç, küresel çatışma ve iş birliği analizlerinde merkezi bir kavram olarak öne çıkmaktadır (Nye & Welch, 2009, s. 54).

Uluslararası siyasette karşımıza çıkan güç kavramının birbiri ile yakından ilişkili üç boyutu küresel çatışma ve iş birliğini anlamamızda bize bakış açısı sağlamaktadır. Bunlar, Realistlerin ağırlık verdiği (1) materyal boyutu, Liberallerin ağırlık verdiği ve daha çok yumuşak güç ile anılan (2) davranışsal boyutu ile inşacı yaklaşımların fikirler, normlar üzerinden tanımladığı (3) söylemsel boyutudur (Kadercan, 2014, s. 324). Kadercan konuyu gemi kazası sonucu ıssız bir adada mahsur kalan Robinson Crusoe ve adada karşılaştığı Cuma örneği üzerinden açıklamaktadır. Bu örneğe göre; realistler,

Crusoe ve Cuma arasında materyal güç rekabetinin yaşanmasının kaçınılmaz olduğunu savunurken, inşacılar ikili arasında karşılıklı tanımlanacak kimliklere bağlı olarak ortaklık ve dostluk yönünde ilişki kurulabileceğini savunurlar. Aynı şekilde realistler, Cruose, Cuma'ya istediğini yaptırmak için şiddet kullanmak, aç bırakmak veya ödülleri vadetmek gibi geleneksel yöntemler kullanabileceğini, liberaller ise Cruose'nun örnek davranışlar sergileyerek kendi değerlerini cazip hale getirmek gibi yumuşak güç araçları ile Cuma'nın iş birliğini ve dostluğunu kazanabileceğini savunur (Kadercan, 2014, s. 328).

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi insan doğasından esinlenerek devlet davranışları üzerinde fikir sahibi olabiliriz. Devletler, uluslararası ilişkilerde rasyonel aktörler olduklarından dolayı davranışlarının belirli kalıplar çerçevesinde öngörülebilir olduğu varsayılmaktadır. Devletlerin bu davranışları, uluslararası sistemde düşman ya da müttefik olmalarına ve içinde bulundukları çatışmacı veya işbirlikçi iklime bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Snyder'in (2007, s. 33) "*Alliance Politics*" eserinde bu davranışlar, hazırlık, diplomasi ve eylem dönemleri olarak üç aşamada incelenmiştir (Bkz. Tablo 2.):

(1) *Düşman devletler*; çatışmacı iklimin hâkim olduğu durumlarda, hazırlık döneminde silahlanma yarışına girerler, diplomasi dili, kuvvet kullanma tehdidine dayanır ve eyleme geçtiklerinde savaş kaçınılmaz hale gelir. İşbirlikçi iklimde olduklarında ise; hazırlık safhasında, silah kontrol anlaşmaları yapılır, diplomasi de tavizler ön plana çıkar ve eylem safhasına geçildiğinde, çatışmalar sınırlanır veya barışçıl yollarla çözülür.

(2) *İttifak içindeki devletler*; çatışmacı iklimin hâkim olduğu durumlarda; hazırlık döneminde ortak planlama ve sorumluluk paylaşımı yapar, diplomasiyi destek vaatlerine dayanır ve eyleme geçtiklerinde dayanışma içine girerler. Eğer işbirlikçi iklimde iseler; hazırlık döneminde bağımsız hareket ederler, diplomasiyi ayrılma tehdidi etrafında geliştirir ve eyleme geçildiğinde sorumluluk genellikle diğer taraflara yüklenir.

Tablo 2.
Devletlerin Etkileşim Alanları

Kavram/Süreç	Hazırlık	Diplomasi	Eylem
Düşmanlık Oyunu	Çatışma	Silahlanma Yarışı	Güç kullanma tehdidi
	İşbirliği	Silahların Kontrolü	Taviz verme
İttifak Oyunu	Çatışma	Yük paylaşımı / Ortak planlama	Destek vaadi
	İşbirliği	Bağımsız takılma	Ayrılma tehdidi

Kaynak: Alliance Politics (Snyder, 2007, s. 34)

Uluslararası ilişkiler kuramlarının başlangıç noktası olarak kabul edilen Tukidides'den günümüze anarşik toplumun çatışma ve iş birliği süreçlerinin benzer döngülerden geçtiğini söyleyebiliriz. Daha güvenli ve barış içinde bir dönemde yaşayan toplumun bakış açısı ile savaş sürecinde yaşayan toplumun bakış açısının farklılık gösterdiğini Hobbes ve Lock'un yaklaşımlarında görebiliriz. Teori ve kavramlarda bu dönemlerin birer ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Güç kavramı da teorilerle benzer dönüşüm ve algılamalara sahip ve teorilerle yakın ilişkilidir. Yumuşak güç daha çok liberal yaklaşım ile anılırken, sert güç daha çok realist yaklaşım ile anılmaktadır sonucuna varabiliriz. Örneğin, günümüz konjonktüründe, realist yaklaşım ve sert güç Ortadoğu'da, Liberal yaklaşım ve yumuşak güç ise Batı Avrupa'da daha geçerli kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Gücün dönüşümü dünyanın her yerinde aynı değildir. Kurumsal ve bilgiye dayalı güç giderek daha önemli bir role sahip olurken, Ortadoğu'daki olayların gösterdiği gibi sert askeri güç de hala önemli bir araç olmaya devam edecektir (Nye & Welch, 2009, s. 60). Demokratik barışın hâkim olduğu ve bilgi çağının öne çıktığı sanayi sonrası toplumlar arasındaki ilişkilerde yumuşak güç daha önemli hale gelirken, sanayileşmekte olan veya sanayi öncesi bölgelerde ise genellikle sert güç unsurları ön plana çıkmaktadır (Nye J. S., 2023, s. 169). Bu bağlamda; çatışma dinamiklerini incelerken neorealist yaklaşım ile güvenlik ikilemi, sert güç, mutlak kazanç gibi kavramlar karşımıza çıkarken, iş birliği ve bölgesel istikrarın nasıl elde edebiliriz sorusuna cevap aradığımızda ise neoliberal yaklaşım ile karşılıklı bağımlılık, hegemonya, yumuşak güç, nispi kazanç gibi kavramlar karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası sistemde çatışma ve iş birliği dinamiklerini daha geniş bir perspektiften değerlendirmek, bu olguların sistemin yapısal karakteriyle ne ölçüde iç içe geçtiğini kavramayı gerektirir. Bu bağlamda, yapısal realizmin kurucu isimlerinden Kenneth Waltz'ın analojisi, söz konusu ilişkiyi açıklamada çarpıcı bir teorik araç sunmaktadır. Waltz'a (1982, s. 76) göre;

Doktorlar hastalıklara çare bularak ölümü ortadan kaldıramayacaklardır; ancak çareleri araştırırken insan ömrünün uzamasına katkı sağlarlar. Aynı şekilde, belirli bir uluslararası sistemde birimler düzeyinde meydana gelecek değişiklikler, çatışmaların sistematik nedenlerini ortadan kaldırmaz; fakat birim düzeyindeki iyileştirmeler barış dönemlerinin uzamasına yardımcı olabilir.

Waltz bu benzetmeyle, uluslararası sistemin anarşik ve yapısal doğasının çatışmayı sistemsel düzeyde kalıcı biçimde ortadan kaldırmasının mümkün olmadığını; ancak birim düzeyinde gerçekleşecek davranışsal değişimlerin, çatışmaların sıklığını ve yoğunluğunu azaltarak, sistemin görece daha istikrarlı dönemler üretmesine katkı sağlayabileceğini ifade etmektedir. Bu yaklaşım, yapısal realizmin temel varsayımlarından biri olan sistemin sabitliğine karşın, devletlerin tutumlarındaki dönüşümün belirli ölçüde sonuç yaratabileceği fikrine işaret etmektedir.

Uluslararası düzeni anlama ve anlamlandırma üzerine Thucydides, Machiavelli, Hobbes, Waltz, Keohane, Morgenthau gibi düşünürlerin çalışmalarından günümüze kadar uzanan birçok çalışma bu amaçla atılmış birer adım olarak değerlendirilebilir. Tarihi savaşlarla dolu Avrupa'da, Victor Hugo, Jean Monnet, Robert Schuman gibi fikir adamlarının çalışmaları sonucunda çatışmadan iş birliğine geçişin en büyük örneklerinden biri olarak karşımıza çıkan Avrupa Birliği bunun en büyük göstergelerinden birisi olmuştur. Bu yapı altında ortak yasalara ve uygulamalara sahip olan Fransa ve Almanya yaklaşık 100 yıl boyunca birbirleri ile çatışmışlardır. 1870, 1914-1918 ve 1939-1945 olmak üzere üç yıkıcı savaş geçiren ve birbirini ezeli düşman olarak gören Fransa ve Almanya arasında bugün savaş neredeyse düşünülemez hale gelmiştir. Fransız ve Alman vatandaşları birbirlerinin sınırlarını özgürce geçmekte ve birbirlerinin topraklarında çalışmaktadırlar (Grieco, Ikenberry, & Mastanduno, 2022, s. 5).

Dolayısıyla, anarşik düzen içerisinde çatışmalar, insan ömründeki ölüm kadar kaçınılmaz olsa da, uluslararası sistemde iş birliğinin çatışmaya üstün geldiği bir düzen oluşturmak mümkündür. Uluslararası kurumlar, diplomasi ve ekonomik karşılıklı bağımlılık gibi araçlar bu amaca ulaşmada önemli rol oynamaktadır. Devletler, ortak çıkarlar ve değerler etrafında birleşerek, çatışmaları önleyebilir ve barışçıl bir dünya düzeni inşa edebilirler.

2. BÖLÜM

BATI BALKANLAR VE TARİHSEL ARKA PLANI

Batı Balkanlar'daki güncel güvenlik sorunlarını ve bölgeye yönelik uluslararası müdahaleleri sağlıklı biçimde analiz edebilmek için, bölgenin coğrafi, stratejik ve tarihsel arka planının çok boyutlu olarak ele alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda, bu bölümde öncelikle Batı Balkanlar'ın mekânsal sınırları, etnik yapısı ve stratejik önemi açıklanmakta; ardından bölgenin tarihsel gelişimi, eski uygarlıklardan günümüze kadar yaşanan kırılmalar ışığında incelenmektedir. Osmanlı İmparatorluğu, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Yugoslavya dönemleri, Batı Balkanlar'da hem birlik hem de ayrışma arayışlarının sahnelendiği tarihsel kesitler olarak değerlendirilmiştir. Böylece bu bölüm, ilerleyen bölümlerde analiz edilecek olan NATO ve AB'nin müdahale süreçlerinin hangi tarihsel ve jeopolitik zemine oturduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2.1. Coğrafi ve Stratejik Çerçeve

Batı Balkanlar, Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan ve hem coğrafi hem de jeopolitik açıdan stratejik bir konuma sahip olan bir bölgedir. Adriyatik ve Ege Denizi gibi stratejik deniz yollarına yakınlığı ve Avrupa ile Asya arasında bir köprü konumunda bulunması nedeniyle tarih boyunca büyük güçlerin ilgisini çekmiştir. Coğrafi konumu, yalnızca ticaret yollarının kesişim noktasında bulunmasıyla değil, aynı zamanda enerji koridorları ve askeri-stratejik açıdan da kritik bir öneme sahiptir.

Batı Balkanlar'ın bu stratejik önemi, Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak Soğuk Savaş yıllarına ve günümüze kadar, bölgeyi uluslararası rekabetin merkezine yerleştirmiştir. Aynı zamanda, bölgenin coğrafi özellikleri ve dağlık yapısı, ulaşımı ve iletişimi zorlaştırmış; bu durum etnik grupların tarihsel olarak birbirinden izole bir şekilde yaşamasına yol açmıştır. Dolayısıyla, coğrafya sadece bölgenin stratejik önemini değil, aynı zamanda toplumsal yapısını ve çatışma dinamiklerini de şekillendirmiştir.

Bu çerçevede, Batı Balkanlar'ın stratejik konumu ve coğrafi yapısı, bölgenin güvenlik ve istikrarını anlamak açısından kritik bir rol oynamaktadır. Aşağıdaki alt başlıklarda, bölgenin coğrafi konumu ve stratejik öneminin ayrıntıları ile etnik ve kültürel çeşitlilik gibi faktörlerin bölgedeki güvenlik dinamiklerine etkisi ele alınacaktır.

2.1.1. Batı Balkan Tanımlaması

Balkanlar, tarihsel ve edebi imgelerde sıklıkla belirsiz ve tanımlanması güç bir coğrafi alan olarak betimlenmiştir. Bölgeye yönelik sınıflandırma çabaları ise çoğunlukla Balkan Dağları gibi fiziksel coğrafya unsurlarına ya da 19. yüzyıl ortalarından itibaren yerel ve yabancı gözlemciler tarafından şekillendirilen önyargılara dayanmaktadır. Tarihçiler, Balkanlar'ı genellikle olumsuz bir bakış açısıyla ele almış; bölgenin kültürel, tarihsel ve toplumsal yapısını bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmekten çoğu zaman kaçınmışlardır. Oysaki Balkanlar, Roma, Bizans, Osmanlı ve Katolik Avrupa (özellikle Habsburg) gibi dört büyük medeniyetin etkileşim içinde bulunduğu, dinamik ve çok katmanlı bir sınır bölgesidir. Bu medeniyetlerin etkileşimi zaman zaman çatışmalara, zaman zaman ise kültürel etkileşim ve kaynaşmalara yol açmış; böylece özgün bir yerel uygarlığın gelişmesine zemin hazırlamıştır. Hiçbir kültürün tek başına hâkim olamadığı bu coğrafya, tarihsel süreç içerisinde zengin bir kültürel çeşitlilik üretmiştir (Wachtel, 2009, s. 15).

Osmanlılar, Balkanlar bölgesi için “Rumeli” kavramını kullanmıştır. Başlangıçta bu terim, Osmanlı Türklerini Asya kökenli Türklerden ayıran bir tanımlama olarak görülmüş, zamanla imparatorluğun şehirli ve eğitilmiş kesimini ifade eden bir anlam kazanmıştır. Osmanlı hâkimiyetinin Balkanlara yayılmasıyla birlikte, "Rumeli" coğrafi bir bölgeyi tanımlayan bir terime dönüşmüş ve Osmanlı yönetim sisteminde Avrupa'daki topraklar "Rumeli Eyaleti" adıyla anılmıştır. Böylece klasik dönemde Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını kapsayan özel bir isim hâline gelmiştir. Günümüzde de “Rumeli”, “Urumeli” veya “Urumcuk” gibi türevleriyle Osmanlı mirasının bir parçası olarak kullanılmaya devam etmektedir (Anadolu Üniversitesi, 2012, s. 6).

Coğrafi olarak, kuzeyde Tuna ve Sava Nehirleri, doğuda Karadeniz, güneyde Akdeniz ve güneybatıda Adriyatik Denizi ile çevrili bir coğrafi alanı kapsayan Balkanlar (Eliçalışkan, 2025), kelime olarak Türkçe kökenlidir ve yoğun ağaç örtüsüne sahip dağ silsilesi anlamına gelmektedir (Jelavich, 2013, s. 1). Bu coğrafi tanımın yanı sıra, Balkanlar terimi tarihsel ve siyasi anlamlar da taşımaktadır. Başlangıçta Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarını tanımlamak için kullanılan “Rumeli” kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılan Balkanlar, 19'uncu yüzyılda milliyetçilik hareketlerinin yükselişiyle birlikte siyasi bir kimlik kazanmıştır. Bu dönemde Balkanlar,

Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla birlikte bağımsızlıklarını kazanan çeşitli ulus devletlerinin ortaya çıktığı bir bölge haline gelmiştir. Bu nedenle, Balkanlar sadece coğrafi bir terim değil, aynı zamanda tarihsel, kültürel ve siyasi anlamları olan çok boyutlu bir kavramdır (Kodaman & Birsell, 2014, s. 52).

“Balkanlaşma” kavramı, 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkarak Balkanlar'daki siyasi parçalanmayı ve devletler arasındaki ilişkilerin gerginliğini ifade etmeye başlamıştır (Todorova, 2010, s. 77). Bu kavram, bölgedeki etnik ve dini çeşitliliğin çatışmalara yol açtığı ve büyük güçlerin bölgedeki çıkarları için rekabet ettiği bir ortamı tanımlamaktadır. Balkanlaşma kavramının yanı sıra zamanla kullanılagelen “uluslar çöplüğü”, “Vahşi Avrupa”, “kaynayan kazan” gibi tanımlamalar, Balkanlar'ın Avrupa'nın "ötekisi" olarak konumlandırılmasına neden olmuştur (Kaplan R. D., 1995) (Mazower, 2017, s. 29). Bu tanımlamalar, Balkanlar'ın Avrupa'nın gelişmiş bölgelerine karşı “geri kalmış” ve “istikrarsız” bir bölge olarak algılanmasına yol açmış ve bölgenin önemli bir gerçeğini ortaya koymuştur.

1990'lı yıllar, Balkan coğrafyasının siyasi ve ekonomik olarak yeniden şekillendiği bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde uluslararası kuruluşlar, bölgeyi fonksiyonel ve siyasi açıdan iki alt bölgeye ayırma eğiliminde bulunmuştur. Batı Balkanlar, Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan Hırvatistan, Bosna-Hersek, Kuzey Makedonya, Kosova, Sırbistan ve Karadağ ile birlikte Arnavutluk'u kapsayan bir bölgedir. Bu ülkeler, siyasi geçiş süreçleri, ekonomik yapıları ve Avrupa-Atlantik entegrasyonuna olan ihtiyaçları bakımından ortak özellikler taşımaktadır. Slovenya ise Yugoslavya'dan ayrılan ilk ülkelerden biri olmasına rağmen, Avrupa Birliği'ne erken üyeliği, ekonomik gelişmişlik düzeyi ve Orta Avrupa ile olan kültürel bağları nedeniyle genellikle Batı Balkanlar bölgesine dahil edilmemektedir. Öte yandan, Doğu Balkanlar terimi ise coğrafi olarak Bulgaristan ve Romanya'yı tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır (Kavalski, 2007, s. 3). Bu ayrım, esasen bölgenin uluslararası toplumla ilişkilerindeki farklılıkları yansıtmaktadır. Doğu Balkanlar'daki ülkeler, komünizm sonrası dönemde siyasi ve ekonomik geçiş süreçlerinde daha hızlı bir ilerleme kaydederken, Batı Balkanlar'da 1990'lar boyunca süregelen etnik çatışmalar ve siyasi krizler bu süreci geciktirmiştir (Batt, 2004, s. 11).

“Batı Balkanlar” terimi, resmi olarak ilk kez 1999 yılında Köln'de düzenlenen Avrupa Birliği Zirvesi'nde hayat bulmuştur (Bağbaşıoğlu, 2018, s. 107). Bu zirve, Batı

Balkanlar'ın uluslararası düzlemdeki öneminin vurgulandığı bir dönüm noktasıdır. Zamanla, bu terim Avrupa Birliği belgelerinde ve 2014'te başlayan, hâlâ süregelen “Batı Balkanlar Zirvesi” gibi pratiklerle kalıcı bir kimlik kazanmış ve bölgenin stratejik önemini pekiştirmiştir (Öğütçü, 2017, s. 2).

Batı Balkanlar'ın bugünkü konumu, Avrupa'nın güvenlik ve istikrarına olan etkisiyle daha da önem kazanmıştır. Bölge, bir yandan Avrupa'nın sınırında yer alan istikrarsız bir alan olarak görülürken, diğer yandan enerji hatları, ticaret yolları ve kültürel çeşitliliği ile Avrupa'nın entegrasyon projesine katkıda bulunabilecek bir potansiyele sahiptir. Ancak bu potansiyelin gerçekleşebilmesi için, bölgedeki ülkelerin ekonomik reformları tamamlaması, demokratik yapıları güçlendirmesi ve bölgesel iş birliğini artırması gerekmektedir (Demirtaş, 2020, s. 185)

2.1.2. Batı Balkanlar Coğrafyası ve Etnik Yapısı

Bir bölge üzerine çalışırken, o bölgenin coğrafi sınırlarının net bir şekilde tanımlanması, bölgeyi doğru bir şekilde kavramanın ve analiz etmenin temel adımlarından biridir. Balkanlar'ın sınırlarını net olarak belirleme konusunda tartışmalar olsa da, genel kabul gördüğü şekilde Avrupa kıtasının güneydoğusunda yer alan bir yarımadadır. Bu yarımadanın; Yunanistan' dahil olmak üzere Adriyatik Denizi, Ege Denizi ve Türkiye'nin Avrupa yakasını da kapsayacak şekilde Karadeniz ile çevrili tarafı güney sınırını oluşturmaktadır. Bu doğal sınırlar çerçevesinde Balkan Yarımadası'nın güney sınırı net şekilde belirlenmiştir. Ancak, güney sınırında olduğu gibi kuzey sınırını belirleyen doğal bir sınır olmadığı için kuzey sınırı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu farklı görüşler, bölgenin yüz ölçümü konusunda da farklı sonuçlara yol açmaktadır. Kuzey sınırını, Tuna Nehri ve Sava Irmağı esas alınarak belirleyen görüşe göre Balkanlar 505.000 km²'lik bir alanı kaplamaktadır. Eski Yugoslavya ve Romanya'nın kuzey sınırları ölçü alan başka bir görüşe göre ise bölgenin yüz ölçümü 788.685 km²'ye ulaşmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki Hristiyan dünyası ile çizdiği sınır da bir başka sınırlandırma şekli olarak kabul edildiğinde, Balkanların yüz ölçümü 1.000.000 km²'yi kapsayan bir bölge olmaktadır (Özey, 2013, s. 5). Ancak genel kabul gördüğü şekli ile Balkanların fiziki sınırları; kuzeyde Tuna Nehri ve Sava Irmağı, batıda Adriyatik, doğuda Karadeniz, güneydoğuda Ege Denizi, güneyde Akdeniz ve güneybatıda İyon Denizi ile belirlenmektedir. Yarımada, güneyde Akdeniz'in ortalarına kadar uzanan birçok adayı da kapsamaktadır. Bölgeye adını veren Balkan Dağları ise

yarımadaının kuzeyinde yer almaktadır. (Balkanlar haritası için Bkz. Harita 1) Bu bölgenin en dikkat çekici özelliği ise dağlık yapısıdır (Kaçmaz, 2014, s. 12).

Yukarıda belirtilen sınırlar içerisinde Balkan sınırları dahilinde 13 ülkenin toprakları bulunmaktadır. Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Yunanistan, Kuzey Makedonya, Kosova ve Karadağ'ın tamamı Balkan sınırları içinde yer alırken; Sırbistan ve Hırvatistan'ın büyük bir bölümü, Slovenya, Romanya, Türkiye ve İtalya'nın küçük bir kısmı Balkan coğrafyasına dâhil kabul edilmektedir. Bazı kaynaklar, Ukrayna'nın güneybatı ucundaki küçük bir alanı da bu tanıma dâhil etmektedir. Sırbistan, Kuzey Makedonya ve Kosova denize kıyısı olmayan kara ülkeleri konumundayken; Bosna-Hersek yalnızca kısa bir sahil şeridinde sahiptir. Diğer tüm ülkeler, Adriyatik, Ege veya Karadeniz'e kıyısı bulunan kara parçalarına sahiptir. Özellikle Bulgaristan ve Romanya, Karadeniz üzerinden Türk Boğazları aracılığıyla Akdeniz'e açılan stratejik bir konuma sahiptir (Ekinci, 2013, s. 24)

Bu coğrafi özelliklerin yanı sıra, Balkanlar bölgesi kendi içinde farklı alt bölgeler barındırmaktadır. Bu alt bölgelerden biri olan Batı Balkanlar, hem coğrafi konumu hem de sahip olduğu etnik, kültürel ve siyasi çeşitlilik nedeniyle bölgenin en dikkat çekici kısmıdır. Bu bölge, zengin bir tarihi geçmişe, karmaşık bir etnik yapısı ve Avrupa güvenliğini doğrudan etkileyen coğrafi konumu nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Coğrafi olarak Batı Balkanlar, Balkan Yarımadası'nın batı kesimini kapsayan ve Adriyatik Denizi'ne kıyısı olan ülkeleri içine alan bir bölgedir. Bölgenin doğusunda Bulgaristan ve Romanya, batısında ise Adriyatik Denizi yer alırken; kuzey sınırını genellikle Sava ve Drava nehirleri oluşturur. Güneyde ise Yunanistan ve Ege Denizi bulunmaktadır.

Harita 1.
Balkanlar: Coğrafi Özellikler ve Şimdiki Siyasal Sınırlar

Kaynak: Dünya Tarihinde Balkanlar (Wachtel, 2009, s. 14)

Batı Balkanlar, doğal yaşam alanları, biyolojik çeşitlilik, karstik oluşumlar ile göl ve nehir sistemleri açısından Avrupa'nın en zengin bölgelerinden birini oluşturmaktadır. Bölgedeki ülkelerden Arnavutluk hariç tamamı, 1991 yılında dağılmadan önce Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin bir parçasıydı. Soğuk Savaş sonrası Avrupa'daki diğer ülkeler, komünizmden demokrasiye geçiş sürecini büyük ölçüde barışçıl bir şekilde tamamlarken, Batı Balkanlar'daki birçok ülke 1990'lı yıllarda savaşlar ve yıkımla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, bölge ülkelerinin ekonomik dönüşümünü geciktirmiş ve Avrupa Birliği ülkelerine kıyasla daha düşük yaşam standartlarıyla sonuçlanmıştır. Bununla birlikte, 2000'li yıllarda bu ülkeler, savaşın neden

olduğu ekonomik tahribatı onarmada ve piyasa ekonomisine geçişte kayda değer ilerlemeler kaydetmiştir (GRID-Arendal, 2025).

“Batı Balkanlar” terimi, 2000’li yılların başında Avrupa Birliği tarafından, Birliğe üyelik potansiyeli taşıyan Güneydoğu Avrupa ülkelerini tanımlamak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Bu tanımlama başlangıçta Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Kosova, Kuzey Makedonya, Karadağ ve Sırbistan’ı içeren bir coğrafi ve siyasi grubu kapsamaktaydı. Ancak, 2013 yılında Avrupa Birliği’ne tam üye olan Hırvatistan, Batı Balkanlar teriminin güncel kullanımının dışında kalmıştır (Demirtaş, 2020, s. 180). Hırvatistan’ın AB ile entegrasyon süreci bölge ülkeleri için bir örnek teşkil etmekle birlikte, bu çalışma kapsamında NATO ve AB’nin bölgeye yönelik politikalarının etkilerini kapsamlı bir şekilde inceleyebilmek amacıyla, eski bir Batı Balkan ülkesi olarak analizlerde dikkate alınacaktır. Güncel durumda büyük ölçüde AB üyeliği için adaylık veya potansiyel adaylık süreçlerini devam ettiren ülkeler grubunu oluşturan (Türkeş & Gökgöz, 2006, s. 673) ve toplam nüfusu yaklaşık 19 milyon olan bu bölgenin nüfus ve yüzölçümü bilgileri Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3.
Batı Balkan Ülkeleri Nüfus ve Yüzölçümü Bilgileri

Bayrak	Ülke	Yüzölçümü (km ²)	Toplam Nüfus	Başkent
	Arnavutluk	28.750	2.777.689	Tiran
	Bosna-Hersek	51.197	3.301.000	Saraybosna
	Karadağ	13.888	633.157	Podgorica
	Kosova	10.908	1.739.825	Priştine
	Kuzey Makedonya	25.173	2.097.319	Üsküp
	Sırbistan	77.474	6.641.197	Belgrad

Kaynak : (T.C. Dışişleri Bakanlığı) ve (T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı)

Balkanlar ve özellikle Batı Balkanlar, tarihsel süreç boyunca birçok farklı etnik grup, dil ve dinin bir arada yaşadığı, son derece kozmopolit bir yapıya sahiptir. Bu çeşitlilik, bölgenin kültürel dokusunu zenginleştirirken; aynı zamanda kimlik temelli gerilimlere de zemin hazırlamıştır. Üç büyük semavi dinin (İslam, Hristiyanlık,

Yahudilik) bir arada bulunduğu, 10 bağımsız ülkeye, 19 farklı ırka sahip olan Balkan Yarımadası'nda 16 farklı dil konuşulmaktadır. Başlıca etnik gruplara baktığımızda ise; Arnavutlar, Yunanlılar, Bulgarlar, Rumenler (Ulahlar), Balkan Yahudileri ve Balkan Çingeneleri, Güney Slavları ve Türklerdir (Akman, 2006, s. 33).

Batı Balkan ülkelerinin etnik yapısını, Eski Yugoslavya topraklarında yüzyıllardır yaşayan çoğunluğu Slav kökenli halklar oluşturmaktadır. Özellikle Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Makedonlar ve Bosna Hersek ile Sancak bölgesinde yaşayan Boşnaklar bu Güney Slavları grubuna dâhildir (Bora, 1995, s. 20). Bölge halklarının, büyük çoğunluğu Slav kökenli olmalarına rağmen, kimlik oluşumunda dil, din ve alfabe gibi farklılıklar önemli bir rol oynamıştır.

Bölgede Sırlar, Hırvatlar, Karadağlılar ve Boşnaklar, tarihsel olarak ortak bir dilsel altyapıyı paylaşmaktadır. Bu toplulukların konuştuğu diller arasında lehçe, telaffuz ve kelime tercihleri bakımından bazı farklılıklar bulunsa da, karşılıklı anlaşılabilirlik oldukça yüksektir. Her topluluk bu ortak Slav dil grubunu kendi ulusal kimliği doğrultusunda adlandırmakta ve bu adlandırmalar Sırpça, Hırvatça, Boşnakça ve Karadağça şeklinde şekillenmektedir. Buna karşılık, Makedonlar ve Slovenler farklı dil kökenlerine dayanan, ayrı ulusal dillere sahiptir. Dil, bazı topluluklar açısından ulusal kimliğin temel taşı haline gelmiş ve onları diğer topluluklardan ayıran belirleyici bir unsur olmuştur (Anadolu Üniversitesi, 2012, s. 48). Ayrıca alfabe kullanımı da bu ortak dil grubunda çeşitlilik göstermektedir. Aynı dil ailesine mensup topluluklar dahi farklı alfabeler benimseyerek ulusal kimliklerini belirginleştirmiştir. Bu kapsamda Sırlar, Bulgarlar ve Makedonlar Kiril alfabesini, Hırvatlar, Boşnaklar ve Slovenler ise Latin alfabesini kabul etmiştir. Özellikle Hırvatlar ve Slovenler, tarihsel olarak Batı Avrupa ile daha yoğun temas kurmuş, kültürel olarak İtalyanlar başta olmak üzere Batı dünyasından etkilenmişlerdir. Bu etkileşim, dini aidiyet (Katoliklik) ve kültürel yönelim aracılığıyla Latin alfabesinin benimsenmesinde belirleyici olmuştur. Öte yandan Karadağlılar, hem Latin hem de Kiril alfabelerini kullanmalarıyla iki kültürel gelenek arasında geçiş özelliği taşıyan bir konumdadır. Böylece alfabe tercihi, Balkan halklarının sadece dilsel değil, aynı zamanda tarihsel, dinsel ve kültürel yönelimlerini de yansıtan önemli bir göstergedir (Ekinci, 2013, s. 25).

Sırp, Hırvat ve Boşnak ulusal kimliklerinin oluşumunda tarihsel geçmiş ve geleneklerin yanı sıra din ve mezhep farklılıkları da önemli bir rol oynamıştır. Örneğin,

Hırvatlar ile Sırları birbirinden ayıran temel faktör mezhep farkıdır. Sırlar Ortodoks mezhebine, Hırvatlar Katolik mezhebine mensuptur. Sırp ulusal kimliği büyük ölçüde bu mezhepsel farklılık üzerine inşa edilmiştir. Boşnakları diğer halklardan ayıran unsur ise din farkıdır. Boşnaklar, tarih boyunca Hristiyanlığın Roma ve İstanbul etki alanlarının kesişim noktasında yer almıştır. Her iki etki alanını da mesafeli yaklaşılarak, Hristiyanlığın “üçlü teslis” anlayışını reddetmişlerdir. Bu nedenle hem Katolik hem de Ortodoks dünyası tarafından dışlanan Boşnaklar, Bogomil¹ olarak bilinen bir mezhebi benimsemişlerdir. Osmanlı Devleti’nin 15. yüzyıldaki hakimiyeti döneminde, Boşnaklar bu mezhebe yakın buldukları İslamiyet’i topluca benimsemişlerdir.

Diğer yandan, bazı Balkan toplulukları için ulusal kimliğin temelinde din değil, dil farklılığı yer almaktadır. Örneğin Slovenler, Katolik olmalarına rağmen, Hırvatlardan esasen dil farklılığı ile ayrılır. Benzer bir durum, ancak çok daha yoğun bir şekilde, Makedon kimliğinde gözlemlenir. Özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren Makedon ulusal kimliği, dil üzerinden şekillenen bir inşa süreciyle belirginleşmiştir. Makedonca, Sırpçayla aynı dil ailesine mensup olsa da, farklı yapısal özellikleriyle ayrı bir dil olarak standartlaştırılmış; bu süreçte dil, yalnızca bir iletişim aracı değil, kimliğin temel dayanaklarından biri hâline gelmiştir. Makedonlar, yalnızca Sırp kimliğinden değil, Bulgar ve Yunan anlatılarından da ayrışma ihtiyacı hissetmiştir. Bulgarlar, Makedonların kendilerine benzediğini ve Makedonca’nın Bulgarca’nın bir lehçesi olduğunu savunmuş; Yunanlar ise bu halkın Slavca konuşan Yunanlar olduğunu ileri sürmüştür. Bu iddialar karşısında Makedonlar, kendi tarih anlatılarını ve dil temelli ulusal kimliklerini geliştirerek, dili siyasal ve kültürel aidiyetin simgesine dönüştürmüştür (Aliu, 2024, s. 45).

Batı Balkanlar’ın etnik yapısı, devletler içerisinde homojen bir dağılım göstermeyip, adeta bir etnik, dini ve dilsel mozaik görünümündedir. (Batı Balkanlar’ın heterojen olarak dağılmış etnik yapısı Tablo 4’de gösterilmiştir.) Bu etnik grupların aşırı milliyetçilik ve büyük devlet ideali, bölge toplumlarının karakteristik özelliklerinden biri haline gelmiştir. Bölgenin coğrafi yapısı, etnik gruplar arasındaki etkileşimi ve rekabeti

¹ **Bogomil:** İslamiyet’i kabul etmeden önce Bosna bölgesinde yaşayan Slav kökenli halklar arasında yaygın olan bir Hristiyan inanç sistemidir. Bu mezhep, Hristiyanlığın temel esaslarından biri olan teslis inancını reddetmiş, Hz. İsa’yı Tanrı’nın oğlu olarak değil, yalnızca bir peygamber olarak kabul etmiştir. Bogomiller, Papalık otoritesine karşı çıkmış, haç gibi sembolleri benimsememiş ve bu sebeple hem Katolik hem de Ortodoks kiliseleri tarafından dışlanmıştır. Yüzyıllar süren bu dışlanmışlık süreci, topluluk üzerinde baskı yaratmış; Osmanlı Devleti’nin Bosna topraklarını hâkimiyeti altına almasıyla birlikte Bogomiller, İslamiyet ile kendi inançları arasında benzerlikler görmüş ve zamanla gönüllü olarak Müslüman olmayı tercih etmişlerdir. (Anadolu Üniversitesi, 2012, s. 48).

şekillendirmiş, bu rekabet zaman zaman yerel gerginliklere ve çatışmalara yol açmıştır. Balkanlardaki iç kararsızlıklar ve güvenlik endişeleri, bölge devletlerini dış güçlerle ittifaklar kurmaya ve dış müdahaleleri davet etmeye yöneltmiştir. Bu durum, Balkanlar'ın jeopolitik önemini artırmış ve bölgeyi büyük güçlerin rekabet alanı haline getirmiştir.

Tablo 4.
Batı Balkan Ülkelerinin Etnik Yapısı

Ülke	Etnik Gruplar ve Yüzdelik Dağılımları
Arnavutluk	Arnavutlar (%95), Yunanlar (%3), Diğer (%2)
Bosna-Hersek	Boşnaklar (%48), Sırlar (%37.1), Hırvatlar (%14.3), Diğer (%0.6)
Karadağ	Karadağlılar (%43), Sırlar (%32), Boşnaklar (%8), Arnavutlar (%5), Diğer (%12)
Kosova	Arnavutlar (%88), Sırlar (%7), Diğer (%5)
Kuzey Makedonya	Makedonlar (%64.2), Arnavutlar (%25.2), Türkler (%3.9), Romanlar (%2.7), Sırlar (%1.8), Diğer (%2.2)
Sırbistan	Sırlar (%82.9), Macarlar (%3.9), Romanlar (%1.4), Yugoslavlar (%1.1), Boşnaklar (%1.8), Karadağlılar (%0.9), Diğer (%8)

Kaynak : Balkanlar'da Siyaset (Anadolu Üniversitesi, 2012, s. 32)

2.1.3. Batı Balkanlar'ın Stratejik Önemi

Batı Balkanlar, sahip olduğu coğrafi, siyasi ve ekonomik özellikleriyle hem bölgesel hem de küresel düzeyde stratejik bir öneme sahiptir. Coğrafi olarak Adriyatik Denizi'ne kıyısı bulunan ve Avrupa'nın güneydoğusunu oluşturan bu bölge, doğu-batı ve kuzey-güney eksenlerindeki ticaret, enerji ve ulaşım ağlarının kritik bir kavşak noktasını oluşturmaktadır. Bu nedenle, tarih boyunca bu bölge, Avrupa ile Asya arasındaki geçiş noktası olarak stratejik bir köprü işlevi görmüştür (Jelavich, 2013, s. 3). Bu özellikleri, Batı Balkanları ekonomik, siyasi ve stratejik açıdan önemli bir odak haline getirmiştir. Avrupa kıtasının kalbinde yer almakla birlikte, Akdeniz'e ve Orta Doğu'ya olan yakın konumu nedeniyle jeopolitik açıdan da büyük bir öneme sahiptir (Alp, 2021, s. 107); (Akova, 2012, s. 177).

Balkanlar, stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca pek çok istilaya maruz kalmıştır. Bölgeye yönelik bu yoğun ilgi ve istikrarsızlıklar, büyük Avrupa güçlerinin Asya, Doğu Akdeniz ve Afrika'nın zenginliklerine ulaşma ve kendi güvenliklerini sağlama konusundaki rekabetinden kaynaklanmıştır. Balkanlara hâkimiyet, Karadeniz, Akdeniz, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu güzergâhındaki ticaret yollarının kontrolünü tamamlayan bir unsurdur. Bu bağlamda, Balkanların güvenliği üzerine tehdit içeren herhangi bir güç, aynı zamanda Avrupa'nın genel güvenliğini de tehlikeye atmaktadır. Hatta "Balkanların dışında Balkanlar"ı kontrol eden bir güç, batıda Avrupa'yı ve doğuda Rusya'yı tehdit edebilir" şeklindeki stratejik anlayış, bölgenin jeopolitik önemini açıkça ortaya koymaktadır (Akman, 2006, s. 17). Günümüzde ise enerji koridorlarının artan önemi, Balkanların stratejik değerini daha da artırmıştır. Özellikle Batı Balkanlar, Enerji yollarının kontrolü bağlamında bölgesel ve küresel güçlerin dikkatini çeken konumu özellikle Batı Balkanları bir satranç tahtası haline getirmiştir. Bölge, enerji güvenliği açısından Avrupa'nın en kritik geçiş noktalarından biridir (Arşimen & Tatar, 2022, s. 218). Güney Gaz Koridoru ve Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) gibi projeler, Avrupa'nın enerji kaynaklarını çeşitlendirme ve Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma çabalarında merkezi bir rol oynamaktadır. Bu projeler, özellikle Azerbaycan doğalgazının Avrupa'ya taşınmasında kritik bir altyapı sağlamaktadır (Bechev, 2017, s. 205-208). Güney Gaz Koridoru'nun Batı Balkanlar üzerinden geçmesinin, yalnızca enerji güvenliğini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda bölge ülkelerinin ekonomik ve siyasi entegrasyonuna da önemli katkıları olmaktadır. Bölgenin stratejik konumu, yalnızca enerji güvenliği açısından değil, göç yollarının üzerindeki konumu nedeniyle de önemlidir. Özellikle 2015 yılındaki mülteci krizi sırasında Batı Balkan rotası, Orta Doğu'dan Avrupa'ya geçiş yapan göçmenlerin en sık kullandığı güzergâhlardan biri olmuştur (Bechev, 2017, s. 14). Bu durum, Batı Balkanlar'ı Avrupa'nın sınır güvenliği politikaları açısından stratejik önemini daha da artırmıştır.

Batı Balkanlar'daki stratejik önemin bir diğer boyutu ise siyasi ve güvenlik bağlamında ele alınabilir. 1990'lı yıllarda yaşanan Yugoslavya'nın dağılması sürecinde bölge yoğun etnik çatışmalara sahne olmuş ve bugün hâlâ siyasi istikrarsızlık riskleri barındırmaktadır. Bosna-Hersek'teki etnik bölünmeler, Kosova'nın bağımsızlık statüsü ve Sırbistan-Kosova arasındaki gerilimler, bölgenin kırılgan yapısını göstermektedir (Alp, 2021, s. 109). Bu kapsamda, Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar'a yönelik genişleme

politikası, yalnızca bölgeyi Avrupa ile bütünleştirmeyi değil, aynı zamanda bölgesel istikrarı sağlamayı hedeflemektedir.

Bölge, aynı zamanda NATO'nun güvenlik stratejileri açısından da önemli bir role sahiptir. NATO, Batı Balkanlar'daki istikrarı Avrupa'nın kolektif güvenliği için hayati bir unsur olarak değerlendirmektedir. Karadağ ve Kuzey Makedonya'nın NATO üyeliği, bu kapsamda atılmış önemli adımlardır (Ismaili, 2023, s. 234-235). Ancak, bölgedeki Rusya ve Çin'in artan etkisi, Batı Balkanlar'ı büyük güçler arasındaki jeopolitik rekabetin merkezine yerleştirmektedir. Rusya, Slav-Ortodoks bağlarını kullanarak bölgedeki nüfuzunu artırmaya çalışırken, Çin ise altyapı projeleri ve ekonomik yatırımlar aracılığıyla etkisini genişletmektedir (Bechev, 2017, s. 188-190).

Batı Balkanlar, ekonomik açıdan da stratejik bir öneme sahiptir. Bölge, Avrupa ve Asya arasındaki ticaret yollarının kesişim noktasında bulunması nedeniyle AB için hem bir pazar hem de bir üretim merkezi olarak değerlendirilmektedir. Düşük iş gücü maliyetleri, coğrafi yakınlık ve serbest ticaret anlaşmaları, bölgeyi yatırımcılar için cazip bir alan haline getirmektedir (Ekinci Furtuna & Arslan, 2022, s. 97). Bununla birlikte, yolsuzluk, kurumsal zayıflıklar ve ekonomik eşitsizlikler gibi yapısal sorunlar, bölgenin bu potansiyelini tam anlamıyla gerçekleştirmesini engellemektedir (Demirtaş, 2020, s. 194). Bölgenin ekonomik kalkınması, AB'nin genişleme politikalarıyla doğrudan ilişkilidir. Avrupa Birliği, Batı Balkan ülkelerine yönelik mali yardımlar ve yapısal reform destekleri ile bölgenin ekonomik istikrarına katkıda bulunmaktadır. Batı Balkanlar'ın AB'ye entegrasyonu, yalnızca bölgedeki ekonomik kalkınmayı değil, aynı zamanda Avrupa'da daha geniş bir ekonomik bütünleşmeyi de hedeflemektedir (Grillot & D'Erman, 2010).

Batı Balkanlar, coğrafi konumu, enerji transfer koridorları, siyasi istikrar sorunları ve ekonomik potansiyeli nedeniyle Avrupa ve uluslararası toplum için stratejik bir bölge olarak önemini korumaktadır. Bölgenin Avrupa Birliği ve NATO ile entegrasyon süreçleri, yalnızca Batı Balkanlar'ın geleceğini değil, Avrupa'nın güvenlik ve istikrarını da yakından etkilemektedir. Bununla birlikte, Rusya ve Çin gibi küresel aktörlerin bölgede artan varlığı, Batı Balkanlar'ı büyük güç rekabetinin merkezine yerleştirmektedir. Bu nedenle, bölgenin stratejik önemi, hem Avrupa'nın genişleme politikaları hem de uluslararası güvenlik ve ticaret bağlamında değerlendirilmeye devam etmektedir.

2.1.4. Batı Balkan Ülkelerinin Güncel Sorunları

1990'lı yıllarda Batı Balkanlar'da yaşanan savaşların ardından imzalanan barış anlaşmaları, etnik ve dini meseleleri tamamen ortadan kaldırmamıştır. Bugün, Batı Balkanlar'da geçmişin mirası olarak günümüze yansıyan birçok etnik ve dini mesele varlığını sürdürmektedir. Bu sorunlar, küresel ve bölgesel gelişmelerle birlikte farklı kriz alanları olarak ortaya çıkmaktadır. Batı Balkanlar'daki güncel krizleri üç farklı kategoride ele alınabilir: Birinci grupta ülkelere özgü yerel krizler yer almaktadır. Her ülkenin kendi içindeki sorunlardan kaynaklanan krizleri kapsamaktadır. Örneğin, Bosna-Hersek'te Dayton Anlaşması sonrası ortaya çıkan karmaşık yönetim sistemi, ülkedeki etnik gruplar arasında sürekli bir gerilim yaratmaktadır. Kosova'nın bağımsızlık ilanı ve ardından devam eden devletleşme süreci, bölgedeki diğer ülkelerle olan ilişkileri zorlaştırmış ve özellikle Sırbistan ile gerginliği sürdürmüştür. Ayrıca, Yunanistan'ın azınlık politikaları da, özellikle Makedonya sorunu bağlamında, bölgesel huzursuzlukları tetikleyen bir başka önemli yerel kriz alanıdır (Anadolu Üniversitesi, 2012, s. 219). İkinci grupta; bölge ülkeleri arasındaki uzun süreli ve çözülmemiş sorunlardan kaynaklanan krizleri içermektedir. Kosova-Sırbistan arasındaki gerilim, Kosova'nın bağımsızlığını tanımayan Sırbistan ile bölgedeki diğer ülkeler arasında sık sık diplomatik krizlere yol açmaktadır. Ayrıca, Batı Balkanlar'daki çeşitli sınır sorunları, bölgesel iş birliğini engelleyen diğer faktörler arasında yer almaktadır (Bieber & Tzifakis, 2020, s. 22-23). Üçüncü grupta ise tüm Batı Balkan ülkelerinin karşı karşıya olduğu bölgesel ortak krizlerdir. Bölgenin ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkları, nüfus krizi, yolsuzluk, düşük yaşam standartları gibi sorunlar, bölgedeki genel istikrarı tehdit etmektedir. Bu sorunlar, sadece Batı Balkanlar'ı değil, aynı zamanda Avrupa'nın geri kalanını da etkileyen bir tehdit haline gelmektedir. Yolsuzluk ve kötü yönetim, bölgedeki demokratik kurumları zayıflatmakta ve halkın devlete olan güvenini sarsmaktadır. Ekonomik zorluklar ve işsizlik oranlarındaki yüksek rakamlar, genç nüfusun göç etmesine ve bölgedeki toplumsal huzursuzluğun artmasına neden olmaktadır (Emin, 2020, s. 15) (Ismaili, 2023, s. 226). Batı Balkanlar'ın günümüze yansıyan başlıca sorunları, Demirtaş (2020, s. 194-195) tarafından aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir:

- *Etnik milliyetçilik ve siyasi hayata etkileri:* Etnik kimlikler, siyasi tercihleri belirlemede hala temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Vatandaşlar, etnik kökenlerine göre siyasi partilere oy verme eğilimindedir, bu da tüm halkı kucaklayan siyasi partilerin sayısını azaltmaktadır.

- *Sınır anlaşmazlıkları:* Bölgede bazı sınırlar ve toprak parçaları hakkında devam eden tartışmalar bulunmaktadır. Kosova'nın bağımsızlığının tanınmaması ve Bosna Hersek'teki Sırp Cumhuriyeti'nin ayrılma referandumu düzenleme konusundaki ısrarı, bölgedeki istikrarı tehdit eden ciddi sorunlar arasında yer almaktadır.
- *Devlet inşa süreçlerinin devamlılığı:* Devlet kurumlarının inşa sürecinin hâlen devam ettiği Bosna Hersek ve Kosova gibi ülkelerde bu süreçte zorluklar yaşanmaktadır.
- *Ekonomik zorluklar:* Sosyalist sistemin çöküşünden sonraki süreçte, liberal sisteme geçiş tam olarak kurulamamıştır. Birçok ülke yüksek işsizlik oranları ve düşük büyüme rakamlarıyla mücadele etmektedir. Bu ekonomik zorluklar, 2008 küresel ekonomik krizi ise daha da kötüleşmiştir.
- *Göçmenler ve yerinden edilmiş kişiler:* Savaş döneminde evlerini terk etmek zorunda kalan binlerce kişi terk etmek zorunda kaldıkları evlerine hala dönememiştir. Bu durum, sosyal ve ekonomik sorunlara yol açmaktadır.
- *Geçmişle yüzleşmenin zorluğu:* Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanan etnik savaş gerçeği ile objektif bir şekilde yüzleşmek, Balkanlar için hala uzak bir hedef olarak görülmektedir. Her taraf, kendisinin mağdur ve diğer tarafın saldırgan olduğunu iddia etmekte, kendi hatalarıyla yüzleşmekten kaçınmaktadır. Bu durum, uzlaşma ve iş birliği çabalarını zorlaştırmaktadır.

2.2. Batı Balkanlar'ın Tarihi: İmparatorluklardan Ulus Devletlere

Batı Balkanlar, jeopolitik konumu ve kültürel çeşitliliği nedeniyle tarih boyunca büyük güçlerin mücadele ve etkileşim sahası olmuştur. Bölge, farklı imparatorlukların egemenliği altında kalmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altında ise uzun bir süre siyasi istikrar dönemi yaşamıştır. Osmanlı'nın egemenliğinden ayrılmasının ardından ulus devletlerin ortaya çıkış sürecine giren Batı Balkanlar, modern anlamda ilk devletleşme deneyimini Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşamıştır. 1918'de kurulan “*Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı*” 1929'da adını “*Yugoslavya Krallığı*” olarak değiştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya ve müttefiklerinin işgaline uğrayan bölge, 1945'te “*Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti*” (Fedarativna Narodna Republika Yugoslaviya-FNRY) adıyla yeniden kurulmuş, ardından “*Yugoslavya Sosyalist Federatif*

Cumhuriyeti” (Sosyalistička Federativna Republika Jugoslavija-SFRY) kimliğini kazanmıştır. 1990’lı yıllarda başlayan dağılma sürecinin ardından, 27 Nisan 1992’de Sırbistan ve Karadağ, “*Yugoslavya Federal Cumhuriyeti*”ni kurduklarını ilan etmiş, ancak bu devlet daha sonra “*Sırbistan-Karadağ Devleti*”ne dönüşmüş ve kısa bir süre içinde tarih sahnesinden çekilmiştir (Alp, 2021, s. 110-111).

Bölgenin karmaşık yapısını ve dinamiklerini kavramak sadece yakın tarihi değil, aynı zamanda tarihsel sürecin tüm boyutlarını kapsayan kapsamlı bir araştırmadan geçmektedir. Winston Churchill’in de ifade ettiği gibi “*Ne kadar geriye bakarsanız, o kadar ileriye görürsünüz*”² anlayışıyla çalışmanın tarihsel perspektifi ilk çağ dönemine kadar uzanan bir dönemi kapsamaktadır. Zira tarih, yalnızca geçmişin izlerini değil, bugünü ve geleceği şekillendiren yapı taşlarını da içinde barındırmaktadır. Bu uzun tarihsel bakış açısı, bölgenin siyasal, ekonomik ve toplumsal yapısını şekillendiren uzun vadeli etkileri anlamak açısından öneme sahiptir. Örneğin, Yunanistan ve Kuzey Makedonya arasında günümüze kadar uzanan ve NATO-AB’nin istikrar arayışlarında uzun yıllar engel teşkil eden isim anlaşmazlığı ilkçağdan günümüze miras kalmış bir sorundur (Danforth, 2025). Bu sorun, tarihsel köklerin bugünkü siyasi gerilimleri nasıl şekillendirdiğinin somut bir örneğidir. Bu kapsamda; Orta Çağ’daki siyasal yapılar ve güç dengelerinden Osmanlı İmparatorluğu’nun mirasına, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nın kuruluş sürecinden Tito liderliğindeki Yugoslavya’nın göreceli istikrar dönemine, Soğuk Savaş sonrası yaşanan çatışmalardan 2000’li yıllarda AB ve NATO ile yürütülen istikrar ve iş birliği çabalarına kadar uzanan tarihsel süreç ele alınacaktır.

2.2.1. Eski Uygarlıklar

Balkan Yarımadası, tarihin erken dönemlerinden itibaren farklı uygarlıkların etkisi altında kalmış, çok katmanlı bir tarihsel mirasa sahip olmuştur. Demir Çağı’nın göçebe kavimlerinden İlliryalılar ve Traklar, bölgeye ilk yerleşenler olarak bilinir. İlliryalılar, Yarımada’nın batısında, Morava Vadisi’nin batısından Adriyatik’e uzanan bölgede yaşarken; Traklar ise bölgenin doğusunda, Ege Denizi’nden Tuna Nehri’nin kuzeyine kadar olan topraklarda yaşamıştır. İlliryalılar günümüz Arnavutlarının ataları

² Winston Churchill’in sözleri için bakınız, *Goodreads*, “*The farther backward you can look, the farther forward you are likely to see*” <https://www.goodreads.com/quotes/search?utf8=%E2%9C%93&q=The+farther+backward+you+can+look&commit=Search> (Erişim tarihi: 23 Ocak 2025).

olarak kabul edilirken, Trakların bir kolu olan Daçyalılar ise, Rumen ulusunun temel unsurunu oluşturmaktadır (Jelavich, 2013, s. 4).

İllirya toprakları, MÖ 358 yılında Makedonya Kralı II. Philippos tarafından fethedilmiştir. Oğlu Büyük İskender ise bu fethi daha da ileriye taşıyarak, Balkan yarımadasının tamamını ilk kez tek bir çatı altında, Makedonya Krallığı çatısı altında birleştirmiştir. Ancak hakimiyeti altındaki toprakları Hindistan'a kadar genişleten İskender'in erken ölümü sonrasında halefleri arasında meydana gelen kavgalar sonucunda Makedon etkisi zayıflamıştır. Bu durum, Balkan yarımadasında siyasi birliğin bozulmasına ve bölgenin yeniden farklı güçlerin etkisine girmesine yol açmıştır. Yine de, İskender'in mirası olan Helenistik kültür, Balkanlar'da kalıcı izler bırakmış ve bölgenin kültürel gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir (Akman, 2006, s. 39). Ayrıca, Makedonyalıların askeri başarısının yanında, Balkanlara günümüze kadar sürecek bir toprak anlaşmazlığını da miras bırakmıştır. Yunanistan ve Kuzey Makedonya arasında yaşanan isim sorunu bu dönemin yansımaların bir sonucudur (Wachtel, 2009, s. 33).

İskender'den sonra Roma İmparatorluğu, Balkan Yarımadası'nı ikinci kez egemenliği altına almış ve bu hâkimiyet yaklaşık 400 yıl boyunca sürmüştür. Roma, bölgeyi hem stratejik hem de ekonomik açıdan önemli bir merkez haline getirmiştir. Özellikle Egnatia gibi yollar, Batı'dan Doğu'ya ticaretin ve askerî lojistiğin akışını kolaylaştırmış, bu da bölgenin önemini artırmıştır. Balkanlar, aynı zamanda Roma'nın kuzey sınırlarını korumak için bir tampon bölge işlevi görmüştür. Roma İmparatorluğu, İmparator Theodosius I'in 395 yılında ölümünün ardından Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu bölünme Balkanlar'ın siyasi coğrafyasını da etkilemiş; kuzeybatı kesimi (bugünkü Hırvatistan ve Slovenya) Batı Roma'nın, geri kalan kısmı ise Doğu Roma'nın (Bizans) egemenliği altında kalmıştır. Balkanlar, aynı zamanda Roma'nın kuzey sınırlarını korumak için tampon bölge olarak da stratejik bir rol üstlenmiştir. Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılması Balkanlar bölgesinin tarihsel oluşumuna dair ilk ciddi siyasi kırılma olmuştur. Bu bölünme sonucunda Balkan coğrafyasının kuzeybatı kısmı, yani bugün Hırvatistan ve Slovenya olarak bilinen kesimler Batı Roma, geri kalan kısmı ise Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nda kalmıştır (Emin, 2020, s. 3). 5'inci yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Attila liderliğindeki Hunlar'ın batıya ilerleyişi, özellikle Batı Roma İmparatorluğu'nu zayıflatmış ve bölgedeki dengeleri daha da değiştirmiştir. Hunların saldırıları ve Roma'nın parçalanması

yeni bir göç dalgasına neden olmuştur. Bilinen ilk anayurtları Kuzey Doğu Karpatlar'da yaşayan Slav aşiretlerinin önleri açılmıştır (Küpelı, 2020, s. 11).

MS 6. ve 7. yüzyıllarda Slav toplulukları, Tuna Nehri'ni aşarak Balkanlara büyük gruplar halinde yerleşmeye başlamışlardır (Akman, 2006, s. 39-40). Zamanla, farklı ekonomik, sosyal ve kültürel koşullar altında, bu Slav toplulukları arasında ortaya çıkan farklılaşmalar, günümüzde bildiğimiz Slav halkları ve etnik grupları oluşturmuştur. Slav dünyasında, Ukraynalılar, Beyaz Ruslar ve Ruslar "Doğu Slavları"; Polonyalılar, Çekler ve Slovaklar "Batı Slavları"; Slovenler, Hırvatlar, Sırlar ve Bulgarlar ise "Güney Slavları" olarak gruplandırılmıştır (Kenar, 2005, s. 12). Bosna Hersek ve Sancak bölgesinde yaşayan Boşnaklar da etnik köken olarak Slav kökenlidirler Ancak, tarihsel süreç içerisinde farklı kültürel ve dini etkileşimler sonucunda kendilerine özgü bir kimlik geliştirmişlerdir (Anadolu Üniversitesi, 2012, s. 48). Bu şekilde, Slavların Balkanlara yerleşimi ve sonrasında yaşanan farklılaşma süreçleri, günümüzdeki Balkan halklarının ve etnik gruplarının oluşumunda önemli bir rol oynamıştır.

Bölgedeki siyasi kırılmaları Hristiyan Kilisesi'nin 1054 yılında Doğu ve Batı olarak bölünmesinin ardından dini kırılmalar takip etmiştir. Drina Nehri bölgeyi dini olarak da ikiye ayırmış, batısı Roma Katolik Kilisesi'nin, doğusu ise Bizans Ortodoks Kilisesi'nin etkisi altına girmiştir (Castellan, 1993, s. 22). Bu ayrımın yaşandığı sınır, günümüzde de Ortodoks ve Katolik dünyaları arasında bir hat olarak varlığını sürdürmektedir (Emin, 2020, s. 3). Slovenler ve Hırvatlar Katolik inancını benimserken, Sırlar ve Karadağlılar Ortodoks inancını benimsemişlerdir. Bosna'da ise 10. yüzyıldan sonra Ortodoksuluk ve Katolikliği reddeden Bogomil öğretisi etkili olmuş ve bu doğrultuda bağımsız bir Bosna Kilisesi kurulmuştur. Bosna'nın bu dini ve kültürel yalıtılmışlığı, halkın büyük bir kısmının Osmanlı hâkimiyeti sırasında Müslümanlığa geçmesine zemin hazırlamıştır (Bora, 1995, s. 21).

Slavların Balkanlara göç etmelerinin ardından, Slovenler ve Hırvatlar bugünkü yerleşim yerleri olan bölgenin kuzeybatısına yerleşmişlerdir. Ancak bu iki halkın tarihi süreçleri birbirinden farklı gelişmiştir. Slovenler, uzunca bir süre kendi başlarına bir devlet kurma fırsatı bulamamış ve farklı siyasi güçlerin egemenliği altında yaşamıştır. Hırvatlar ise uzun ömürlü olmasa da 10. yüzyılda bağımsız bir krallık kurmayı başarmıştır. Hırvat kralının ölümüyle birlikte, Macar kralı Koloman, Hırvatistan tahtını da ele geçirmesi sonucunda Hırvat Krallığı, Macar Krallığı ile birleşmiştir (Jelavich,

2013, s. 25). 11. yüzyılın başlarında Karadağ ve çevresinde iki küçük Sırp devleti kurulmuş, bu devletler daha sonra birleşerek Orta Çağ Sırp Krallığı'nı oluşturmuştur. Bu krallık, 14. yüzyılda Stefan Dušan döneminde gücünün zirvesine ulaşmış ve sınırlarını Makedonya, Epir ve Teselya'ya kadar genişletmiştir (Jelavich, 2013, s. 20).

Balkanlar'daki etnik grupların tarihsel süreçteki siyasi yapılanmaları incelendiğinde, Arnavutlar ve Slovenler dışında, günümüz Balkan halklarının atalarının Orta Çağ'da bağımsız devletler kurduğu görülmektedir. Günümüzde Balkan uluslarının büyük çoğunluğu, Orta Çağ'da atalarının Balkanların geniş bir bölümünü kontrol ettiği siyasi yapıları referans alarak, meşruiyetlerini bu tarihsel miras üzerinden temellendiren bir "büyük devlet" idealini savunmaktadır. Her ne kadar bu devletlerin sınırları günümüz sınırlarından daha geniş olsa da, bu siyasi yapılar farklı etnik ve dini grupları bir arada barındıran çokkültürlü bir karaktere sahipti. Söz konusu idealler, Balkan halklarının tarihsel kimlik ve ulusal söylemlerinin şekillenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Özellikle, geçmişteki devletlerin sınırları ve güç iddiaları, Balkan uluslarının ulus inşası süreçlerinde önemli bir referans noktası olarak kullanılmaktadır (Wachtel, 2009, s. 53).

2.2.2. Osmanlı İmparatorluğu İlk Dönemi: Hegemonya ve İstikrar

Osmanlının, Balkanlar'a ilk geçişi, 1354 yılında Gelibolu Yarımadası'nın ele geçirilmesiyle gerçekleşmiştir (İnalçık, 2004, s. 16). İlk büyük fetihlerini Balkanlar'da gerçekleştiren Osmanlı'nın toprakları bu dönemde hızla genişlemiştir. Bu dönemde Avrupa, Yüzyıl Savaşları, veba salgını, Venedik ve Ceneviz arasındaki çekişmeler gibi içsel sorunlarla mücadele etmekteydi. Balkanlar'daki siyasal parçalanmışlık ve zayıf merkezi otoriteler, Osmanlı'nın ilk dönem fetihlerini kolaylaştırmış ve güçlü bir direnişle karşılaşmadan ilerlemesini mümkün kılmıştır (Jelavich, 2013, s. 33).

Osmanlı ilerleyişinde, her biri devlete yeni topraklar kazandıran ve büyük kudrete sahip bir dizi sultanın liderliği son derece etkili olmuştur. I. Murad, 1360 ile 1389 yılları arasındaki hükümdarlığı döneminde önemli fetihlerde bulunmuştur. İlk olarak 1360 yılında Edirne'yi Osmanlı topraklarına katmış ardından, 1371 yılında gerçekleşen Çirmen Muharebesi'nde kazandığı zaferle Bulgaristan, Makedonya ve Güney Sırbistan'ı Osmanlı egemenliğine dahil etmiştir. Bu başarılarının ardından, 1385'te Sofya'yı, 1386'da Niş'i ve 1387'de de Selanik'i fethederek Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki gücünü pekiştirmiştir. Bu dönemde, Osmanlılar fethettikleri topraklarda yerli prensleri

iktidarda bırakmakla birlikte, bu prenslerden haraç ödemelerini ve askeri yardımda bulunmalarını istemiştir. Böylece sultanlar, gerçekleştirdikleri seferlerde Balkan prenslerinden düzenli olarak askeri destek temin etmişlerdir. Diğer bölgeler ve önemli şehirler ise doğrudan Osmanlı yönetimi altına girmiştir (İnalcık, 2011, s. 39). Osmanlıların Balkanlar'daki ilerleyişinin geleceği açısından en belirleyici sonuçlardan biri, 1389 yılında gerçekleşen Kosova Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Bu savaş, Osmanlıların Meriç'te elde ettikleri zaferin ardından, Sırp, Boşnak ve Arnavutlardan oluşan birleşik bir orduyla karşı karşıya geldikleri kritik bir dönüm noktası olmuştur. Hem Sırp Prensi Lazar (1371-1389) hem de Sultan Murad bu savaşta hayatlarını kaybetmişlerdir (Jelavich, 2013, s. 33). Bu olay, Sırbistan'ın tarihsel belleğinde güçlü bir simgeye dönüşmüş ve tarih boyunca destanlara ilham kaynağı olmuştur. Kosova, bu savaştan sonra Sırplar tarafından her daim Sırp ulusunun bir mirası olarak görülmüştür (Latawski & Smith, 2003, s. 4). İstanbul'un 1453'te fethi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki hâkimiyetini kesinleştirmiş (Akman, 2006, s. 47) ve bölgenin beş yüzyılı aşkın bir süre Osmanlı egemenliğinde kalmasını sağlamıştır.

Coğrafi olarak Hırvatistan ile Sırbistan arasında yer alan Bosna, siyasi ve toplumsal yapısıyla diğer bölgelerden farklı, “özel” bir gelişim sergilemiştir. 14. yüzyıldan itibaren bağımsız bir prenslik olarak yönetilen Bosna, Roma Katolik Kilisesi'nin etki alanında olmasına rağmen, 10. yüzyıldan sonra Bulgaristan kökenli Bogomil öğretisine dayalı, Ortodoksluğu ve Katolikliği reddeden ayrı bir Bosna Kilisesi kurmuştur. Bu durum, Bosna'daki feodal güçleri, dinsel ve kültürel açıdan Sırbistan ve Hırvatistan'dan ayırmıştır. Bu kültürel ve dinsel yalıtılmışlık, 1463 yılında Osmanlı egemenliğine girilmesinden sonra Bosna'da önemli bir toplumsal dönüşüme zemin hazırlamıştır. Bosnalı nüfusun çoğunluğunun Müslümanlaşmasında bu durumun etkili olmuştur. Osmanlı yönetimi altındaki sonraki on yıllarda, feodal sınıf da İslam'a geçiş yapmıştır. 17. yüzyıla gelindiğinde Bosna nüfusunun yaklaşık dörtte üçü Müslüman olmuştur. Osmanlı yönetim sisteminin Bosna ve Karadağ üzerindeki etkisi, bu bölgelerdeki siyasi ve toplumsal kültürü, özellikle “klasik” feodalizmin hâkim olduğu Habsburg yönetimindeki diğer bölgelerden belirgin şekilde farklılaştırmıştır. 15. ve 16. yüzyıldan 19. yüzyıl sonlarına kadar bugünkü Yugoslavya coğrafyası, doğuda Osmanlı, batıda ise Habsburg (Avusturya-Macaristan) İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunmuştur. Bu siyasi bölünme, halkların farklı kültürel etkilere maruz kalmasına yol açmış; Slovenler ve Hırvatlar Katolik Batı kültürünün, Sırplar, Makedonlar ve Boşnaklar

ise Bizans ve Osmanlı etkisinin şekillendirdiği bir ortamda gelişmiştir. Bununla birlikte, Osmanlı yönetimi millet sistemine dayalı bir düzen kurarak geleneksel otorite yapılarını korumuş ve sürekliliğini sağlamıştır. Bu sistemin getirdiği çerçevede, etnik veya milli temelli keskin ayrışmalar yaşanmamış; Osmanlı ve Habsburg yönetimi altındaki topluluklar, farklı kimliklerini koruyarak görece bir arada yaşam kültürünü sürdürmüştür (Bora, 1995, s. 21).

Osmanlı İmparatorluğu'nun çok dinli ve çok kültürlü toplumsal yapısını idari bakımdan düzenleme amacıyla geliştirdiği “millet sistemi”, farklı inanç gruplarının bir arada yaşamalarını mümkün kılan özgün bir yönetim modeli olarak öne çıkmaktadır. Bu sistem, Osmanlı yönetiminin gayrimüslim topluluklara dini, kültürel ve hukuki özerklik tanımasını sağlamış, böylece özellikle Balkanlarda uzun süreli bir istikrar ortamının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Osmanlı millet sistemi, imparatorluğun çok dinli yapısını düzenleyen ve gayrimüslimlere dini, kültürel ve hukuki özerklik tanıyan bir yönetim modeliydi (Mazower, 2002, s. 49). Ortodoks Hristiyanlar, Ekümenik Patrikhane aracılığıyla temsil edilerek kendi topluluklarını yönetme hakkına sahip oldu. Patrikhane, Osmanlı yönetimine sadakat gösterme ve vergi toplama görevini üstlenirken, dini ve hukuki özerklik de sağlamıştır. Bu sistem, Balkanlar'da Katolik misyonerlerin etkisini sınırlayarak Ortodoks Kilisesi'nin güçlenmesini sağlamıştır (İnalçık, 2004, s. 19). Osmanlı idaresi, bölgenin parçalı yapısını birleştirirken, dini hoşgörüyü ve toplumsal düzeni korumuştur. Aynı zamanda, ekonomik alanda da fırsatlar sunarak Hristiyanların ticaret ve denizcilikte gelişmesine olanak tanımıştır. Osmanlı millet sistemi, Balkanlar'da dini uyumu, siyasi istikrarı ve ekonomik refahı destekleyerek bölgeye uzun bir süre barış ve düzen getirmiştir (Mazower, 2002, s. 50). Osmanlı mirası, günümüz Balkanlarında hala hissedilirken, bölgenin tarihsel ve kültürel zenginliğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Osmanlı'nın başarılı yönetimi, Balkanlar'da yalnızca egemen (hegemon) bir güç olmanın ötesinde, aynı zamanda bölgesel istikrarı sağlayan bir rol üstlendiğini göstermektedir.

2.2.3. Osmanlı Son dönemi: İmparatorlukların, İdeolojilerin ve Kimliklerin Çatışma Alanı

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi, hem iç hem de dış dinamiklerin etkisiyle Balkanlar'da yoğun bir siyasi ve ideolojik çatışmanın yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu bölge, Osmanlı'nın yönetsel düzeni altında yüzyıllarca barış ve istikrar

içinde kalmıştır. Ancak 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla birlikte, Avusturya-Macaristan, Rusya, İngiltere ve Fransa gibi büyük güçlerin bölge üzerindeki etkisi artmış ve Balkanlar bu güçlerin çatışma sahasına dönüşmüştür. Aynı zamanda, Fransız Devrimi'nin milliyetçi fikirleri ve halkın yoksulluğu, Balkanlar'daki bağımsızlık mücadelelerini hızlandıran temel faktörler olmuştur.

Bu dönemde Balkanların kaderi, Avrupa güç dengesinin korunması meselesine tamamen bağımlı hale gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi, tebaa halkların isyanları ve Avrupa müdahaleleri gibi konuların birleşmesiyle “Doğu Sorunu³” olarak adlandırılan kapsamlı bir sorun ortaya çıkmıştır. Doğu Sorunu, Avrupa devletleri arasındaki diplomatik çekişmenin merkezinde yer alarak, Viyana Kongresi⁴ sonrasında Avrupa’da kurulan dengelerin bozulmasına ve iki büyük savaşın (Kırım Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı) çıkmasına yol açmıştır (Jelavich, 2013, s. 210). 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması, büyük devletlerin “Doğu Sorunu” olarak adlandırılan, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları ve geleceği ile ilgili konuya olan ilgilerini artırmıştır. Bu antlaşma ile Rusya, Eflak ve Boğdan bölgeleri üzerinde hak iddia etme ve Ortodoks Hristiyanların koruyuculuğunu üstlenme yetkisini elde etmiştir. Aynı zamanda, Rus ticaret gemilerine Osmanlı topraklarında serbestçe ticaret yapma hakkının tanınması, Rusya'nın Karadeniz’e erişimini kolaylaştırmıştır. Rusya'nın bu kazanımları, diğer Avrupa devletlerinin de Balkanlardaki gelişmelere doğrudan müdahil olmasına zemin hazırlamıştır. Zira bu andan itibaren, Rusya'nın Balkanlardaki nüfuzunu artırması, diğer büyük devletlerin bölgedeki çıkarlarını tehdit etmeye başlamıştır. Bu durum da, Avrupa devletleri arasında Balkanlar'daki nüfuz mücadelesini kızıştırmış ve bölgedeki siyasi gerilimleri tırmandırmıştır (Akman, 2006, s. 69).

Bu bağlamda ilk olarak cevaplanması gereken soru, Balkanların Avrupa devletleri için neden bu kadar önemli hale geldiğidir. Bu çıkarların temelinde, bölgenin

³ Doğu Sorunu (Şark Meselesi): Osmanlı Devleti'nin gerileme sürecine girmesiyle büyük güçlerin, başta Balkanlar olmak üzere Osmanlı topraklarındaki çıkar çatışmalarını ifade eden bir kavram olarak kullanılmaktadır. Bu süreç, yerel sorunlarla iç içe geçmiş uluslararası diplomatik meseleleri de kapsamaktadır. "Doğu" ifadesi coğrafi olarak Avrupa'nın doğusunu anlatmakla birlikte, özel olarak Osmanlı Devleti'ni işaret etmektedir (Anadolu Üniversitesi, 2012, s. 73).

⁴ Viyana Kongresi; 1814-1815 yılları arasında Napolyon Savaşları'nın sona ermesiyle Avrupa’da siyasi ve sınır düzenlemelerini yapmak, güç dengesini yeniden kurmak ve kıta genelinde barışı sağlamak amacıyla toplanan uluslararası bir diplomatik konferanstır. Kongre, Avrupa'nın en büyük güçlerini bir araya getirmiş ve savaş sonrası düzenin temelini belirlemiştir (Uçarol, 1995, s. 33). 1815 Viyana Antlaşması sonucunda Dalmaçya ile Slovenya Avusturya'ya, İyonya Adaları ise İngiltere'ye bırakıldı. Bu gelişmeler hem Balkanlar'da Osmanlı gücünü/hakimiyetini sınırlandırdı hem de milliyetçi hareketleri tetiklemiştir. (Sancaktar, 2011, s. 32).

stratejik önemi, ekonomik potansiyeli ve tarihi bağlar yatmaktadır. İngiltere, Rusya, Avusturya, Fransa gibi büyük güçlerin yanı sıra, ulusal birleşmelerini tamamladıktan sonra İtalya ve Almanya da bölgenin kaderi üzerinde önemli ve çatışan çıkarlar geliştirmiştir (Jelavich, 2013, s. 210). Bu devletlerin Balkanlardaki çıkarları, temelde şu unsurlara dayanmaktaydı:

- *Rusya*: Bölgeye en çok ilgi duyan Rusya; Akdeniz'e açılma stratejisinin bir parçası olarak Boğazlar (İstanbul ve Çanakkale Boğazları) ve Balkanlar üzerinde nüfuz kazanmayı hedeflemiştir. Rusya, Balkanlar'da yaşayan halklarla olan etnik (Slav kökenli) ve dini (Ortodoks Hristiyan) bağlarını kullanarak, bu bölgedeki etkisini artırmaya amaçlamıştır. Ortodoks halkları koruma ve Panslavist (Slav halklarını birleştirme) politikalarıyla, Balkanlar'da kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. Rusya, bu politikalarıyla, Osmanlı İmparatorluğu himayesindeki toplulukları sık sık ayaklanmaya teşvik etmiş ve Osmanlı'nın bölgedeki otoritesini zayıflatmaya çalışmıştır.

- *İngiltere*: İngiltere, o dönemde Avrupa'nın en sanayileşmiş ülkesi olduğundan, ekonomik çıkarları her zaman öncelikli olmuştur. Dolayısıyla, sömürge yolları üzerindeki güvenliği sağlama ve Rusya'nın güneyde güçlenmesini engelleme politikası gütmüştür. Bu amaç doğrultusunda 1878 Berlin Konferansı'na kadar Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü savunmuştur (Uçarol, 1995, s. 329).

- *Fransa*: İngiltere'nin politikası gibi ekonomik etkenler öncelikli olmuştur. Bölgedeki ekonomik çıkarlarını koruma ve Akdeniz'deki etkisini sürdürme gayesiyle hareket etmiştir.

- *Avusturya*: Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Avrupa'da var olan siyasi dengeleri koruma yanlısı bir politika izlese de, aynı zamanda Balkanlar'da yayılmacı bir politika izlemekten de geri durmamıştır. Denize kıyısı olan bir ülke olmaması, yani "kara devleti" olmasının dezavantajı aşmak ve Balkanlar üzerinden Adriyatik Denizi'ne ulaşmak amacıyla bölgeye yönelmiştir. Bu nedenle, Balkanlar'daki siyasi gelişmelerde aktif rol oynamış ve bölgede nüfuzunu artırmaya çalışmıştır.

- *Prusya (Almanya)*: Doğu Sorunu'na çözüm arayışı doğrultusunda, 1878'de düzenlenen Berlin Konferansı'nda Bismarck'ın üstlendiği arabulucu rol, Almanya'nın büyük bir güç olarak Balkan siyasetinde yer almasında etkili olmuştur.

Rusya'nın genişlemesine karşı Avusturya ile ittifak kurarak bölgedeki güç dengesini korumaya çalışmıştır (Uçarol, 1995, s. 291).

- *İtalya*: Tarihi ve coğrafi bağları nedeniyle Arnavutluk ve Dalmaçya kıyılarını ele geçirme hedefi üzerine politikalar yürütmüştür (Akman, 2006, s. 73-74).

Bu güçlerin Balkanlardaki rekabeti, bölgedeki etnik ve dini çeşitliliği kullanarak, sürekli olarak istikrarsızlığa neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla ortaya çıkan otorite boşluğu, Balkan halklarının bağımsızlık hareketlerini tetiklemiş ve bu durum, Avrupa güçlerinin müdahalesini kaçınılmaz kılmıştır. Fransız Devrimi'nin etkisiyle yayılan milliyetçilik akımlarının da etkisiyle Balkan halkları, Osmanlı'ya karşı bağımsızlık mücadelelerine girişmişlerdir. Ancak bu milliyetçilik hareketleri, sadece Osmanlı'ya karşı değil, kendi aralarında da çatışmalara neden olmuştur.

1875'te gerçekleşen Bosna ayaklanması sürecindeki sorunların bir sonucu olarak 1877'de Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştır. Kafkaslar ve Tuna olmak üzere iki cephede gerçekleşen bu savaş Osmanlı ordularının yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki hâkimiyetini büyük oranda sonlandıran bu savaş sonunda 03 Mart 1878'de Osmanlı için ağır hükümler içeren Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır (Sander, 2016 , s. 313-314). Bu antlaşma ile Slavcılık politikasının zaferini kazanan Rusya, Osmanlı Devleti'ni parçalamış ve Balkanlar ile Doğu Anadolu'ya yerleşmiştir. Osmanlı Devleti ise; Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlıklarını tanımıştır. Ayrıca, Üsküp ve Vardar'dan Selanik'e kadar uzanan ve Ege'ye de çıkışı olan özerk Bulgaristan Prenslığı kuruluşunu kabul etmiş, (bkz. Harita 2). Bosna-Hersek'in egemenlik haklarını da dolaylı olarak Rusya ve Avusturya'ya devretmiştir. Genel olarak, bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin Rumeli'den tamamen sökülüp atılmasının temelleri atılmıştır (Uçarol, 1995, s. 343).

Ayestefanos Antlaşması; başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin bir Rus uzantısı olarak gördükleri bu yeni Bulgar devletinin Balkanlar'a hakim olmasını kesinlikle kabul etmemesi üzerine geçerli olamamıştır (Mazower, 2017, s. 141). Rusya'nın Balkanlar'da elde ettiği bu kazanımların kabul edilemez olduğunu gören Avrupa Devletleri güç dengelerini yeniden dizayn etmek amacıyla Temmuz 1878'de Berlin Kongresi'ni düzenlemişlerdir (Sander, 2016 , s. 315). Bu Kongre sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması ile Bosna-Hersek'in fiili yönetimi Osmanlı'dan Avusturya-

Macaristan İmparatorluğuna devredilmiş, Ayastefanos Antlaşması ile kurulan büyük Bulgaristan üç bölgeye ayrılmış ve Osmanlı'ya bırakılmıştır (bkz. Harita-4) (Uçarol, 1995, s. 353). Berlin Antlaşması'yla Makedonya'nın yeniden Osmanlı Devleti'nin doğrudan idaresi altına girmesi, hem bu devlete karşı ihtilalci faaliyetlerin, hem de komşu ülkelerde rakip gruplar arasında gerilla savaşının başlamasına neden olmuştur (Todorova, 2010, s. 239). Bulgarlar, Rusya'nın Ayastefanos Antlaşması ile kendilerine vaat ettiği Makedon topraklarından vazgeçmeyeceklerdir (Mazower, 2017, s. 141). Makedonya; Yunanlıların Büyük İskender'e, Bulgarların aynı Bulgar slav diline, Sırpların aynı sırıp kültüre sahip oldukları gibi dayanaklar ile hak iddia ettikleri bir çatışma alanı haline gelmiştir (Akman, 2006, s. 78).

Berlin Kongresi; 1815 Viyana ve 1856 Paris Kongreleri sonrasında Avrupa'da düzenlenen en önemli devletlerarası toplantılardan biri olarak tarihteki yerini almıştır. Bu kongre, sadece Ayastefanos Antlaşması'na yeni bir yön vermekle kalmamış, aynı zamanda bozulan Avrupa'nın güç dengesini yeniden şekillendirerek yeni bir güçler dengesi oluşturmuştur (Uçarol, 1995, s. 354). Kongre sonrasında imzalanan antlaşmanın ortaya çıkardığı yeni yapı, Balkanlar'ın kendi içinde ve büyük devletler arasındaki çatışmaların şiddetlenmesine neden olmuş ve devletlerarası bloklaşmada önemli bir etken olmuştur. Ayrıca Ayestefanos'un, Berlin Antlaşmaları ile yenilenmesi sonrasında harita 3 ve 4'de de görüleceği üzere Balkanlar'daki toprak paylaşımı Osmanlı İmparatorluğu'nun lehine gibi görünse de, gerçekte bu paylaşımın Osmanlı topraklarının bütününe kapsayacak hale getirmesi sonucunda onu temellerinden sarsmıştır (Uçarol, 1995, s. 355). O döneme kadar Osmanlı devletinin toprak bütünlüğünü koruma politikasını benimseyen İngiltere ile Avusturya bu politikalarını değiştirmiştir (Sander, 2016 , s. 315). Bu süreç, günümüzde Türkiye'nin dış politikasında Kıbrıs sorunu gibi çözüm arayışı süren meselelerin yanı sıra, Ermeni meselesi gibi tarihsel ve diplomatik boyutları ağır basan ihtilafların arka planını oluşturmaktadır.⁵

⁵ İngiltere, Berlin Antlaşması ile Kuzeydoğu Anadolu'da üstün bir duruma geçen Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni koruma gerekçesiyle Kıbrıs'ı işgal etmiştir. Ardından 1882 yılında İngiltere, Mısır'ı işgal etmiştir. Osmanlı Devleti'nin parçalanması yolunda İngiltere'nin başvurduğu başka bir yol ise Ermenilerin bağımsızlık için kışkırtılması olmuştur. Ayastefanos Antlaşması'nda Osmanlı hükümetinin Ermenilerin yaşadığı bölgelerde reform yapması ve reform gerçekleşene kadar Rusya'nın işgal ettiği yerlerden çekilmeyeceği hükme bağlanmış; Berlin Antlaşması'nda ise bu hüküm yumuşatılarak, yalnızca reform yapılması ve reform süreci hakkında Avrupa devletlerine zaman zaman bilgi verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede isteklerine ulaşamayan Ermeniler, Hınçak ve Taşnak gibi gizli örgütler aracılığıyla örgütlenerek, Osmanlı Devleti'nin zayıf dönemlerinden yararlanarak çeşitli terör hareketlerine girişmişlerdir (Sander, 2016, s. 315–316).

Harita 2.
1878 Ayastefanos Antlaşmasına Göre
Osmanlı İmparatorluğu'nun
Balkan Sınırları

----- (Ayastefanos (Yeşilköy) And.
(3.3.1978) göre Balkan Sınırları

■ Doğrudan doğruya Osmanlı
idaresinde kalan Rumeli.

Harita 3.
1878 Berlin Antlaşmasına Göre
Osmanlı İmparatorluğu'nun
Balkan Sınırları

Berlin Andlaşması'na
(13.7.1878) ve ona
bağlı antlaşmalara göre
Balkan sınırları

■ Doğrudan doğruya Osmanlı
idaresinde kalan Rumeli.

Kaynak: Siyasi Tarih (Uçarol, 1995, s. 344)

Kaynak: Siyasi Tarih (Uçarol, 1995, s. 356)

1890 yılında Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin elinde sadece Arnavutluk ve Makedonya kalmıştır. 1908 yılında Özerk Bulgaristan Prenslığı bağımsızlığını ilan etmiştir. Ayrıca aynı yıl Avusturya-Macaristan, Rusya'nın Balkanlar'da yayılmasını durdurma amacıyla denetiminde olan Bosna-Hersek'i ilhak etmiştir (Küpeli, 2020, s. 29). Bu ilhaka en sert tepki Sırbistandan gelmiş ve Balkan ulusçuluk hareketlerine ağır bir darbe olarak değerlendirmiştir. Sırbistan, destek için Rusya'ya başvurursa da, Japon yenilgisinden yeni çıkan Slav milliyetçiliğinin büyük destekçisinden yardım alınamamıştır (Sander, 2016 , s. 321). Bosna-Hersek'in ilhakı, Sırbistan'ı, Berlin Antlaşması ise Bulgaristan'ı Balkanlar'da genişleme yolları arayışına yönlendirmiştir (Sander, 2016 , s. 323).

1908 Bosna-Hersek bunalımı sonrasındaki süreç 1912-1913 Balkan Savaşları'na zemin hazırlamıştır. Makedonya'nın paylaşımı konusunda anlaşılan Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ 1912 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmıştır (Wachtel, 2009, s. 99). Birinci Balkan Savaşı olarak anılan ve Osmanlı'nın yenilgisiyle

sonuçlanan bu savaş sonrasında Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilmesi, bölgede bir güç boşluğuna sebep olmuştur. Balkan devletleri; başta, Makedonya'nın paylaşımı gibi konularda anlaşmazlığa düşmüştür. Bu gelişmelerin ardından Bulgaristan'ın bölgedeki nüfuzunu sınırlamak isteyen Yunanistan ve Sırbistan, Haziran 1913'te bir ittifak anlaşması imzalamıştır. Bulgaristan ise iki komşu devletin kendisine karşı iş birliği içinde hareket etmesini bir tehdit olarak değerlendirmiş; hazırlıklarını tamamlamalarına fırsat tanımadan, Makedonya üzerindeki hak iddialarını ileri sürerek 29 Haziran 1913'te Sırbistan ve Yunanistan'a karşı ani bir saldırı başlatmıştır. Bu saldırı, İkinci Balkan Savaşı'nın fitilini ateşlemiştir (Uçarol, 1995, s. 442). Bulgaristan'ın yenilgisi sonrasında Makedonya; Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan arasında bölüşülmüştür. Edirne ve Kırklareli haricindeki Balkanlar topraklarını kaybeden Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da yaklaşık beş asır süren hâkimiyeti sona ermiştir (Sancaktar, 2011, s. 34). Balkan Savaşları'nın önemli sonuçlarından biri de, bağımsız Arnavutluk'un kurulması olmuştur (Akman, 2006, s. 92).

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da güç kaybetmesi, bölgenin büyük güçler ve Balkan ulusları arasında bir çatışma alanına dönüşmesine neden olmuş, Avrupa'daki güç dengelerini derinden etkilemiştir. Balkanlar'da şekillenen ulus devletler ile Avrupa'nın büyük güçleri arasında yaşanan çıkar çatışmaları, bölgeyi bloklaştırmış ve istikrarsız bir yapıya sürüklemiştir. Bu kırılan ortamda, 28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan Veliahtı Arşidük Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi, zaten gergin olan dengeleri altüst etmiştir. Olayın ardından Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilan etmesiyle başlayan çatışma, Avrupa'da daha önceden kurulmuş olan ittifak sistemlerinin devreye girmesiyle kısa sürede genişlemiş; Almanya'nın Avusturya-Macaristan'ı, Rusya ve Fransa'nın ise Sırbistan'ı desteklemesi sonucu, Birinci Dünya Savaşı'na evrilmiştir (Bora, 1995, s. 37).

Birinci Dünya Savaşı'nın Balkanlar'daki en önemli sonucu; bölge üzerinde güçlü bir nüfuza sahip olan ülkelerin ortadan kalması ile Balkan devletleri üzerinde bıraktığı etkidir. Bu süreçten en fazla etkilenen Sırbistan olmuş ve ulusal amacının bir uzantısı olarak tüm Güney Slavları birleştirme fikri hayat bulmuştur. 01 Aralık 1918'de anayasal monarşi esasına dayanan "Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı"nın kurulması ile Balkanlar'da özellikle Batı Balkanlar bölgesinde yeni bir siyasi dönemin başlangıcına zemin hazırlamıştır (Wachtel, 2009, s. 105-106).

2.2.4.Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Dönemi: Birleşme Girişimlerinden Etnik Çatışmalara

Birinci Dünya Savaşı sırasında Sırbistan'ın işgal edilmesi üzerine, Sırp siyasi otoriteleri Korfu Adası'nda geçici bir sürgün hükümeti kurarak faaliyetlerini buradan sürdürmüştür. Aynı dönemde, Sırp, Hırvat ve Sloven halklarını tek bir çatı altında birleştirmeyi hedefleyen Yugoslav Komitesi de teşkil edilmiştir. Komite, savaş yılları boyunca sürgündeki Sırp hükümetiyle müzakereler yürütmüş ve savaşın ardından ortak bir Güney Slav devleti kurulmasına yönelik fikir birliği oluşturmaya çalışmıştır. Ancak birleşme fikrine ilişkin yaklaşım farklılıkları dikkat çekmiştir: Sloven ve Hırvat temsilciler, çok uluslu yapıyı yansıtacak bir federasyon modelini savunurken, Sırp tarafı güçlü bir merkeziyetçilikten yana tavır almış ve Sırların belirleyici rol üstlendiği üniter bir devlet yapısını tercih etmiştir (Çağ, 2021, s. 245). İtalyanların Güney Slav topraklarına yönelik tasarılarından duyulan endişe, Sırp, Hırvat ve Sloven temsilcileri antlaşmaya varmaya teşvik eden önemli bir faktör olmuştur (Jelavich, 2009, s. 132).

Anayasal monarşi esasına dayanan “Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı” 01 Aralık 1918’de Karageorgević Hanedanı yönetimi altında kurulmuştur. Kurulan bu krallık, çöken Habsburg İmparatorluğu ile boy ölçüşecek kadar çok sayıda etnik grubu bünyesinde barındıran bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı; Sırlar (%43), Hırvatlar (%23), Slovenler (%8.5), Boşnak Müslümanlar (%6), Makedonlar (%5), Arnavutlar (%3.6) ve daha küçük gruplar olarak Almanlar, Macarlar, Ulahlar, Yahudiler ve Romanlar (toplam %14) olmak üzere birçok etnik yapıyı kapsamasına rağmen büyük ölçüde Sırp hegemonyası temelinde inşa edilmiştir (Bora, 1995, s. 39). Batı Balkanlar bölgesinin diğer devleti olan Arnavutluk, Birinci Dünya Savaşının sonlarına doğru İtalya'nın işgaline uğramıştır. 1920 yılında, bağımsızlığını ikinci defa (ilki 1912 yılından Osmanlı'dan ayrılışı) ilan etmiştir (Emin, 2020, s. 5) (1923 yılında Balkanların siyasal sınırları için bkz. Harita 4)

Harita 4.
1923 yılında Balkanlar Siyasal Sınırları

Kaynak: Dünya Tarihinde Balkanlar (Wachtel, 2009, s. 112)

İki savaş arası dönemde; Sırların merkezi ve birleşik devlet isteğine karşın Hırvatların daha yerinden yönetimci ve federal bir yapı isteği arasında çekişmeye sahne olmuştur. Sırlar, Birinci Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkarak elde ettikleri güçle, yenik düşen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan gelen diğer Güney Slav halklarına kendi siyasi iradelerini dayatmaya başlamışlardır (Wachtel, 2009, s. 116). Bunun bir sonucu olarak; iki savaş arası dönemde kurulan hükümetlerde neredeyse tamamında Sırp başbakanlar görev almış; bunun dışında, hükümetin kilit bakanlıkları sürekli olarak Sırların kontrolünde kalmıştır (Castellan, 1993, s. 428).

Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı devleti, 1921 yılında, Hırvat partilerinin itirazlarına rağmen merkezîyetçi bir anayasanın kabul edilmesi ile tamamen Sırp merkezileşme eğilimine girmiştir (Wachtel, 2009, s. 116). Kral Aleksandar'ın, ülkenin geleneksel tarihî sınırlarını kaldırarak Sırların demografik olarak baskın olduğu

bölgeleri esas alan yeni bir idari yapılanmaya gitmesi, farklı etnik ve dinsel topluluklar arasında ciddi tepkilere yol açmıştır. 1920’li yılların sonlarına gelindiğinde siyasal istikrarsızlık derinleşmiş, toplumsal huzursuzluk ise kritik bir seviyeye ulaşmıştır. Bu süreçte Hırvat siyasetçi Stjepan Radić, Sırp hegemonyasına karşı söylemini sertleştirerek, Hırvatların ancak federal bir cumhuriyet çatısı altında Sırlarla birlikte yaşayabileceğini savunmaya başlamıştır. Ancak 1928 yılının Haziran ayında, Radikal Parti mensubu bir Sırp milletvekili tarafından Yugoslavya Meclisi’nde uğradığı silahlı saldırı sonucu yaşamını yitirmiştir. Hırvat halkı arasında büyük bir saygı ve sevgiyle anılan Radić’in öldürülmesi, Hırvat kamuoyunda derin bir öfke yaratmış ve bölgesel gerilimi daha da artırmıştır (Bora, 1995, s. 45). Bu süreçte parlamentonun işleyişinde yaşanan sorunlar nedeniyle 09 Ocak 1929 tarihinde Kral Aleksandar, parlamentoyu feshederek Anayasa’yı yürürlükten kaldırmıştır (Castellan, 1993, s. 429). Krallık Diktatörlüğü olarak adlandırılan bu dönemde devletin adı “Yugoslavya Krallığı” olarak değiştirilmiştir (Mazower, 2017, s. 173). Kral Aleksandar, ülkenin siyasi birliğini sağlamak amacıyla idari yapıyı köklü biçimde yeniden düzenlemiştir. Ancak Kral Alexander’ın ülkenin tarihî sınırlarını ortadan kaldırarak, Sırp nüfusunun ağırlıkta olduğu yeni idarî eyalet sınırlarını belirlemesi, diğer etnik ve dinî gruplar arasında ciddi bir hoşnutsuzluğa ve geniş çaplı bir muhalefete yol açmıştır (Emiroğlu, 2013, s. 128). Hırvat partilerin meşru siyasi zeminlerini ortadan kaldıran bu diktatörlük, Hırvatların bağımsız bir devlet kurması gerektiğini savunan Ustaşa Hareketi’nin⁶ oluşmasına neden olmuştur (Castellan, 1993, s. 429). Bu örgüt, Yugoslavya topraklarında öteden beri hak iddia eden Mussolini desteğini almıştır. Ayrıca, İtalya, İç Makedonya Devrimci Örgütü’nü (İMDO) de desteklemiştir. İMDO, Ustaşa hareketi ile yakın ilişkiler içinde olmuştur. 1934 yılında faşist Hırvat Ustaşa hareketinden yardım gören Makedonyalı bir suikastçının Kral Aleksandar’ı öldürmesi İMDO ile birlikte Ustaşa’nın ortaklaşa eylemleri arasındadır (Bora, 1995, s. 50).

⁶Ustaşa Hareketi: Hırvatça “ayaklanan”, “asi” anlamına gelen Ustaşa örgütünü, 1920’lerin sonlarında milliyetçi Hırvat muhalefeti Ante Paveliç önderliğinde Sırp egemenliğine karşı silahlı mücadele fikri yaygınlaştığında oluşturmuştur. Örgütün kuruluş hedefi Sırbistan’dan koparak bağımsız bir Hırvatistan kurmaktır (Bora, 1995, s. 50)

Tarihler 1939'a geldiğinde, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Yugoslavya yeni bir kriz dalgasına sürüklenmiştir. Kaplan (1995, s. 94) bu dönemi

İkinci Dünya Savaşı, Birinci Dünya ve İkinci Balkan Savaşlarının yeniden oynayan sıkıcı bir tekrarıydı. I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi, Bulgaristan yine Makedonya'yı geri almak için Sırp güdümlü Yugoslavya'ya karşı Almanya'nın önderlik ettiği bağlaşılmaya katıldı. Yine Almanca konuşulan ülkelerin orduları kuzeyden Sırbistan'a girerlerken, Bulgar birlikleri doğudan Makedonya'ya girip ele geçirdiler. Ve yine, İngiliz destekli Sırp ve Yunan direnişçileri Bulgarları püskürterek onları, İkinci Balkan Savaşı'nın sonunda, Ağustos 1913'te çizilen hiç de hoşnut olmadıkları sınırlara geri ittiler.

olarak ifade etmiştir. Mussolini'nin 1939'da Arnavutluk'u işgali Balkanlar'a ilk büyük darbeyi vurmuş (Castellan, 1993, s. 458) ve Kaplan'ın da ifade ettiği gibi bölgenin kaderini yeniden şekillendirecek süreci başlatmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ülke toprakları Alman, İtalyan ve Bulgar işgali altına girmiş; Kosova ve Arnavutluk ise İtalya tarafından kontrol edilen bir yönetim altına alınmıştır (Bora, 1995, s. 52) 1941'den sonra, Nazi işgali Balkanlar'da farklı etnik gruplar arasındaki gerilimleri ortaya çıkarmaya başlayınca bir kısım azınlık bunu bir fırsat olarak görmüştür. Bu dönemde Hırvatlar ilk defa bağımsız bir devlet kurmuştur (bkz. Harita 5). Bu devlet Mihver Güçleri'nin kukla devleti olarak ve savaştan önce halk arasında pek destek bulamamış aşırı milliyetçi Ustaşa Partisi bu şekilde yönetime gelmiştir. Ustaşalar bir süre sonra ülkede bir tek-parti düzeni kurmuş, Kiril alfabesini yasaklamış ve Sırlar ile Yahudilere baskı uygulamaya başlamıştır. Bu gelişmelere karşılık olarak Sırlar, Çetnik Hareketi'ni⁷ örgütlemiştir. Sırp Çetnikler "Bosna'da Sırp olmayan herkesi ve her şeyi yok etmek" amacıyla hareket etmiştir. Josip Broz Tito liderliğindeki Partizan Hareketi de Mihver Devletleri'ne karşı direniş hareketleri olarak ortaya çıkmıştır. Böylece, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Hırvatların Ustaşa Hareketi, Sırların Çetnik Hareketi ve Tito'nun Partizanları arasında yoğun bir iç savaş yaşanmış, bu süreçte geniş

⁷ Çetnik hareketi, ilk olarak 1903 yılında Sırp milliyetçiliğine dayalı paramiliter bir oluşum olarak ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonuna dek özellikle Makedonya ve Arnavutluk coğrafyasında etkinlik gösteren bu gruplar, Sırbistan'ın güney yönünde toprak kazanımını hedeflemişlerdir. 1918'de Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurulmasının ardından ise Çetnik faaliyetleri Bosna-Hersek ve Hırvatistan bölgelerine kaymış; bu süreçte etnik olarak homojen, merkezîyetçi ve Sırların egemen olduğu "Büyük Sırbistan" idealinin gerçekleştirilmesi amacıyla hareket etmişlerdir (Demir, 2017, s. 157).

çaplı katliamlar meydana gelmiştir. Mazower'e (2017, s. 167) göre, Balkan devletleri için savaş yalnızca askeri bir mesele değil, aynı zamanda ele geçirilen bölgelerde nüfus mühendisliği yapmak için önemli bir fırsat olarak görülmüştür. Almanların bölgeden çekilmesinin ardından bile etnik temelli iç savaşlar devam etmiştir. Balkan coğrafyasını sarsan topyekûn savaş, soykırım ve zorunlu göçler, bölgedeki devletlerin etnik açıdan daha homojen hale gelmesine yol açmıştır (Mazower, 2017, s. 167).

Harita 5.
İkinci Dünya Savaşı'nda Yugoslavya

Kaynak: Milliyetçiliğin Provokasyonu: Yugoslavya (Bora, 1995, s. 50)

Savaşın ilerleyen dönemlerinde Tito liderliğindeki Partizanlar, Sovyetler Birliği'nin yanı sıra İngiltere ve ABD'den de destek alarak üstünlük sağlamıştır. 6 Eylül 1944'de Sovyet Kızılordusu ile Yugoslav partizan birlikleri temasa geçerek birlikte operasyonlara başlamışlardır. Kanlı savaşlardan sonra, 20 Ekim 1944'de Belgrad'ı birlikte kurtarmışlardır (Küpeli, 2020, s. 51). Yugoslavya'nın Nazi işgalinden kurtarılmasında Sovyetler Birliği'nin rolü önemli olmakla birlikte, Josip Broz Tito'nun iktidara gelmesi, öncelikle kendi liderliğinde örgütlenen partizanların halk nezdindeki desteğiyle gerçekleşmiştir. Tito, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sırp Çetnikler, Hırvat Ustaşalar, Slovak işbirlikçileri ve diğer muhalif unsurları etkisiz hale getirerek, kısa

sürede Yugoslavya'daki siyasi otoritenin tamamını kendi denetimi altına almıştır (Jelavich, 2009, s. 287).

2.2.5. Tito Dönemi Yugoslavya'sında Ulusal Birlik ve İstikrar

1945 sonrası Balkanlar, Soğuk Savaş'ın keskin ayrımları içinde şekillenen yeni bir jeopolitik dengeye sahne olmuştur. Bölgenin güneyi Atlantik ittifakının bir ileri karakolu haline gelirken, kuzeyi Sovyetler Birliği'nin kontrolü altına girmiştir. Ancak, bu keskin bloklaşma içinde Yugoslavya, Josip Broz Tito liderliğinde farklı bir yol izleyerek bağımsız bir siyaset benimsemiş ve Doğu Bloku'ndan ayrılan özgün bir model geliştirmiştir (Castellan, 1993, s. 496).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte 29 Kasım 1945'te toplanan Yugoslavya Antifaşist Konseyi (AVNOJ, Anti-Fascist Council for the National Liberation of Yugoslavia), aldığı kararla monarşik yönetimi sona erdirilerek federal sosyalist bir sistem olarak Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu açıklamıştır (Emin, 2020, s. 4). Aynı yıl yapılan seçimleri kazanan Tito, Birinci Dünya Savaşı'ndaki savaş karşıtlığı, İspanya İç Savaşı'ndaki aktif mücadelesi ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman işgaline karşı Partizan örgütünün liderliği gibi tarihsel deneyimleriyle, Yugoslavya'nın kurucu figürü haline gelmiştir (Bağbaşıoğlu, 2018, s. 115).

Savaş sonrası Yugoslavya, diğer Doğu Avrupa komünist devletlerinden farklı olarak federal bir yapı üzerine inşa edilmiştir (bkz. Harita 6). Ülke, savaş döneminde yaşanan ulusal çatışmaları hafifletme girişimi olarak altı cumhuriyete (Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Makedonya) bölünmüştür. Ayrıca, Sırbistan içinde iki özerk bölge oluşturulmuştur: Arnavut çoğunluğunun bulunduğu Kosova ve çok etnik yapıya sahip Voyvodina. Yugoslavya, yedi komşu devletle (İtalya, Avusturya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Arnavutluk) sınır paylaşıırken, nüfusu Slovenler, Hırvatlar, Sırlar, Makedonlar ve Karadağlılar gibi beş ana ulusa dayanıyordu (Jelavich, 2009, s. 315). Ülkede dört temel dil (Slovençe, Hırvatça, Sırpça ve Makedonca) konuşulurken, Arnavutça ve Macarca ise özerk bölgelerde kabul edilen diller arasındaydı. Ortodoksluk, Katoliklik ve İslam başlıca dinler olarak varlığını sürdürürken, Latin ve Kiril olmak üzere iki farklı alfabe kullanılıyordu. Tüm bu etnik, dini, kültürel ve dilsel çeşitliliğin bir arada varlığı, Yugoslavya'yı Avrupa'nın en özgün

ve karmaşık ülkelerinden biri haline getiriyordu. Tüm bu farklılıkların ortak paydası ise, Josip Broz Tito'nun liderliği altında birleşmiş bir devlet olmasıydı. Robert (1973, s. 5), bu çeşitliliği “7 komşulu, 6 cumhuriyetli, 5 uluslu, 4 dilli, 3 dinli, 2 alfabeli ve 1 liderli” bir ülke olarak tanımlayarak Yugoslavya'nın karmaşıklığını veciz bir şekilde ifade etmiştir.

Harita 6.
İkinci Dünya Savaş sonrası Yugoslavya'da oluşan Federal yapı

Kaynak: Balkan Tarihi 2:20.Yüzyıl (Jelavich, 2009, s. 314)

Yugoslavya'nın kuruluş sürecinde, Tito'nun kimliği ve liderliği, federasyonu oluşturan tüm etnik gruplar için birleştirici bir unsur olarak görülmüştür. İşgale karşı yürütülen ortak direnişin simgesi haline gelen Tito, milliyetçi hareketlerin önünü kesmeyi başarmış ve “kardeşlik ve birlik” (bratstvo i jedinstvo) sloganını benimseyerek farklı etnik ve dini toplulukları bir arada tutmayı amaçlamıştır (Bennett, 1995, s. 53) (Wachtel, 2009, s. 124). Bu anlayış, Yugoslavya'nın temel taşı haline gelirken, Partizan Ordusu da bu ideoloji doğrultusunda şekillenmiştir. Farklı halk gruplarını ve dini inançları bünyesinde barındıran Partizan Ordusu, ortak mücadele ruhunu pekiştirmiştir. Örneğin,

Tito'nun kendisi Hırvat kökenliken, en yakınındaki isimlerden biri, yoksul bir köylü ailesinden gelen Sırp Aleksandar Ranković'ti. Kosova'da çarpışan 40 bin kişilik Partizan kuvvetlerinin 10 bini Arnavutlardan oluşuyordu. Bu çeşitlilik, Tito'nun liderliğinde inşa edilen Yugoslav kimliğinin çok etnisiteli yapısını yansıtmaktadır (Küpeli, 2020, s. 49).

1945-1947 yılları arasında Yugoslavya ile SSCB arasındaki ilişkiler güçlü bir dayanışma görüntüsü sergilemiştir. Yugoslavya, Soğuk Savaş'ın ilk döneminde SSCB'nin yanında yer alarak, Eylül 1947'de Komintern'in yerine kurulan Kominform⁸'a katılmıştır. Ancak, Tito'nun Balkanlar'daki bağımsız hareket etme eğilimi Moskova'da tedirginlik yaratmıştır. Bu bağlamda, Tito ve Bulgar lider Dimitrov'un 1944'te şekillendirdiği Balkan Federasyonu projesi de Sovyetler açısından bir tehdit olarak algılanmıştır. 1947 yazında Bulgaristan ve Yugoslavya federasyon görüşmelerini sürdürmüş olsa da, iki ülke arasındaki statü farklılıkları ve SSCB'nin sert muhalefeti nedeniyle proje rafa kaldırılmıştır (Bora, 1995, s. 61-62). Bu başarısız girişim, Tito ile Stalin arasındaki gerilimi artıran unsurlardan biri olmuş ve nihayetinde 1948'de Yugoslavya, Kominform'dan çıkarılmıştır. 1948 yılına dek Arnavutluk ile Yugoslavya arasında son derece sıcak bir seyir izleyen ilişkiler, bu gelişmeyle birlikte Arnavutluk'un Yugoslavya'dan uzaklaşmasına ve katı Stalinist bir politik çizgi izlemesine sebep olmuştur (Küpeli, 2020, s. 64).

Yugoslavya'nın 1948'de Sovyetler Birliği ile yaşadığı Tito-Stalin ayrılığı, ülkenin bağımsız bir dış politika izleme sürecini hızlandırmıştır. Bu dönemde Devlet Başkanı Josip Broz Tito, Batı ile tam bir entegrasyondan kaçınarak, ülkenin Doğu ve Batı blokları arasında bağımsız bir konumda kalmasını hedefleyen bir dış politika benimsemiştir. Bu politikanın bir sonucu olarak, 1961 yılında Yugoslavya'nın başkenti Belgrad'da düzenlenen konferansta, Tito, Hindistan Başbakanı Cevahirlal Nehru, Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır, Endonezya Devlet Başkanı Sukarno ve Gana Devlet Başkanı Kwam Nkrumah ile birlikte Bağlantısızlar Hareketi'ni resmen kurmuştur. Bu hareket, Soğuk Savaş döneminde iki süper güç arasında tarafsız kalmayı ve gelişmekte olan ülkelerin bağımsızlıklarını korumayı amaçlamıştır (Munro, 2025).

⁸ Kominform: 1947 yılında Sovyetler Birliği liderliğinde Komünist Enformasyon Bürosu adıyla kurulmuş olan komünist uluslararası hareketin resmî organıdır (Anadolu Üniversitesi, 2012, s. 90).

Yugoslavya tarafından benimsenen ekonomik model, zamanla merkezi otoritenin gücünü zayıflatmış ve altı cumhuriyetin kendi iç yönetimlerinde daha bağımsız hareket etmelerine zemin hazırlamıştır. Bu süreçte yapılan 1974 Anayasası, federasyonun yapısında ve cumhuriyetlerle olan ilişkilerde köklü değişimlere yol açmıştır. Yeni anayasal düzenle cumhuriyetlerin yetkileri genişletilirken, federal yönetimin otoritesi ciddi şekilde zayıflatılmıştır. Ayrıca, Sırbistan’a bağlı Kosova ve Voyvodina bölgelerine otonom statü tanınmıştır. Ekonomik durumun giderek kötüleşmesi ve ekonomik milliyetçiliğin yükselmesi, cumhuriyetler arasındaki gelişmişlik farklarını daha da derinleştirmiştir. Öyle ki, 1952’de Slovenya ile ülkenin en yoksul bölgesi Kosova arasındaki gelişmişlik farkı dört kat iken, 1984 yılına gelindiğinde bu fark altı kata çıkmıştır (Baş, 2017, s. 22). (Kişi başına düşen gelir endeksleri için bkz. Tablo 5)

Yukarıda özetlenen süreçte görüleceği üzere Tito'nun üç temel ilkesi, ülke politikasının temelini oluşturmuştur: (1) Özyönetim ile yerel özgürlükleri sağlamak, (2) Kardeşlik ve Birlik anlayışıyla tek parti yönetimi altında etnik uyumu tesis etmek, (3) Dış politikada bağlantısızlık ilkesiyle dünya barışına katkıda bulunmaktır (Sander, 2016, s. 576). Tito'nun 1980 yılında hayatını kaybetmesiyle birlikte, Yugoslavya en önemli birleştirici unsurunu kaybetmiş ve federasyonu ayakta tutan üç temel ilke giderek zayıflamaya başlamıştır. Aynı dönemde, 1980’lerin başlarında etkisini gösteren küresel ekonomik durgunluk, ülkeyi ciddi bir krize sürüklemiş ve Yugoslavya’yı oluşturan cumhuriyetler arasındaki ekonomik gelişmişlik farklarını daha da belirgin hale getirmiştir. Yugoslavya’nın 1980 yılında Tito’nun ölümünden sonra dağılma sürecine girmesinde ekonomik farklılıkların önemi büyüktür (Anadolu Üniversitesi, 2012, s. 93).

Tablo 5.
Yugoslavya’da Kişi Başına Düşen Gelir Endeksleri

Ülkeler / Yıllar	1947	1952	1957	1962	1976
Kosova	52,6	49,3	42,5	34	32,2
Makedonya	62	59,3	60	57,1	68,1
Bosna-Hersek	82,9	87,6	74,2	72,7	64,2
Karadağ	70,8	63,6	64,3	66,3	70,3
Sırbistan (tek başına)	95,6	92,3	94,5	96	98,3
Voyvodina	108,8	89,3	109,2	103,4	116,6
Hırvatistan	107,2	116,4	120,3	121,3	124,3
Slovenya	175,3	186,7	181,5	198,5	201,7

Kaynak: Balkan Raporu (Emin, 2020, s. 5)

2.2.6. Tito Sonrası Yugoslavya: Milliyetçiliğin Yükselişi ve Çatışma Dönemi

1980 yılında Josip Broz Tito'nun ölümü, Yugoslavya'nın federal yapısında ciddi bir belirsizlik ve kırılganlık yaratmıştır. Tito'nun liderliği boyunca merkezî otoriteyi dengeleyen ve etnik gruplar arasındaki gerilimleri kontrol altında tutan siyasi sistem, onun ölümünden sonra çözülmeye başlamıştır. Bu süreçte ekonomik krizler, etnik gerilimler ve siyasi belirsizlikler birleşerek Yugoslavya'nın dağılmasını hızlandıran unsurlar hâline gelmiştir (Akman, 2006, s. 173). Bu bağlamda, 1981 yılında Kosova'da meydana gelen öğrenci protestoları, Yugoslavya'daki etnik çatışmaların ilk büyük göstergelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. 11 Mart 1981'de Priştine Üniversitesi öğrencileri, üniversite yurdundaki yaşam koşullarının kötülüğünü protesto etmek amacıyla bir gösteri düzenlemiştir. Öğrenciler, ekonomik sıkıntılar, yüksek işsizlik oranları ve sosyal haklardaki yetersizlikler nedeniyle yönetime karşı tepkilerini dile getirmişlerdir. Başlangıçta ekonomik gerekçelerle başlayan bu gösteriler, kısa sürede siyasi taleplere dönüşmüş ve Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılarak Yugoslavya içinde bağımsız bir cumhuriyet statüsü kazanması yönünde sloganlarla devam etmiştir. Kosova'daki bu olaylar, merkezi yönetimin sert müdahalesine yol açmış ve Belgrad, isyanı bastırmak için bölgeye askerî birlikler sevk etmiştir. 3 Nisan 1981'de sıkıyönetim ilan edilmiş, Priştine Üniversitesi kapatılmış ve bölgedeki baskılar artmıştır. Bu olayların ardından Kosova'daki Sırp nüfusunun bölgeden göçü hızlanmış ve etnik gerginlikler derinleşmiştir. 1981'den önce Yugoslav medyasında çok fazla yer almayan Kosova'daki Sırp nüfusun azalması meselesi, bu tarihten itibaren Sırp milliyetçi söyleminin merkezine oturmuştur (Bennett, 1995, s. 89). Tito sonrası dönemde Kosova'da Sırp nüfusunun azaldığı doğru bir tespit olmakla birlikte, bu durumun temel nedeni Arnavut milliyetçiliği değil, daha çok ekonomik faktörler olmuştur. Kosova, Yugoslavya'nın en fakir bölgelerinden biri olduğu için Sırlar, ülke içinde ekonomik açıdan daha avantajlı olan Sırbistan'ın diğer bölgelerine göç etmişlerdir. Benzer bir şekilde, Bosna-Hersek'te yaşayan Hırvat ve Sırp nüfus da daha iyi ekonomik koşullar sunan bölgelere yönelmiştir. Ayrıca Kosova'da Arnavutların doğum oranının Sırlara kıyasla daha yüksek olması da nüfus yapısındaki değişimde etkili olmuştur (Baş, 2017, s. 24).

Ekonomik sorunların da tetikleyici etkisiyle Kosova'da başlayan gerginlikler, yalnızca bu bölgeyle sınırlı kalmayıp tüm Yugoslavya'daki etnik gruplar arasındaki güvensizliği artırmış ve ulusal kimliklerin giderek keskinleşmesine yol açmıştır. Özellikle Sırbistan'da Slobodan Milošević'in yükselişi, merkeziyetçi politikaların yeniden

gündeme gelmesine neden olmuş ve bu durum Yugoslavya'nın federal yapısına yönelik tehditleri artırmıştır. 1990'lara gelindiğinde, bu gelişmeler Yugoslavya'nın çözülme sürecine girmesine ve farklı etnik grupların bağımsızlık taleplerini daha yüksek sesle dile getirmelerine zemin hazırlamıştır (Bideleux & Jeffries, 2007, s. 241,534).

Bu bağlamda, Yugoslavya'daki çözülme süreci en erken Slovenya ve Hırvatistan'da kendini göstermiştir. Hırvatistan'ın Krajina bölgesinde çoğunluğu oluşturan Sırlar, 1990'dan itibaren Hırvatistan'ın Yugoslavya'dan ayrılması durumunda kendilerine de aynı hakkın tanınması gerektiğini savunarak ayrılıkçı bir kampanya başlatmışlardır. Bu taleplerin Hırvat yönetimi tarafından reddedilmesi üzerine, Krajina'da gerilim tırmanmış ve sokak çatışmaları yaşanmıştır. Mart 1991'de Krajina Sırları bağımsızlıklarını ilan etmiş, bu ilan Sırbistan tarafından tanınmıştır. Aynı dönemde, Yugoslavya Kolektif Başkanlık Konseyi'nde başkanlık sırası Hırvatistan'a gelmiş, ancak Sırlar ülkedeki iç karışıklıkları gerekçe göstererek Hırvat adayın başkanlığını reddetmişlerdir. Bu durum, federasyonun yönetim mekanizmasını tıkamış ve siyasi krizi derinleştirmiştir. Federal hükümetin işlevsiz hale gelmesi ve siyasi çözüm ihtimalinin giderek azalması sonucunda, Haziran 1991'de hem Slovenya hem de Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan etmiştir (Baş, 2017, s. 28).

Bu bağımsızlık kararlarına karşı Yugoslav Halk Ordusu (Jugoslavenska Narodna Armija-JNA) bu ülkelerde tekrar denetim kurmak üzere saldırılara başlatmıştır. 26 Haziran 1991'de başlattığı ve "On Gün Savaşı" olarak bilinen kısa süreli bir çatışma yaşanmıştır. Avrupa Topluluğu'nun (AT) arabuluculuğuyla 08 Temmuz 1991'de imzalanan Brioni Anlaşması, çatışmaların durdurulmasını sağlamış ve bağımsızlık sürecinin diplomatik yollarla değerlendirilmesi için zemin hazırlamıştır (Bora, 1995, s. 210). Slovenya, etnik olarak homojen bir yapıya sahip olması ve ülkede Sırp nüfusunun bulunmaması nedeniyle bağımsızlık sürecini nispeten daha az çatışmayla tamamlamıştır. Buna karşılık, Hırvatistan'da süreç çok daha kanlı geçmiştir. Ağustos 1991'den itibaren Dubrovnik ve Vukovar gibi kentlerde şiddetli çatışmalar yaşanmıştır (Bennett, 1995, s. 168).

Yugoslav cumhuriyetlerinin bağımsızlık taleplerine ilişkin Avrupa Topluluğu içinde görüş ayrılıkları bulunsada, Aralık 1991'de Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını tanıma konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Ayrıca bu dönem de, 7 Şubat 1992 tarihinde Maastricht Anlaşmasıyla, Avrupa Birliği'ne dönüşen, siyasi birlik ve ortak

dış politika anlayışını geliştirmeye çalışan Avrupa Topluluğu (Kodaman & Birsell, 2014, s. 56), Avrupa güvenliğini doğrudan etkileyen Yugoslavya'daki barış sürecinde diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Bu süreçte, Yugoslavya'nın dağılmasını hukuki açıdan değerlendirmek amacıyla kurulan Badinter Komisyonu, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsız olma hakkını tanımış ve diğer cumhuriyetlerin statüsüne ilişkin hukuki çerçeve belirlemeye çalışmıştır (Baş, 2017, s. 30). Ancak bu diplomatik çabalar, Bosna-Hersek ve Kosova'da ortaya çıkan daha kanlı çatışmaları engelleyememiştir.

Bosna-Hersek, 3 Mart 1992 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş; bu ilanı takiben, 6 Nisan'da Avrupa Birliği, 7 Nisan'da ise Amerika Birleşik Devletleri tarafından resmî olarak tanınmıştır. 20 Mayıs 1992'de Birleşmiş Milletler'e üye olarak kabul edilmesiyle birlikte, uluslararası toplum nezdinde meşru bir devlet statüsü kazanmıştır. Ancak bu gelişmelerin hemen ardından, 7 Nisan 1992'de Bosna-Hersek Sırp Ulusal Parlamentosu, Sırp nüfusun yoğun olduğu bölgelerde "Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti"nin kurulduğunu duyurmuş ve bu bölgenin Bosna-Hersek'ten ayrılarak Yugoslavya ile birleşmesi yönünde karar almıştır. Benzer şekilde, 3 Temmuz 1992'de Bosnalı Hırvat lider Mate Boban öncülüğünde ülkenin güneyinde "Hersek-Bosna Cumhuriyeti"nin kurulduğu ilan edilmiştir. Özellikle Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'nin Yugoslavya ile birleşme girişimi, Mart 1992 itibarıyla başlayan çatışmaları daha da şiddetlendirerek uluslararası boyut kazanan geniş çaplı bir savaşa dönüştürmüştür (Bağbaşıoğlu, 2018, s. 129) AT, bu süreçte barışı sağlama ve krizin çözümüne yönelik girişimleri sınırlı kalmıştır. 1992 ve 1995 yılları arasında Bosna-Hersek'te yaşanan iç savaşta çoğunluğu Boşnak olmak üzere 300.000 kişi hayatını kaybetmiştir (Akman, 2006, s. 174). 1995'te ABD öncülüğünde imzalanan Dayton Anlaşması ile savaş sona erse de, Avrupa güvenliği açısından önemli bir kırılma noktası yaşanmıştır. 1981 yılında Kosova'da ilk kıvılcımı atılan etnik çatışmaların 1995 yılına gelindiğinde yine çatışmaların merkezi konumuna gelmiştir (Oduncu, 2019, s. 8). Benzer şekilde, Kosova'da 1990'ların sonunda yaşanan kriz, Yugoslavya'nın dağılma sürecinin bir diğer çatışmalı aşaması olmuştur. Kosovalı Arnavutların bağımsızlık talepleri ve Sırp yönetiminin baskıcı politikaları, 1998-1999 yıllarında geniş çaplı bir savaşa dönüşmüş ve bu süreçte Avrupa devletleri ancak NATO'nun müdahalesi sonrasında belirleyici bir rol oynayabilmiştir. 1999'da NATO'nun hava operasyonları sonucunda Sırp güçleri Kosova'dan çekilmiş ve Kosova, BM gözetiminde uluslararası bir yönetim altına alınmıştır (Latawski & Smith, 2003, s. 30-32).

2.2.7.2000'li Yıllar: Batı Balkanlarda İstikrar Arayışları

2000'li yıllar, Batı Balkanlar'da yaşanan etnik çatışmalar ve siyasi istikrarsızlıkların ardından bölgesel istikrarın sağlanmasına yönelik yoğun çabaların ortaya konulduğu bir dönem olmuştur. 1990'lardaki Yugoslavya iç savaşlarının sona ermesi ve 1999'da Kosova Savaşı'nın ardından NATO'nun askeri müdahalesi ile yeni bir siyasi dönem başlamış, bölge uluslararası toplumun yoğun ilgisi altına girmiştir (Demirtaş, 2020, s. 193).

Bu dönemde Batı Balkan devletleri, Avrupa Birliği ve NATO gibi uluslararası kuruluşlarla entegrasyon sürecine odaklanmıştır. AB, 2003 Selanik Zirvesi'nde Batı Balkanlar'a Avrupa perspektifi sunarak bölgedeki ülkelerin uzun vadede AB üyeliğini hedefleyebileceğini açıklamıştır. Bu bağlamda, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ, Kuzey Makedonya ve Sırbistan gibi ülkeler AB ile istikrar ve ortaklık anlaşmaları imzalamış, reform süreçlerine hız kazandırmıştır (Bieber & Tzifakis, 2020, s. 36). Ayrıca, NATO'nun bölgede oynadığı rol de 2000'li yıllarda kritik olmuş, özellikle Kosova'daki KFOR misyonu ile barış ve güvenliğin sağlanmasında etkin bir aktör olmaya devam etmiştir. 2009'da Arnavutluk ve Hırvatistan'ın NATO'ya katılması, bölge devletlerinin Batı ile olan entegrasyonunu güçlendirmiş, bölgesel istikrarın sağlanmasında önemli bir aşama kaydedilmiştir (Panero, 2023, s. 4).

Bununla birlikte, 2000'li yıllarda bölgenin istikrarını tehdit eden sorunlar da devam etmiştir. Etnik gerginlikler, yolsuzluk, organize suç ve demokratik kurumların zayıflığı, Batı Balkanlar'daki siyasi istikrarın önündeki temel engeller oluşturmaktadır. Ayrıca Makedonya'da 2015 ve 2016 yıllarında yaşanan siyasi kriz, Karadağ'da Rusya destekli askeri darbe girişimi iddiaları, Bosna-Hersek'teki etnik bölünme nedeniyle işlevsiz hale gelen siyasal sistem, Kosova'da 2004'de yaşanan Mart olayları, 2008'te tek taraflı bağımsızlığını ilanından sonra yaşanan sorunlar (plaka krizi, belediye seçimleri, parlamentoda siyasi sürecin tıkanması vb.) (NTV, 2025), Arnavutluk'ta iktidar partisi ile muhalefet arasındaki gerilimler, Batı Balkanlar'daki her bir ülkenin demokratik kurumlarının ciddi bir tehdit altında olduğunu göstermektedir (Demirtaş, 2020, s. 199).

Sonuç olarak Batı Balkanlar'ın karmaşık tarihsel süreci, bölgenin kültürel ve siyasi yapısını derinden etkileyen çeşitli aşamalardan oluşmaktadır. Orta Çağ'daki siyasi yapılar ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki etkisiyle şekillenen dinamikler,

bölgenin kimliğini ve geleceğini önemli ölçüde etkilemiştir. 20. yüzyılda ise, Tito'nun liderliğindeki Yugoslavya'nın farklı etnik grupları bir arada tutma çabaları, bir dönem istikrarı sağlamış olsa da, Soğuk Savaş sonrası dönemde ülkenin dağılmasıyla birlikte etnik çatışmalar ve siyasi istikrarsızlık baş göstermiştir. Bu dönemde Avrupa Birliği ve NATO'nun bölgeye yönelik müdahale ve iş birliği çabaları, bölgesel güvenlik ve istikrarın yeniden tesisinde önemli bir rol oynamıştır. 2000'li yıllarda bölge ülkelerinin AB ve NATO ile gerçekleştirdiği entegrasyon süreçleri, güvenlik, istikrar ve ekonomik kalkınma açısından önemli dönüm noktaları olmuştur. Ancak, tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, bölgede hala çözülmemiş pek çok mesele ve zorluk bulunmaktadır. Batı Balkanlar'ın tarihsel süreci, bölgenin bugünkü yapısını ve geleceğini şekillendirmeye devam etmektedir.

3. BÖLÜM

NATO VE AB: KÜRESEL GÜVENLİK MİMARİSİNDE DEĞİŞEN ROLLER VE İŞ BİRLİĞİ

3.1. NATO: Tarihi Arka Planı ve Değişen Stratejik Konsepti

NATO, Soğuk Savaş'ın keskin hatlarıyla çizilmiş dünyasında, Batı'nın kolektif güvenlik arayışının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, Soğuk Savaş'ın çetin koşullarından başlayarak günümüze uzanan yolculuğunda, güvenlik kavramının genişlemesi ve yeni tehditlerin ortaya çıkışı, NATO'nun stratejik konseptlerini sürekli olarak yeniden değerlendirmesini gerektirmiştir. Bu süreçte, NATO'nun temel misyonu olan kolektif savunma; terörizmle mücadele, siber güvenlik ve kriz yönetimi gibi alanlarda derinleşmiş ve zamanla küresel güvenlik mimarisinin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Bu bağlamda, NATO'nun stratejik konseptleri, ittifakın kendini ve dünyayı algılama biçimini, değerlerini ve hedeflerini yansıtan canlı belgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultu da, NATO'nun bu dinamik yolculuğu, tarihi arka planı ve stratejik konseptlerinin merceğinden ele alınacaktır.

3.1.1. NATO'nun Kökenleri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemde yaşanan kapsamlı dönüşümler ve Avrupa'nın hem ekonomik hem de askeri açıdan büyük ölçüde tahrip olması, kıtanın güvenlik mimarisinde önemli bir boşluk yaratmıştır. Savaşın yıkıcı etkileri, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa üzerindeki nüfuzunu genişletmesine imkân tanırken, Batı Avrupa ülkelerinin sınırlı savunma kapasitesi yeni bir kolektif güvenlik modeline olan ihtiyacı açıkça ortaya koymuştur. Özellikle Şubat 1948'de Çekoslovakya'da Sovyetler Birliği desteğiyle gerçekleştirilen komünist darbe, Avrupa düzeyinde dayanışma ve iş birliği çabalarını hızlandırmıştır (Thies, 2009, s. 97). Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, 17 Mart 1948 tarihinde Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında "Brüksel Antlaşması" imzalanmış; ortak savunma ve iş birliği mekanizmaları geliştirme hedefi doğrultusunda somut adımlar atılmıştır. Bunu takip eden süreçte, Sovyetler Birliği'nin Berlin üzerindeki ablukası, söz konusu antlaşmaya taraf devletlerin savunma girişimlerini daha acil bir hale getirmiş; neticede

28 Eylül 1948 tarihinde Batı Birliği (Western Union) ile bu birliğe bağlı savunma örgütü Batı Birliği Savunma Örgütü (WUDO) resmen kurulmuştur (Erdoğan, 2004, s. 22-23).

Batı Birliği Savunma Örgütü, ilk etapta Avrupalı devletlerin kendi güvenliklerini koordine edebileceği bir çatı işlevi görmekle birlikte, tehditin küresel ölçekli boyutu ve Avrupalı devletlerin kısıtlı askeri kaynakları, daha geniş bir uluslararası savunma sistemine duyulan gereksinimi gündeme getirmiştir. Bu noktada, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin finansal ve askeri desteğine yönelik beklentiler artmış; Sovyet tehdidine karşı caydırıcılık kapasitesini kuvvetlendirmek için transatlantik bir güvenlik örgütünün temelleri atılmaya başlanmıştır (NATO, 1971, s. 19). Brüksel Antlaşması ile ortaya konan dayanışma ruhu ve kurumsal yapı, kısa süre içinde transatlantik bir boyuta taşınmıştır. Berlin Ablukası'nın devam ettiği bir dönemde, Avrupa'nın savunma kapasitesini güçlendirme ve kolektif güvenlik anlayışını kurumsallaştırma ihtiyacının bir sonucu olarak 4 Nisan 1949 tarihinde imzalanan Washington Antlaşması ile NATO resmen kurulmuştur (Yost, 1998, s. 28). Antlaşmanın en kritik maddesi olan 5. madde, bir üyeye yapılan silahlı saldırının tüm üyelere yapılmış kabul edileceği ve karşılıklı savunma hakkının doğacağı prensibini sağlam bir hukuki zemine oturtmuştur (NATO, 2022d). Bu kolektif savunma ilkesi, Batı Avrupa ülkelerinin savunma açıklarını kapatmakla kalmamış, aynı zamanda ABD'nin küresel güvenlik dengelerindeki etkin konumunu Avrupa kıtasına yerleştirmesine de olanak tanımıştır. Ekonomik bakımdan ise Marshall Planı gibi yeniden yapılandırma projeleriyle desteklenen bu süreç, Batı bloğunun bütünleşmesine hız kazandırmış ve Avrupalı devletlerin askeri kapasitesini artırarak Sovyet etkisine karşı daha güçlü bir direnç oluşturmaya katkı sağlamıştır (Thies, 2009, s. 99).

NATO'nun kuruluşuna giden yolda Batı Birliği Savunma Örgütü'nün rolü, Avrupa'nın kendi savunma kimliğini inşa etme çabasının yalnızca bir ilk adım olduğunu göstermektedir. Bu girişim, kısa zamanda transatlantik boyutu içeren daha geniş bir savunma şemsiyesi altına dahil olmuş, nihayetinde NATO'nun kolektif güvenlik konsepti içerisinde erimiştir. Böylece, Avrupa merkezli savunma girişimlerinin büyük ölçüde NATO'nun kurumsal yapılanmasına devredilmesi, kıtadaki güvenlik mimarisini transatlantik bir çerçeveye oturtmuş ve gelecek yıllarda Avrupa Birliği'nin güvenlik ve savunma politikalarının temellerini şekillendiren deneyimlere de zemin hazırlamıştır (Kaplan L. S., 1999, s. 50-51). Dolayısıyla, Batı Birliği ve NATO arasındaki bu tarihsel kesişim, hem Avrupa bütünleşmesi hem de transatlantik güvenlik ağının kuruluş

dinamiklerini anlamak bakımından kritik bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Ayrıca kuruluş yıllarına ilişkin bu çerçeve, NATO'nun ilerleyen dönemde nasıl değişip dönüşeceğinin ipuçlarını da barındırmaktadır. Örgüt, zaman içinde genişleme politikaları, yeni tehdit algıları ve operasyonel kabiliyetlerin geliştirilmesi bağlamında çok boyutlu bir evrim sürecine girmiştir.

3.1.2. Soğuk Savaş'ta NATO: Stratejik Konumlanma

NATO'nun kuruluşundan itibaren stratejik vizyonu Soğuk Savaş Dönemi ve Soğuk Savaş Sonrası Dönem olmak üzere iki belirgin tarihsel döneme ayrılarak gelişim göstermiştir. 1949'dan 1991'e uzanan Soğuk Savaş yıllarında uluslararası politika, Doğu ile Batı blokları arasındaki keskin kutuplaşma etrafında şekillenmiş; bu gerilimli atmosfer maliyetli ve tehlikeli bir silahlanma yarışını tetiklemiştir (NATO, 2022c). Soğuk Savaş dönemi kendi içinde “Gerginlik (1949-1962), Yumuşama (1962-1968) ve Uzlaşma (1968-1990)” olmak üzere üç farklı evreye ayrılmaktadır (Eryılmaz, 2021, s. 661). İki kutuplu güvenlik ortamının yaşandığı Soğuk Savaş döneminde, NATO'nun temel stratejisi, devletlerden kaynaklanan tehditlere karşı savunma ve caydırıcılık üzerine kurulu olsa da, bu dönemin son yirmi yılında diyalog ve yumuşama eğilimleri öne çıkmıştır (NATO, 2022c).

NATO'nun güvenlik algılamalarını, gelecek yönelimini ve askeri duruşunu tüm yönleriyle açıklayan ana referans belgesi “Stratejik Konsept” olarak adlandırılmaktadır (Fazla, 2022, s. 63). Soğuk savaş döneminde dört temel Stratejik Konsept yayımlanmıştır. Bunlar; 1950 yılında Tecavüzü Caydırma, 1952 yılında Entegre Askeri Kuvvetin Oluşturulması, 1957 yılında Topyekûn Mukabele ve 1968 yılında Esnek Mukabele olarak ortaya konmuştur (Şahin G. , 2017, s. 69). Ayrıca, bu dönemde Üçlü Komite Raporu (Aralık 1956) ve Harmel Raporu (Aralık 1967) olmak üzere iki önemli rapor da yayımlanmıştır. Her iki belge de NATO'nun Stratejik Kavramlarını daha geniş bir çerçevede ele alarak, bu kavramların uygulanması ve yorumlanması üzerinde etkili olan faktörlere dikkat çekmiştir (NATO, 2022c).

NATO'nun ilk resmi Stratejik Konsepti, 6 Ocak 1950'de Kuzey Atlantik Konseyi (North Atlantic Council) tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. “Kuzey Atlantik Sahasının Savunulması İçin Gerekli Stratejik Konsept” olarak adlandırılan bu ilk strateji, NATO'nun öncelikli amacının caydırıcılık olduğunu ve askeri gücün ancak bir saldırı

durumunda kullanılacağı vurgulanmıştır (Fazla, 2022, s. 65); (Eryılmaz, 2021, s. 661). Ancak Haziran 1950’de başlayan Kore Savaşı, ek güvenlik ihtiyaçlarını gün yüzüne çıkarmış ve NATO’nun askeri yapısını güçlendirmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, 1951’de merkezi bir komuta zinciriyle faaliyet gösterecek olan NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı (SHAPE) kurulmuştur (Ereker, 2019, s. 1). Öte yandan, askerî yapılanmadaki bu dönüşümler ile Şubat 1952’de Türkiye ve Yunanistan’ın İttifak’a katılımının gerektirdiği uyarlamalar, yeni bir stratejik çerçeve ihtiyacını doğurmuştur. Bu nedenle NATO, 3 Aralık 1952’de ikinci Stratejik Konseptini kabul etmiştir (Türker, 2019). İkinci konsept, bir yandan o güne dek yapılan yapısal değişiklikleri yansıtırken, diğer yandan ilk konseptin esaslarını tekrar teyit etmiş; savunma planlarının gerektiğinde istisnasız her tür silahla anında karşılık verebilecek bir kapasite sağlaması esasına dayandırılmıştır (Fazla, 2022, s. 66).

NATO’nun konvansiyonel güçlere dayanan ikinci stratejisinin hem siyaseten hem de mali açıdan sürdürülemeyeceği kısa sürede anlaşılmıştır. Bu nedenle 1954 itibarıyla hazırlanan raporlar, nükleer silahların kullanılacağı bir “kitlesel karşılık” seçeneğini gündeme taşımaya başlamıştır. Aynı dönemde uluslararası sistemdeki gelişmeler de NATO’nun stratejik odaklarını hızla değiştirmiştir. Özellikle Sovyetler Birliği’nin nükleer kapasitede ABD’yle eşit düzeye yaklaşması ve 1957 yılının Ekim ayında Sputnik’i fırlatarak balistik füze teknolojisinde dönüm noktası yakalaması, ittifakın strateji revizyonunu kaçınılmaz hâle getirmiştir (Kaplan L. S., 1999, s. 67). Nihayetinde; NATO, 1957’de kabul edilen üçüncü stratejik konsept “kitlesel karşılık” ilkesini benimsemiştir. Bu ilke doğrultusunda, Sovyetler Birliği Avrupa’ya konvansiyonel bir saldırı gerçekleştirse bile NATO, nükleer gücünü kullanarak misillemede bulunması üzerine kurgulanmıştır. Bu strateji, nükleer savaş olasılığını son derece kırılgan bir dengede tutmasına rağmen, Avrupa genelinde geniş çaplı kara ordusu konuşlandırma ihtiyacını ortadan kaldırması onu Avrupa’nın güvenlik gereksinimleri açısından uygun bir seçenek haline getirmiştir (Erdoğan, 2004, s. 81).

Ancak, Kitlesel Karşılık Stratejisi daha ilk yıllarından itibaren İttifak içinde sorgulanmaya başlamıştır. 1958’de Sovyetler Birliği, batılı devletlerin Berlin’de bulunmasının Doğu Almanya açısından tehdit oluşturduğunu öne sürerek, altı ay içinde Berlin’in boşaltılmasını talep eden bir nota vermiştir. Bu gelişme sonucunda patlak veren Berlin Krizi, Sovyetlerden doğrudan bir askerî saldırı gelmediği durumlarda İttifak’ın nasıl bir karşılık verebileceği sorusunu NATO üyeleri arasında gündeme getirmiştir

(Ereker, 2019, s. 2). Ayrıca, bu dönemde Sovyetlerin kıtalararası balistik füze geliştirmesi ile ABD topraklarının Rus nükleer saldırısına açık hale gelmesi ABD’yi tedirgin etmiştir (Erdoğan, 2004, s. 82). Bu tartışmalar, Ekim 1962’de yaşanan Küba Krizi’nin iki nükleer güç arasında nükleer karşılıklı mahvolma ihtimalini ortaya çıkarmasıyla daha da yoğunlaşmış ve ABD, “esnek karşılık” stratejisini önermeye başlamıştır (Ereker, 2019, s. 3). Ancak, coğrafi olarak tehdiye en yakın topraklarda olan Avrupa devletleri kendi güvenlik politikalarında daha fazla söz sahibi olma talebi, nükleer silahların kullanımına ilişkin tekeli ABD’nin elinden alarak İttifak içinde daha eşitlikçi bir paylaşım mekanizması kurulması gerektiği tartışmalarını gündeme taşımıştır (Erdoğan, 2004, s. 83). Bu durum, Transatlantik ilişkilerde ayrışmaya neden olmuş ve 1966’da Fransa’nın NATO’nun askerî kanadından çekilmesi ile sonuçlanmıştır (Türker, 2019, s. 117). En nihayetinde, Ocak 1968’de “Esnek Karşılık Stratejisi” NATO’nun dördüncü stratejik konsepti olarak kabul edilmiştir (Sloan, 2010, s. 51). Bu stratejinin temel özelliği, olası bir saldırıya karşı nükleer silahların kademeli biçimde devreye sokulmasını öngörmesidir. Diğer bir deyişle, silahların tahrip gücü gerektikçe artacak biçimde aşamalar hâlinde kullanılabilir. Bu stratejiye göre saldırıya, “doğrudan savunma, kontrollü tırmanma ve genel nükleer karşılık” olmak üzere üç aşamada karşılık verileceği kabul edilmiştir (Erdoğan, 2004, s. 85).

Esnek karşılık stratejisi, Soğuk Savaş boyunca NATO’nun temel savunma doktrini olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak uluslararası güvenlik ortamındaki değişimler, ittifakın yalnızca askeri caydırıcılık işleviyle sınırlı kalmasını yetersiz kılmış ve NATO’nun küresel istikrarla uyumlu bir politik rol üstlenmesini de gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, ittifakın hem askeri hem de siyasi bir misyon üstlendiği ilk kez 1967’de yayımlanan ve “İttifakın Gelecekteki Görevlerine İlişkin Rapor” olarak bilinen Harmel Raporu ile resmîyet kazanmıştır (Yost, 1998, s. 36). Harmel Raporu’nda ortaya konan ilkeler, NATO’nun doğu ile batı arasındaki diyalog ve iş birliği çabalarına uzun yıllar boyunca yön vermiştir. Bu raporla belirlenen çerçeve, ittifakın yalnızca bir savunma örgütü olmanın ötesinde, güvenlik ve diplomasi dengesini gözeterek bir aktör olarak hareket etmesini sağlamış ve günümüze kadar uzanan stratejik yaklaşımlarına temel oluşturmuştur (LANDCOM, 1994, s. 3).

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte NATO’nun varlığı ve işlevi üzerine çeşitli tartışmalar gündeme gelmiştir. Zira ittifakın kuruluş amacı, Sovyetler Birliği’ne karşı ortak savunma sağlamakken, Sovyetler Birliği’nin dağılması bu tehdidin ortadan

kalkmasına yol açmıştır. Bu durum, “Artık NATO’ya ihtiyaç var mı?” sorusunu beraberinde getirmiştir. Ancak ittifak, değişen güvenlik dinamiklerine uyum sağlayarak uluslararası barış ve istikrarı koruma misyonu çerçevesinde yeniden konumlanmış ve farklı bölgelerde barışı tesis etmeye yönelik görevler üstlenmeye başlamıştır.

3.1.3. Soğuk Savaş Sonrası NATO: Yeni Güvenlik Mimarisi ve Stratejik Dönüşüm

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemde köklü değişiklikler yaşanmış ve bu değişimler NATO'nun varlığı ve işlevi konusunda tartışmalara yol açmıştır. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması, NATO'nun temel varlık sebebi olarak görülen Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu durum, örgütün misyonunun sona erdiği ve dağılması gerektiği yönünde tartışmaları beraberinde getirmiştir. Özellikle Fransa ve Almanya başta olmak üzere bazı Avrupa ülkeleri, Soğuk Savaş sonrası Avrupa'nın kendi güvenlik mimarisini oluşturması gerektiğini savunurken, ABD ve Birleşik Krallık, NATO'nun sadece Sovyet tehdidine karşı değil, Avrupa-Atlantik güvenliği için de kritik olduğunu vurgulamıştır (Çakmak H. , 2003, s. 264). Sovyetler Birliği'nin dağılmasına rağmen, miras bıraktığı nükleer kapasitenin varlığını sürdürmesi, Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkaslar gibi bölgelerdeki istikrarsızlıkların devam etmesi ve enerji kaynaklarının stratejik öneminin artması, NATO'nun varlığını sürdürebilmesi için güçlü gerekçeler oluşturmuştur. İttifak, bu yeni güvenlik ortamına uyum sağlayarak kriz yönetimi, barış operasyonları ve genişleme stratejileri doğrultusunda kendini yeniden tanımlamış ve uluslararası güvenlik sisteminde merkezi bir aktör olarak konumunu korumuştur (Bağbaşıoğlu, 2018, s. 17). Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik kavramına daha kapsamlı ve çok boyutlu bir perspektiften yaklaşan NATO, değişen tehdit algıları doğrultusunda dört ayrı Stratejik Konsept yayımlamıştır. 1991 tarihli ilk stratejik konsept, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte İttifak'ın yeni güvenlik ortamına uyum sağlamasını hedeflemiş; 1999 tarihli ikinci konsept ise kriz yönetimi kapasitesine ve NATO'nun artan operasyonel rolüne vurgu yapmıştır. 2010 yılında kabul edilen üçüncü stratejik konsept, terörizm, siber tehditler ve kitle imha silahları gibi küresel tehditlere karşı daha entegre ve esnek bir güvenlik yaklaşımını benimsemiştir. Son olarak, 2022 yılında yayımlanan dördüncü stratejik konseptte, Rusya açık bir tehdit olarak tanımlanırken; Çin, sistemik bir meydan okuma olarak değerlendirilmiş ve Avrupa Birliği ile stratejik ortaklığın güçlendirilmesi gereğine özel vurgu yapılmıştır (NATO, 2022c).

3.1.3.1. 1991 Stratejik Konsepti: Soğuk Savaş'tan Yeni Dünya Düzenine Geçiş

Soğuk savaş sonrası dönüşüm sürecinin ilk adımı, Kasım 1991'de Roma Zirvesi'nde kabul edilen Beşinci Stratejik Konsept ile atılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla doğrudan bir askeri tehdit ortadan kalkarken, NATO yeni güvenlik ortamına uyum sağlamak için kapsamlı bir stratejik revizyona gitmiştir. Bu belgede etnik çatışmalar, bölgesel krizler ve kitle imha silahlarının yayılması gibi unsurlar NATO'nun güvenlik öncelikleri arasına dahil edilmiş, İttifak'ın sadece savunmaya dayalı bir yapı olmaktan çıkıp kriz yönetimi ve istikrar sağlayıcı bir aktör haline gelmesi gerektiği vurgulanmıştır (Canikoğlu, 2022, s. 96-97). Bu yeni yönelim doğrultusunda Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) kurulmuş ve NATO, eski Doğu Bloku ülkeleriyle diyalog ve güven inşası temelinde ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. KAİK, Avrupa-Atlantik bölgesinde iş birliğini artırmayı hedeflerken, NATO'nun askeri caydırıcılıktan diplomatik angajmana yönelişinin bir göstergesi olmuştur (NATO, 1998, s. 72). Bu çerçevede, KAİK mekanizması içerisinde geliştirilen "Barış İçin Ortaklık" (BİO) projesi, NATO'nun genişleme politikasına kurumsal bir temel kazandırmıştır. 10-11 Ocak 1994 tarihindeki Brüksel Zirvesi'nde kabul edilen bu girişim, NATO'ya üye olmak isteyen ülkeler için bir hazırlık süreci niteliği taşımış ve insan hakları, demokrasi ve barışa katkı sağlayan bir dizi siyasi taahhüt yükümlülüğü getirmiştir. Böylece NATO, doğrudan genişlemeye gitmeden önce, iş birliği mekanizmaları aracılığıyla Doğu Avrupa ülkelerini Batı güvenlik mimarisine entegre etmeyi amaçlamıştır (LANDCOM, 1994, s. 22).

Özellikle Bosna Krizi sırasında Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) krizleri yönetmekte yetersiz kalmış, Rusya ise dolaylı bir aktör olarak bölgedeki çatışmaların dinamiklerine etki etmiştir. Bu gelişmeler, 1990'lı yıllar boyunca Balkanlar'daki istikrarsızlığın giderilmesinde NATO'nun temel güvenlik sağlayıcı aktör olacağı gerçeğini ön plana çıkarmıştır. Ancak, 1990'ların ilerleyen dönemlerinde Balkanlar'da patlak veren bu istikrarsızlıkların çatışmalara dönüşmesi, NATO'nun yalnızca diyalog ve iş birliği yoluyla güvenlik sağlamanın yetersiz kalacağını göstermiştir. Bosna Savaşı ve Kosova Krizi gibi gelişmeler, NATO'nun krizlere müdahale kapasitesini artırmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu süreç, 1999 Stratejik Konsepti ile İttifak'ın daha proaktif ve askeri müdahalelere dayalı bir güvenlik anlayışını benimsemesine zemin hazırlamıştır (Sekmen, 2022, s. 131).

3.1.3.2. 1999 NATO Stratejik Konsepti: Güvenlik Yaklaşımında Dönüşüm

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, NATO'nun geleneksel kolektif savunma anlayışı, yeni jeopolitik dinamikler ve güvenlik tehditleri karşısında yeniden tanımlanma ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştır. 1990'lı yıllar, bölgesel çatışmalar, etnik ayrışmalara dayalı krizler ve devlet dışı aktörlerin güvenliğe yönelik tehditleri nedeniyle Avrupa-Atlantik düzeni için kritik bir dönem olmuştur. Bu sürecin en büyük sınavlarından biri, Yugoslavya'nın dağılmasıyla Balkanlar'da ortaya çıkan uzun soluklu krizler olmuştur. Başka bir deyişle, bu konseptin oluşması yazılı metinler üzerinden değil, öncelikli olarak pratikte hayata geçmiştir (Karaosmanoğlu, 2012, s. 36). Bu dönemin biriktirdiği on yıllık reform sürecinin sonunda ittifakın kuruluşunun 50'nci yılında gerçekleştirilen Washington Zirvesi'nde pek çok konuyu netliğe kavuşturan altıncı stratejik konsept yayımlanmıştır (NATO, 2022c). Bu konsept, 1991 konseptini kapsamlı biçimde güncelleyerek İttifak'ın yeni yüzyıldaki rolünü daha geniş bir çerçevede tanımlamıştır. Söz konusu belge, NATO'nun güvenlik yaklaşımını “güvenlik, danışma, caydırıcılık ve savunma, kriz yönetimi ve ortaklık” olarak beş temel görev üzerinden ele almaktadır. İlk konseptte olduğu gibi, İttifak'ın asli vazifesinin üye devletlerin güvenlik ve özgürlüklerini askerî güç kullanarak korumak olduğu belirtilse de bu kez siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutların da güvenlik planlamasına dâhil edildiği çok daha kapsamlı bir bakış açısı göze çarpmaktadır (Türker, 2019, s. 156-157).

1999 Stratejik Konsepti, NATO'nun savunma odağını koruyarak İttifak'ın rolünü daha geniş bir çerçevede ele almasını sağlamış ve bu doğrultuda yeni bir stratejik yol haritası çizmiştir. Konsept; Atlantik ötesi bağların korunması, etkili askerî kabiliyetlerin sürdürülmesi, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin (AGSK) güçlendirilmesi, çatışma önleme ve kriz yönetimi, geniş ortaklık ağları ile silah kontrolü ve nükleer silahların yayılmasının engellenmesi gibi kritik alanlara odaklanmıştır (Erdoğan, 2004, s. 153). Bu yeni vizyon doğrultusunda NATO, yalnızca üye devletlerin savunulmasına odaklanan bir yapıdan çıkarak, bölgesel ve küresel ölçekte barış ve istikrarın korunması ve tesis edilmesi sorumluluğunu da üstlenmiştir. Bu çerçevede, geleneksel 5. madde kapsamı dışında kalan krizlere müdahale etme yetkinliği kazanılmış ve “alan dışılık” kavramı ön plana çıkmıştır. NATO'nun kriz yönetimi kapasitesinin bir uzantısı olarak, barışı koruma amaçlı askerî operasyonları da içeren yeni müdahale mekanizmaları devreye sokulmuş ve Konsept'in 41. maddesinde bu operasyonlar “5. Madde Dışı Krizlere Müdahale Operasyonları (Non-Article 5 Crises Response)”

olarak tanımlanmıştır (Bağbaşıoğlu, 2018, s. 25). Bu dönüşüm, NATO'nun yalnızca kolektif savunma sağlayan bir ittifak olmaktan çıkıp, küresel güvenliğin şekillendirilmesinde daha proaktif bir aktör hâline geldiğini göstermektedir. Aslında bu genişleyen misyonun tohumları, Yugoslavya'nın dağılması sürecinde atılmıştır. Bosna Krizi sırasında Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı'nın (AGİK) kriz yönetiminde yetersiz kalması, Balkanlar'daki istikrarsızlığın ortadan kaldırılmasında NATO'nun başat güvenlik sağlayıcı rol oynamasına yol açmıştır (Pekşen, 2012, s. 43). Bosna ve Kosova'daki çatışmaların yarattığı istikrarsız ortam, NATO'yu ilk kez sınırları ötesinde aktif askerî harekâta yöneltmiş; İttifak'ın geleneksel savunma anlayışından farklı olarak, müdahaleci bir refleksle uluslararası krize doğrudan el koyabileceğini göstermiştir (NATO, 1999d). Bu, sadece NATO'nun savunma konseptinde değil, kurumsal kültüründe de köklü bir dönüşüm anlamına gelmektedir.

Konseptin dikkat çekici bir diğer unsuru, güvenlik anlayışının ekonomi, çevre ve toplum gibi geleneksel olmayan boyutları da kapsayacak şekilde genişlemesidir. Aynı zamanda, AB başta olmak üzere Avrupa ve Atlantik bölgesindeki tüm kurumlarla iş birliği ve diyalog yollarının güçlendirilmesi, NATO'nun çok boyutlu güvenlik yaklaşımının temel taşlarından biri hâline gelmiştir (NATO, 1999a). Bu çerçevede, ortaklık mekanizmalarının sürekliliği ve etkinliği, İttifak'ın meşruiyetini pekiştirmekte ve küresel ölçekte sorumluluk üstlenebilen bir aktör olarak konumlanmasını desteklemektedir. Ayrıca bu konsept; İttifak'ın genişleme iradesini açıkça ortaya koyarak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan devletlere üstü kapalı bir davette bulunmuştur (NATO, 1999b). Bu durum, NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dünyada giderek daha fazla inisiyatif alacağını habercisi olmuştur. Böylece İttifak, sadece belli bir coğrafyayla sınırlı olmayan ve üyelik çerçevesini stratejik amaçlarına paralel olarak şekillendiren bir güvenlik aktörü kimliğine evrilmiştir.

Kısacası 1999 stratejik konsepti, NATO'nun savunma ağırlıklı rolünü korumakla birlikte, bölgesel ve küresel barış inşasında çok daha geniş sorumluluklar üstlendiğini ve yeni iş birliği formatlarına kapı araladığını göstermektedir. Bu durum, Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninde NATO'nun hem kendi içindeki kurumsal dönüşümünü hem de uluslararası ilişkilerdeki rolünü yeniden tanımladığının en somut örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

3.1.3.3. 2010 Stratejik Konsept: Aktif Angajman, Modern Savunma

2001’de gerçekleşen 11 Eylül saldırıları, terörizm ve kitle imha silahlarının küresel güvenlik için oluşturduğu tehdidi somut bir şekilde ortaya koymuştur. 11 Eylül saldırıları sadece küresel güvenlik ortamını değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda NATO’nun stratejik kültürüne de etki ederek örgütün 50 yıl boyunca yürürlükte olan Washington Anlaşması’nın 5. maddesini ilk kez uygulamasına ve alan dışı harekât düzenleme kabiliyeti kazanmasına önayak olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y., s. 3) Yeni tehdit ortamına uyum sağlamak amacıyla ittifak, askeri kapasitesini güçlendirmek ve operasyonel kabiliyetlerini artırmak için kapsamlı bir reform sürecine girmiştir (NATO, 2022c). Bu çerçevede, askeri yapı ve yeteneklerini modernize etmeyi hedefleyen ittifak, savunma ve caydırıcılık mekanizmalarını yeniden şekillendirme yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda, 2002 Prag Zirvesi’nde alınan kararlarla, NATO’nun operasyonel etkinliğini artırmak ve hızlı müdahale kabiliyetini geliştirmek amacıyla önemli adımlar atılmıştır. Bu zirvede, savunma yetkinliklerini güçlendirme hedefi doğrultusunda Müttefik Kuvvetler Dönüşüm Komutanlığı (Allied Command Transformation-ACT) kurulmuş, aynı zamanda krizlere hızlı yanıt verebilmek için NATO Mukabele Kuvveti (NATO Response Force-NRF) oluşturulmuştur. Böylece, ittifakın savunma mekanizmaları daha esnek ve dinamik bir yapıya kavuşturularak, yeni tehditlere karşı daha etkin bir güvenlik mimarisi inşa edilmesi amaçlanmıştır (Ereker, 2019, s. 5-6).

Bu dönüşüm süreci yalnızca askeri yapının yeniden yapılandırılmasıyla sınırlı kalmamış, NATO’nun uluslararası iş birliğini güçlendirme ve giderek daha karmaşık hale gelen küresel güvenlik ortamına etkin bir şekilde yanıt verebilme kapasitesini artırma çabalarını da içermiştir. İttifak, ortaklıklarını genişleterek siyasi ilişkilerini derinleştirmiş ve stratejik uyum sürecini hızlandırarak değişen tehditlere karşı daha esnek ve etkili bir yapı oluşturmayı amaçlamıştır. NATO’nun uzun vadeli güvenlik politikalarını belirlemek ve ittifakın savunma anlayışını günümüz koşullarına uyarlamak amacıyla bir dizi stratejik belge hazırlanmış, bu belgeler doğrultusunda güvenlik yaklaşımları yeniden şekillendirilmiştir. Bu kapsamda, Kasım 2006’da NATO liderleri, ittifakın askeri kapasitesini geliştirme, stratejik planlama süreçlerini güçlendirme ve önündeki 10 ila 15 yıl boyunca istihbarat alanındaki öncelikleri belirleme amacı taşıyan Kapsamlı Siyasi Rehberlik belgesini onaylamıştır. Bunu takiben, Nisan 2009’da gerçekleştirilen Strazburg-Kehl Zirvesinde, NATO liderleri ittifakın gelecekteki misyonunu tanımlayan ve yeni bir Stratejik Konsept oluşturulmasını öngören İttifak Güvenliği Bildirgesini kabul

etmiştir. Bu belgeler, NATO'nun küresel güvenlik dinamiklerine uyum sağlama çabalarının temel taşlarını oluşturmuş, ittifakın savunma ve kriz yönetimi yaklaşımlarına yön vermiştir (NATO, 2022c).

Bu sürecin en önemli dönüm noktası ise 19-20 Kasım 2010 tarihlerinde düzenlenen Lizbon Zirvesi olmuştur. NATO'nun hâlen geçerli olan en yeni stratejik konsepti olan “Aktif Angajman, Modern Savunma” başlıklı konsepti yayımlanmıştır. Bu konsept, NATO'nun güvenlik anlayışını yeniden şekillendiren, ittifakın temel ilkelerini ve geleceğe yönelik stratejik önceliklerini belirleyen kapsamlı bir belge niteliği taşımaktadır. Yedi bölüm ve otuz sekiz maddeden oluşan konseptte, NATO'nun temel amacının, üyelerinin özgürlüğünü ve güvenliğini sağlamak olduğu vurgulanmış, bunun hem siyasi hem de askeri araçlarla gerçekleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, NATO'nun sadece bir askeri ittifak olmanın ötesinde, bireysel özgürlük, demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti ilkelerine dayalı bir değerler topluluğu olduğu belirtilmiştir. Bu stratejik çerçevede NATO'nun üç temel görevi olarak “Ortak Savunma”, “Kriz Yönetimi” ve “Güvenlik için İş birliği” öne çıkmaktadır. Ortak savunma, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. maddesi doğrultusunda, bir NATO üyesine yapılan saldırının tüm ittifaka yönelik bir tehdit olarak değerlendirilmesini ve ortak savunma mekanizmasının devreye girmesini öngörmektedir (NATO, 2010). Kriz yönetimi, NATO'nun küresel istikrara yönelik risklere müdahale etme yeteneğini güçlendiren bir unsur olarak tanımlanmış ve ittifakın hem askeri hem de diplomatik araçları kullanarak krizlere yanıt vereceği belirtilmiştir. İşbirlikçi güvenlik ise, ittifakın ortaklık politikalarını temel alan bir anlayış olarak Stratejik Konsept'te resmi bir görev haline gelmiş, NATO'nun küresel güvenliğe katkı sağlamak amacıyla uluslararası iş birliğini önceleyeceği vurgulanmıştır. Stratejik Konsept'te ayrıca, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 4. maddesine dayanarak NATO'nun üye devletlerin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı ve güvenliğine ilişkin tüm konularda birincil istişare forumu olduğu belirtilmiştir. Güvenlik tehditlerinin giderek çeşitlendiği bir ortamda, ittifakın bu sorumluluklarını yerine getirebilmesi için reform, modernizasyon ve dönüşüm sürecinin kararlılıkla sürdürüleceği ifade edilmiştir (Bağbaşıoğlu, 2018, s. 61).

Bu konseptte, uluslararası güvenliği tehdit eden riskler geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Asimetrik tehditler, terörizm ve kitle imha silahlarının devlet dışı aktörlerin eline geçme riski ittifakın öncelikli güvenlik kaygıları arasında yer almıştır. Yasa dışı göç, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı, su ve enerji kaynaklarının azalması, enerji hatlarının

güvenliği ve açık denizlerde ulaşımın korunması gibi konular da NATO'nun güvenlik stratejisinde önemli yer tutmuştur. İklim değişikliği ve çevresel sorunların yol açtığı istikrarsızlıklar, siber saldırılar ve enerji kaynaklarının siyasi baskı unsuru olarak kullanılması da tehdit unsurları arasında değerlendirilmiştir. Bunların yanı sıra, başarısız devletlerin yol açtığı güvenlik açıkları, gelişmiş konvansiyonel silahların yaygınlaşması, modern teknolojilerin kötüye kullanımı ve kritik yaşam kaynaklarının akışındaki kesintiler risk faktörleri olarak tanımlanmıştır. Tüm bu tehditler dinamik, teknolojik, fırsatçı ve sınır tanımaz özellikleriyle öne çıkmaktadır. Özellikle hibrit tehditler, farklı tehdit türlerinin birleşimi olarak ortaya çıkmış ve NATO'nun bu karmaşık tehdit yelpazesine yanıt verebilecek yeteneklere sahip olması stratejik konseptin bir gereği olarak görülmüştür (Fazla, 2022, s. 187).

2010 Stratejik Konsepti'nde reform ve dönüşüm konularına özel bir bölüm ayrılmıştır. Bu kapsamda, askeri kuvvetlerin konuşlanma kabiliyetlerinin artırılması, savunma planlamasında tutarlılığın sağlanması ve ortak savunma yeteneklerinin geliştirilmesi öncelikli hedefler olarak belirlenmiştir. Ayrıca, kaynakların en verimli şekilde kullanılması ve ittifakın dönüşüm sürecini kararlılıkla sürdürmesi gerektiği vurgulanmıştır. Konseptte, NATO'nun ortaklık ve diyalog yaklaşımına da yer verilmiş, özellikle NATO-Rusya iş birliğinin barış, güvenlik ve istikrara sağladığı katkıya dikkat çekilmiştir. Bu ortaklığın, uluslararası güvenliğe yönelik olumlu etkilerinin devam edeceği vurgulanarak, NATO'nun Rusya ile diyalog ve iş birliğini sürdürme konusundaki kararlılığı ifade edilmiştir (Ereker, 2019, s. 7).

Sonuç olarak, “Aktif Angajman, Modern Savunma” başlıklı 2010 Stratejik Konsepti, NATO'nun yalnızca konvansiyonel tehditlere karşı değil, aynı zamanda terörizm, siber saldırılar ve hibrit savaş unsurları gibi asimetrik güvenlik risklerine yönelik kapsamlı bir strateji geliştirdiğini ortaya koymaktadır. İttifak, 21. yüzyılın hızla değişen ve öngörülemeyen güvenlik dinamiklerine uyum sağlamak için kolektif savunmanın yanı sıra kriz yönetimi ve iş birliği mekanizmalarını da stratejik vizyonunun merkezine yerleştirmiştir. Ayrıca, demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti ilkeleri etrafında birleşmiş bir devletler topluluğu olarak, güvenlik şemsiyesinin yanında, bu değerleri istikrarın temel unsurları haline getirmeyi de hedeflediğini ortaya koymuştur. Bu yaklaşım, Batı Balkanlar gibi istikrarsızlıkla mücadele eden bölgelerde NATO'nun askeri güvenlik korumasının yanında, siyasi ve değer temelli bir aktör olarak konumlanmasını sağlamıştır.

3.1.3.4. 2022 NATO Stratejik Konsepti: Yeni Tehditler ve Küresel Rekabet

NATO, değişen küresel güvenlik dinamikleri ve karşı karşıya olduğu stratejik sınamalar doğrultusunda gelecekteki yönünü şekillendirmek amacıyla temel politika belgesi niteliğindeki yeni Stratejik Konseptini, 29-30 Haziran 2022 tarihlerinde düzenlenen Madrid Zirvesi'nde kabul etmiştir. İttifakın sekizinci stratejik konsepti olan bu belge, 24 Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik başlattığı geniş çaplı askerî harekâtın ardından, Avrupa güvenlik mimarisinin yeniden şekillendiği kritik bir jeopolitik döneme denk gelmektedir. Bu bağlamda, 2022 NATO Stratejik Konsepti, savaşın Avrupa kıtasına geri dönüşü ve küresel güç dengelerindeki kırılmalar karşısında İttifak'ın önceliklerini ve savunma stratejisini güncelleyen bir çerçeve sunmaktadır (NATO, 2022b).

2022 Stratejik Konsepti'nde; Rusya, NATO'nun güvenliğine yönelik en büyük ve doğrudan tehdit olarak tanımlanmaktadır. Terörizm ise tüm biçimleri ve tezahürleriyle İttifak'ın güvenliğine yönelik en önemli asimetrik tehditlerden biri olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan, 2019 NATO Londra Zirvesi'nde İttifak'ın stratejik gündemine giren Çin, bu kez Stratejik Konsept'te ilk kez sistemik bir meydan okuma olarak yer almaktadır. Çin Rusya gibi doğrudan bir tehdit olarak değil, küresel düzende NATO için uzun vadeli bir sınama olarak kategorize edilmektedir. Bunun yanı sıra, uzay ve siber alanlar, NATO'nun en yeni harekât sahaları olarak stratejik doktrine entegre edilmiştir. Stratejik Konsept, bu alanlarda gerçekleştirilebilecek saldırıların konvansiyonel saldırılar kadar yıkıcı etkilere yol açabileceğini ve bu nedenle NATO'nun kolektif savunma mekanizmasının temel taşı olan 5. maddenin bu tür saldırılara karşı da işletilebileceğini vurgulamaktadır (Morrone, 2022). Bu yaklaşım, İttifak'ın güvenlik anlayışını geleneksel sınırların ötesine taşıyan önemli bir dönüşüm olarak değerlendirilmektedir. Buna ek olarak, iklim değişikliği, yeni Stratejik Konsept'te NATO'nun güvenlik politikalarını doğrudan etkileyen önemli bir faktör olarak ele alınmıştır. İklim değişikliğinin yol açtığı operasyonel zorlukları tanımlamak ve bu değişimlere uyum sağlamak, NATO için öncelikli bir hedef hâline gelmiştir. Bu doğrultuda, İttifak, güvenlik politikalarını çevresel faktörleri de içerecek şekilde yeniden şekillendirmeyi amaçlamaktadır (İldem, 2022, s. 3-8).

NATO'nun üç temel işlevi olan caydırıcılık ve savunma, krizlerin önlenmesi ve yönetimi ile iş birlikçi güvenlik, 2022 Stratejik Konsepti'nde de korunmuştur. Bu görevler, 2010 Stratejik Konsepti'nde olduğu gibi, İttifak'ın temel yapı taşları arasında yer almaya devam etmektedir. Ancak son gelişmeler, bu işlevler arasındaki öncelik dengesinin değiştiğine işaret etmektedir. 2021 yazında NATO müttefiklerinin Afganistan'dan çekilmesinin ardından, kriz müdahalesi odaklı yaklaşım giderek geri plana itilmiştir. Buna karşılık, 2022 yılında patlak veren Ukrayna-Rusya Savaşı, caydırıcılık ve savunma boyutunun yeniden öncelik kazanmasına neden olmuş; bu eğilim, 2022 Stratejik Konsepti'ne de yansımıştır. İttifak'ın üçüncü temel görevi olan iş birlikçi güvenlik çerçevesinde ise, NATO'nun "Açık Kapı" politikasına özel bir önem atfedildiği dikkat çekmektedir. Yeni Stratejik Konsept, NATO'nun genişleme sürecini yalnızca kurumsal bir büyüme değil, aynı zamanda Avrupa-Atlantik güvenliğine katkı sağlayan tarihsel bir başarı olarak nitelendirmekte; bu sürecin İttifak'ı güçlendirdiği, milyonlarca Avrupa vatandaşının güvenliğini sağladığı ve bölgesel istikrara katkıda bulunduğu vurgulanmaktadır. Belgede, NATO'nun Washington Antlaşması'nın 10. maddesi çerçevesinde "Açık Kapı" politikasına olan bağlılığı yinelenmekte, bu politikanın temel NATO ilkelerini benimseyen, üyelik sorumluluklarını yerine getirme kapasitesine sahip ve kolektif güvenliğe katkı sunabilecek tüm Avrupa demokrasilerine açık olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, üyelik kararlarının yalnızca NATO üyeleri tarafından alınabileceği ve bu sürece herhangi bir üçüncü tarafın müdahale etme hakkının bulunmadığı açıkça ifade edilerek, özellikle Rusya'ya yönelik net bir mesaj verilmektedir. Bununla birlikte, NATO'nun üyelik başvurusu yapan ülkelerle siyasi diyalog ve iş birliğini derinleştirme, bu ülkeleri kötü niyetli dış müdahalelere karşı daha dirençli hale getirme ve Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmelerini destekleme hedefleri de Stratejik Konsept'te yer bulmaktadır. Ukrayna ve Gürcistan'a yönelik olarak 2008 Bükreş Zirvesi'nde alınan kararlar ve bu doğrultudaki taahhütler yeniden teyit edilmekte; Bosna-Hersek, Gürcistan ve Ukrayna ile ortaklıkların daha da geliştirileceği ve bu ülkelerle stratejik iş birliğinin derinleştirileceği vurgulanmaktadır (Morrone, 2022).

Batı Balkanlar ve Karadeniz Havzası, NATO'nun stratejik öncelikleri arasında yer almakta, bu bölgelerin güvenliği ve istikrarı Avrupa-Atlantik güvenlik mimarisinin temel unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. NATO, bu bölgelerdeki ülkelerin Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşme sürecine destek vermeye ve savunma kapasitelerini güçlendirmeye devam edeceğini vurgulamaktadır. Güneyde, Orta Doğu,

Kuzey Afrika ve Sahel bölgelerinden kaynaklanan güvenlik tehditleri, NATO'nun kriz yönetimi ve istikrar politikalarında önemli bir yer tutmaktadır. Son yıllarda müttefik ülkelerin dikkatini giderek daha fazla çeken Hint-Pasifik bölgesi, Stratejik Konsept'te küresel güvenliği doğrudan etkileyen bir alan olarak tanımlanmaktadır (Şahin Y. , 2023, s. 6).

2022 Stratejik Konsept belgesinde Avrupa Birliği, NATO açısından hem tamamlayıcı hem de vazgeçilmez bir ortak olarak konumlandırılmaktadır. İki kurumun, ortak demokratik değerler temelinde hareket etmeleri ve küresel güvenlik ile istikrarın tesisi konusunda birbirini destekleyen roller üstlenmeleri, aralarındaki stratejik iş birliğinin meşruiyetini ve gerekliliğini pekiştirmektedir. Bu çerçevede, NATO-AB ilişkilerinin derinleştirilmesinin yalnızca kurumsal iş birliğini güçlendirmekle kalmayacağı, aynı zamanda Avrupa-Atlantik güvenliğine bütüncül bir katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Öte yandan, Stratejik Konsept'te, AB üyesi olmayan NATO ülkelerinin dışlanmaması gerektiği açık biçimde vurgulanmakta; bu aktörlerin Avrupa Birliği'nin savunma politikalarına anlamlı katılımının, transatlantik dayanışma ruhunun korunması açısından stratejik bir gereklilik olduğunun altı çizilmektedir. Ayrıca, AB'nin güvenlik ve savunma kapasitesinin güçlendirilmesinin yalnızca transatlantik güvenliğe değil, küresel güvenliğe de katkı sağlayacağı belirtilmektedir. Bu doğrultuda, savunma harcamalarının artırılması, NATO ile uyumlu ve birlikte işlerliğe sahip kabiliyetlerin geliştirilmesi ve gereksiz kapasite tekrarlarının önlenmesi, Avrupa-Atlantik bölgesinin güvenliği açısından kritik unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Şahin Y. , 2023, s. 9).

Tablo 6.
NATO'nun Stratejik Konseptleri Tablosu (1949–2022)

S.N.	Yılı	Genel Kullanım	Zirve / Kaynak	Kısa Açıklama
1	1950	İlk Stratejik Konsept DC 6/1	DC 6/1 (NAC)	SSCB tehdidine karşı kolektif savunma ve nükleer caydırıcılık
2	1952	İleri Savunma Konsepti / MC 14/1	Lizbon (NAC)	Nükleer caydırıcılık ön planda; SSCB'ye karşı ileri savunma anlayışı.
3	1957	Kitle İmha Konsepti / MC 14/2	Paris (MC 14/2 Askerî Planlama)	Nükleer silahların yoğun kullanımı, karşı saldırı ve esneklik.
4	1968	Esnek Karşılık Konsepti / MC 14/3	Brüksel (DPC)	Sadece nükleer değil, konvansiyonel savunma da önem kazandı.
5	1991	Soğuk Savaş Sonrası Konsept	Roma Zirvesi	Diyalog, iş birliği, ortaklıklar, silahsızlanma ve barışı koruma ön planda.
6	1999	Kriz Müdahale ve Genişleme Konsepti	Washington Zirvesi	Terörle mücadele, bölgesel krizlere müdahale ve görev alanının genişlemesi.
7	2010	Yeni Tehditler Konsepti	Lizbon Zirvesi	Siber güvenlik, enerji güvenliği, füze savunması ve Rusya ile iş birliği umudu.
8	2022	Çok Kutuplu Rekabet Konsepti	Madrid Zirvesi	Rusya yeniden ana tehdit, Çin ilk kez stratejik rakip, AB stratejik ortak,

Kaynak: NATO resmi sitesi (https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm) ile (Sloan, 2010), Yost (2010) akademik çalışmalardan derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2. Avrupa Birliği: Kuruluşu ve Derinleşme Süreci

Avrupa Birliği, 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan iki büyük dünya savaşının yıkıcı etkilerinin ardından, kıta genelinde barışı, istikrarı ve ekonomik refahı sağlamak amacıyla kurulmuş bir entegrasyon projesidir. İlk adımları 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ile atılan AB, zaman içinde siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda derinleşen bir iş birliği sürecine evrilmiştir. Bu süreç, üye devletlerin egemenliklerinin bir kısmını ortak kurumlara devretmeleriyle, uluslararası bir yapıya dönüşmüş ve Avrupa'nın birleşik bir gelecek vizyonunu şekillendirmiştir.

AB'nin dönüşümü, yalnızca ekonomik entegrasyonla sınırlı kalmamış, aynı zamanda siyasi birlik, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi temel değerler etrafında genişleyen bir kimlik inşasına da yol açmıştır. Maastricht Antlaşması'yla (1993) resmen kurulan Avrupa Birliği, ortak para birimi Euro'nun benimsenmesi, sınırların kaldırılması ve ortak dış politika hedefleri gibi adımlarla entegrasyonu derinleştirmiştir. Bu süreç, Avrupa'nın küresel bir aktör olarak yeniden tanımlanmasını sağlarken, aynı zamanda iç ve dış dinamiklerin etkisiyle sürekli bir dönüşüm halinde olmuştur.

3.2.1. Avrupa'nın Entegrasyon Süreci: Savaşlardan İş Birliğine

Avrupa kıtası, tarih boyunca kültürel, siyasi ve ekonomik dönüşümler yaşamış ve bu süreçler kıtasal bir bütünleşme fikrinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Antik çağlardan itibaren Avrupa toplumları arasında etkileşimler yoğunlaşmış, özellikle Roma İmparatorluğu'nun genişlemesiyle ortak bir yönetim ve hukuk anlayışı gelişmiştir. Roma'nın sağladığı siyasi bütünlük, Latin ve Germen halkları arasında kültürel bir etkileşim yaratmış ve Hristiyanlığın yayılmasıyla kıtasal bir dini ortak kimlik inşa edilmiştir. Ancak Batı Roma İmparatorluğu'nun 476 yılında çökmesi, Avrupa'da merkezi otoritenin parçalanmasına neden olmuş ve kıta, yerel krallıklar ve feodal yapılar arasında bölünmüş bir görüntü sergilemiştir. Bu dönemde Avrupa'da bütünleşme, kilisenin dini otoritesi altında bir Hristiyan topluluğu şeklinde kendini göstermiştir. Frank Kralı Charlemagne'ın (Şarلمان) 800 yılında Kutsal Roma-Germen İmparatoru ilan edilmesi, siyasi bir birlik kurma çabalarının ilk örneklerinden biri olarak kabul edilmiştir (McCormick, 2018, s. 73).

Avrupa'da birlik arayışları zaman zaman sekteye uğramış olsa da, kıtanın dönüşümünü şekillendiren önemli entelektüel ve siyasal süreçler yaşanmıştır. 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da yaşanan Rönesans ve Reform hareketleri, kıtadaki siyasi ve düşünsel dönüşümün en önemli aşamalarından biri olmuştur. Rönesans ile birlikte bireycilik, bilim ve seküler düşüncenin gelişimi hız kazanmış, bu durum Avrupa'daki krallıkların dini otoriteden bağımsız olarak siyasi yapılar oluşturmalarını teşvik etmiştir. Reform hareketi ise Katolik Kilisesi'nin tek otorite olma iddiasını zayıflatarak ulus-devletlerin yükselişine zemin hazırlamıştır. Avrupa'daki krallıklar arasında daha bağımsız ve rekabetçi bir düzenin oluşmasına neden olan bu süreç, kıtasal bütünleşme fikri yerine ulusal sınırların keskinleşmesini beraberinde getirmiştir. Özellikle 1648'de imzalanan Westphalia Antlaşmaları, modern devletler sisteminin temelini atmış, ulusal

egemenlik kavramını güçlendirmiş ve Avrupa'da devletlerarası güç dengesi ilkesinin belirleyici hale gelmesini sağlamıştır (Çakmak H. , 2003, s. 31).

Fransız Devrimi'nin ardından ortaya çıkan milliyetçilik akımı ve Napolyon Savaşları, Avrupa'nın siyasi haritasında büyük değişimlere neden olmuştur. Napolyon'un kıta genelinde Fransız hukukunu ve idari sistemini yayması, Avrupa'nın bazı bölgelerinde ortak bir yönetim modeli oluşturmuş ancak bu süreç, kıtasal düzeyde rekabeti ve savaşları da beraberinde getirmiştir. 1815 Viyana Kongresi ile Avrupa'da güç dengesi sistemi yeniden tesis edilmeye çalışılmış, ancak ulus-devletler arasındaki rekabet ve milliyetçilik akımları, entegrasyon fikrinin önünde engel oluşturmuştur. Avrupa'da devletlerarası barışı sağlamak amacıyla diplomatik iş birliği artmış olsa da, kıtasal bir siyasi birlik henüz mümkün olmamıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte, Avrupa'nın ekonomik yapısı da dönüşüm geçirmiştir. Ulus-devletlerin sınırları içindeki pazarlar giderek yetersiz hale gelmiş ve serbest ticaretin önemi artmıştır. Özellikle Adam Smith'in ekonomik liberalizm anlayışı, kıtasal bir ekonomik bütünleşme fikrini destekleyen bir temel oluşturmuştur. 19. yüzyılda, 1834 yılında Alman devletleri arasında kurulan Zollverein (Gümrük Birliği), Avrupa'da ekonomik bütünleşmeye yönelik ilk büyük ölçekli adımlardan biri olarak kabul edilmiştir. Ancak bu dönemde, Fransa ve Almanya arasındaki siyasi rekabet gibi faktörler nedeniyle kıtasal düzeyde bir ekonomik birlik sağlanamamış, korumacı politikalar ağırlık kazanmıştır (Aktaş, 2019, s. 57-58).

19. yüzyılın sonlarında, Avrupa'nın siyasi dinamikleri daha da karmaşık hale gelmiş ve Fransa-Almanya rekabeti kıtasal entegrasyonun önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. Birinci Dünya Savaşı, Avrupa'daki bölünmeleri daha da derinleştirmiş, savaş sonrası dönemde ise revizyonist politikalar kıtada istikrarsızlığı artırmıştır. 1920'lerde bazı düşünürler ve devlet adamları Avrupa birliği fikrini gündeme getirmiştir. İtalyan düşünür Kalgieri'nin Pan-Avrupa hareketi (1924) ve Fransız devlet adamı Aristide Briand'ın Avrupa Federal Birliği önerisi (1930) gibi girişimler bu doğrultuda önemli adımlar olarak değerlendirilmiştir. Her ne kadar bu projeler dönemin siyasi koşulları nedeniyle hayata geçirilememiş olsa da, ilerleyen yıllarda Avrupa bütünleşmesi sürecine ilham kaynağı olmuş ve kıtasal entegrasyon fikrinin gelişmesine zemin hazırlamıştır (Dinan, 2008, s. 20).

İkinci Dünya Savaşı, Avrupa'nın karşılaştığı en büyük felaketlerden biri olmuş ve kıtanın siyasi, ekonomik ve sosyal yapısını tamamen değiştirmiştir. Savaşın getirdiği

yıkım, birlik ve iş birliği fikrini daha güçlü hale getirmiş, kıtada kalıcı barışın ancak ortak bir ekonomik ve siyasi yapılanma ile sağlanabileceği düşüncesini yaygınlaştırmıştır. Bu süreçte, savaşın neden olduğu ekonomik ve siyasi istikrarsızlığı gidermek amacıyla bazı Avrupa devletleri bölgesel iş birliği mekanizmaları oluşturmaya yönelmiştir (Özdemir, 2021, s. 173). Bu bağlamda, 1932’de başlayan Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında ekonomik iş birliği görüşmeleri, İkinci Dünya Savaşı sırasında 1944’te Londra’da imzalanan Benelüks Gümrük Birliği ile resmiyet kazanmıştır. Bu birlik, Avrupa’da ekonomik entegrasyonun ilk başarılı örneklerinden biri olmuş ve savaş sonrası yeniden yapılanma sürecinde, Avrupa ülkeleri için bir model teşkil etmiştir. Benelüks ülkelerinin sergilediği iş birliği, ekonomik sınırların kaldırılması ve ticaretin serbestleştirilmesi yönündeki girişimler, ilerleyen yıllarda Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun temellerini atan süreçlerden biri olmuştur (Dinan, 2008, s. 49).

Savaş sonrası Avrupa’nın yeniden inşasında en kritik adımlardan biri de, 1947 yılında ABD tarafından başlatılan Marshall Planı olmuştur. Avrupa ülkelerinin savaşın getirdiği ekonomik yıkımdan çıkmasını ve istikrarlı bir ekonomik yapı oluşturmalarını amaçlayan bu plan, Avrupa entegrasyonunu hızlandıran bir dış etken olarak işlev görmüştür. ABD’nin finansal desteği ile sanayi ve altyapı yeniden inşa edilirken, ekonomik iş birliği mekanizmalarının kurulması teşvik edilmiş ve Avrupa ülkeleri arasında ekonomik dayanışma fikri güçlenmiştir. Marshall yardımları sayesinde Avrupa’daki ekonomik toparlanma hızlanmış ve kıtada uzun vadeli barışın sağlanması adına ortak hareket etme bilinci pekişmiştir (Yazgıç, 2005, s. 11).

Ekonomik iş birliği süreci hız kazanırken, Avrupa ülkeleri savunma alanında da ortak hareket etme gerekliliğini hissetmiştir. 1948’de imzalanan Brüksel Antlaşması ile Batı Avrupa Birliği’nin (BAB) temelleri atılmış ve İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında kolektif savunmaya dayalı bir iş birliği mekanizması oluşturulmuştur. BAB, Avrupa’nın savunma alanındaki ilk ciddi girişimi olup, NATO’nun kurulmasına da doğrudan etki etmiştir. Ancak NATO’nun 1949’da kurulmasıyla birlikte BAB’ın rolü ikincil planda kalmış, Avrupa ülkeleri güvenlik politikalarını NATO çerçevesinde şekillendirmeye başlamıştır. Bununla birlikte, BAB Avrupa’nın kendi savunma politikalarını oluşturma çabalarının bir başlangıcı olarak değerlendirilmiş ve ilerleyen yıllarda Avrupa’daki güvenlik entegrasyonuna yönelik önemli bir referans noktası olmuştur (McCormick, 2018, s. 106).

Ekonomik ve askeri iş birliği girişimleri birbiriyle paralel ilerlerken, Avrupa'da daha kapsamlı bir entegrasyonun mümkün olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle, tarih boyunca Avrupa'daki güç dengelerini şekillendiren Fransa ve Almanya arasındaki rekabetin kontrol altına alınması, kıtada kalıcı barışın sağlanması açısından kritik bir mesele olarak görülmüştür. Avrupa entegrasyon sürecinin ilk somut adımı, 9 Mayıs 1950'de Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman tarafından açıklanan plan ile atılmıştır. Bu plan, dönemin önde gelen bürokratlarından Jean Monnet tarafından hazırlanmış ve Batı Almanya ile Fransa'nın kömür ve çelik üretimlerini ortak bir yönetim altında birleştirmesini öngörmüştür. Ayrıca, bu oluşuma katılmak isteyen diğer Avrupa devletlerine de açık olması hedeflenmiştir. Schuman Planı'nın Fransa açısından iki temel önemi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Fransa ve Almanya arasındaki tarihsel rekabeti sona erdirerek olası bir savaşın önüne geçmektir. İkincisi ise Almanya'nın Ruhr bölgesindeki stratejik kömür ve çelik kaynaklarının Fransa'nın sanayi üretimi için kullanılmasını sağlamaktır. Almanya açısından bakıldığında, bu topluluk ülkenin uluslararası alanda saygınlık kazanmasını sağlayacak önemli bir fırsat olarak değerlendirilmiştir (European Union, n.d.). Benzer şekilde, Almanya ve Fransa ile karşılıklı ekonomik bağımlılık içinde olan Belçika, Hollanda ve Lüksemburg (Benelüks ülkeleri), sanayi üretimini ve ticari istikrarını sürdürebilmesi açısından bu plana katılması kaçınılmaz olmuştur. İtalya açısından değerlendirildiğinde ise, kurulacak olan bu ortaklık, Soğuk Savaş'ın başlarında giderek güçlenen komünist tehdidine karşı bir güvence olarak görülmüştür. Her ne kadar bu ülkelerin katılım motivasyonları farklılık gösterse de, hepsinin ortak paydası, Avrupa'da yeni bir savaşın çıkmasını önlemek olmuştur (Gürsoy & Beşgül, 2013, s. 4). Bu çerçevede, 18 Nisan 1951 tarihinde Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'un katılımıyla Paris Antlaşması imzalanmış ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun temelleri atılmıştır. 1952 yılında yürürlüğe giren bu antlaşma ile söz konusu altı ülke, kömür ve çelik üretimini ulusal denetimlerin ötesine taşıyarak ortak bir üst otorite altında bütünleştirmiş ve böylece Avrupa entegrasyon sürecinin ilk somut adımı atılmıştır. Yönetim mekanizması bağımsız karar alma yetkisine sahip Yüksek Otorite'ye devredilmiş (bugünkü Avrupa Komisyonu'nun temeli), Jean Monnet ise bu kurumun ilk başkanı olmuştur. Böylece, savaş ekonomisinin temelini oluşturan bu iki stratejik sektör üzerindeki denetim, kıtasal barışın sağlanması amacıyla bir iş birliği mekanizmasına dönüştürülmüştür. AKÇT'nin kurulmasıyla Avrupa'nın ekonomik ve siyasi entegrasyonuna yönelik ilk kurumsal yapı ortaya çıkmış, ilerleyen

yıllarda Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Birliği'ne uzanacak entegrasyon sürecinin temelleri atılmıştır (Keskin, 2014, s. 48-55).

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun elde ettiği başarı, kıtadaki ekonomik entegrasyonun daha geniş ölçekli bir yapıyla sürdürülebileceğini göstermiştir. Bu doğrultuda, 25 Mart 1957'de imzalanan Roma Antlaşmaları ile Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) olmak üzere iki yeni topluluk kurulmuştur. AET, üye devletler arasında gümrük engellerini ortadan kaldırmayı ve uzun vadede bütünleşmiş bir ortak pazar oluşturmayı hedeflemiş; bu kapsamda malların, hizmetlerin, sermayenin ve insanların serbest dolaşımını esas alan derinlemesine bir ekonomik bütünleşme modelini benimsemiştir. EURATOM ise, nükleer enerjinin yalnızca barışçıl amaçlarla kullanılmasını teşvik etmek ve bu alandaki ulusal politikalar arasında koordinasyon sağlamak üzere kurulmuştur. AET'nin kurulması, Avrupa entegrasyon sürecinde yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi boyutları da içeren daha derin bir bütünleşme yolunun kapısını aralamıştır (McCormick, 2018, s. 113).

AET ve EURATOM'un kurulması, Avrupa entegrasyonunun yalnızca ekonomik bir iş birliği olmanın ötesine geçerek, daha geniş kapsamlı bir siyasi ve kurumsal yapıya evrilmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir. Ortak pazarın genişlemesi ve üye devletler arasındaki iş birliğinin derinleşmesi, Avrupa'nın gelecekte yalnızca ekonomik değil, siyasi ve hukuki açılardan da bütünleşmesini gerektiren bir süreci beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda, Avrupa Birliği'nin kurumsal çerçevesini ve yönetim yapısını güçlendirecek reformlar hayata geçirilmiştir. Avrupa bütünleşmesinde kurumsal ve siyasi derinleşme genellikle kurucu antlaşmaların revize edilmesi yoluyla ilerlemiştir. Bu süreç, Avrupa Tek Senedi'nden başlayarak sırasıyla Maastricht, Amsterdam, Nice ve Lizbon Antlaşmaları ile beş önemli aşamada şekillenmiştir. Her bir antlaşma, Avrupa entegrasyonunun yönünü ve derinliğini belirleyen yeni kurumsal düzenlemeler ve yetki alanları getirmiş; böylece Birlik, sadece ekonomik bir yapı olmaktan çıkarak siyasi bir aktör niteliği kazanma yolunda adımlar atmıştır. Bu antlaşmalar, Avrupa'yı daha etkili, daha bütünleşmiş ve küresel bir aktör haline getirme çabasının temel taşlarını oluşturmuş ve Avrupa Birliği'nin bugünkü yapısının şekillenmesini sağlamıştır.

3.2.2. Tek Avrupa Senedi (1986): AB Yolunda İlk Büyük Adım

1957’de Roma Antlaşmaları ile temelleri atılan Avrupa Ekonomik Topluluğu, 1970’ler ve 1980’ler boyunca ekonomik bütünleşmeyi derinleştirme çabalarını sürdürse de, iç pazardaki engellerin tam anlamıyla kaldırılmasını sağlayacak kapsamlı bir reform ihtiyacı giderek daha fazla hissedilmiştir. Avrupa’da serbest dolaşımı tam anlamıyla sağlamak ve ortak pazarın işleyişini güçlendirmek amacıyla, 1986 yılında Avrupa Tek Senedi kabul edilmiştir (Aktaş, 2019, s. 99).

Avrupa Tek Senedi, Avrupa Toplulukları’nın (AKÇT, AET ve EURATOM) temel hukuki yapısında yapılan en büyük reformlardan biri olmuştur. Avrupa’daki ekonomik entegrasyonu tamamlamayı ve iç pazarın tam anlamıyla işler hale gelmesini sağlamayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, malların, hizmetlerin, sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımını garanti altına alarak, üye ülkeler arasındaki ekonomik sınırları ortadan kaldıracak yasal düzenlemeler getirilmiştir (European Commission, 1992). Ayrıca, Avrupa Parlamentosu’nun yasama sürecindeki yetkileri artırılarak, Avrupa düzeyinde demokratik temsiliyet güçlendirilmiştir (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2017). Bu reform süreci, 1985 yılında dönemin Avrupa Komisyonu Başkanı Jacques Delors’un liderliğinde başlatılmış ve Avrupa iç pazarının tam anlamıyla hayata geçirilmesi için bir yol haritası oluşturulmuştur (European Commission, 1992). Delors’un öncülüğünde hazırlanan ve 1992 yılına kadar tamamlanması öngörülen iç pazar programı, Avrupa Tek Senedi’nin temel taşlarından biri olmuştur.

1986’da imzalanarak 1987’de yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi, Avrupa entegrasyon sürecine ivme kazandıran ilk kapsamlı antlaşma reformu olmuştur. Bu belgeyle birlikte, üye ülkeler arasındaki ekonomik engellerin kaldırılması yönünde somut adımlar atılmış ve Avrupa’yı bütünleşik bir iç pazar haline getirecek yasal ve kurumsal altyapı güçlendirilmiştir. Tek Senet, sadece ekonomik alanla sınırlı kalmayıp, karar alma süreçlerinde etkinliği artırmayı hedefleyerek Avrupa Topluluğu’nun daha işlevsel bir yapıya kavuşmasına da zemin hazırlamıştır. Bu süreç, Avrupa Birliği’ne giden yolun en kritik adımlarından biri olarak kabul edilmekte olup, daha sonraki yıllarda kurumsal ve ekonomik derinleşmeyi sağlayacak Maastricht Antlaşması’nın zeminini hazırlamıştır (Dinan, 2020).

3.2.3. Maastricht Antlaşması (1992): Kurumsal Dönüşüm

Maastricht Antlaşması, Avrupa bütünleşme sürecinde yalnızca kurumsal bir genişleme değil, aynı zamanda uluslararası sistemde Avrupa'nın rolünü yeniden tanımlayan köklü bir dönüşüm sürecini temsil etmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, Avrupa'nın bölünmüş siyasi yapısı ortadan kalkarken, kıta yeni bir bütünleşme yaklaşımına yönelmiştir. Bu çerçevede Maastricht, Avrupa'nın savaş sonrası geçirdiği en kapsamlı dönüşümlerden biri olarak, ekonomik iş birliğinin sınırlarını aşarak siyasi, parasal ve hukuki alanları kapsayan derinleşmiş bir entegrasyon modelini hayata geçirmiştir (European Central Bank, n.d.). 7 Şubat 1992'de imzalanıp 1 Kasım 1993'te yürürlüğe giren bu antlaşma, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu Avrupa Birliği'ne dönüştürmüş, siyasi ve küresel düzeyde etkili bir yapıyı kurumsallaştırmıştır (Laursen & Vanhoonacker, 2019). NATO'nun misyonunu yeniden tanımladığı bu dönemde, AB de Maastricht ile ekonomik entegrasyonun ötesine geçerek, hem bölgesel hem de küresel düzeyde siyasi bir aktör olma yolunda en önemli adımını atmıştır.

Maastricht Antlaşması, Avrupa entegrasyon sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuş; Avrupa Topluluğu'nun kurumsal yapısını derinleştiren ve genişleten özgün bir yönetim modeli ortaya koyarak Avrupa Birliği'ni resmen tesis etmiştir. Bu yeni yapı, üç temel sütun üzerine inşa edilmiştir. Birinci sütun, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Avrupa Topluluğu adını almasıyla birlikte, AKÇT ve EURATOM'un da dahil olduğu ekonomik, hukuki ve kurumsal entegrasyon alanını kapsamış ve birliğin temelini oluşturmuştur. İkinci sütun ise, üye devletlerin dış politika ve güvenlik meselelerinde daha uyumlu bir yaklaşım benimsemelerini hedefleyen Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) çerçevesinde şekillenmiştir. Üçüncü sütun ise, Adalet ve İçişlerinde İş birliği başlığı altında; iltica, göç, sınır yönetimi ve güvenlik alanında polis teşkilatları arasında koordinasyonu sağlayacak yeni bir iş birliği mekanizmasını devreye sokmuştur. Böylece Maastricht Antlaşması, Avrupa projesini yalnızca ekonomik değil, siyasal ve toplumsal boyutlarıyla da bütünleştiren bir yapıya taşımıştır (Gürsoy & Beşgül, 2013, s. 28).

Antlaşmanın getirdiği en önemli reformlardan biri Ekonomik ve Parasal Birlik'in (EPB) kurulması ve tek para birimi avronun oluşturulmasına yönelik aşamalı bir geçiş sürecinin başlatılmasıdır. Bu süreçte, üye devletlerin ortak para politikalarına uyum sağlaması için Maastricht Kriterleri belirlenmiş ve Avrupa Merkez Bankası'nın kurulması öngörülmüştür. Ekonomik entegrasyonun derinleştirilmesinin yanı sıra,

Maastricht Antlaşması Avrupa vatandaşlığı kavramını getirerek, üye devletlerin vatandaşlarına serbest dolaşım, yerleşme ve çalışma hakkı tanımıştır. Ayrıca, Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri genişletilmiş, yasama sürecinde Konsey ile ortak karar alma mekanizması getirilmiş ve demokratik temsiliyet güçlendirilmiştir. Bununla birlikte, Avrupa Komisyonu'nun atanmasında Parlamento'nun güvenoyuna başvurulması zorunlu hale getirilmiş, Konsey'de nitelikli çoğunlukla karar alınan alanların kapsamı genişletilmiştir. Yeni kurumsal yapıda, vatandaşların yönetime daha doğrudan katılımını teşvik etmek amacıyla Bölgeler Komitesi ve Avrupa Ombudsmanı gibi organlar oluşturulmuştur (European Union, 1997).

Bu iç bütünleşme sürecinin yanında, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle AB'nin genişleme politikası da hız kazanmıştır. 1993 Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen Kopenhag Kriterleri ile AB, doğu ve güney Avrupa'daki ülkeleri de kapsayacak şekilde genişleme stratejisini resmileştirmiş, böylece Avrupa kıtasının daha bütünlüklü bir yapıya kavuşmasının temellerini atmıştır. Bu doğrultuda 1995'te Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımıyla AB üye sayısı 15'e yükselmiş ve gerçekleşen genişleme, AB'nin Batı Avrupa sınırlarını aşarak daha kapsayıcı bir yapıya dönüşmesini sağlamıştır (T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022). İç entegrasyonun derinleşmesi ve genişleme süreçlerinin eş zamanlı ilerlemesi, Avrupa'nın siyasi, ekonomik ve güvenlik temelli bir bütünleşme modeli geliştirmesine olanak tanımış ve AB'yi küresel düzeyde daha güçlü bir aktör haline getirmiştir.

3.2.4. Amsterdam Antlaşması (1997-1999): Ortak Değere

Maastricht Antlaşması, Avrupa bütünleşme sürecinde ekonomik iş birliğinin yanı sıra siyasi ve kültürel alanlarda da önemli kararlar alınmasını sağlayarak bir dönüm noktası oluşturmuştur. Ancak, bu ilerlemelere rağmen, AB Antlaşması'nın bazı yapısal eksiklikleri ve gelecekteki genişleme beklentileri doğrultusunda güncellenmesi gerekmiştir. Bu amaçla, 1996 yılında İtalya'nın Torino kentinde toplanan Hükümetlerarası Konferans, Avrupa Birliği'ni 21. yüzyıla hazırlamak üzere kritik bir misyon üstlenmiştir. Hedef, hem kurumsal yapıyı iyileştirmek hem de Birliğin etki alanını genişleterek yeni üye adaylarının entegrasyonunu kolaylaştırmaktır. Bu müzakerelerin sonucunda, 1997'de Amsterdam'da imzalanan ve derinleşme sürecinin üçüncü temel aşaması olan Amsterdam Antlaşması 1999'da yürürlüğe girerek Avrupa entegrasyonunda yeni bir aşamanın başlangıcını işaret etmiştir (Aktaş, 2019, s. 113).

Amsterdam Antlaşması, "güçlendirilmiş iş birliği" konseptini tanıtarak önemli bir yenilik getirmiştir. Bu mekanizma, belirli üye devletlere, diğerlerinin katılımı olmaksızın, bazı politika alanlarında daha derin iş birliği yapma esnekliği sağlamıştır. Ayrıca, vize, göç ve sığınma gibi önemli konular Avrupa Topluluğu Antlaşması'na dahil edilerek, Birliğin iç güvenlikteki yetki ve sorumlulukları arttırılmıştır. Schengen kazanımlarının AB müktesebatına entegre edilmesi, bu bütünleşmenin somut bir örneği olmuştur. Üye devletlerin istihdam politikalarının koordinasyonunda da Birlik düzeyinde daha aktif bir rol benimsenmiştir (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2017, s. 26).

Antlaşmanın öne çıkan unsurlarından biri, Avrupa Birliği'nin dayandığı temel değerlerin (özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü) ilk kez bu denli açık ve bağlayıcı biçimde antlaşma metninde vurgulanmış olmasıdır. Bu durum, Birlik'in yalnızca ekonomik bir yapı değil, aynı zamanda ortak norm ve ilkelere dayalı bir siyasi topluluk olarak konumlandırılmasında önemli bir adım teşkil etmiştir. Bu değerlere aykırı davranan üye devletlere karşı yaptırım mekanizmalarının oluşturulması, bu taahhüdün bir göstergesi olmuştur. Ayrıca antlaşma ile kriz yönetimi ve barış operasyonlarını kapsayan Petersberg Görevleri AB çerçevesine dahil edilerek, güvenlik alanında birliğin rolü genişletilmiştir (European Union, 1997). Böylece, NATO'nun alan dışı stratejisine benzer şekilde AB'ye kendi toprakları dışında operasyon yapabilme yeteneği kazandırılması amaçlanmıştır. Devam eden süreçte Atlantikçilerin tüm engelleme çabalarına rağmen, 1998'de Fransa ve Birleşik Krallık arasında gerçekleştirilen St. Malo Zirvesi'nde, AB'nin NATO'dan bağımsız bir askeri kapasite geliştirmesi gerektiği vurgulanmıştır. St. Malo ile temelleri atılan bu süreç, 1999'da Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (AGSP) oluşturulmasına zemin hazırlamış ve AB'nin savunma alanındaki kurumsal yapılanmasını şekillendiren reformların önünü açmıştır (İnat & Cicioğlu, 2014, s. 646).

Amsterdam Antlaşması'nın, öngörülen genişleme dalgasının getireceği kurumsal ve usule ilişkin zorlukları tam olarak öngöremediği ve dolayısıyla gerekli reformları sağlayamadığı da bir gerçek olarak kaydedilmiştir. Bu durum, ilerleyen yıllarda daha kapsamlı kurumsal reformlara olan ihtiyacı belirginleştirmiş ve yukarıda bahsi geçen St.Malo Zirvesi ile Nice Antlaşması gibi sonraki düzenlemelere zemin hazırlamıştır (Aktaş, 2019, s. 115).

3.2.5.Nice Antlaşması (2001-2003): Genişleme Eşiğinde Kurumsal Mimari

Avrupa bütünleşme sürecinde, Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları ile önemli adımlar atılmış olsa da, 1990'ların karmaşık jeopolitik olayları, Birliği yeni sınamalarla karşı karşıya bırakmıştır. Balkanlar'daki çatışmaların AB'nin yetersizliğini gözler önüne sermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye yönelmesi, Birliği genişleme ve derinleşme arasında bir denge kurmaya zorlamıştır (Keskin, 2014, s. 87). İşte bu bağlamda, 2001'de imzalanan ve 2003'te yürürlüğe giren Nice Antlaşması, Avrupa entegrasyonunda yeni bir aşama olarak ortaya çıkmıştır.

Nice Antlaşması, Avrupa Birliği'nin doğruya doğru genişlemesini kurumsal olarak sürdürülebilir hale getirmeyi amaçlayan bir dönüm noktası olmuştur. Antlaşmanın temel hedefi, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Birliğe katılım sürecine zemin hazırlamak ve bu kapsamda, karar alma mekanizmalarını genişlemeye uygun şekilde yeniden yapılandırmaktır. Bu doğrultuda, Avrupa Parlamentosu'ndaki sandalye dağılımı, Avrupa Komisyonu'nun bileşimi ve Avrupa Konseyi'ndeki oy ağırlıklarının yeniden düzenlenmesi gibi kritik kurumsal reformlar gündeme gelmiştir (Dinan, 2008, s. 353-354). Ayrıca, Avrupa Adalet Divanı'nın yetki ve işleyişine yönelik düzenlemeler getirilmiş; AB'nin işleyişine dair çeşitli alanlarda yapısal yenilikler yapılmıştır. Bunlar arasında sosyal politikalar, çevre düzenlemeleri, üçüncü ülkelerle ekonomik ve teknik iş birlikleri ile Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası gibi başlıklar öne çıkmaktadır. Adalet ve İçişleri alanında ise, cezai konularda ulusal yargı makamları arasında koordinasyonu güçlendirmek amacıyla "Eurojust" adlı birim oluşturulmuştur. Bu yapı, özellikle sınır ötesi suçlarla mücadelede kurumsal iş birliğini artırmayı hedeflemektedir (European Commission, n.d.).

Nice Antlaşması'na eklenen "Avrupa Birliği'nin Genişlemesine İlişkin Protokol", kurumsal düzenlemelerin genişleme sonrası nasıl hayata geçirileceğini ve bu düzenlemelerin yürürlüğe giriş takvimini netleştirmiştir. Bu çerçevede, güçlendirilmiş iş birliği mekanizmasının kapsamı genişletilmiş, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın askeri olmayan yönlerini de içerecek şekilde uygulanabilir hâle getirilmiştir. Antlaşmayla birlikte, AB vatandaşlarının serbest dolaşım, yerleşme ve seyahat haklarına dair yeni düzenlemeler getirilmiş; ayrıca ayrımcılığın önlenmesi, temel hakların korunması, vize, sığınma ve göç gibi konularda daha kapsamlı politikalar benimsenmiştir. Bunun yanı sıra,

Avrupa Merkez Bankası'nın hukuki statüsü gözden geçirilmiş ve ortak ticaret politikasına dair yapısal değişiklikler de yapılmıştır (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2017). Her ne kadar Antlaşma, genişleme sürecinin yarattığı yapısal sorunlara yönelik kurumsal cevaplar üretmeyi hedeflemiş olsa da, bu reformların derinliği ve etkinliği üzerine tartışmalar uzun süre devam etmiştir.

3.2.6. Lizbon Antlaşması (2007-2009): Topluluktan Birliğe

Avrupa Birliği, Nice Antlaşması'nın sağladığı reformlara rağmen genişleme süreciyle ortaya çıkan kurumsal zorluklara yanıt vermekte yetersiz kalmış ve Birliği daha etkin, şeffaf ve demokratik hale getirecek yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaca yanıt vermek amacıyla, 2000 yılında Nice Zirvesi'nde kabul edilen "Avrupa Birliği'nin Geleceği Deklarasyonu" ile reform süreci başlatılmış ve Lizbon Antlaşması'nın temelleri atılmıştır (European Council, 2000).

Bu sürecin önemli aşamalarından biri, 2001 Laeken Zirvesi'nde, AB'nin geleceğini şekillendirecek reformların nasıl yürütüleceği konusunda alınan kararlardır. Zirvede, antlaşmaların revizyon sürecinin daha katılımcı ve şeffaf yürütülmesi için üye devletler, aday ülkeler, ulusal parlamentolar ve sivil toplum temsilcilerinin geniş katılımıyla bir Avrupa Konvansiyonu oluşturulmuştur. 2002-2003 yılları arasında çalışmalarını sürdüren bu Konvansiyon, Birliği daha demokratik ve etkin hale getirmeyi amaçlayan bir Anayasal Antlaşma metni hazırlamış, ancak bu metin 2005 yılında Fransa ve Hollanda'da yapılan referandumlarda reddedildiği için yürürlüğe girememiştir. Yaşanan kriz sonrası, Avrupa Birliği'nin kurumsal reform ihtiyacı devam etmiş ve 2007'de üye devletler arasında yapılan müzakereler sonucunda reddedilen anayasal antlaşmanın bir çok kısmını içerisinde barındıran Lizbon Antlaşması imzalanmıştır. Ancak, Laeken ve Lizbon Zirveleri arası süreç, 11 Eylül saldırılarının küresel güvenlik mimarisinde yarattığı kırılmaların ve ardından gelen Afganistan ile Irak müdahalelerinin doğurduğu Atlantikçi-Avrupacı ayrışmanın en belirgin şekilde hissedildiği bir dönemi kapsamaktadır. Belirsizliklerle dolu jeopolitik bir ortamda gerçekleşen Lizbon Zirvesi, biriken tüm sorunların müzakerelere doğrudan yansıdığı gergin bir zeminde yapılmıştır. Bu çalkantılı döneme rağmen, 1 Aralık 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması, AB'nin kurumsal yapısını güçlendiren ve karar alma süreçlerini daha etkin hale getiren reformları hayata geçirmiştir (McCormick, 2018, s. 136).

Lizbon Antlaşması, Maastricht döneminden bu yana geçerli olan üç sütunlu yapı sona erdirilmiş, Avrupa Birliği tüzel kişiliğe sahip tek ve bütünleşik bir aktör hâline getirilmiştir. Bu değişiklik, hem kurumsal netliği artırmış hem de Birlik'in uluslararası hukukta daha belirgin bir statü kazanmasını sağlamıştır. Aynı süreçte, Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın ismi "*Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma*" olarak revize edilmiş ve "topluluk" kavramı yerini kurumsal olarak daha kapsayıcı olan "birlik" terimine bırakmıştır (Pavy, 2024). Reformlar kapsamında Avrupa Birliği Zirvesi ile Avrupa Merkez Bankası, Birliğin resmî kurumları arasına dahil edilmiş, böylece hem ekonomik hem de siyasi karar alma süreçlerinde kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, AB Konseyi'nde karar alma mekanizması güçlendirilmiş, nitelikli çoğunluk oylaması temel yöntem olarak benimsenmiştir. Bu çerçevede, üye ülkelerin nüfus büyüklüğü ve devlet sayısını esas alan "çifte çoğunluk" sistemi devreye sokularak, karar alma süreçlerinde daha adil ve işlevsel bir yapı oluşturulmuştur (Özler, 2009, s. 2). Bu değişiklikler, özellikle genişleme sonrası artan üye çeşitliliği karşısında, karar alma süreçlerinin hem etkinliğini hem de demokratik meşruiyetini artırmayı hedeflemiştir. Yeni düzenlemeler, üye devletlerin temsil ve etki dengesini gözetenek, daha adil ve işlevsel bir birlik yapısı oluşturmayı amaçlamıştır.

Antlaşma, AB'nin dış politikasını güçlendirmek amacıyla "AB Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi" makamını oluşturmuş ve Avrupa Dış Eylemler Servisi'nin kurulmasını öngörmüştür. Bu düzenlemeler, AB'nin küresel ölçekte daha etkili bir aktör olmasını amaçlamıştır. Ayrıca, Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri genişletilmiş, ortak karar usulü tüm politika alanlarında temel yöntem haline getirilmiş ve Parlamento'nun yasama sürecindeki rolü Konsey ile eşit hale getirilmiştir. Vatandaşların AB karar alma süreçlerine daha etkin katılımını sağlamak amacıyla "Vatandaş Girişimi" mekanizması oluşturulmuş, en az 1 milyon AB vatandaşı tarafından desteklenen bir teklifin Avrupa Komisyonu'na sunulması imkânı tanınmıştır (Aktaş, 2019, s. 125).

Ulusal parlamentoların AB yasama süreçlerine daha fazla dahil edilmesini sağlayan yeni mekanizmalar getirilerek katmanlı yetki (sübsidiarite) ilkesinin denetimi güçlendirilmiştir. Bu kapsamda, ulusal parlamentolara, AB düzeyinde hazırlanan yasama önerilerini değerlendirme ve bu ilkeye aykırı olduklarını düşündükleri durumlarda itiraz etme yetkisi tanınmıştır. Böylece, AB'nin karar alma mekanizmaları ile ulusal düzey arasındaki denge güçlendirilmiş ve parlamentoların sürece daha doğrudan katılımı

sağlanmıştır. Ayrıca, AB Temel Haklar Şartı'na hukuki bağlayıcılık kazandırılarak Birliğin temel haklar konusundaki taahhütleri pekiştirilmiş, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olması öngörülmüştür. Bu düzenlemeler, AB'nin insan hakları çerçevesini daha güçlü ve hesap verebilir hale getirme çabasının bir parçası olmuştur (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2017). Bunun yanı sıra, üye devletlerin AB'den ayrılma süreci ilk kez hukuki bir çerçeveye oturtulmuş ve çıkış mekanizması açık bir şekilde düzenlenmiştir (Keskin, 2014, s. 200). Üyelik başvurularına ilişkin Avrupa Birliği Antlaşması'nın 49. maddesinde yapılan değişiklik, üyelik kriterlerine hukuki bir dayanak kazandırılmış ve başvuru sürecinin şeffaflığını artırmak amacıyla ulusal parlamentoların bilgilendirilmesi zorunlu hale getirilmiştir (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2017). Genel itibariyle Lizbon Antlaşması, Avrupa Birliği'nin hem ekonomik hem de siyasi entegrasyon sürecine ivme kazandırarak, AB'nin daha etkin, şeffaf ve demokratik bir yapıya kavuşmasını sağlamış ve günümüzde de geçerliliğini koruyan kurumsal çerçeveyi oluşturmuştur.

Sonuç olarak; Avrupa Birliği, ekonomik bir proje olarak kurulmuş, ancak zamanla kurumsal, siyasi ve güvenlik alanlarında derinleşerek küresel bir aktör haline gelmiştir. Maastricht, Nice ve Lizbon gibi dönüm noktaları (bkz, Tablo 7), AB'nin iç yapısını güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda birliği uluslararası arenada daha etkin bir konuma taşımıştır. Bugün AB, karar alma mekanizmaları derinleşmiş, krizlere daha hızlı yanıt verebilen ve küresel güvenlik ile yönetim süreçlerinde daha fazla söz sahibi olan bir yapı haline gelmiştir. Entegrasyon sürecindeki bu evrim, AB'yi değişen dünya düzeninde kendi kimliğini inşa eden ve uluslararası siyasette etkin bir denge unsuru haline getiren bir süreç olarak şekillendirmiştir.

Tablo 7.
Avrupa Birliği Derinleşme Süreci Tablosu

İmza/Yürürlük Tarihi	Adı	Temel Etkileri
1951 / 1952	Paris Antlaşması	AKÇT kurulmuştur. Avrupa entegrasyonunun başlangıcı olarak kabul edilir.
1957 / 1958	Roma Antlaşması	AET ve EURATOM kurulmuştur. Ortak pazar hedeflendi
1986 / 1987	Avrupa Tek Senedi	Ortak pazarın tamamlanması ve karar alma süreçlerinin iyileştirilmesi amaçlandı.
1992 / 1993	Maastricht (AB) Antlaşması	AB kuruldu. Üç sütunlu yapı ve Ekonomik-Mali Birlik temeli atıldı.
1997 / 1999	Amsterdam Antlaşması	AB'nin yetki alanları genişletildi; özgürlük, güvenlik ve adalet alanında derinleşme sağlandı.
2001 / 2003	Nice Antlaşması	Amsterdam'dan kalanlar çözüme kavuşturuldu. Genişleme öncesi kurumsal yapı yeniden düzenlendi. Oy dağılımı ve temsil konuları ele alındı.
2004/Başarısız	Avrupa Anayasa Antlaşması	Tüm antlaşmaları birleştirmeyi hedefledi ancak Fransa ve Hollanda referandumlarında reddedildi
2007 / 2009	Lizbon Antlaşması	AB tüzel kişilik kazandı. Üç sütunlu yapı kaldırıldı, kurumsal yapı sadeleştirildi (Anayasa Ant. yapılamayanlar).

Kaynak: Avrupa Birliği'ni Anlamak (McCormick, 2018, s. 144) (uyarlanmıştır)

3.3. NATO-AB İlişkileri: Savunma ve Güvenlikte Denge Arayışları

NATO ve AB, uluslararası güvenlik ve istikrarın sağlanmasında birbirini tamamlayan ancak zaman zaman farklı önceliklere sahip iki temel kuruluştur. NATO, kolektif savunma ilkesine dayanarak kurulmuş ve Soğuk Savaş boyunca Batı Bloğu'nun güvenliğini sağlamada kritik bir rol üstlenmiştir. AB ise başlangıçta ekonomik iş birliğini hedefleyen bir oluşum olarak doğmuş, ancak zaman içinde dış politika ve güvenlik alanlarında da etkisini artırarak küresel bir aktöre dönüşmüştür. Bu iki kurum, ortak değerler ve üyelikleri büyük ölçüde örtüşen ülkelerden oluşmalarına rağmen, özellikle Avrupa'nın savunma politikalarının belirlenmesi ve operasyonel kapasitenin paylaşımı konusunda dönemsel olarak farklılaşan stratejiler izlemiştir.

NATO-AB ilişkileri büyük ölçüde transatlantik güvenlik mimarisi çerçevesinde şekillenmiştir. NATO'nun temelinde yer alan ABD'nin Avrupa güvenliği üzerindeki belirleyici rolü, zaman zaman AB'nin özerk bir savunma politikası geliştirme çabalarıyla çatışma yaşamıştır. Avrupa'nın güvenlik alanında daha bağımsız bir aktör olma isteği, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren AB içinde yoğun tartışmalara yol açmıştır. Bu bağlamda, NATO ve AB arasındaki ilişkiler yalnızca iş birliği üzerinden değil, aynı zamanda dönemsel krizler ve rekabet çerçevesinde de şekillenmiştir (NATO, 2004). Örneğin, Irak Savaşı ve Libya müdahalesi gibi olaylar, Avrupa ülkeleri içinde farklı yaklaşımlar doğurmuş ve NATO'nun askeri stratejileri ile AB'nin diplomatik öncelikleri arasında görüş ayrılıklarına yol açmıştır. Bununla birlikte, NATO ve AB'nin Batı Balkanlar'daki rolü, iki kurum arasındaki ilişkilerin ilk somut uygulama alanlarından biri olarak özel bir önem taşımaktadır. 1990'lı yıllarda yaşanan Yugoslavya iç savaşları, Avrupa'nın güvenlik ve kriz yönetimi kapasitesindeki eksiklikleri ortaya koymuştur. Bu dönemde NATO, Bosna-Hersek ve Kosova müdahaleleriyle bölgedeki çatışmalara askeri olarak müdahil olmuş; AB ise, özellikle diplomatik girişimler ve ekonomik yeniden inşa programları aracılığıyla uzun vadeli barışın tesisi için çaba göstermiştir. Her iki kurumun farklı kapasite ve araçlara dayanarak sürdürdüğü bu tamamlayıcı roller, NATO'nun Avrupa güvenliğindeki belirleyici konumunu pekiştirirken; AB'nin de zamanla kendi güvenlik ve savunma kapasitesini geliştirme yönündeki adımlarını hızlandırmasına zemin hazırlamıştır.

Bu çerçevede, NATO ve AB arasındaki ilişkileri tarihsel süreç içinde ele almak, Avrupa güvenliğinin dönüşümünü anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Soğuk Savaş'tan günümüze uzanan bu ilişki dinamikleri, kurumsal iş birliği mekanizmalarının yanı sıra stratejik farklılıkları ve zaman zaman ortaya çıkan gerilimleri de içermektedir.

3.3.1. NATO-AB İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

3.3.1.1. Soğuk Savaş Dönemi: Atlantikçi-Avrupacı Ayrışma

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa kıtası derin bir siyasi ve ekonomik yıkımla karşı karşıya kalmıştır. Savaşın yıkıcı etkileri sadece altyapıyı değil, aynı zamanda güvenlik mimarisini de sarsmıştır. Bu dönemde, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa üzerindeki etkisini artırması ve Almanya'nın yeniden bir tehdit unsuru hâline gelme ihtimali, Batı Avrupa'nın karşılaştığı iki temel güvenlik sorununu oluşturmuştur.

Bu koşullar altında, Batı Avrupa ölkeleri, kıtada istikrarı yeniden tesis etmek ve dış tehditlere karşı ortak bir savunma geliştirmek amacıyla kolektif güvenlik mekanizmaları arayışına girmiştir. Bu doğrultuda atılan ilk somut adım, 1948 yılında imzalanan Brüksel Antlaşması olmuştur. Fransa, Birleşik Krallık, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında yapılan bu antlaşma, askeri iş birliğini kurumsallaştırarak Batı Avrupa'nın güvenliğini ortak çerçevede ele almayı amaçlamıştır (Sloan, 2010, s. 17). Ancak, bu girişim Sovyet tehdidine karşı caydırıcılık oluşturmak için yeterli görölmemiştir. Avrupa'nın askeri kapasitesinin yetersizliği, daha güçlü bir güvenlik mekanizmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu ihtiyacın bir sonucu olarak, 1949 yılında NATO kurulmuş ve Batı Avrupa'nın güvenliği transatlantik sistem içine alınmıştır. ABD'nin liderliğinde kurulan NATO, kolektif savunma ilkesiyle (madde 5) Batı Bloku için en güçlü askeri caydırıcılığı sağlamış, Avrupa devletlerinin Sovyet tehdidine karşı güvenliğini garanti altına almıştır (Akgöl Açıkmeşe & Dizdaroğlu, 2014, s. 136).

1950'lerin başında, Avrupa'nın güvenliğini NATO dışında daha bağımsız bir yapıya kavuşturma çabaları devam etmiştir. Bu doğrultuda, Fransa Başbakanı René Plevén tarafından önerilen Plevén Planı, Avrupa çapında ortak bir ordu oluşturmayı hedeflemiştir. 1952'de Avrupa Savunma Topluluğu (AST) önerilmiş, bu kapsamda NATO'dan bağımsız, Avrupa ölkelerinin ortak komuta yapısına sahip olduğu bir Avrupa ordusunun kurulması amaçlanmıştır. Ancak, bu girişim Almanya'nın yeniden silahlandırılması konusunda duyulan endişeler ve ulusal egemenlik tartışmaları nedeniyle Fransa Parlamentosu'nda güçlü bir muhalefetle karşılaşmıştır. 1954'te Fransa'nın ret oyu vermesiyle AST girişimi başarısız olmuş, Avrupa'nın ortak savunma kapasitesi oluşturma çabaları sekteye uğramıştır. Bu gelişmenin ardından, aynı yıl Batı Avrupa Birliği (BAB) kurulmuş ve Brüksel Antlaşması'nın kapsamı genişletilerek Avrupa ölkeleri arasında askeri iş birliği artırılmıştır. Ancak, BAB da askeri kapasite açısından sınırlı kalmış, Avrupa güvenliği büyük ölçüde NATO'nun liderliğinde şekillenmeye devam etmiştir (Kaplan L. S., 1999, s. 61).

Soğuk Savaşın yaşandığı bu süreç, Avrupa güvenliği konusunda Avrupacı ve Atlantikçi yaklaşım arasındaki ayrımı da belirgin hale getirmiştir. Atlantikçi yaklaşımı savunanlar, Avrupa'nın güvenliğinin ABD'nin askeri gücüyle garanti altına alınması gerektiğini savunarak NATO ekseninde hareket etmeyi tercih etmiştir. Başta Birleşik Krallık olmak üzere birçok ölké, NATO'nun transatlantik yapısına bağlı kalmanın, Sovyet tehdidine karşı en etkili yöntem olduğunu öne sürmüştür. Avrupacı yaklaşımı

benimseyenler ise, kıtanın güvenliğini Avrupa merkezli bir savunma yapılanmasıyla sağlanmasını savunarak NATO'dan daha bağımsız bir askeri kapasitenin oluşturulması gerektiğini dile getirmiştir (Aksu, 2024). Fransa bu görüşün en önemli temsilcisi olmuş ve AST girişimini desteklemiştir. Fransa'nın 1966 yılında NATO'nun askeri kanadından çekilmesi Avrupa'nın savunma politikalarındaki derin ayrışmanın en somut örneği olmuştur (Duff, 2024, s. 4). Ancak, Avrupa'nın askeri kapasitesinin yetersiz olması ve NATO'nun sunduğu güvenlik garantisinin güçlü olması, Soğuk Savaş döneminde Atlantikçi yaklaşımın uzun yıllar boyunca baskın kalmasına yol açmıştır.

3.3.1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönem: Stratejik Dönüşüm ve Kurumsal İş Birliği

Sovyetler Birliği'nin dağılması, Avrupa güvenliğinde köklü bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş boyunca NATO, kıtanın savunmasını sağlarken, Avrupa Birliği daha çok ekonomik entegrasyona odaklanmıştır. Ancak, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte her iki örgüt de rollerini yeniden tanımlamak zorunda kalmış ve bu süreçte "Çifte Genişleme" olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde NATO, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini güvenlik şemsiyesi altına alarak genişleme stratejisini hayata geçirmiştir. Bu genişleme, eski Doğu Bloku ülkelerinin Batı ile entegrasyonunu hızlandırırken, Avrupa'daki güvenlik mimarisini de yeniden şekillendirmiştir. Aynı zamanda, AB de Kopenhag Kriterleri çerçevesinde bu ülkelerin demokratikleşme, hukuk devleti ve ekonomik reform süreçlerini destekleyerek kendi genişleme politikasını uygulamıştır (Kocamaz, 2021, s. 166).

Bu dönüşüm sürecinde ilk önemli adım, 1992 Maastricht Antlaşması ile atılmıştır. Bu antlaşma ile AB resmen kurulmuş ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın (ODGP) temelleri atılmıştır. Ayrıca, Batı Avrupa Birliği'nin işlevleri kademeli olarak AB'ye devredilmiş ve Avrupa'nın güvenlik yapılanması daha kurumsal bir çerçeveye oturtulmuştur. 1992 Petersberg Deklarasyonu ise NATO'nun kolektif savunma yükümlülüğüne zarar vermeden AB'nin kriz yönetimi, insani yardım ve barışı koruma gibi alanlarda daha aktif bir rol üstlenmesini sağlamıştır. 1994 Brüksel Zirvesi, NATO-AB arasındaki ilişkiler açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu zirvede, NATO tarafından başlatılan Barış için Ortaklık (PfP) programı ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle daha kapsamlı ve kurumsallaşmış bir iş birliği zemini oluşturulması hedeflenmiştir. Aynı zamanda geliştirilen Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK)

konsepti, Avrupa'nın güvenlik alanındaki kurumsal kapasitesini güçlendirmeye yönelik yeni bir adım olarak öne çıkmıştır. Bu girişimler, 1996 Berlin Zirvesi ile daha da somutlaştırılmış; AGSK'nin NATO'nun yapısıyla uyumlu ve bütünleşik şekilde işlemlerini sağlayacak ilkeler belirlenmiştir. Böylece Avrupa tarafı, yalnızca NATO'ya dayalı bir güvenlik anlayışından çıkarak, kendi kriz yönetimi kapasitesini güçlendirme yönünde stratejik bir hamle yapmıştır (Palancı, 2021, s. 232).

Yugoslavya'nın dağılması ve Kosova Savaşı sırasında AB'nin etkisiz kalması, Avrupa'nın güvenliği konusunda NATO'ya olan bağımlılığı bir kez daha ortaya koymuştur. Bu dönemde AB'nin daha bağımsız bir savunma aktörü olması yönündeki çabaları hız kazanmış ve 1998'de Birleşik Krallık ile Fransa'nın Saint Malo Zirvesi'nde; NATO odaklı AGSK siyasetinden, özerk bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nı (AGSP) geliştirme kararı alması, NATO-AB ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuştur (Akgül Açıkmeşe & Dizdaroğlu, 2014, s. 145). Saint Malo Zirvesi'nin ardından, NATO ve AB arasındaki iş birliği daha kurumsal bir boyut kazanmış, ancak NATO'nun rolünün zayıflatılmaması amacıyla dönemin ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright tarafından ortaya konan “3D Kuralı”⁹ (NATO içinde ikilik yaratmamak, NATO ve AB arasında ayrımcılık yapmamak, iki taraf arasındaki iletişimi koparmamak) iş birliğinin çerçevesini belirlemiştir (Akgül Açıkmeşe & Dizdaroğlu, 2014, s. 134).

Avrupa Birliği'nin güvenlik alanında daha belirgin bir rol üstlenme arzusu, NATO ile arasındaki iş birliğini de yeni bir boyuta taşımıştır. Bu doğrultuda, 2002'de ilan edilen "NATO-AB Ortak Deklarasyonu", iki yapı arasındaki stratejik ortaklığı resmileştirmiştir. Ortaklığın pratik zemine oturtulmasını sağlayan kritik bir gelişme, 2003'te yürürlüğe giren “Berlin-Artı” düzenlemesi olmuştur. Bu mekanizma, AB'nin belirli operasyonlarında NATO'nun lojistik ve askeri altyapısından faydalanmasına olanak tanımıştır. AB, bu çerçevede 2003'te Kuzey Makedonya'daki “Concordia” misyonuyla ilk barışı koruma faaliyetini başlatmıştır. NATO Avrupa Yüksek Müttefik Komutan Yardımcısı'na (DSACEUR) bağlı olarak icra edilen bu görev, AB'nin askeri operasyon kabiliyetini sahada test ettiği ilk deneyim olmuştur. 2004'te ise NATO'nun Bosna-Hersek'teki SFOR operasyonu, AB liderliğindeki "Althea Harekatı" ile yer değiştirmiştir. Bu geçiş, Berlin-Artı anlaşmasının NATO ve AB arasındaki askeri iş

⁹ 3D; kopyalama, ayrışma ve ayrımcılık kelimelerinin İngilizcedeki karşılıkları olan duplication, decoupling ve discrimination terimlerinin baş harflerinden oluşmaktadır.

birliğini operasyonel seviyeye taşıdığını göstermiştir (NATO, 2004). NATO-AB iş birliğinin operasyonel etkinliğini artırmak amacıyla, 2005'te AB Askeri Kurmay Başkanlığı'nda bir NATO irtibat birimi, 2006'da ise NATO Müttefik Harekât Komutanlığı (SHAPE) içinde bir AB birimi kurulmuştur. Bu düzenlemeler, iki kurum arasında operasyonel koordinasyonu güçlendirmeyi ve sahadaki bilgi paylaşımını hızlandırmayı hedeflemiştir. Buna ek olarak, NATO ve AB'nin eş zamanlı veya birbirini destekleyen operasyonlar yürüttüğü durumlar da olmuştur. 2008'de Kosova'daki NATO KFOR misyonuna ek olarak AB'nin EULEX misyonu devreye girmiştir. 2009-2016 arasında ise NATO ve AB, deniz güvenliğini korumak için Ocean Shield (Okyanus Kalkanı) ve Atalanta (AB Somali Deniz Operasyonu) operasyonlarını birlikte yürütmüştür. Bu gelişmeler, iki kurumun belirli güvenlik alanlarında iş birliğini derinleştirme iradesini açıkça ortaya koymaktadır (Aksu, 2024).

NATO ile Avrupa Birliği arasındaki kurumsal iş birliğinin güçlendirilmesi süreci, özellikle 2016 yılında düzenlenen NATO Varşova Zirvesi'nde imzalanan ilk ortak deklarasyonla önemli bir ivme kazanmıştır. Bu deklarasyon; hibrit tehditlerle mücadele, deniz operasyonları da dâhil olmak üzere operasyonel iş birliğinin artırılması, siber güvenlik alanında daha yakın koordinasyon sağlanması, savunma yeteneklerinin geliştirilmesi, savunma araştırmaları ve sanayi alanında iş birliğinin teşvik edilmesi, eşgüdümlü tatbikatların düzenlenmesi ve ortak ülkelerde kapasite inşa projelerinin hayata geçirilmesi gibi birçok stratejik başlıkta ortak hareket etme taahhüdünü içermekteydi. Bunu takip eden 2018 tarihli ikinci NATO-AB Ortak Deklarasyonu ise iş birliğini daha ileriye taşıyarak, askeri hareketlilik, siber güvenlik, hibrit tehditlerle mücadele, terörizmle mücadele ile kadın ve güvenlik başlıklarında yeni stratejik alanlar belirlemiş; bu kapsamda 74 somut eylem öngörülmüştür. Bu alanlardaki ilerleme, her yıl yayımlanan değerlendirme raporları aracılığıyla düzenli olarak izlenmiş ve kamuoyuyla paylaşılmıştır (Borrell, 2024); (Şahin Y. , 2023, s. 9-10). 10 Ocak 2023'te kabul edilen üçüncü ve en güncel AB-NATO iş birliği ortak deklarasyonu, mevcut küresel zorluklara ve bu zorlukların iş birliği yoluyla nasıl ele alınacağına odaklanmaktadır. Özellikle, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırı savaşına karşı ortak bir duruş sergilenmiş ve Ukrayna'nın egemenliği, toprak bütünlüğü ve meşru müdafaa hakkı konusundaki destek vurgulanmıştır. Bu deklarasyon, NATO ve AB'nin, uluslararası hukukun ve temel değerlerin korunması konusundaki ortak kararlılığını bir kez daha ortaya koymuştur (European Council, 2024).

AB'nin güvenlik ve savunma politikalarında kurumsal derinleşmeyi hedefleyen en somut adımlardan biri, 11 Aralık 2017'de 25 üye ülkenin imzasıyla hayata geçirilen Daimi Yapılandırılmış İş Birliği (PESCO) olmuştur. Bu girişim, Avrupalı devletlerin savunma politikalarını ortak bir çerçevede şekillendirme ve uygulama yönündeki kararlılıklarını göstermektedir. PESCO'nun ortaya çıkışında, küresel ve bölgesel dinamiklerin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Özellikle 2016 yılında Donald Trump'ın ABD başkanı seçilmesi ve NATO gibi ittifaklara yönelik eleştirel tutumu, İngiltere'nin AB'den ayrılma kararı (Brexit), Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve revizyonist dış politikası gibi gelişmeler, Avrupa'nın kendi savunma kapasitesini güçlendirme ihtiyacını artırmıştır. Ayrıca hibrit tehditler, siber saldırılar ve terör gibi yeni nesil güvenlik riskleri de Avrupa'nın savunma alanında daha fazla iş birliğine yönlendirmiştir (Özen, 2018, s. 146).

Yakın tarihimize geldiğimizde ise, Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'yı işgali, Avrupa güvenliğinin asla hafife alınmaması gerektiğini gözler önüne seren bir dönüm noktası olmuş ve transatlantik güvenlik mimarisinde önemli değişimlerin tetikleyicisi olmuştur. Bu gelişmeler karşısında AB, Mart 2022'de uzun vadeli bir güvenlik ve savunma çerçevesi sunan Stratejik Pusula'yı (Strategic Compass) benimserken, NATO da Haziran 2022'de güncellenmiş Stratejik Konseptini yayımlayarak güvenlik önceliklerini yeniden tanımlamıştır. NATO'nun 2022 Stratejik Konsepti, AB'yi "benzersiz ve temel bir ortak" olarak nitelendirerek iki kurum arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (NATO, 2022b, s. 10). Benzer şekilde, AB'nin Stratejik Pusulası, Rusya'nın saldırgan tutumunun NATO'nun kolektif savunmadaki kritik rolünü pekiştirdiğini kabul ederken, AB'nin uluslararası barış ve güvenliğe daha fazla katkı sağlayarak NATO'yu tamamlayıcı bir aktör olacağını ifade etmektedir (European Council, 2024). Her ne kadar AB'nin Stratejik Pusulası ve NATO'nun Stratejik Konsepti birebir aynı stratejik önceliklere sahip olmasa da, her iki örgüt genel olarak ortak coğrafi alanları, üyeleri ve temel değerleri paylaşmakta, dolayısıyla yaklaşımları önemli ölçüde örtüşmektedir. Bu bağlamda, iki kurum arasında daha iyi bir iş birliği ve görev paylaşımı sağlanması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Stratejik Pusula, daha güçlü bir AB'nin NATO için tamamlayıcı bir rol üstleneceğini açıkça ifade etmekte, NATO ise caydırıcılık ve kolektif savunma odaklı bir güvenlik çerçevesi benimsemektedir. Buna karşılık, AB'nin stratejik öncelikleri arasında kriz yönetimi ve uluslararası istikrarı sağlama misyonları öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, NATO ve AB'nin birbirini tamamlayıcı roller üstlenerek iş birliğini güçlendirmesi, Avrupa güvenliği ve savunma kapasitesini doğrudan artıracaktır. Gelecekte NATO-AB ilişkilerinin şekillenmesi, AB'nin stratejik özerklik arayışları ile NATO'nun kolektif savunma rolü arasındaki dengenin nasıl korunacağına bağlıdır. Avrupa'nın güvenlik ve savunma politikalarındaki bağımsızlık girişimleri, NATO ile iş birliği içinde ilerletildiği sürece Avrupa güvenliği açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır. Bu bağlamda, NATO ve AB'nin birbirini tamamlayıcı roller benimsemesi ve iş birliğini daha da güçlendirmesi, Avrupa'nın güvenlik ve savunmasını daha etkin hale getirecektir.

3.3.2.NATO-AB İş Birliğinin Temel Alanları

NATO ve Avrupa Birliği arasındaki iş birliği, güvenlik ve savunma alanlarında uzun yıllara dayanan bir gelişim süreci içerisinde şekillenmiştir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, Avrupa'nın güvenlik mimarisinde meydana gelen değişimler, iki kuruluşun ortak hareket etmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. NATO'nun kolektif savunma yapısı ve askeri kapasitesi, AB'nin ise siyasi ve ekonomik entegrasyona dayalı güvenlik politikaları, ortak tehditlerle mücadelede tamamlayıcı unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede, savunma kabiliyetlerinin geliştirilmesi, askeri hareketlilik, hibrit tehditlerle mücadele, siber güvenlik ve kriz yönetimi gibi alanlarda NATO ve AB arasındaki iş birliği derinleşerek kurumsallaşmıştır. NATO-AB iş birliğini kapsayan özel stratejik alanları NATO'nun resmi sitesinde şu şekilde yer almaktadır (NATO, 2024b):

- *Savunma kabiliyetlerinin artırılması:* NATO-AB iş birliğinin en kritik alanlarından birini oluşturmaktadır. NATO yesi olan 23 ülkenin aynı zamanda AB yesi olması, askeri kaynakların etkili kullanılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda, NATO'nun Savunma Planlama Süreci (NDPP) ile AB'nin Yetenek Geliştirme Planı (CDP) arasındaki uyumu sağlamak için düzenli toplantılar ve veri paylaşımı mekanizmaları geliştirilmiştir. Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırgan politikaları, Avrupa'da savunma harcamalarının ve askeri iş birliğinin hızlanmasına neden olmuş, mühimmat tedariki ve stok yenilenmesi gibi konular öncelikli hale gelmiştir.

- *Askeri Hareketlilik:* Askeri birliklerin Avrupa kıtasında hızlı ve etkin bir şekilde hareket edebilmesi NATO ve AB'nin üzerinde yoğunlaştığı bir diğer alandır. 2018

yılında oluşturulan Askeri Hareketlilik Üzerine Yapılandırılmış Diyalog, lojistik, ulaştırma altyapısı ve sınır ötesi hareket izinleri gibi konulara odaklanarak, iki örgütün operasyonel uyumunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır. NATO ve AB, kritik ulaştırma altyapılarının modernizasyonu konusunda koordineli çalışmalar yürütmekte, bu bağlamda ortak tatbikatlar ve düzenleyici çerçeveler geliştirmektedir.

- *Hibrit Tehditlerle Mücadele:* Hibrit tehditler, devlet ve devlet dışı aktörler tarafından uygulanan geleneksel ve asimetrik tehditlerin birleşiminden oluşmaktadır. NATO ve AB, bu tür tehditlerle mücadelede iş birliğini artırarak bilgi paylaşımını güçlendirmiştir. 2016 yılında Varşova Zirvesi'nde NATO ve AB arasında hibrit tehditlerle mücadeleye yönelik bir anlaşma imzalanmış, özellikle siber saldırılar, dezenformasyon ve seçim güvenliği gibi alanlarda ortak projeler geliştirilmiştir. Finlandiya'nın Helsinki kentinde bulunan Avrupa Hibrit Tehditlerle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi, NATO ve AB'nin iş birliğini destekleyen önemli bir platform olarak öne çıkmaktadır (European External Action Service, 2017).

- *Siber Güvenlik ve Savunma:* Siber tehditlerin artan etkisi, NATO ve AB'yi bu alanda daha fazla iş birliği yapmaya yönlendirmiştir. NATO'nun Estonya/Tallinn'de bulunan Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi (CCDCOE) ile AB'nin Bilgisayar Acil Durum Müdahale Ekibi (CERT-EU) arasında düzenli bilgi paylaşımı ve ortak tatbikatlar gerçekleştirilmektedir. NATO-AB iş birliği kapsamında siber kapasite geliştirme, tehdit analizleri ve kriz yönetimi tatbikatları öncelikli konular arasında yer almaktadır. 2021 NATO Zirvesi'nde siber güvenliğin kolektif savunmanın bir parçası olduğu vurgulanarak iş birliği daha da derinleştirilmiştir (NATO, 2024a).

- *Dayanıklılık, Sivil Hazırlık ve Kritik Altyapı Koruması:* Enerji, ulaşım, dijital iletişim ve uzay gibi stratejik alanlarda karşılıklı bağımlılığın artması, güvenlik risklerini de beraberinde getirmiştir. 2023 yılında NATO ve AB tarafından oluşturulan ortak Görev Gücü, kritik altyapıların dayanıklılığını artırmak ve güvenlik açıklarını gidermek için yeni stratejiler geliştirmiştir. Alternatif ulaşım rotalarının belirlenmesi, güvenlik araştırmalarının genişletilmesi ve sivil-asker iş birliğinin derinleştirilmesi gibi konular, bu süreçte öncelikli olarak ele alınmaktadır.

- *Kriz yönetimi tatbikatları:* NATO ve AB, ortak kriz yönetimi tatbikatları düzenleyerek operasyonel hazırlık seviyelerini artırmaktadır. 2022-2023 yıllarında

gerçekleştirilen Paralel ve Koordineli Tatbikat Uygulaması (PACE) kapsamında NATO personeli AB'nin kriz yönetim tatbikatlarına katılmış, AB yetkilileri ise NATO kriz senaryolarına dahil olmuştur. Tatbikatlar, NATO ve AB'nin karar alma süreçlerinde koordinasyonu artırarak daha etkin bir kriz müdahalesi sağlamayı amaçlamaktadır.

- *Terörizm ve kitle imha silahlarının yayılması:* NATO ve AB, terörizmle mücadele konusunda ortak bir strateji yürütmektedir. Kimyasal, biyolojik, radyolojik ve nükleer (KBRN) tehditlere karşı ortak eğitim programları düzenlenmekte, istihbarat paylaşımı artırılmaktadır. Bu kapsamda, AB'nin Terörizmle Mücadele Koordinatörü ile NATO'nun ilgili birimleri arasında düzenli temas sağlanmaktadır. NATO'nun 2021 yılında kabul ettiği Yeni Stratejik Konsept, terörizmle mücadelenin NATO için temel önceliklerden biri olduğunu bir kez daha vurgulamıştır.

- *Batı Balkanlar'da İş Birliği:* NATO ve AB'nin birlikte çalıştığı en kritik bölgelerden biri Batı Balkanlar'dır. Kosova, Bosna-Hersek ve Kuzey Makedonya gibi ülkelerde iki örgütün ortaklaşa yürüttüğü misyonlar, bölgedeki istikrarı sağlamak adına önemli bir rol oynamaktadır. 1999 yılından beri NATO'nun Kosova'da yürüttüğü KFOR misyonu, bölgedeki güvenliği koruma açısından belirleyici olmuştur. 2003 yılında NATO'nun Kuzey Makedonya'daki Müttefik Uyum Operasyonu'nun AB liderliğindeki Concordia Operasyonu'na devredilmesi, NATO-AB iş birliğinin somut örneklerinden biri olmuştur. Bosna-Hersek'te ise 2004 yılında NATO'nun SFOR misyonunun AB'nin EUFOR Althea Operasyonu'na dönüşmesi, "Berlin Plus" düzenlemeleri kapsamında gerçekleştirilerek NATO ve AB arasındaki iş birliğinin etkinliğini ortaya koymuştur.

- *Diğer Bölgelerde İş Birliği:* NATO ve AB, yalnızca Avrupa ile sınırlı kalmayıp, Irak, Afganistan, Somali ve Sudan gibi farklı coğrafyalarda da iş birliği yürütmektedir. NATO, Irak'ta güvenlik güçlerinin eğitimi konusunda faaliyet gösterirken, AB sivil güvenlik reformları üzerine çalışmalar yapmaktadır. Afganistan'da ISAF ve RSM misyonları çerçevesinde NATO ve AB iş birliği içinde çalışmış, özellikle polis eğitimi ve adalet reformları konularında ortak projeler geliştirilmiştir. Somali açıklarında ise NATO'nun Okyanus Kalkanı ve AB'nin Atalanta Operasyonu, korsanlıkla mücadelede koordineli bir şekilde yürütülmüştür.

4. BÖLÜM

NATO VE AB'NİN BATI BALKANLARDAKİ ROLÜ: İSTİKRAR VE İŞ BİRLİĞİ ARAYIŞLARI

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemde yaşanan dönüşüm, Batı Balkanlar gibi tarihsel olarak kırılgan ve çok aktörlü bölgelerde güvenlik ve istikrarın sağlanmasını daha karmaşık bir hâle getirmiştir. Yugoslavya'nın dağılmasıyla başlayan çatışma döngüsü yalnızca bölge ülkelerini değil, aynı zamanda Avrupa güvenliği ve transatlantik iş birliği yapısını da doğrudan etkilemiştir. Bu bağlamda, NATO ve Avrupa Birliği gibi iki ana kurumsal aktör, Batı Balkanlar'da hem krizi yönetmek hem de kalıcı barış ve entegrasyonu inşa etmek amacıyla müdahil olmuş; farklı araçlar, stratejiler ve vizyonlarla bölgeye yönelmişlerdir.

Bu bölümde, NATO'nun sert güç kapasitesine dayalı kriz müdahalesi ve güvenlik mimarisi oluşturma çabaları ile AB'nin yumuşak güç unsurları üzerinden yürüttüğü normatif dönüşüm stratejileri ele alınacaktır. NATO'nun barış gücü operasyonları, ortaklık mekanizmaları ve genişleme politikası; AB'nin reform odaklı üyelik perspektifi, demokratikleşme ve hukukun üstünlüğüne dayalı yönetim anlayışı ile birlikte değerlendirilecektir. Bu iki kurumun bölgedeki rollerinin, çoğu zaman birbirini tamamlayan ancak bazı durumlarda farklı öncelikler nedeniyle gerilimli hâle gelen yollar izlediği gözlemlenmektedir. Bu bölüm, aynı zamanda tezin genelinde savunulan “çatışmadan iş birliğine geçiş” sürecinin analizine kurumsal bir temel sunmayı amaçlamaktadır. NATO ve AB, Batı Balkanlar'da yalnızca güvenlik sağlayan yapılar değil; aynı zamanda bölge devletlerinin iç yapılarını dönüştürmeyi hedefleyen hegemonik düzen kurucularıdır. NATO'nun stratejik askerî varlığı ile AB'nin normatif etkisi, yalnızca kısa vadeli kriz yönetimini değil; aynı zamanda uzun vadeli bir entegrasyon vizyonunu da şekillendirmiştir. Sert güç ile yumuşak gücün bu dengeli ve zaman zaman etkileşimli kullanımı, bölge ülkelerinin istikrar arayışında kritik bir rol oynamıştır.

Bu çerçevede, ilk olarak NATO'nun Batı Balkanlar'daki güvenlik politikaları ve kurumsal araçları incelenecek; ardından AB'nin istikrara dayalı genişleme stratejisi ve reform programları analiz edilecektir. Devamında NATO ile AB arasındaki iş birliği dinamikleri ve karşılaştıkları ortak zorluklar ele alınacaktır. Bölüm sonunda yer alacak

vaka analizleri ise bu stratejilerin sahadaki yansımalarını ve bölgesel etkilerini bütüncül bir bakışla değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

4.1. NATO'nun Batı Balkanlardaki Rolü

1990'lı yıllarda Batı Balkanlar'da yaşanan etnik çatışmalar, kitlesel insan hakları ihlalleri ve devlet yapılarını sarsan krizler, Avrupa-Atlantik güvenliğini ciddi biçimde tehdit eden bir kırılma süreci yaratmıştır. Bu gelişmeler, NATO açısından yalnızca bölgesel bir güvenlik sorunu değil; aynı zamanda Soğuk Savaş sonrası dönemde şekillendirdiği yeni stratejik yönelimin ilk büyük sınaması olmuştur. NATO'nun bu dönemde benimsediği güvenlik anlayışı, klasik kolektif savunma çerçevesinin ötesine geçerek, kriz yönetimi, barışı destekleme operasyonları ve kurumsal dönüşüm süreçlerini de içeren çok boyutlu bir güvenlik mimarisine evrilmiştir. Bu yeni yaklaşım doğrultusunda ilk aşamada çatışmaların kontrol altına alınması ve sivillerin korunması amacıyla askerî operasyonlara başvurulmuş; ikinci aşamada barışı koruma ve devlet kurumlarının yeniden inşası hedeflenmiştir. Son aşamada ise bölge ülkelerinin güvenlik reformları aracılığıyla kurumsal entegrasyonu ve NATO üyeliği perspektifi üzerinden uzun vadeli istikrarın inşası amaçlanmıştır. Bu çok boyutlu strateji doğrultusunda NATO, yalnızca askerî bir aktör olarak değil, aynı zamanda siyasi ve kurumsal bir dönüştürücü güç olarak Batı Balkanlar'da kalıcı barışın tesisinde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda, NATO'nun Batı Balkanlar'da güvenliğin yeniden tesisi ve uzun vadeli istikrarın sağlanması amacıyla izlediği üç aşamalı stratejik yaklaşım, bu alt başlık kapsamında bütüncül bir bakışla ele alınmıştır.

Batı Balkanlar'daki çatışmaların tırmandığı ve insani krizlerin had safhaya ulaştığı 1990'lı yıllar, yalnızca bölge için değil, Avrupa-Atlantik güvenliği açısından da ciddi bir tehdit ortaya koymuştur. Toplu göçler, etnik temizlik ve savaş suçlarıyla şekillenen bu kriz ortamı karşısında, uluslararası toplumun etkili bir müdahalede bulunması hayati bir gereklilik hâline gelmiştir (Grillot & D'Erman, 2010). Birleşmiş Milletler, bu süreçte insani yardımların ulaştırılması, ateşkes çağrılarının yapılması ve Birleşmiş Milletler Koruma Gücü (UNPROFOR) gibi barış gücü misyonlarıyla sahada etkin olmaya çalışmış; ancak karar alma süreçlerindeki yavaşlık ve uygulamadaki sınırlılıklar nedeniyle müdahale çabaları büyük ölçüde yetersiz kalmıştır (NATO, 1997, s. 9). Avrupa Birliği ise, ortak dış ve güvenlik politikasının henüz kurumsallaşmamış olması ve yeterli kriz müdahale kapasitesine sahip olmaması nedeniyle, yakın çevresinde

meydana gelen bu krizlere doğrudan etki edebilecek araçları geliştirememiştir (Eryılmaz, 2021, s. 672-673). Bu koşullar altında, NATO sahip olduğu askerî caydırıcılık, birlikte hareket kabiliyeti ve hızlı karar alma mekanizmaları sayesinde sahada etkin ve belirleyici bir güç olarak ön plana çıkmıştır. NATO, özellikle Bosna-Hersek ve Kosova krizlerinde üstlendiği operasyonel sorumlulukla, hem çatışmaların yayılmasını engellemiş hem de sivillerin korunmasına yönelik güçlü bir güvenlik şemsiyesi oluşturmuştur (NATO, 1998, s. 126).

Bu doğrultuda NATO, Batı Balkanlar'da barış ve istikrarın tesisi amacıyla kapsamlı bir askerî angajman gerçekleştirmiştir. Yugoslavya'nın dağılmasıyla 1992 yılında başlayan süreçte İttifak, ilk olarak Adriyatik'te BM ambargo ve yaptırımlarını denetlemek üzere "Sharp Guard" operasyonunu Batı Avrupa Birliği ile birlikte yürütmüş; aynı dönemde Bosna-Hersek hava sahasında uçuşa yasak bölgeyi uygulamak için "Deny Flight" operasyonunu başlatmıştır. Bu çerçevede NATO, UNPROFOR'a yakın hava desteği sağlamış ve uçuşa yasak bölgenin ihlallerine karşı etkin gözetim gerçekleştirmiştir. 1995 yılında gerçekleştirilen Deliberate Force (Kararlı Güç) Harekâtı, Bosnalı Sırp güçlerinin sivillere yönelik saldırıları üzerine başlatılmış; kapsamlı hava saldırıları yoluyla, İttifak'ın doğrudan askerî gücünü kullanarak barışın dayatılması stratejisini somutlaştırdığı ilk büyük operasyon olmuştur (Lambeth, 2010, s. 34). Bu harekât, savaşan tarafları masaya çekerek Dayton Anlaşması'nın zemininin hazırlanmasında belirleyici rol oynamıştır. Dayton Anlaşması'nın ardından barışı korumak üzere, 1995 yılı sonunda IFOR (Implementation Force-Uygulama Gücü), bir yıl sonra ise onun devamı niteliğindeki SFOR (Stabilization Force-İstikrar Gücü) konuşlandırılmıştır.

1999 yılında gerçekleştirilen Allied Force (Müttefik Güç) Harekâtı, Kosova'da Sırp güçlerinin Arnavut sivillere yönelik insan hakları ihlallerine karşı başlatılmış; NATO'nun Birleşmiş Milletler kararı olmadan yürüttüğü ilk geniş çaplı hava harekâtı olmuştur. Sırp askeri hedeflerine yönelik bu saldırılar, Kosova'da etnik temizlik girişimini durdurmayı ve sivilleri korumayı amaçlamıştır. Harekât sonrasında başlatılan KFOR (Kosovo Force) misyonu, bölgede uzun vadeli güvenlik ve istikrarın sağlanması adına sahada kalıcı bir varlık inşa etmiştir (NATO, 1997). Bu çok uluslu kuvvetler, barışın yalnızca tesisi değil, aynı zamanda sahada sürdürülebilir kılınmasına hizmet etmiştir.

Ayrıca, 2001 yılında Kuzey Makedonya'daki etnik gerilimin silahlı çözümüne katkı sağlamak amacıyla düzenlenen 'Essential Harvest' operasyonu, NATO'nun önleyici diplomasiye dayalı kriz yönetimi yeteneğini ortaya koymuştur. 2001 yılında Makedonya'da Slav Makedonlar ile Arnavut azınlık arasında tırmanan etnik gerilim, silahlı çatışmalara dönüşme riski taşıyan bir krize yol açmıştır. Bu kapsamda, Makedonya hükümetinin çağrısı üzerine NATO tarafından başlatılan Operation Essential Harvest, silahlı Arnavut grupların gönüllü silah bırakma sürecini gözetim altına alarak barışçıl çözüm çabalarına destek sağlamıştır (NATO, 2022a). Kısa süreli bu misyon, herhangi bir zorlayıcı güç kullanımı öngörmeksizin yaklaşık 3.800 silah ve yüzbinlerce mühimmatın toplanmasını mümkün kılmıştır. Takiben yürütülen "Operation Amber Fox" ise uluslararası gözlemcilerin güvenliğini sağlamak ve barış sürecinin uygulanmasını desteklemek amacıyla kısıtlı bir NATO varlığının devamını içermiştir. Bu müdahaleler, NATO'nun önleyici diplomasiye dayalı sınırlı ancak etkili güvenlik angajmanlarının bir örneğini teşkil etmektedir (Congressional Research Service, 2002). Bu operasyonlar, NATO'nun yalnızca çatışmaları bastıran bir askerî güç değil, aynı zamanda çok uluslu kuvvet konuşlandırmaları ve uzun süreli misyonlarıyla kalıcı barışı sürdüren, siyasi ve insani boyutları gözetilen bir güvenlik aktörü olarak konumlandığını göstermektedir. NATO, önce kriz bölgelerine müdahale ederek çatışmaları sona erdirmiş, ardından çok uluslu barışı koruma misyonları aracılığıyla kalıcı barışın inşasını mümkün kılmıştır.

NATO'nun bu dönemdeki etkisi yalnızca askerî müdahalelerle sınırlı kalmamıştır. Barışın sürdürülebilir kılınması ve bölgesel istikrarın kurumsallaştırılması adına, İttifak eş zamanlı olarak kapsamlı güvenlik reformlarını teşvik eden, kurumsal yaklaşmayı sağlayan ve uzun vadeli entegrasyonu hedefleyen çok boyutlu iş birliği mekanizmaları geliştirmiştir. Bu çerçevede, Barış İçin Ortaklık programı, Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK) ve üyelik perspektifi gibi araçlarla hem bölge ülkelerinin NATO'yla entegrasyonuna zemin hazırlanmış hem de devlet inşası süreçlerine doğrudan katkı sunulmuştur (Grillot & D'Ermann, 2010, s. 79). NATO dönüşüm süreci çerçevesinde, önce 1991 yılında kurulan Kuzey Atlantik İş birliği Konseyi (KAİK) ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle siyasi diyalog geliştirmeye yönelmiştir (NATO, 1998, s. 28). Ardından 1994 yılında, KAİK çerçevesinde içinde başlattığı Barış İçin Ortaklık programıyla söz konusu ülkelerle kapsamlı askerî iş birliği mekanizmaları tesis etmiştir. Bu program kapsamında, NATO üyesi olmayan ülkelerle savunma alanında şeffaflık, karşılıklı güven ve ortaklaşa hareket kapasitesini

güçlendirmeyi hedeflemiştir. Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kuzey Makedonya, Karadağ ve Sırbistan gibi Batı Balkan ülkeleri bu programa katılarak NATO ile tatbikatlar, savunma planlaması ve sivil-asker ilişkilerinin yeniden yapılandırılması gibi alanlarda kapsamlı reform süreçlerine girmiştir (LANDCOM, 1994, s. 21-22). 1997 yılında KAİK'in yerini alan Avro-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK) ise BİO'nun tamamlayıcısı olarak daha kurumsallaşmış, çok taraflı bir danışma forumu olarak görev üstlenmiştir. Bu yapı, NATO üyesi olmayan ülkelerin Avrupa-Atlantik güvenliğine katkıda bulunmaları hedeflenmiştir (NATO, 1998, s. 30). Batı Balkan ülkeleri için bu sürecin anlamı, yalnızca NATO ile daha yakın ilişkiler kurmak değil; aynı zamanda güvenlik sektörünün reforme edilmesi, demokratik denetim mekanizmalarının yerleşmesi ve uzun vadeli kurumsal entegrasyon sürecine dâhil olmak anlamına gelmiştir.

BİO'nun ardından devreye giren Üyelik Eylem Planı (Membership Action Plan-MAP), NATO üyeliği hedefleyen ülkeler için daha yapılandırılmış ve denetime açık bir reform takvimi sunmuştur. Bu plan, daha önce NATO'ya katılmış ülkelerin deneyimlerinden yararlanarak, başvuru sahiplerine üyelik yolunda siyasi, askerî ve kurumsal alanlarda kapsamlı rehberlik sağlamaktadır. MAP çerçevesinde, aday ülkelerle bireysel Barış İçin Ortaklık programları üzerinden iş birliği yürütülmekte; demokratik kurumların güçlendirilmesi, hukukun üstünlüğü, silahlı kuvvetlerin demokratik denetimi ve sınır anlaşmazlıklarının barışçıl yollarla çözülmesi gibi kriterler ön planda tutulmaktadır (NATO, 2012, s. 15). Her ne kadar MAP, ülkeler için üyeliği garanti eden bir süreç sunmasa da, NATO'nun standartlarına uyum sağlanmasına ve üyeliğin getirdiği yükümlülöklere hazırlık yapılmasına önemli katkı sunmaktadır. Bu mekanizma, özellikle Batı Balkan ülkeleri açısından hem kurumsal dönüşüm hem de güvenlik entegrasyonu bağlamında belirleyici bir işlev görmüştür.

NATO'nun bölgesel güvenlik iş birliğini teşvik etme hedefi doğrultusunda desteklediği önemli çok taraflı girişimlerden biri, 1999 yılında kurulan Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü (Multinational Peace Force Southeast Europe – MPFSEE) olmuştur. Bu girişim çerçevesinde oluşturulan Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü Tugayı (SEEBRIG), bölgesel krizlere ortak yanıt verebilme kapasitesini artırmayı ve Güneydoğu Avrupa'da kalıcı bir güvenlik iş birliği zemini oluşturmayı amaçlamaktadır. Türkiye, bu oluşumun teşkiline öncülük etmiş ve bölgesel güvenlik mimarisine etkin katkı sunmuştur. Tugay karargâhı personel kadroları, Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, İtalya, Kuzey Makedonya, Romanya ve Türkiye tarafından

desteklenmekte; faaliyetler ise bu ülkeler arasında dönüşümlü olarak yürütülmektedir. Bu bağlamda İlk karargâhı 1999 yılında Filibe/Bulgaristan’da kurulan SEEBRIG Karargâhı, 2007–2011 yılları arasında Türkiye’de konuşlanmış ve görevini burada başarıyla icra etmiştir (Kara Kuvvetleri Komutanlığı [KKK], t.y.).

NATO öncülüğünde bölgesel güvenlik iş birliğini güçlendirmek amacıyla hayata geçirilen önemli girişimlerden biri de Güneydoğu Avrupa Girişimi’dir (South East Europe Initiative-SEEI). 23–25 Nisan 1999 tarihlerinde düzenlenen Washington Zirvesi’nde ilan edilen bu girişim, Güneydoğu Avrupa’da uzun vadeli istikrar, güvenlik ve çok taraflı iş birliğinin kurumsallaştırılmasını hedeflemiştir. Girişim, NATO’nun mevcut yapıları olan Barış İçin Ortaklık ve Avro-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK) ile eşgüdüm içinde çalışacak şekilde tasarlanmış ve dört temel bileşen üzerine inşa edilmiştir: bölgesel güvenlik meselelerini ele almak üzere kurulan Danışma Forumu, AAOK bünyesinde faaliyet gösterecek Geçici Çalışma Grubu, BİO’nun uygulama araçları ve bölge ülkeleri için belirlenen güvenlik iş birliği hedeflerine dayanan özel programlar. Danışma Forumu’na NATO üyesi ülkelerin yanı sıra, o dönemde henüz ittifaka katılmamış olan Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Romanya, Slovenya, Bosna-Hersek ve Makedonya da katılım sağlamıştır. Bu kapsamda, savunma planlaması, kriz yönetimi ve savunma alanında şeffaflık gibi konular, BİO programının uygulama modeli temel alınarak ele alınmıştır (NATO, 1999c). Bu girişimler aracılığıyla Kosova hariç tüm Batı Balkan ülkeleri günümüzde ya NATO üyesi hâline gelmiş ya da İttifak’ın Barış İçin Ortaklık programı gibi çok taraflı iş birliği mekanizmalarına dâhil olmuştur. 2000 yılında BİO’ya katılan Hırvatistan, 2009’da Arnavutluk ile birlikte NATO üyeliğine kabul edilmiştir. Karadağ 2017’de, Kuzey Makedonya ise 2020 yılında İttifak’a katılarak bölgedeki üyelik sürecini genişletmiştir. Öte yandan Bosna-Hersek ve Sırbistan, 2006 yılından bu yana BİO kapsamında NATO ile kurumsal iş birliği yürütmektedir. Kosova ise NATO üyesi bazı devletlerin (İspanya, Yunanistan, Slovakya, Romanya) Kosova’nın bağımsızlığını tanımamış olması nedeniyle henüz NATO ile resmi bir ortaklık kuramamıştır (Bayram, 2023, s. 1071-1075). Bununla birlikte, NATO’nun Kosova’daki KFOR misyonu aracılığıyla bölgedeki güvenlik dengesine katkısı devam etmektedir.

Tüm bu girişimlerin ortak hedefi, NATO’nun askerî müdahaleler yoluyla oluşturduğu kısa vadeli güvenlik ortamını, kurumsal iş birliği ve reform temelli yaklaşımlarla kalıcı hâle getirmek olmuştur. Ortak tatbikatlardan sivil-asker entegrasyonuna, üyelik perspektifinden bölgesel güvenlik ağlarına kadar birçok alanda

geliştirilen çok katmanlı strateji, İttifak'ı sadece askerî bir güç değil, aynı zamanda kriz sonrası inşa süreçlerinde normatif etkisi yüksek bir düzen kurucu aktör konumuna taşımıştır. Bu bağlamda, NATO'nun Batı Balkanlar'daki varlığı, bölgenin çatışmadan iş birliğine evrilmesinde belirleyici bir rol oynamış; entegrasyon ve istikrar sürecinin kurumsal zeminini inşa etmiştir.

4.2. AB'nin Batı Balkanlardaki Rolü

1990'lı yıllarda Batı Balkanlar'da yaşanan şiddetli çatışmalar ve etnik temelli krizler, Avrupa Birliği açısından hem normatif değerlerin sınındığı hem de kurumsal kapasitenin ciddi biçimde test edildiği bir dönem olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, AB çevresinde güvenli bir istikrar kuşağı oluşturma hedefini benimsemiş; bu çerçevede Batı Balkanlar, Birliğin dış politika öncelikleri arasında yer almaya başlamıştır. NATO'nun askerî müdahaleleriyle oluşturulan güvenlik ortamını tamamlayıcı nitelikte, AB daha çok yeniden yapılanma, demokratikleşme ve kurumsal entegrasyona dayalı bir strateji benimsemiştir. Bu yaklaşım zamanla, bölge ülkeleri için üyelik perspektifini içeren kapsamlı bir genişleme politikasına evrilmiştir.

Avrupa Birliği, Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte Balkanlar'da ortaya çıkan çatışma ortamı karşısında başlangıçta etkisiz kalan bir aktör görüntüsü sergilemiştir. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın henüz kurumsallaşma aşamasında olması, AB'nin çatışmalara doğrudan müdahale edememesine yol açmıştır. Bu pasif tutum, özellikle Bosna Savaşı sırasında yaşanan insani trajedilerin ardından ciddi şekilde sorgulanmaya başlanmış; AB, dış politika kapasitesini yeniden değerlendirme ihtiyacı duymuştur. Bu kapsamda Dayton Anlaşması'nın hemen ardından Avrupa Birliği, Batı Balkanlar'daki varlığını ilk kez doğrudan idari bir sorumluluk üstlenerek göstermiştir. Aralık 1995'te, Mostar kentinin yeniden yapılandırılması ve yönetimin yerel makamlara devri sürecinde aktif rol üstlenmiş; seçimlere kadar bölgenin istikrarı, göçmenlerin geri dönüşü, insan haklarının korunması ve hukuk sisteminin işlerlik kazanması gibi konularda bir özel temsilci görevlendirmiştir. Bu müdahale, AB'nin bölgedeki ilk doğrudan ve kurumsal angajmanı olması açısından büyük önem taşımaktadır. Mostar'daki bu idari görev eş zamanlı olarak, AB'nin daha geniş bir bölgesel vizyon geliştirme çabasıyla örtüşmüştür (European Court of Auditors, 1996). Bu bağlamda, Fransa'nın önerisiyle başlatılan Royaumont Süreci, 13 Aralık 1995 tarihinde devreye girmiş ve AB'nin Batı Balkanlar'daki ilk kapsamlı bölgesel istikrar girişimi olmuştur. “Güneydoğu Avrupa'da

İstikrar ve İyi Komşuluk İlişkileri Süreci” adını taşıyan bu inisiyatif, AB ülkeleri, Balkan devletleri, ABD, Rusya, Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu ve AGİT gibi aktörlerin katılımıyla çok taraflı bir diplomatik platform şeklinde yapılandırılmıştır. Royaumont Süreci’nin uygulama alanları (1) Sürece katılan ülkeler arasında iyi komşuluk ilişkilerinin ve olası ikili anlaşmaların teşviki, (2) İfade özgürlüğü, serbest dolaşım ve karşılıklı anlayış temelinde kültürel ve toplumsal diyalogun desteklenmesi, (3) Sivil toplumun canlandırılması ve kültürel, bilimsel, dinsel alanlarda bölgesel iş birliğinin güçlendirilmesi olarak üç temel ekseninde belirlenmiştir (TUIÇ Akademi, 2012). Her ne kadar etkisi sınırlı kalmış olsa da, Royaumont Süreci, AB’nin “sert güç” yerine “normatif güç” ilkesi doğrultusunda, bölgeyle ilişkilerinde sivil diplomasiye dayalı yaklaşımının ilk örneklerinden biri olarak dikkat çekmiştir.

Royaumont Süreci’nin sınırlı etkisinin fark edilmesinin ardından, Avrupa Birliği 26 Şubat 1996 tarihinde Bölgesel Yaklaşım adıyla yeni bir dış politika stratejisi geliştirmiştir. Bu yaklaşımın temel amacı, Batı Balkan ülkeleri ile yürütülen ilişkilerin daha somut, ölçülebilir ve karşılıklılığa dayalı bir çerçevede ilerletilmesini sağlamaktır. Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya, dönemin Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ve Arnavutluk gibi ülkeleri kapsayan bu politika, hem demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi siyasi hedefleri hem de ekonomik yeniden yapılanma ve mali yardım programlarını içermektedir (Özgöker & Batı, 2017, s. 33). Ancak bu ilişkiler, otomatik biçimde değil, “şarta bağlılık” ilkesi temelinde yapılandırılmıştır. Avrupa Birliği, her ülke için ayrı ayrı belirlediği siyasi ve ekonomik kriterlerin karşılanması hâlinde ikili ilişkileri derinleştirmeyi öngörmüş; böylece bölgeyle ilişkilerini koşullu ilerleme mantığına oturtmuştur. Bu yaklaşımın kurumsal zeminini güçlendirmek amacıyla, Nisan 1997’de Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan Strateji Belgesi, Batı Balkanlar ile geliştirilecek ilişkilerin ilkesel ve yapısal çerçevesini ortaya koymuştur. Söz konusu belgede, demokratik kurumların tesisi, azınlık haklarının korunması, hukukun üstünlüğünün sağlanması, pazar ekonomisine geçiş ve bölgesel iş birliği gibi konular, AB ile derinleştirilmiş ilişkilerin ön koşulları olarak sıralanmıştır. Bu belgede benimsenen yaklaşım, sadece ülkelerin iç reform kapasitesine değil, aynı zamanda bölgesel düzeyde barışçıl iş birliği kurabilme yeteneğine de odaklanmıştır (European Commission, 1998). Bu yaklaşım, ilerleyen yıllarda şekillenecek olan İstikrar ve Ortaklık Süreci (Stabilisation and Association Process-SAP) ve üyelik perspektifli genişleme politikası açısından belirleyici bir temel işlevi görmüştür.

1999 yılı, AB'nin Batı Balkanlar'a yönelik dış politika kapasitesinin güçlendirilmesi açısından dönüm noktası niteliğindedir. AB'nin; Royaumont Süreci ve Bölgesel Yaklaşım ile yeterli düzeyde etki yaratamadığı, 1999 yılında patlak veren Kosova kriziyle net biçimde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, AB dış politikasında yeni ve daha güçlü bir yönelime gidilmiş; Mayıs 1999'da Avrupa Komisyonu tarafından açıklanan İstikrar ve Ortaklık Süreci bu stratejik dönüşümün somut ifadesi olmuştur. Hukukun üstünlüğü, demokratik kurumların inşası, serbest piyasa ekonomisine geçiş gibi kriterler temelinde yapılandırılan SAP, bu koşulların sağlanması hâlinde AB üyeliği perspektifini de içeren iddialı bir çerçeve sunmuştur. SAP kapsamında, her ülkeye özel olarak geliştirilecek İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları (Stabilisation and Association Agreements-SAA), siyasi reformların yanı sıra ticaret, yatırım, bölgesel iş birliği, adalet ve içişleri alanlarında kurumsal uyumu amaçlamıştır (Türkeş & Gökgöz, 2006, s. 678). Bu doğrultu da; Batı Balkan ülkeleri, siyasi ve ekonomik reformların hayata geçirilmesi, örgütlü suçlarla mücadele ve bölgesel iş birliğinin güçlendirilmesi gibi alanlarda taahhütlerde bulunurken; Avrupa Birliği ise bu süreci desteklemek üzere hem politik hem de mali araçlar geliştirmiştir. Bu çerçevede, 2000–2006 döneminde uygulanan Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Yardımı (CARDS) programı devreye sokulmuştur. Yaklaşık 4,65 milyar avro bütçeye sahip olan CARDS, bölge ülkelerinde yeniden yapılanma, uzlaşma, demokratikleşme, serbest piyasa ekonomisinin tesisi ve yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşü gibi temel alanlara mali destek sağlamıştır. 2007 yılından itibaren CARDS'ın yerini alan Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) ise, kamu yönetimi reformları, bölgesel kalkınma, kırsal kalkınma, sınır ötesi iş birliği ve insan kaynağının geliştirilmesi gibi beş ana bileşen üzerinden yapılandırılmıştır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2019, s. 12). Haziran 2000'de düzenlenen Feira Zirvesi'nde ise, Batı Balkan ülkeleri ilk kez “potansiyel aday ülke” olarak tanımlanmış ve SAP süreci tam anlamıyla üyelik perspektifiyle çerçevelendirilmiştir. Böylece Avrupa Birliği, önceki dönemlerde uyguladığı normatif-diplomatik stratejilerin ötesine geçerek, doğrudan üyelik hedefi etrafında biçimlenmiş bir yeniden yapılandırma süreci başlatmıştır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2019, s. 13).

1999 yılı aynı zamanda, Avrupa Birliği'nin öncülüğünde ancak çok taraflı katılımı oluşturulan Güneydoğu Avrupa için İstikrar Paketi'nin (Stability Pact for South Eastern Europe) hayata geçirildiği yıldır. AB dönem başkanı Almanya'nın girişimiyle kurulan bu Pakt, Kosova Savaşı sonrası bölgenin istikrara kavuşturulması, yeniden imarı

ve Avrupa-Atlantik yapılarıyla bütünleşmesi amacıyla tasarlanmış, demokratikleşme, azınlık hakları, ekonomik kalkınma ve güvenlik gibi alanlarda bölgesel düzeyde koordinasyon sağlamayı hedeflemiştir (Nelson, 2011). SAP ile AB'nin ikili temelli genişleme stratejisi yürürlüğe girerken, İstikrar Paketi ise çok taraflı ve kapsayıcı bir platform aracılığıyla bölge genelinde barış ve iş birliği ortamı inşa etmeyi amaçlamıştır. Bu yönüyle iki girişim, farklı işleyişlere sahip olmakla birlikte birbirini tamamlayıcı nitelikte gelişmiş ve AB'nin Batı Balkanlar'daki rolünü daha bütüncül bir zemine oturtmuştur.

AB'nin Batı Balkanlar'a üyelik perspektifini kurumsallaştırdığı en önemli gelişme Selanik Zirvesi olmuştur. 19-20 Haziran 2003 tarihlerinde düzenlenen Zirvede, gerekli siyasi ve ekonomik koşulları yerine getiren bölge ülkelerinin tam üyeliğe kabul edilebileceği açık biçimde ifade edilmiş; böylece üyelik perspektifi resmî düzeyde teyit edilmiştir. Bu gelişme, hem Avrupa Birliği'nin genişleme politikasını Batı Balkanlar'a doğru kurumsallaştırmasını sağlamış hem de bölge ülkelerinde AB üyeliğine yönelik siyasi iradenin güçlenmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, 1999 yılında başlatılan İstikrar ve Ortaklık Süreci, Selanik sonrası dönemde de AB'nin Batı Balkanlar'a yönelik temel stratejik çerçevesi olarak önemini korumuş; genişleme sürecinin temel aracı hâline gelmiştir (Özdağ, 2008, s. 439).

İstikrar Paketi'nin belirli ölçüde başarıya ulaşmasına rağmen, bölge ülkeleri arasında sürdürülebilir ekonomik kalkınma, altyapı iş birliği, adalet ve içişleri gibi alanlarda kalıcı çözümlerin sağlanamadığı görülmüştür. Bu sorunların yalnızca uluslararası destekle değil, bölge ülkeleri arasındaki doğrudan iş birliğiyle aşılabileceği anlayışı doğrultusunda, İstikrar Paketi'nin yerini daha yerel odaklı ve işlevsel bir yapının alması gerektiği görüşü öne çıkmıştır. Bu kapsamda, Güneydoğu Avrupa İş Birliği Süreci'nin (SEECP) kurumsal çerçevesi güçlendirilmiş, Pakt'ın önerdiği yapının somut karşılığı olarak 27 Şubat 2008 tarihinde Bölgesel İş Birliği Konseyi (Regional Cooperation Council-RCC) kurulmuştur. RCC, o tarihten itibaren İstikrar Paketi'nin görevlerini devralmış ve çalışmalarını ekonomik kalkınma, altyapı, adalet, güvenlik, insan sermayesi ve parlamentolar arası iş birliği gibi başlıklarda sürdürerek, AB'nin bölgesel entegrasyon vizyonuna yerel düzeyde katkı sunan bir yapı hâline gelmiştir (Bağbaşıoğlu, 2018, s. 186).

Bu çok katmanlı strateji çerçevesinde, Hırvatistan 2013'te AB üyeliğine kabul edilirken; Karadağ, Sırbistan, Arnavutluk, Kuzey Makedonya ve Bosna-Hersek aday ülke statüsüne ulaşmış; Kosova ise Potansiyel Aday Ülke olarak tanımlanmıştır. Ancak 2010'lu yıllardan itibaren genişleme yorgunluğu ve bazı üye ülkelerdeki iç politik kaygılar nedeniyle sürecin yavaşlaması, AB'nin yönlendirici gücünü zaman zaman zayıflatmıştır. Buna rağmen, AB hâlâ Batı Balkanlar için en güçlü normatif çekim merkezi olma özelliğini sürdürmektedir (Bechev, 2022).

Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar'daki rolü yalnızca siyasi ve ekonomik araçlarla sınırlı kalmamış, 2000'li yıllarla birlikte, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) çerçevesinde yürüttüğü askerî ve sivil misyonlar aracılığıyla güvenlik alanına da genişlemiştir. AB'nin bu alandaki ilk askerî görevi, 2003 yılında Makedonya'da yürütülen CONCORDIA operasyonu olmuştur. NATO'nun aynı ülkedeki görevini devralarak başlatılan bu misyon, AB'nin sahadaki ilk güvenlik angajmanı olarak öne çıkmıştır. Ardından, yine Makedonya'da başlatılan PROXIMA adlı polis misyonu, ülkenin güvenlik sektöründe reformları teşvik etmeyi hedeflemiştir. Bosna-Hersek'te ise AB, 2004 yılında NATO'nun SFOR misyonunu devralarak EUFOR Althea adlı askerî operasyonu başlatmış ve Dayton Anlaşması'nın uygulanmasına destek sunmuştur. Aynı ülkede, 2003 yılında kurulan AB Polis Misyonu (EUPM) ise güvenlik teşkilatlarının yeniden yapılandırılmasında önemli rol oynamıştır. Kosova'da 2008 yılında başlatılan EULEX misyonu, yargı, polis ve adalet alanlarında kapsamlı kurumsal reformlara odaklanmış ve AB'nin bugüne kadarki en büyük sivil misyonlarından biri olmuştur (Özdağ, 2008, s. 436). Bu misyonlar aracılığıyla Avrupa Birliği, Batı Balkanlar'da yalnızca siyasi ve ekonomik bir aktör değil, aynı zamanda sahada güvenlik inşa eden, reformları yönlendiren çok boyutlu bir aktör olarak konumlanmıştır. AGSP kapsamında geliştirilen bu görevler, AB'nin bölgeye yönelik uzun vadeli entegrasyon ve istikrar vizyonunun önemli bir parçası hâline gelmiştir.

Sonuç olarak, Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar'daki rolü, çatışma sonrası yeniden yapılanma, demokratikleşme, kurumsallaşma ve bölgesel iş birliği eksenlerinde şekillenmiştir. AB, NATO'nun güvenlik odaklı sert güç müdahalelerini tamamlayacak şekilde, üyelik perspektifi, koşulluluk ilkesi ve mali yardım mekanizmalarıyla bölge ülkelerini siyasi ve kurumsal dönüşüme yönlendirmiştir. Ancak 1990'lı yıllarda bölgedeki ağır insani krizler karşısında sergilediği etkisizlik, AB'yi dış politika kapasitesini geliştirmeye ve güvenlik alanında daha etkin bir aktör olmaya yöneltmiştir.

Bu doğrultuda, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası kapsamında yürütülen CONCORDIA, EUFOR Althea ve EULEX gibi misyonlar ile aynı zamanda sahada kriz yönetimi kapasitesine sahip bir güvenlik aktörü olarak konumlandığını göstermiştir. Bu çok katmanlı ve çok boyutlu etki sayesinde Avrupa Birliği, NATO ile birlikte Batı Balkanlar'da çatışmadan iş birliğine geçiş sürecinin başat düzen kurucu aktörlerinden biri olmuştur.

4.3. Batı Balkanlarda NATO–AB İş Birliği ve Karşılaştıkları Zorluklar

Batı Balkanlar'daki güvenlik ve istikrar arayışında NATO ve Avrupa Birliği, hem kurumsal kimlikleri hem de operasyonel kapasiteleriyle birbirini tamamlayıcı roller üstlenmiştir. Bölgedeki NATO–AB iş birliği, öncelikle üyelik süreçleri ve bu süreçlere verilen destek üzerinden şekillenmektedir. NATO üyeliği hedefleyen ülkelerle AB'nin genişleme politikası, her iki örgütün de bölgedeki etkisini ve iş birliği potansiyelini artırmaktadır. NATO, bölgedeki askeri varlığı ve savunma kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik programlarıyla istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynarken; AB ise ekonomik kalkınma, hukukun üstünlüğü ve demokratikleşme gibi alanlarda ilerleme kaydedilmesi için çeşitli araçlar sunmaktadır. Bu bağlamda, NATO ve AB, aday ve potansiyel aday ülkelere yönelik reform süreçlerinde birbirini tamamlayıcı bir yaklaşım sergilemektedir. Örneğin, güvenlik sektörü reformu gibi alanlarda NATO'nun askeri uzmanlığı ve AB'nin mali ve hukuki çerçevesi bir araya gelerek daha etkin sonuçlar elde edilmesine katkı sağlamaktadır. Bu karşılıklı desteğin somut bir örneği, Kuzey Makedonya'nın NATO üyeliği sürecinde gözlemlenmiştir. Uzun yıllar süren isim sorununun çözülmesinde NATO üyeliği perspektifi önemli bir itici güç olmuş, AB'nin de desteklediği diplomatik çabalar sonucunda Prespa Anlaşması imzalanarak bu engel aşılmıştır (Euronews, 2019). Bu süreç, NATO ve AB'nin bölgesel istikrar hedefine ulaşmak için nasıl birlikte çalışabildiğini göstermektedir.

Bu stratejik uyum, reform süreçlerinin yanında, bölgedeki krizlere müdahalede de her iki kurumun önemli roller üstlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede, 2003 yılında yürürlüğe giren Berlin Plus düzenlemesiyle birlikte NATO ve AB arasında kurumsallaşmış bir iş birliği mekanizması tesis edilmiştir. Bu düzenleme, AB'nin bazı kriz yönetimi operasyonlarında NATO kaynaklarını kullanabilmesini mümkün kılmış ve bölgedeki sivil-asker koordinasyonu artırmaya hizmet etmiştir (Palancı, 2021, s. 237). Bu kapsamda, NATO'nun askeri güvenliği sağlama işlevi ile AB'nin hukuk devleti,

demokratikleşme ve ekonomik yeniden yapılanma gibi sivil alanlara odaklanan müdahaleleri, Batı Balkanlar'da işlevsel bir görev dağılımı yaratmıştır. NATO'nun güvenlik alanındaki müdahaleleri, AB'nin sivil misyonlarının sürdürülebilirliği için gerekli zemini hazırlamaktadır.

Kosova örneği, NATO'nun bölgedeki güvenlik taahhüdünün sürdürülebilir istikrar açısından ne denli belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. 2004 yılında meydana gelen ve etnik temelli şiddetin ciddi boyutlara ulaştığı Mart Olayları, Kosova'nın çok etnili yapısının kırılganlığını açık bir şekilde gözler önüne sermiştir. Bu süreçte, KFOR'un hızlı ve etkili müdahalesi sayesinde şiddetin daha geniş bir çatışmaya evrilmesi engellenmiş ve bölgesel istikrarın yeniden tesisi sağlanabilmiştir. Daha yakın dönemde yaşanan plaka krizi ile belediye seçimleri sürecinde ortaya çıkan gerginlikler de, benzer şekilde KFOR'un sahadaki caydırıcı ve dengeleyici rolünü bir kez daha gündeme getirmiştir (NTV, 2025). Bu olaylarda NATO'nun fiziksel varlığı, güvenliğin yeniden sağlanması açısından kritik olmuş; AB'nin hukukun üstünlüğüne dayalı misyonu olan EULEX'in faaliyetlerini sürdürebilmesi için gerekli ortamın oluşmasına katkı sunmuştur. Tüm bu gelişmeler, NATO ve AB'nin Kosova'da farklı ama tamamlayıcı rollerle hareket ederek istikrarı koruma çabalarının sahadaki karşılıklarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Ancak tüm bu olumlu gelişmelere karşın, NATO ve Avrupa Birliği arasındaki iş birliği Batı Balkanlar'da çeşitli yapısal, siyasi ve bölgesel engellerle karşılaşmaktadır. Bu engellerin temelinde, her iki kurumun üyelik yapılarındaki tam örtüşmenin olmaması yatmaktadır. NATO üyesi olup AB üyesi olmayan Türkiye, Norveç ve Amerika Birleşik Devletleri gibi aktörler ile AB üyesi olup NATO üyesi olmayan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasındaki farklı siyasi öncelikler ve potansiyel gerilimler, özellikle hassas bilgi paylaşımı ve ortak stratejik karar alma süreçlerinde belirgin sınırlamalara yol açmaktadır. Bu bağlamda, NATO'nun en büyük ikinci askeri gücüne sahip önemli bir müttefiki ve Avrupa güvenliğine katkıları yadsınamaz olan Türkiye'nin, AB'nin bazı güvenlik ve savunma mekanizmalarına katılımında yaşanan zorluklar, kurumsal iş birliğinin etkinliğini etkileyebilmektedir (Akgül, 2008, s. 113). Özellikle Türkiye'nin uzun yıllardır süregelen AB üyelik süreci ve bu süreçte karşılaştığı engeller de bu durumu karmaşıktırmaktadır. Aynı zamanda, AB üyesi olan Yunanistan'ın, Türkiye ile arasındaki ikili ilişkilerden kaynaklanan farklı yaklaşımları, NATO-AB iş birliği zemininde zaman zaman anlaşmazlıklara neden olabilmektedir. Özellikle Kıbrıs

mesesi, hem Türkiye'nin AB ile ilişkilerini hem de NATO-AB arasındaki kriz yönetimi ve güvenlik politikaları alanındaki iş birliğini doğrudan etkilemekte ve başta Berlin Plus anlaşması olmak üzere, hassas bölgelerde ortak hareket etme kabiliyetini zorlaştırmaktadır. Bu durum, Batı Balkanlar gibi stratejik öneme sahip bir bölgede, NATO ve AB'nin güvenlik ve istikrar hedeflerine ulaşmasını güçleştirebilmektedir (Akgül Açıkmeşe & Dizdaroğlu, 2014, s. 159).

Bu kurumsal engellerin ötesinde, NATO ve AB arasında zaman zaman görev tanımları ve stratejik öncelikler açısından da uyumsuzluklar ortaya çıkmaktadır. NATO'nun transatlantik bir güvenlik örgütü olarak ABD'nin küresel öncelikleri doğrultusunda şekillenen stratejik yönelimleri, AB'nin kendi stratejik özerkliğini kurma arayışlarıyla çelişebilmekte; bu durum, Batı Balkanlar gibi hassas bölgelerde bütüncül bir vizyonun ve eşgüdümlü bir yaklaşımın geliştirilmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca, Kosova'nın statüsü gibi siyasi açıdan tartışmalı meseleler, AB üyesi ülkeler arasında bile ortak bir dış politika pozisyonunun oluşmasını engellerken; aynı zamanda NATO'nun Kosova'daki tarafsız kalma çabalarıyla da çelişmektedir. Kosova'yı tanımayan (İspanya, Yunanistan, Slovakya, Romanya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) AB ve NATO üyesi devletlerin tutumu, hem AB'nin genişleme politikası hem de NATO-AB koordinasyonu açısından ciddi bir darboğaz oluşturmaktadır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2019, s. 67). Bu durum, KFOR ve EULEX gibi sahadaki misyonların eşgüdümünü zayıflatmakta; bölgedeki reform süreçlerinin sürekliliğini ve meşruiyetini sorgulatmaktadır. Bölgedeki yapısal kırılganlıklar yalnızca Kosova ile sınırlı kalmamakta, Bosna-Hersek gibi çok etnili ve kurumsal olarak parçalı devletlerde daha da derinleşmektedir. Bosna-Hersek'teki etnik ayrışmalar ve siyasi kurumlar arasındaki tikanıklıklar, dış aktörlerin müdahale kapasitesini sınırlandırmakta; bu da AB ve NATO'nun güvenlik tehditlerine karşı zamanında ve uyumlu tepki vermelerini zorlaştırmaktadır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2019, s. 63).

Tüm bu içsel kurumsal ve stratejik uyumsuzluklara ek olarak, NATO-AB iş birliğini zorlaştıran bir diğer önemli boyut ise, Batı Balkanlar'daki dışsal sınamalardır. Bölgedeki kırılganlıkların yalnızca kurum içi eksikliklerden değil, aynı zamanda dış güçlerin etkisinden de beslendiği dikkate alındığında, NATO ve AB'nin karşılaştığı meydan okumaların çok katmanlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda en dikkat çekici dışsal etkenlerin başında Rusya ve Çin'in Batı Balkanlar'daki artan etkisi gelmektedir. Rusya, özellikle Sırbistan üzerinden bölgedeki nüfuzunu artırmaya çalışmakta; enerji

bağımlılığı, diplomatik destek ve medyatik propaganda yoluyla Batı kurumlarının bölgedeki meşruiyetini sorgulatan bir rol üstlenmektedir. NATO'nun genişleme politikalarına karşı açık bir tavır sergileyen Moskova, aynı zamanda AB'nin reform ajandasına direnen yerel aktörlerle de ideolojik yakınlık kurarak bölgesel istikrar üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Kosova'nın tanınması süreci ve Bosna-Hersek'teki Sırp Cumhuriyeti'nin ayrılıkçı eğilimleri bu çerçevede ele alınması gereken örneklerdir (Ayan Çakmak, 2020).

Çin ise daha düşük profilli ancak uzun vadeli bir strateji izlemektedir. “17+1” iş birliği platformu ile Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında bölge ülkelerine sunduğu büyük ölçekli altyapı projeleri ve krediler aracılığıyla ekonomik bağımlılık yaratmakta; bu yolla AB'nin ekonomik ve demokratik reform taleplerini gölgede bırakma potansiyeli taşımaktadır (Kurut, 2022, s. 37). Özellikle Karadağ'ın Çin kredileriyle inşa ettiği otoyol projesi, bölgesel aktörlerin Batı dışı alternatiflere yönelmesinin yarattığı yapısal kırılganlıkları göstermesi bakımından önemlidir (Kurut, 2022, s. 55). Dolayısıyla, NATO ile AB arasındaki iş birliği süreçleri yalnızca içsel uyumsuzluklar ya da kapasite farklarıyla değil; aynı zamanda Rusya'nın güvenlik eksenli meydan okuması ve Çin'in ekonomik güce dayalı nüfuz stratejisiyle de sınanmaktadır. Bu durum, NATO ve AB'nin kendi aralarındaki eşgüdümün yanı sıra bölgeye yönelik uzun vadeli ve stratejik bir ortak vizyon geliştirmelerini de zorunlu kılmaktadır.

Tüm bu yapısal ve stratejik sınırlamalara rağmen, NATO ve Avrupa Birliği Batı Balkanlar'daki iş birliklerini sürdürmekte ve eşgüdüm kapasitesini güçlendirmeye yönelik adımlar atmaktadır. 2016 sonrası dönemde imzalanan ortak bildiriler ve hibrit tehditler, terörle mücadele, siber güvenlik gibi yeni nesil tehditlere yönelik iş birliği alanları, bu iradenin kurumsal karşılığını göstermektedir. Ancak mevcut zorluklar göz önüne alındığında, bölgedeki güvenlik mimarisinin sürdürülebilirliği yalnızca operasyonel düzeydeki iş birliğiyle değil, aynı zamanda siyasi kararlılık, kurumsal esneklik ve stratejik uyumla mümkün olacaktır.

4.4. Vaka Analizi: Kurumsal Stratejilerin Uygulama Alanı

Bu tezin temel amacı olan Batı Balkanlar'ın güvenlik ve istikrarında NATO ve Avrupa Birliği'nin rolünü derinlemesine incelemek üzere, bu bölümde bölgedeki uluslararası müdahalenin ve örgütler arası etkileşimin en belirgin örneklerini temsil eden

üç kritik vaka mercek altına alınacaktır: Bosna-Hersek, Kosova ve Kuzey Makedonya. Seçilen bu vakalar, çatışma sonrası istikrar sağlama, uzun süreli uluslararası varlık ve devlet inşası, kriz yönetimi ve diplomatik çözüm gibi farklı meydan okumaları barındırmaları ve NATO ile AB'nin yetkinliklerinin sahada nasıl birleştiğini veya ayrıştığını açıkça göstermeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu analiz, her vakayı kendi bağlamı içinde değerlendirirken, ortak bir analitik çerçeve üzerinden NATO'nun askeri (sert) gücünün uygulama biçimlerini, AB'nin siyasi, diplomatik ve ekonomik (yumuşak) gücünün etkilerini ve iki örgüt arasındaki iş birliği, koordinasyon ve etkileşim dinamiklerini karşılaştırmalı olarak ele alacaktır. Seçilen vakalar üzerinden yürütülen bu analiz, Batı Balkanlar'ın "çatışmadan iş birliğine" uzanan zorlu dönüşüm sürecinde bölgesel güvenlik mimarisinin inşasını ve NATO ile AB'nin bu süreçteki kritik, çok boyutlu rollerini derinlemesine kavramamızı sağlayarak, tezin bu konudaki temel argümanları için güçlü bir temel oluşturmaktadır.

4.4.1. Bosna-Hersek Vaka Analizi: Çatışmadan Entegrasyon Arayışına

Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesinin ardından 1992 yılında uluslararası toplum tarafından bağımsızlığı tanınan Bosna-Hersek'te kısa sürede geniş çaplı bir iç savaş patlak vermiştir. Bu süreç, Avrupa'nın yakın tarihinde tanık olduğu en ağır insani trajedilerden birine dönüşmüştür. NATO, başlangıçta süreci sınırlı ve temkinli bir yaklaşımla izlemeyi tercih etmiş; Birleşmiş Milletler (BM) kararları çerçevesinde silah ambargosu uygulamaları ve uçuşa yasak bölge denetimi gibi dolaylı roller üstlenmiştir (Malcolm, 1996, s. 243). Ancak sahadaki çatışmaların derinleşmesi, sivillere yönelik sistematik saldırıların artması ve BM'nin müdahale kapasitesine yönelik eleştirilerin yoğunlaşması, İttifak'ı daha aktif bir pozisyon almaya zorlamıştır. Özellikle 1994 ve 1995 yıllarında yaşanan yoğun sivil kayıplar ve güvenli bölgelere yönelik saldırılar, NATO'nun Bosna-Hersek krizine yönelik tutumunu yeniden şekillendiren bir dönüm noktası olmuştur.

1995 yazında Srebrenica ve Zepa'da meydana gelen soykırımlar, uluslararası toplumda büyük tepki yaratmış ve NATO'ya yönelik "pasif kalmakla" ilgili eleştirilerin doruğa çıkmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin ardından, Ağustos 1995'te BM yetkilendirmesiyle başlatılan "Operation Deliberate Force" hava harekâtı, NATO'nun doğrudan ve yüksek yoğunluklu askerî güç kullanarak bir çatışmayı durdurmayı hedeflediği ilk büyük ölçekli operasyon olarak tarihe geçmiştir. Bu harekât, sahadaki

askerî dengeyi değiştirerek ve Sırp askerî kapasitesini ciddi şekilde zayıflatarak diplomatik çözümün önünü açmış; aynı zamanda NATO'nun kriz yönetimi kapasitesini ve caydırıcılık gücünü fiilen sahaya yansıtma kabiliyetini ortaya koymuştur. Harekâtın etkisiyle kısa sürede çatışmalar durma noktasına gelmiş ve taraflar Kasım 1995'te ABD arabuluculuğunda Dayton Barış Anlaşması'nı imzalamıştır (Kenar, 2005, s. 361-364).

Dayton Anlaşması'nın imzalanmasının ardından NATO, tarihindeki en kapsamlı ve başarılı barış uygulama operasyonlarından biri olan Ortak Çaba (Joint Endeavor) Harekâtı kapsamında IFOR'u (Implementation Force) görevlendirmiştir. IFOR, barışın askerî hükümlerini uygulamakla yükümlü olmuş; savaşan taraflar arasındaki silahlı grupların ayrılması, ağır silahların toplanması ve denetimi, askeri birliklerin konuşlandırılması ve belirlenen güvenli bölgelerin güvence altına alınması gibi kritik işlevleri yerine getirmiştir. Bu operasyon, aynı zamanda NATO'nun kriz bölgelerinde barışı sağlama ve uygulama yönünde sert gücünü çok uluslu ve organize bir biçimde kullanabildiğı ilk büyük ölçekli örnek olması açısından önemlidir. Çok uluslu yapısı sayesinde yalnızca NATO üyesi ülkeler değıl, Barış için Ortaklık programı kapsamındaki devletler de bu operasyona katılmış ve böylece transatlantik güvenlik mekanizmalarının kapsamının genişleyebileceğı gösterilmiştir (NATO, 1998, s. 135).

IFOR'un bir yıllık görevinin ardından, daha az sayıda personel ile daha uzun vadeli bir istikrar misyonu olan SFOR (Stabilization Force) 1996'da NATO tarafından konuşlandırılmıştır. SFOR'un görevleri arasında güvenlik ortamının korunmasının sürdürölmesi, silahsızlanma süreçlerinin takibi, mültecilerin güvenli geri dönüşlerinin kolaylaştırılması ve savaş suçlularının yakalanmasına destek verilmesi yer almıştır. SFOR'un istikrarlı varlığı, Bosna-Hersek'te askerî güvenliğı sağlamanın yanı sıra, ülkenin siyasi geçişinin, anayasal reformların ve sivil kurumların inşasının güvenli bir ortamda sürdürölmesini de mümkün kılmıştır. Böylece NATO'nun rolü sadece savaşın sona erdirilmesiyle sınırlı kalmamış, savaş sonrası toparlanma ve temel sivil yapıların kurulması süreçlerine de dolaylı ancak önemli bir katkı sunmuştur (Kenar, 2005, s. 371).

NATO'nun sağladığı bu askerî güvenlik şemsiyesi altında, Avrupa Birliğı de Bosna-Hersek'teki yeniden yapılanma ve devlet inşası sürecinde giderek artan bir rol üstlenmiştir. AB, çatışma sonrası dönemde yürüttüğü kapsamlı mali ve teknik yardımlarla sivil altyapının yeniden tesisini desteklemiş; özellikle mültecilerin geri dönüşü, kamu yönetiminin reforme edilmesi, ekonomik istikrarın sağlanması ve hukukun üstünlüğünün

tesis edilmesi gibi alanlara odaklanmıştır. 2003 yılında başlatılan Avrupa Birliği Polis Misyonu (EUPM), Bosna-Hersek'te iç güvenlik teşkilatlarının yeniden yapılandırılması, personelin eğitimi ve insan haklarına saygılı polis uygulamalarının yerleştirilmesi gibi hedeflere yönelmiştir (European Parliament, 2006). Ülkenin İstikrar ve Ortaklık Süreci'ne dahil edilmesi ve nihai olarak Avrupa Birliği üyeliği perspektifinin sunulması, AB'nin normatif gücünün Bosna'daki siyasi ve kurumsal reform süreçlerine yön vermesinde temel bir kaldıraç işlevi görmüş, ülkedeki reform çabaları için en önemli teşvik mekanizmalarından biri olmuştur (European External Action Service, 2024).

Bosna-Hersek örneği, NATO ile Avrupa Birliği arasındaki kurumsal eşgüdüm ve iş birliğinin sahada somutlaştığı ilk vaka olması bakımından dikkat çekicidir. 2004 yılına gelindiğinde, yaklaşık sekiz yıldır yürürlükte olan NATO'nun SFOR misyonu sona ermiş ve barışı koruma sorumluluğu Avrupa Birliği'ne devredilmiştir. Bu çerçevede başlatılan Operation Althea, Avrupa Birliği'nin askerî gücü olan EUFOR (European Union Force) aracılığıyla yürütülmüş ve AB'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası kapsamında hayata geçirilen ilk büyük ölçekli askerî müdahale olmuştur. EUFOR, SFOR'un oluşturduğu güvenlik ortamını sürdürmeyi ve Bosna-Hersek'in savunma reformları yoluyla yeniden yapılandırılmasını hedeflemiştir. Misyon, yalnızca güvenliğin korunmasıyla sınırlı kalmayıp, yerel kapasite inşası, askeri eğitim, kriz anlarında destek ve sivil otoriteyle koordinasyon gibi çok boyutlu işlevler de üstlenmiştir. Bu yönüyle Avrupa Birliği, yalnızca yumuşak güç araçlarıyla değil, aynı zamanda askerî yetenekleriyle de bölgesel istikrarın tesisi sürecinde etkin bir rol oynamıştır (Rüma, 2022). Görev devri, NATO ile Avrupa Birliği arasındaki kurumsal iş birliğini düzenleyen Berlin Plus anlaşmaları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu düzenleme, Avrupa Birliği'nin kendi liderliğinde yürüttüğü askerî operasyonlarda NATO'nun planlama kabiliyeti, komuta-kontrol yapısı ve lojistik imkânlarından yararlanmasına olanak tanımış, böylece Bosna-Hersek örneğinde iki örgüt arasındaki tamamlayıcı kapasite paylaşımı ilk kez pratikte uygulanma imkânı bulmuştur. Bu bağlamda; NATO, askeri caydırıcılık ve kriz müdahalesiyle barış ortamını tesis ederken; AB, bu ortamı uzun vadeli kurumsal reformlar ve entegrasyon perspektifiyle pekiştirmeyi hedeflemiştir (EUFOR, 2025). Bu açıdan, SFOR'dan EUFOR'a geçiş, Batı Balkanlar'da güvenlik sorumluluğunun NATO'dan AB'ye doğru evrilişini ve iki örgütün farklı yetkinliklerini bir araya getirme potansiyelini göstermiştir.

Askerî güvenliğin sağlanması ve sivil istikrarın inşa edilmesine yönelik uluslararası çabalarla eş zamanlı olarak, Bosna-Hersek'in hem NATO'ya hem de Avrupa Birliği'ne entegrasyon hedefleri, ülkenin dış politika yöneliminin temel unsurlarından biri hâline gelmiştir. NATO üyeliği beklentisi, savunma yapısının yeniden düzenlenmesi, askerî standartların yükseltilmesi ve güvenlik sektörünün profesyonelleştirilmesi gibi alanlarda İttifak ile yakın iş birliğini beraberinde getirmiş; bu süreç Bireysel Ortaklık Eylem Planı (IPAP) gibi mekanizmalarla desteklenmiştir. Benzer şekilde, Avrupa Birliği ile sürdürülen İstikrar ve Ortaklık Süreci (SAP), Bosna-Hersek'in siyasi, hukuki ve ekonomik reform gündemini şekillendiren önemli bir yönlendirici çerçeve sunmuştur (Soos & Tamara, 2024). Her ne kadar ülkenin karmaşık anayasal yapısı, etnik-siyasi bölünmüşlükleri ve yönetim zorlukları NATO ve AB ile bütünleşme sürecinde belirli sınırlamalar doğursa da, bu durum dış aktörlerin yönlendirici etkisini ortadan kaldırmamıştır. Sunulan üyelik perspektifleri ve çok taraflı destek mekanizmaları, yerel düzeyde uzlaş ve reform arayışını canlı tutmakta; ülkenin çatışma sonrası toparlanma sürecinin kalıcı iş birliği ve kurumsal bütünleşme temelinde ilerlemesine zemin hazırlamaktadır.

4.4.2. Kosova Vaka Analizi: Müdahaleden Güvenlik İş Birliğine

Kosova krizi, Batı Balkanlar'daki çatışmaların etnik temelli karakterini ve uluslararası toplumun bölgeye yönelik güvenlik politikalarını en belirgin biçimde yansıtan örneklerden biridir. NATO'nun hem en çok tartışılan hem de en etkili müdahalelerinden biri olarak öne çıkan bu kriz, uluslararası toplumun askeri müdahale kapasitesi ile normatif sorumlulukları arasındaki gerilimi çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermiştir. 1998 yılında başlayan çatışmalar, Arnavut çoğunluğa sahip Kosovalılar ile Sırp güvenlik güçleri arasında giderek yoğunlaşan şiddetin doruk noktasına ulaştığı bir dönemi temsil eder. Krizin en kritik aşamasında, diplomatik çözüm yollarının tükenmesi, Avrupa Birliği'nin henüz etkin bir ortak güvenlik ve savunma politikası geliştirememesi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin özellikle Rusya'nın vetosu nedeniyle karar alamaması gibi faktörler, NATO'yu kriz bölgesinde fiilen harekete geçebilecek ve belirleyici rol oynayabilecek tek uluslararası aktör konumuna yükseltmiştir (Çakmak H. , 2012, s. 167). Bu durum, kolektif güvenlik mekanizmalarının belirli krizlerdeki kısıtlılıklarını ve güçlü askeri ittifakların karar alma süreçlerindeki etkisini açık biçimde ortaya koymuştur.

Bu çerçevede, NATO 24 Mart 1999 tarihinde başlattığı Müttefik Güç Harekâtı (Operation Allied Force) hava harekâtıyla Kosova'daki insani krizi durdurmayı ve Yugoslav kuvvetlerini bölgeden çekilmeye zorlamayı amaçlamıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden doğrudan bir yetki alınmaksızın başlatılan bu müdahale, uluslararası hukuk açısından önemli tartışmalara yol açsa da, ahlaki gerekçeler, insani müdahale ilkesi ve sivil koruma sorumluluğu çerçevesinde uluslararası kamuoyunun büyük bölümünden destek görmüştür. 78 gün süren yoğun bombardımanın ardından Yugoslav güçlerinin geri çekilmesi sağlanmış, böylece savaş sona erdirilmiştir (Çevikbaş, 2011, s. 20). Bu müdahale ile NATO, kriz anlarında hızlı ve etkili bir biçimde harekete geçebilen, sonuç alıcı bir güç olduğunu ortaya koymuştur.

Müdahalenin ardından, güvenliğin tesis edilmesi ve istikrarın sağlanması amacıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı doğrultusunda NATO liderliğinde çok uluslu bir barış gücü olan Kosovo Force (KFOR) Kosova'ya konuşlandırılmıştır (NATO, n.d.). KFOR'un temel görevleri arasında kamu düzeninin yeniden tesisi, sivilin korunması, silahsızlandırma süreçlerinin yönetilmesi ve etnik gruplar arası çatışmaların önlenmesi yer almıştır. Çok uluslu yapısıyla dikkat çeken KFOR, yalnızca askerî caydırıcılık sağlamakla kalmamış; aynı zamanda sivil otoritelerin inşasına destek olmuş, altyapının korunmasına ve insani yardımın ulaştırılmasına katkı sunarak çok boyutlu bir güvenlik yaklaşımı sergilemiştir. KFOR bünyesinde bugüne kadar 30'dan fazla ülkeden birliklerin görev alması, operasyonun kolektif niteliğini güçlendirmiştir (Maretti, 2021).

Kosova örneğinde dikkat çeken bir diğer kurumsal aktör ise Avrupa Birliği'dir. Kosova'da NATO'nun askeri müdahalesiyle oluşturulan güvenlik ortamı, Avrupa Birliği'nin sivil ve normatif araçlarını sahaya yansıtabilmesine zemin hazırlamıştır. 1999 müdahalesinin hemen ardından AB Komisyonu, Kosova'daki sivilin acil insani ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 378 milyon avro tutarında yardım sağlamış; bu destek kısa sürede yeniden imar ve kalkınma programlarına evrilmiştir. Savaş sonrası dönemde Avrupa İmar Ajansı öncülüğünde uygulanan programlar, Kosova'nın temel altyapısının yeniden inşası, kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi ve yönetim kapasitesinin artırılmasını hedeflemiştir. 1999-2005 yılları arasında Avrupa Birliği, Kosova için toplamda 1,6 milyar avrodan fazla kaynak tahsis etmiş; böylece uluslararası toplumun sivil yeniden yapılanma çabalarında merkezi bir rol üstlenmiştir (Bağbaşıoğlu, 2018, s. 163). Bu yapısal katkının ardından, Avrupa Birliği'nin bölgedeki rolü daha kurumsal ve

yönlendirici bir nitelik kazanmıştır. 2008 yılında ilan edilen tek taraflı bağımsızlık sonrasında kurulan European Union Rule of Law Mission in Kosovo (EULEX), AB'nin kriz sonrası devlet kapasitesi inşasına yönelik en kapsamlı sivil misyonu olmuştur. Hukukun üstünlüğünü güçlendirmeyi amaçlayan bu misyon; yargı sisteminin denetimi, polis ve gümrük birimlerine danışmanlık sağlanması ve adli reformların desteklenmesi gibi çok boyutlu faaliyetleri içermektedir. EULEX, Avrupa Birliği'nin yalnızca genişleme perspektifiyle değil, aynı zamanda sivil kriz yönetimi kapasitesi ve normatif gücüyle bölgeye etki ettiğinin çarpıcı bir örneğidir (Soos & Tamara, 2024, s. 77). Avrupa Birliği'nin Kosova'daki etkinliği sadece kurum inşası ile sınırlı kalmamış; aynı zamanda diplomatik alanda da belirleyici roller üstlenmiştir. 2011 yılında başlatılan Belgrad-Priştine Diyalogu süreci, AB'nin dış politika araçlarını kullanarak taraflar arasında diyalog kurulmasını sağlamayı hedeflemiştir. Bu süreçte AB, Sırbistan ile Kosova arasında enerji paylaşımı, ortak sınır yönetimi ve Sırp Belediyeler Birliği'nin statüsü gibi kritik konularda kolaylaştırıcı ve arabulucu rolü oynamıştır. 2013 tarihli Brüksel Anlaşması ile taraflar arasında sınırlı da olsa ilerleme sağlanmış olsa da, sürecin 2018 itibarıyla duraksaması ve nihai statüye dair uzlaşmazlıkların devam etmesi, AB'nin normatif yönlendirme gücünün karşılaştığı zorlukları da ortaya koymuştur (Soos & Tamara, 2024, s. 75-76).

Kosova'da güvenliğin tesisine yönelik tüm uluslararası çabalara rağmen, ülke hâlâ etnik gerilimler ve siyasal istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle 2004 yılında meydana gelen ve Arnavutlar ve Sırpalar arasında çıkan çatışmalar, uluslararası güvenlik güçlerinin varlığına rağmen şiddetin yeniden patlak verebileceğini göstermiştir (Bağbaşıoğlu, 2018, s. 164). Bu olaylar, KFOR'un varlığının yalnızca geçici bir güvenlik tamponu değil, aynı zamanda olası krizleri önleyici bir yapı olarak da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, 2023 yılında Kosova'nın kuzeyinde yaşanan plaka krizi ve yerel seçimler sonrası patlak veren şiddet olayları, bölgenin güvenlik mimarisinin hâlâ ciddi sınamalarla karşı karşıya olduğunu göstermiştir (NTV, 2025). Önce kuzey Kosova'daki belediye seçimlerinde yalnızca %3 katılımı Arnavut kökenli adayların seçilmesi ve ardından Sırp nüfusun bu sonuçlara karşı protestoları, bölgede etnik temsil sorununun hâlâ çözülemediğini ortaya koymuştur. 29 Mayıs'ta yaşanan protestolar sırasında KFOR'un kalabalığı dağıtmak için yeniden sahaya inmesi ve Ekim 2023'te NATO tarafından bölgeye ek 1000 asker gönderilmesi, Kosova'da barışın hâlâ uluslararası askeri güçlerin gözetiminde sürdürülebildiğini açık

biçimde göstermiştir. 24 Eylül 2023'te yaşanan silahlı çatışmalar ise güvenlik ortamının ne denli kırılgan olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir (Soos & Tamara, 2024, s. 75).

Tüm bu gelişmeler, NATO'nun kriz yönetimi kapasitesinin hâlâ bölgede belirleyici bir rol oynadığını ve Kosova'nın tam anlamıyla istikrara kavuşabilmesi için bu varlığın sürdürülebilir biçimde devam etmesi gerektiğini göstermektedir. Öte yandan, Avrupa Birliği ise kriz sonrası kurumsal yapılanma, hukuk devleti ilkelerinin tesisi ve Belgrad-Priştine diyalogunun sürdürülmesi gibi alanlarda kritik bir normatif aktör olmayı sürdürmektedir. Bu çerçevede, NATO ile AB arasındaki iş birliği, Kosova gibi kırılgan bölgelerde askeri ve sivil araçların eşgüdüm içinde kullanılmasının gerekliliğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Kosova hâlâ “çatışmadan iş birliğine” geçişin hem imkânlarını hem de sınırlarını aynı anda barındıran özgün bir vaka olmaya devam etmektedir.

4.4.3. Kuzey Makedonya Vaka Analizi: Krizi Aşan Kurumsallaşma

Kuzey Makedonya'nın Euro-Atlantik entegrasyon süreci, 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesinden 2020'de NATO'nun 30'uncu üyesi olmasına kadar geçen dönemde, hem içsel etnik gerilimlerle hem de dışsal diplomatik krizlerle şekillenmiş özgün bir örnektir. 8 Eylül 1991'de Yugoslavya'dan barışçıl yollarla ayrılan ülke, başlangıçta diğer Batı Balkan ülkelerine kıyasla daha istikrarlı bir görünüm arz etse de, özellikle Arnavut azınlıkla ilişkiler ve komşularla yaşanan tarihsel uyuşmazlıklar, bu süreci derinden etkilemiştir. Yunanistan ile uzun yıllar devam eden isim krizi; Bulgaristan ile dil, kimlik ve tarih algısı; Sırbistan ile ise Makedon Ortodoks Kilisesi'nin statüsü gibi konular, ülkenin dış politika önceliklerini ve uluslararası entegrasyon çabalarını doğrudan etkilemiştir. Öte yandan, nüfusun yaklaşık dörtte birini oluşturan Arnavut topluluğun siyasal temsil, dil ve kültürel haklar konusundaki talepleri, iç istikrarı tehdit eden temel dinamiklerden biri hâline gelmiştir. Kosova Savaşı'nın ardından bölgede artan etnik milliyetçilik, bu taleplerin daha güçlü biçimde gündeme gelmesine neden olmuştur (Soos & Tamara, 2024, s. 71).

Kuzey Makedonya, bölgedeki diğer devletlere kıyasla daha istikrarlı bir başlangıç yapması sayesinde, 1990'lı yılların ortalarından itibaren NATO ve Avrupa Birliği ile kurumsal ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. 1995 yılında Barış İçin Ortaklık

programına dahil olan ülke, 1999'da NATO Üyelik Eylem Planı'na alınmış ve aynı yıl NATO'nun Kosova'ya müdahalesi sonrası İttifak'ın bölgedeki güvenlik stratejisinde önemli bir ortak hâline gelmiştir. Bu kapsamda NATO, Üsküp'te kurduğu askeri karargâh ile 2012 yılına kadar Kuzey Makedonya'nın savunma reformlarına destek sunmuş; sonrasında bu görev, danışmanlık işlevi gören NATO İrtibat Ofisi aracılığıyla sürdürülmüştür.

Ancak bu kurumsallaşma süreci, 2001 yılında ülkenin iç barışını tehdit eden etnik bir krizle kesintiye uğramıştır. Arnavut Ulusal Kurtuluş Ordusu ile Makedon güvenlik güçleri arasında patlak veren çatışmalar, ülkeyi büyük bir iç savaş tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Bu dönemde Avrupa Birliği ve NATO, yürüttükleri yoğun diplomatik girişimler sonucunda tarafları müzakere masasına çekmiş ve 13 Ağustos 2001 tarihinde imzalanan Ohrid Çerçeve Anlaşması'nın oluşumunda belirleyici rol oynamıştır (NATO, 2022a). Anlaşma kapsamında Arnavut topluluğa daha fazla siyasal temsil, yerel yönetim yetkisi ve kamu kurumlarında dil eşitliği gibi haklar tanınmıştır. Ancak siyasi uzlaş, sahadaki çatışma dinamiklerini tamamen ortadan kaldırmak için yeterli görülmemiş; barışın tesisi ve güven ortamının inşası için NATO'nun somut katkısına ihtiyaç duyulmuştur. NATO, "Operation Essential Harvest" adı verilen kısa süreli bir görev kapsamında yaklaşık 3.500 askerle, gönüllü olarak teslim edilen silahları toplamak suretiyle çatışma ortamının yatıştırılmasına katkı sağlamıştır (Congressional Research Service, 2002).

2001 sonrası dönemde NATO ve AB'nin Kuzey Makedonya'daki rolü daha da çeşitlenmiş ve kurumsallaşmıştır. AB, Berlin Plus düzenlemeleri çerçevesinde NATO'nun lojistik ve operasyonel kapasitesinden yararlanarak Mart 2003'te "Operation Concordia" adlı ilk askerî kriz yönetimi misyonunu başlatmıştır. NATO barışı koruma misyonunun görevini devralan AB güçlerinin temel hedefi, Ohrid Anlaşması'nın uygulanmasını sağlamak ve güvenli bir ortamı desteklemek olmuştur. Bu misyonun 2003 sonunda tamamlanmasının ardından, AB sivil güvenlik kapasitesini devreye sokmuş; "EUPOL Proxima" (2003–2005) ve AB Polis Yönlendirme Timi (European Union Police Advisory Team-EUPAT) (2005–2006) misyonları aracılığıyla polis reformu, yerel güvenlik yapılarının güçlendirilmesi ve idari kapasite inşası gibi alanlarda faaliyet göstermiştir (Ioannides, 2009). NATO ise aynı süreçte sahadaki askerî varlığını kademeli olarak azaltmış; ancak Üsküp'te konuşlu karargâh vasıtasıyla ülkenin güvenlik sektörü

reformlarını desteklemeye devam etmiş ve NATO üyeliği hazırlık sürecine danışmanlık sunmuştur.

Kuzey Makedonya'nın 2005 yılında Avrupa Birliği'nden adaylık statüsü elde etmesi, entegrasyon sürecinin önemli bir dönüm noktası olsa da, Yunanistan ile yaşanan isim anlaşmazlığı bu sürecin önünde büyük bir engel olarak varlığını sürdürmüştür. NATO üyeliği sürecinde de benzer bir durum yaşanmış ve 2008'de Bükreş Zirvesi'nde Yunanistan'ın vetosu nedeniyle ülke NATO'ya katılamamıştır. Ancak 17 Haziran 2018 tarihinde imzalanan Prespa Anlaşması ile bu kriz aşılmış; ülke ismini "Kuzey Makedonya Cumhuriyeti" olarak değiştirmiştir. Bu gelişmenin ardından, 2018 Brüksel Zirvesi'nde NATO ile katılım müzakerelerine başlanmıştır; 6 Şubat 2019'da Katılım Protokolü imzalanmış ve 27 Mart 2020 tarihinde Kuzey Makedonya NATO'nun 30'uncu üyesi olmuştur (Soos & Tamara, 2024, s. 72).

Kuzey Makedonya örneği, Batı Balkanlar'daki çatışmadan iş birliğine geçiş sürecinin diplomatik araçlar ve kurumsal yönlendirmeler üzerinden nasıl şekillenebileceğini gösteren özgün bir vaka niteliğindedir. Bu süreçte, askeri müdahalenin asgari düzeyde kalması, NATO'nun güvenlik temelli teknik destekleri ile Avrupa Birliği'nin normatif gücü ve kurumsal uyum mekanizmalarının ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle 2001 yılında yaşanan etnik gerilimlerin ardından imzalanan Ohrid Çerçeve Anlaşması, NATO'nun kolaylaştırıcı rolü ve AB'nin reform odaklı yönlendirmeleriyle desteklenmiş; böylece ülke içi barış süreci ile kurumsal dönüşüm süreci paralel bir biçimde yürütülmüştür. Bu vaka, uluslararası aktörlerin eş güdümlü müdahalesi sayesinde, kırılgan etnik yapıya sahip bir devletin dış destekle istikrarını içselleştirerek demokratikleşme yönünde ilerleyebileceğini göstermesi bakımından, bölgedeki diğer örneklerden ayrılmakta ve Batı Balkanlar'ın güvenlik-entegrasyon denkleminde stratejik bir örnek teşkil etmektedir.

SONUÇ

Batı Balkanlar, tarihsel kökleriyle, jeopolitik önemiyle ve yüzyıllardır tanıklık ettiği çatışmalarla uluslararası ilişkiler disiplininde güvenlik ve istikrar arayışlarının karmaşık bir zemini olmuştur. Bölgenin çok katmanlı yapısı, yalnızca içeriden kaynaklanan etnik ve siyasi gerilimlerle değil, aynı zamanda küresel düzeyde değişen güç dengeleri ve müdahil aktörlerin stratejik çıkarlarıyla da şekillenmiştir. Bölge ülkeleri arasındaki ilişkiler, bu tarihsel ve siyasal kırılmaların etkisiyle büyük ölçüde rekabet temelli bir zeminde şekillenmiş, bu durum karşılıklı güven eksikliğini ve bölgesel iş birliği olanaklarının sınırlılığını beraberinde getirmiştir. Bölgedeki bu rekabetçi mantık, ortak iş birliğinin getireceği mutlak kazançlar yerine, göreceli kazançlara odaklanan, birbirlerini potansiyel bir tehdit olarak konumlandıran ve güvenliği sıfır toplamı oyun olarak gören anlayıştan beslenmektedir. Neorealist teorinin öngördüğü bu güvenlik ikilemi, özellikle Yugoslavya'nın dağılması sonrasında bölgenin somut bir gerçekliği hâline gelmiştir.

Tarihsel bir perspektiften bakıldığında, Batı Balkanlar'ın günümüzde karşı karşıya olduğu güvenlik ve istikrar sorunlarının sadece son yılların gelişmeleriyle açıklanamayacağı; uzun vadeli tarihsel birikimlerin ve yapısal kırılmalıkların sürekliliği çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Jeostratejik ve jeopolitik açıdan son derece önemli bir konumda bulunan bu bölge, yüzyıllar boyunca hem yerel etno-politik rekabetlere hem de büyük güçlerin çıkar çatışmalarına ev sahipliği yapmıştır. Bu çok katmanlı müdahale ve çatışma dinamikleri, çözilemeyen sorunların kurumsallaşmasına ve istikrarsızlığın kuşaklar boyunca süregelmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, bölgenin geçmişte istikrar ve barış ortamını yakalayabildiği dönemlere ayrıca mercek tutulmuş, bölgeye merkezî otorite ve siyasal bütünlük kazandıran yapılar incelenmiştir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu ve daha sonra Tito liderliğindeki Sosyalist Yugoslavya dönemleri, çok etnili yapının getirdiği potansiyel çatışmaların ve etnik/siyasi gerilimlerin tamamen ortadan kalkmamış olsa da, merkezî gücün baskınlığı ve uyguladığı düzen anlayışıyla kontrollü bir biçimde bastırıldığı ve göreceli olarak istikrarlı bir yönetimin sağlandığı dönemlere örnek teşkil etmiştir. Bu dönemler, hegemonik güçlerin istikrar sağlayıcı rolünü anlamak açısından dikkat çekici örnekler sunmaktadır. Bu güçler bir nevi anarşik yapının bölgesel olarak düzen sağlayıcıları rolünü üstlenmişlerdir. Ancak bu yapılar ortadan kalktığında, yalnızca ani siyasi dönüşümler değil, aynı zamanda tarihsel

süreç boyunca biriken etnik, dini ve sosyo-politik gerilimler de açığa çıkmıştır. Güç boşluğunun doğurduğu belirsizlik ortamı, ulusal ve alt-etnik aktörlerin güvenliklerini kendi başlarına sağlamaya yönelmesiyle sonuçlanmış; bu da Neorealist teoride vurgulanan “güvenlik ikilemi” olgusunun bölgesel düzeyde keskin biçimde tezahür etmesine yol açmıştır. Özellikle Yugoslavya’nın dağılması sürecinde, her bir etnik grubun kendi güvenliğini maksimize etme çabası, karşılıklı güvensizliği derinleştirerek çatışmaları tetiklemiş ve kapsamlı bir istikrarsızlık ortamı yaratmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemde yaşanan köklü değişiklikler, sadece tehdit algılarını değil; bu tehditlerle başa çıkma kapasitesine sahip kurumsal aktörlerin de dönüşümünü zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede, NATO ve Avrupa Birliği gibi yapılar kendi iç işleyişlerinin yanısıra, küresel güvenlik mimarisindeki rollerini de yeniden tanımlamıştır. Neorealist yaklaşımlar bu dönüşümü güç projeksiyonundaki değişimle açıklarken; Neoliberal yaklaşım, bu kurumların dönüşen uluslararası rejimlerin taşıyıcısı hâline gelmesine odaklanmıştır. NATO, bu dönüşüm sürecinde kolektif savunma anlayışını korumakla birlikte, kriz yönetimi, barışı koruma ve terörle mücadele gibi görev alanlarını da stratejik belgeleri doğrultusunda bünyesine dâhil etmiş; bu yolla hem coğrafi hem de fonksiyonel bir genişleme yaşamıştır. Avrupa Birliği ise, ekonomik bir bütünleşme projesinin yanında güvenlik üreten kurumsal bir aktöre evrilmiş; Maastricht ve Lizbon Antlaşmaları ile şekillenen Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası, bu dönüşümün kurumsal taşıyıcısı olmuştur. Ayrıca, NATO ve AB arasında kurumsal tamamlayıcılığı mümkün kılan ve giderek artan stratejik eşgüdüm girişimleri bu iki aktörün hem normatif hem de yapısal gücü bir arada taşıyabildiğini ortaya koymuştur.

Bu dönüşüm, yalnızca kurumsal mekanizmaların içsel evriminden kaynaklanmamış, aynı zamanda sahada patlak veren somut krizlerin doğrudan bir sonucu olarak şekillenmiştir. Bu bağlamda, Batı Balkanlar, dönüşen güvenlik anlayışlarının uygulandığı ilk saha olmakla kalmamış; aynı zamanda bu dönüşümün hem gerekliliğini ortaya koyan hem de sınırlarını çizen tarihsel tetikleyici olmuştur. Bölge, bir yandan çatışmanın kaçınılmazlığına işaret eden güvenlik ikilemini tecrübe ederken, diğer yandan uluslararası örgütler aracılığıyla iş birliği ve istikrarın mümkün olabileceğini savunan yaklaşımların uygulanabilirliğini eş zamanlı olarak sergilemiştir. Böylelikle Batı Balkanlar, Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamında kuramların, stratejilerin ve aktörlerin kapasitelerinin sınandığı, teorik ve pratik düzlemde çok katmanlı analiz imkânı sağlayan bir örnek teşkil etmiştir.

NATO ve Avrupa Birliği, Batı Balkanlar'da güvenlik ve istikrarın inşası sürecinde bölgesel düzenin yeniden kurgulanmasında stratejik yön vericiler olarak rol oynamıştır. Neorealist perspektiften değerlendirildiğinde NATO, kolektif savunmanın ötesine geçerek bölgesel krizlere doğrudan müdahale etmiş; askeri caydırıcılık ve barış gücü operasyonları yoluyla güvenlik ikilemini yönetilebilir kılmaya çalışmıştır. Bölgedeki çatışmaların önlenmesinin ardından, SFOR ve KFOR gibi görevler, güvenlik mimarisinde yeni bir kurumsal yapı oluşturma çabası taşımıştır. NATO'nun üyelik perspektifi, stratejik ortaklık programları ve siyasi-diplomatik angajman araçları ise askeri gücünün yanında, aynı zamanda kurumsal hegemonya oluşturmaya yönelik yumuşak güç unsurlarını da devreye sokmuştur. Avrupa Birliği ise, Neoliberal Kurumsalcılığın temelini oluşturan karşılıklı bağımlılık ve normatif yayılma ilkeleri doğrultusunda, bölgedeki uzun vadeli istikrarı demokratikleşme, hukuk devleti ve ekonomik reformlarla sağlamayı hedeflemiştir. Güvenlik alanında AB'nin yürüttüğü ALTHEA gibi askeri operasyonlar, kurumun sivil rolünün yanında operasyonel bir aktör olduğunu da göstermiştir. Ancak asıl etkisi, İstikrar ve Ortaklık Süreci, üyelik perspektifi, mali yardım mekanizmaları ve adaylık kriterleri gibi araçlarla kurumsal entegrasyonu teşvik eden yumuşak güç stratejilerinde somutlaşmıştır. Bu doğrultuda AB, NATO tarafından sağlanan güvenlik zeminine dayanarak, bölgenin yapısal dönüşümünü yönlendirmeye çalışmıştır. Her iki kurum, zaman zaman eşgüdüm sorunlarıyla karşılaşsa da, Berlin Plus düzenlemeleri ve stratejik ortaklık belgeleri ile çok katmanlı güvenlik düzenlemelerinde tamamlayıcı roller üstlenmişlerdir.

Ancak tüm bu tamamlayıcı yönlere rağmen, NATO ve AB arasındaki iş birliği süreçleri zaman zaman ciddi yapısal ve siyasi engellerle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle iki kurumun üyelik yapılarının örtüşmemesi, pratikte önemli eşgüdüm sorunlarına neden olmuş, bilgi paylaşımını ve ortak karar almayı zorlaştırmıştır. Bu yapısal zorluklara ek olarak, Soğuk Savaş sonrası dönemde batı etkisinin sınırlı kaldığı anlarda Rusya ve Çin gibi aktörlerin bölgede artan siyasi ve ekonomik nüfuzu dikkat çekmiştir. Rusya, özellikle Sırbistan ile olan tarihsel ve kültürel bağlarını jeopolitik bir kaldıraç olarak kullanırken; Çin ise altyapı yatırımları, kredi anlaşmaları ve bölgesel iş birliği girişimleri aracılığıyla bölge ülkeleriyle ekonomik bağımlılık ilişkileri kurma eğilimindedir. Bu gelişmeler, Batılı aktörlerin stratejik hedeflerini sekteye uğratabilecek dışsal etki alanlarının oluşmasına yol açarak, Neorealist kuramın öngördüğü güç mücadelesi ve etki alanı

rekabetine sahne hâline getirmektedir. Bu durum, NATO ve AB'nin bölgedeki etkinliğini sınırlandıran önemli bir meydan okuma olarak öne çıkmaktadır.

Vaka analizleri ise bu kuramsal yaklaşımların sahadaki uygulamalarını somutlaştırmıştır. Bosna-Hersek, Kosova ve Kuzey Makedonya örnekleri, NATO ve AB'nin bölgedeki politikalarının etkilerini, karşılaştığı zorlukları ve teorik çerçevenin pratikle ne ölçüde örtüştüğünü ortaya koyan önemli örnekler sunmaktadır. Bu analizler, uluslararası aktörlerin müdahale ve entegrasyon stratejilerinin, bölgesel ve etnik dinamiklerle nasıl karmaşık bir etkileşim içinde olduğunu göstermiştir. Özellikle Bosna-Hersek ve Kosova gibi örnekler, Neorealist güvenlik kaygılarının ve köklü etnik ayrımların, Neoliberal kurumsalcı yaklaşımların öngördüğü iş birliği ve kurumsallaşma süreçlerinin önünde ciddi yapısal zorluklar oluşturabildiğini göstermiştir. Buna karşın Kuzey Makedonya örneği, uluslararası örgütlerin dönüştürücü gücünü gösteren olumlu bir vaka sunmuştur. NATO üyeliği perspektifinin, uzun yıllar çözilemeyen “isim krizi” gibi bir güvenlik ikileminin aşılmasında katalizör görevi görmesi, kısa vadeli milliyetçi çıkarlardan feragat edilerek uzun vadeli kurumsal entegrasyonun tercih edilebileceğini göstermiştir. Bu, Neoliberal Kurumsalcılık açısından karşılıklı bağımlılığın ve teşvik-temelli iş birliğinin, realist bariyerlerin dahi aşılmasında etkin bir rol oynayabileceğini ortaya koymaktadır. Ancak, vaka analizleri aynı zamanda, bu istikrar ve dönüşüm sürecinin karşılaştığı önemli sınırlılıkları da gözler önüne sermiştir. Her ne kadar NATO'nun askeri müdahalesi ve barış gücü varlığı, ilk aşamada şiddeti durdurarak Neorealist güvenlik kaygılarını kısa vadede karşılamış olsa da, Avrupa Birliği'nin yürüttüğü sivil ve politik misyonlar ile uluslararası aktörlerin diğer girişimleri; bölgedeki tarihsel etnik ayrımlar, yerel siyasi aktörlerin güç temelli direnci ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki veto mekanizması gibi yapısal kısıtlamalar karşısında, normatif dönüşümü derinleştirmede ve kalıcı çözümler üretmede belirgin sınırlılıklarla karşılaşmıştır. Bu sınırlılıklar ve çözülmemiş temel sorunlar, özellikle son dönemde Kosova'da yaşanan belediye seçimleri, plaka krizi, Banjska saldırıları gibi olaylarda bölgedeki etnik ve siyasi fay hatlarının hâlâ ne denli derin ve hassas olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bu tür olaylar, uluslararası iş birliği mekanizmalarının krizleri önlemede zaman zaman zorlandığını ve bölgedeki kırılğan istikrarın hâlen ciddi tehditlerle karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır. Bu gelişmeler, Neorealist güvenlik ikileminin ve egemenlik mücadelesinin, uygun koşullar oluştuğunda yeniden sahaya dönebileceğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, yaşanan son gelişmeler,

Batı Balkanlar’da çatışmadan iş birliğine geçiş sürecinin hassas bir jeopolitik zeminde devam eden bir süreç olduğunu ve kırılğan istikrarın korunabilmesi için hâlâ NATO’nun caydırıcı sert gücüne ihtiyaç duyulduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

Batı Balkanlar’da bölgesel iş birliğinin önündeki engeller, tarihsel travmaların, çözülmemiş kimlik sorunlarının ve egemenlik tartışmalarının doğurduğu dirençli zeminden kaynaklandığı bölgenin önemli bir gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak günümüzde Batı Balkanlar’ı oluşturan devletler, bağımsızlıklarını ilan etmiş, bu statüleri uluslararası toplum tarafından büyük ölçüde tanınmış ve devlet inşa süreçlerini ya tamamlamış ya da bu yolda önemli ilerleme kaydetmişlerdir. Bu kapsamda, mevcut durumda iş birliğinin karşısındaki zorluklar yalnızca bölgeye özgü tarihsel ve coğrafi dinamiklerden ibaret olmayıp, devletler arası ilişkiler tarihinde sıkça karşılaşılan dönüşüm dinamiklerinin bir yansıması niteliğindedir. Nitekim, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından derin bir düşmanlık ilişkisi içinde olan Fransa ile Almanya’nın, ilerleyen on yıllarda Avrupa entegrasyonunun temel taşı hâline gelmesi, uluslararası örgütlerin normatif çerçevesi altında geçmişin savaşlarını geleceğin ortaklıklarına dönüştürebileceğini ortaya koymuştur. 1950’lerde iki ülke arasında kalıcı bir barış ve iş birliği perspektifinin hayal bile edilemediği bir dönemde, bugün geline nokta; uluslararası kurumsallaşmanın ve karşılıklı bağımlılık üretiminin zamanla ne denli dönüştürücü bir etki yaratabileceğinin en çarpıcı örneğidir.

Tüm bu analizler ışığında, Batı Balkanlar’da “çatışmadan iş birliğine” geçişin henüz tamamlanmamış, ancak önemli bir mesafe kaydedilmiş dinamik bir süreç olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bölge, tarihsel kırılğanlıklarının ve yapısal sorunlarının mirasını hâlen taşımakla birlikte, uluslararası toplumun yönlendirdiği entegrasyon ve normatif dönüşüm çabaları sayesinde önemli bir dönüşüm yolunda ilerlemektedir. Bu süreçte, özellikle NATO ve Avrupa Birliği, güvenlikten siyasi reformlara kadar geniş bir yelpazede bölgesel istikrarın inşasında temel aktörler olarak öne çıkmış ve Batı Balkanlar’ın Avrupa-Atlantik yapılarıyla bütünleşme perspektifine yön vermiştir. Tarihsel tecrübe, çok aktörlü güç rekabetinin bölgeyi istikrarsızlığa sürüklediğini ve kalıcı istikrarın ancak hegemonik bir düzenin sağladığı güçlü bir merkezî yapı etrafında mümkün olabildiğini göstermektedir. Bu bağlamda, NATO ve AB’nin sağladığı kolektif güvenlik şemsiyesi ve normatif düzen mekanizmaları, bölgenin geleceği için kritik bir istikrar çerçevesi sunmaktadır. Ancak dışsal yapıların desteği kadar, bölge ülkelerinin de barış ve iş birliği kültürünü içselleştirmesi, etnik çekişmeleri bir kenara bırakarak

karşılıklı bağımlılık ve mutlak kazanç anlayışını benimsemeleri büyük önem taşımaktadır. Geçmişte olduğu gibi sıfır toplamı oyun mantığına saplanmak, yalnızca bölgesel gerilimleri yeniden tetiklemekle kalmayacak, aynı zamanda Batı Balkanlar'ın küresel entegrasyon fırsatlarını da zayıflatacaktır. Bu doğrultuda, bölge ülkeleri arasında güvenin tesisi, karşılıklı tavizler ve ortak faydaya dayalı iş birliği mekanizmalarının güçlendirilmesi; sadece uluslararası aktörlerin teşvikiyle değil, aynı zamanda bölge içinden gelecek güçlü irade ve vizyonla da desteklenmelidir. NATO ve AB'nin bölgede sağladığı iş birliği olanakları, Batı Balkanlar'da barış ve istikrarın tesisi için güçlü bir zemin hazırlasa da, bu sürecin nihai başarısı ve kalıcılığı ancak bölge ülkelerinin tarihin yükünü karşılıklı fayda zemininde dengeleyip, barış kültürünü tam anlamıyla içselleştirmeleriyle mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acharya, A. (2021). İnsan güvenliği. In J. Baylis, S. Smith, & P. Owens (Eds.), *Küreselleşen dünya siyaseti* (H. B. Yalçın, H. Alptekin, V. Uzundağ, M. S. Akgönül, & E. Baltacı, Çev., 2. bs., ss. 699–720). Küre Yayınları.
- Adler, E. (1997). Seizing the middle ground: Constructivism in world politics. *European Journal of International Relations* 3(3), 319-363.
- Akgül Açıkmeşe, S., & Dizdaroğlu, C. (2014). NATO-AB ilişkilerinde iş birliği ve çatışma dinamikleri. *Uluslararası İlişkiler*, 10(40), 131-163.
- Akgül, Ö. (2008). Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO–AB ilişkilerinde rekabet-iş birliği analizi ve Türkiye faktörü. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 4(7), 91–125.
- Akman, H. (2006). *Paylaşılamayan Balkanlar*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Akova, S. (2012). Balkan Savaşları'ndan günümüze Batı Balkanlar ve kültürlerarası iletişim bağlamında Türkiye ile ilişkiler. *Motif Akademi Halbilimi Dergisi (Balkan Özel Sayısı-II)*, 170-201.
- Aksu, F. (2024). NATO-AB iş birliği. Secopedia: <https://www.secopedia.org/kavramlar/guvenlik-yapilari/nato-guvenlik-yapilari/nato-ab-isbirligi/>
- Aktaş, M. (2019). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Dora Yayıncılık.
- Aliu, M. (2024). Milliyetçilik, tarih ve iktidar ilişkisi: Kuzey Makedonya’da “antikleşme” süreci ve tarih inşası. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 43–87. <https://doi.org/10.53425/madergisi.1386513>
- Alp, İ. (2021). Soğuk savaş sonrası Bosna-Hersek ve Srebrenitsa mezâlimi. In İ. Kamil (Ed.), *Soğuk Savaş sonrasında Balkanlar (1990–2015)* (ss. 107–156). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Anadolu Üniversitesi. (2012). *Balkanlar'da siyaset*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Arı, T. (2002). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. Alfa Yayınları.
- Arslantaş, E. (2017). 1960–1980 yılları arasında uluslararası ilişkileri anlamak: Paradigmalar arası tartışma. *Akademik Bakış Dergisi*, 64, 35–47.
- Arşimen, G., & Tatar, V. (2022). Batı Balkan devletleri ve Avrupa Birliği genişleme etkisi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 214–234. <https://doi.org/10.53306/klujfeas.1067212>
- Avcı, Y. (2024). Thomas Hobbes ve uluslararası ilişkiler: Realizm ile rasyonalizm arasındaki Leviathan. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 16(30), 99-120.
- Axelrod, R., & Keohane, R. (1985). Achieving cooperation under anarchy: Strategies and institutions. *World Politics* 38(1), 226-254. <http://www.jstor.org/stable/2010357>

- Ayan Çakmak, G. (2020, Kasım 2). Batı Balkanlarda değişmeyen güç: Rusya. *DSJOURNAL Analiz Bülteni*. <https://www.dsjournal.org/bati-balkanlarda-degismeyen-guc-rusya/>
- Bağbaşıoğlu, A. (2018). *NATO'nun dönüşümü'nün Balkanlara yansımaları: Müdahale, genişleme, ortaklıklar*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Baldwin, D. A. (Ed.). (1993). *Neorealism and neoliberalism: The contemporary debate*. Columbia University Press.
- Baş, N. (2017). *AB–Batı Balkan ilişkileri ve bu süreçte Batı Balkanlar’da yaşanan siyasal dönüşüm* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Batt, J. (2004). *The Western Balkans: Moving on*. Institute for Security Studies.
- Baylis, J. (2008). Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 69–85.
- Baylis, J., Smith, S., & Owens, P. (2020). *The globalization of world politics: An introduction to international relations* (8th ed.). Oxford University Press.
- Bayram, K. (2023). NATO'nun Balkanlarda genişleme faaliyetleri. *International Journal of Disciplines Economics and Administrative Sciences Studies*, 9(49), 1066–1077. <https://doi.org/10.29228/ideas.67538>
- Bechev, D. (2017). *Rival power: Russia in Southeast Europe*. Yale University Press.
- Bechev, D. (2022, June 20). What has stopped EU enlargement in the Western Balkans? *Carnegie Endowment for International Peace*. <https://carnegieendowment.org/research/2022/06/what-has-stopped-eu-enlargement-in-the-western-balkans?center=europe&lang=en>
- Bennett, C. (1995). *Yugoslavia's bloody collapse*. New York University Press.
- Benneyworth, I. (2011, May 20). The ‘great debates’ in international relations theory. *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2011/05/20/the-%e2%80%98great-debates%e2%80%99-in-international-relations-theory/>
- Bideleux, R., & Jeffries, I. (2007). *The Balkans: A post-communist history*. Routledge.
- Bieber, F., & Tzifakis, N. (Eds.). (2020). *The Western Balkans in the world: Linkages and relations with non-Western countries*. Routledge.
- Bilgiç, A. (2011). “Güvenlik ikilemi”ni yeniden düşünmek: Güvenlik çalışmalarında yeni bir perspektif. *Uluslararası İlişkiler*, 8(29), 123–142.
- Booth, K., & Wheeler, N. (2008). *The security dilemma: Fear, cooperation and trust in world politics*. Palgrave Macmillan.
- Bora, T. (1995). *Yugoslavya: Milliyetçiliğin provokasyonu*. Birikim Yayınları.
- Borrell, J. (2024, May). *EU-NATO Cooperation*. Strategic Compass. <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2024/2024-EU-NATO-COOPERATION-schuman-forum.pdf>

- Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R., Donnelly, J., Nardin, T., Paterson, M., & True, J. (2019). *Uluslararası ilişkiler teorileri* (M. Ağcan & A. Aslan, Çev., 7. bs.). Küre Yayınları. (Orijinal eser 2015 yılında yayımlanmıştır)
- Buzan, B. (1991). *People, states and fear: An agenda for international security studies in the post-Cold War era* (2nd ed.). Pearson Education.
- Bülbül, Ö. (2023). Thomas Hobbes ve John Locke'un devlet anlayışının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi. *Ahi Evran Akademi*, 4(1), 31–38.
- Canikoğlu, E. (2022). NATO'nun soğuk savaş sonrası yeni stratejileri. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (ieSBAD)*, 2(2), 91–103.
- Castellan, G. (1993). *Balkanların tarihi* (A. Y. Başbuğu, Çev.). Milliyet Yayınları. (Orijinal eser 1991 yılında yayımlanmıştır)
- Congressional Research Service. (2002). *Macedonia: Country background and recent conflict* (CRS Report No. RL30900). EveryCRSReport.com. https://www.everycrsreport.com/reports/RL30900.html#_1_14
- Coşkun, B. B. (2023). İşbirliği. In Ş. Kardaş & A. Balcı (Eds.), *Uluslararası ilişkilere giriş* (s. 421–429). Küre Yayınları.
- Çağ, G. (2021). *Balkanlar: Öteki Avrupa'nın kökleri ve inşası*. Otorite Yayınları.
- Çağırın, M. E. (2023). *Uluslararası örgütler* (5.bs.). Turhan Kitabevi.
- Çakmak, C. (2023). Uluslararası örgütler. In Ş. Kardaş & A. Balcı (Eds.), *Uluslararası ilişkilere giriş* (s. 453–463). Küre Yayınları.
- Çakmak, H. (2003). *Avrupa güvenliği*. Akçağ Yayınları.
- Çakmak, H. (2012). *Kriz Yönetimi ve TSK*. Kaynak Yayınları.
- Çevikbaş, A. (2011). Müttefik Güç Harekâtı insani müdahalelerin bir istisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya yönelik harekâtının uluslararası hukuk ve askeri bakış açılarından değerlendirilmesi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 10(2), 18–57.
- Daban, C. (2017). Uluslararası ilişkilerde teorik tartışmaların yönetime etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 190–227.
- Danforth, L. (2025, March 19). Macedonia. Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Macedonia-ancient-kingdom-Europe>
- Dedeoğlu, B. (2008). *Uluslararası güvenlik ve strateji*. YeniYüzyıl Yayınları.
- Demir, H. (2017). II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya (1939–1945): Hırvat Ustaşalar, Sırp Çetnikler ve Komünist Partizanlar. *Karadeniz Araştırmaları*, 14(55), 147–168.
- Demirtaş, B. (2014). İnşacılık. In Ş. Kardaş & A. Balcı (Eds.), *Uluslararası ilişkilere giriş* (s. 167–185). Küre Yayınları.

- Demirtaş, B. (2020). AB'nin dönüştürücü gücü ve Batı Balkanlar'da demokratikleşme süreci: Başarılanlar ve Başarılamayanlar. *Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma Ve Uygulama Merkezi*, 179-210.
- Dinan, D. (2008). *Avrupa Birliği tarihi* (H. Akay, Çev.). Kitap Yayınevi. (Orijinal eser 2004 yılında yayımlanmıştır)
- Dinan, D. (2020, May 29). The Single European Act. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.1053>
- Duff, A. (2024, May 13). NATO and the European Union: Bridging the gap. *European Policy Centre*. <https://epc.eu/content/NATO.pdf>
- Ekinci, D. (2013). Balkan coğrafyasının jeopolitik özellikleri üzerine düşünceler. *Çerçeve Dergisi*, (62), 22–35. <https://www.musiad.org.tr/uploads/yayinlar/cerceve-dergileri/pdf/cerceve62.pdf>
- Ekinci Furtuna, T., & Arslan, İ. K. (2022). Kuşak Yol İnisiyatifi ve Balkanların uluslararası ticarete etkisi. In U. Y. Asal (Ed.), *Uluslararası Balkan Sempozyumu* (s. 83–97). Ümraniye Belediyesi.
- Eliçalışkan, M. (2025, 7 Ocak). Balkanlar. Coğrafya Dünyası. <https://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/balkanlar.htm>
- Emekliler, B. (2011). Thomas Hobbes ve John Locke'un güvenlik anlayışlarının karşılaştırmalı bir analizi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7(13), 99–124.
- Emin, E. (2020). *Balkan raporu: Bölünme ve birleşme sarmalında bir coğrafya* (Araştırma 113). İNSAMER.
- Emiroğlu, H. (2013). Uluslararası politikada yaşanan dönemsel gelişmelerin Balkanlar bölgesine etkisi ve yarattığı güvenlik sorunları. *Avrasya Etüdları*, 44(2), 111–140.
- Erdoğan, H. (2004). *Avrupa'nın geleceğinde Türkiye'nin önemi ve NATO ittifakı*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ereker, F. A. (2019). *NATO'nun güvenlik anlayışı ve stratejik konseptleri* (Güvenlik Yazıları Serisi No. 23). <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.12855.47527>
- Eryılmaz, S. (2021). Soğuk Savaş sonrası NATO'nun Balkanlar politikası. In İ. Kamil (Ed.), *Soğuk Savaş sonrasında Balkanlar (1990–2015)* (s. 659–697). Nobel Akademik Yayıncılık.
- EUFOR. (2025). *Common security and defence policy: EUFOR operation Althea-Mission Factsheet*. <https://www.euforbih.org/images/pdfs/missionFactsheet.pdf>
- Euronews. (2019, Şubat 13). *Prespa Anlaşması'nda ilk fiili adım: Sınıra Kuzey Makedonya tabelaları asıldı*. <https://tr.euronews.com/2019/02/13/prespa-anlasmasinda-ilk-fiili-adim-sinira-kuzey-makedonya-tabelalar-asildi>
- European Central Bank. (n.d.). *Five things you need to know about the Maastricht Treaty*. https://www.ecb.europa.eu/ecb-and-you/explainers/tell-me-more/html/maastricht_treaty.en.html

- European Commission. (1992, 12 February). Presentation by President Jacques Delors of the Commission programme for 1992 and the Delors II package at the European Parliament – Strasbourg, 12 February 1992: “1992: A pivotal year”. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_92_12
- European Commission. (1998, October 28). *Regional Approach*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/memo_98_76
- European Commission. (n.d.). *Eurojust: European Union Agency for Criminal Justice Cooperation*. https://commission.europa.eu/law/cross-border-cases/judicial-cooperation/networks-and-bodies-supporting-judicial-cooperation/eurojust_en
- European Council. (2000, December 7-9). *Conclusions of the presidency: Nice European Council*. https://www.europarl.europa.eu/summits/nice1_en.htm
- European Council. (2024, August 01). *A Strategic Compass for security and defence*. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/strategic-compass/>
- European Council. (2024, December 4). *EU-NATO cooperation*. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-nato-cooperation/>
- European Court of Auditors. (1996, September 30). *Special Report No. 2/96 concerning the accounts of the Administrator and the European Union Administration, Mostar (EUAM), accompanied by the replies of the Commission and the Administrator of Mostar (Official Journal C 287, pp. 1–21)*. EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A31996Y0930%2801%29&=.com>
- European External Action Service. (2017, October 02). *EU and NATO inaugurate European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats*. https://www.eeas.europa.eu/node/33119_en
- European External Action Service. (2024, June 18). *European Union and Bosnia and Herzegovina*. https://www.eeas.europa.eu/bosnia-and-herzegovina/european-union-and-bosnia-and-herzegovina_en
- European Parliament. (2006, March). *Fact sheet: EU police mission in Bosnia and Herzegovina (EUPM)*. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/sede181207factsheeteupm_/SEDE181207FactsheetEUPM_en.pdf
- European Union. (1997, November 10). *Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11997D%2FTXT>
- European Union. (1997, November 10). *Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts* (Document 11997D/TXT). Access to European Union Law. <http://data.europa.eu/eli/treaty/ams/sign>

- European Union. (n.d.). *Schuman declaration May 1950*. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en
- Fazla, H. (2022). 1952'den 2022'ye NATO ve Türkiye. Nobel Bilimsel Eserler.
- Fevziyev, C. (2013). XXI. yüzyılda küresel güvenlik ve stratejik istikrar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3, 61–77.
- Finnemore, M., & Sikkink, K. (1998). International norm dynamics and political change. *International Organization*, 52(4), 887–917. <https://doi.org/10.1162/002081898550789>.
- Gilpin, R. (2009). *War and change in world politics*. Cambridge University Press.
- GRID-Arendal. (2025, January 20). *The Western Balkans region*. <https://www.grida.no/resources/7078>
- Grieco, J. M., Ikenberry, G. J., & Mastanduno, M. (2022). *Introduction to international relations: Perspectives, connections and enduring questions* (3rd ed.). Bloomsbury Academic.
- Grillot, S., & D'Erman, V. (2010). Developing Security Community in the Western Balkans: The Role of the EU and NATO. *International Politics*, 47(1), 62-90.
- Gürsoy, Y., & Beşgöl, Ö. O. (2013). Avrupa Birliği'nin tarihsel gelişimi. In A. Kaya (Ed.), *Avrupa Birliği hakkında merak ettikleriniz: Avrupa Birliği'ne giriş* (s. 21–35). Hiperlink Yayınları. <https://bilgiyay.com/wp-content/uploads/2019/01/avrupa-birli%C4%9Fine-giri%C5%9F-4.bask%C4%B1-%C3%B6ns%C3%B6z.pdf>
- Haydem, R. M. (2013). *From Yugoslavia to the western balkans*. Koninklijke Brill.
- Herz, J. H. (1973). *Political realism and political idealism: A study in theories and realities*. The University of Chicago Press.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Ikenberry, G. J. (2001). *After victory: Institutions, strategic restraint, and the rebuilding of order after major wars*. Princeton University Press.
- Ioannides, I. (2009). The EU Police Mission (EUPOL Proxima) and the European Union Police Advisory Team (EUPAT) in the former Yugoslav Republic of Macedonia. In G. Grevi, D. Helly, & D. Keohane (Eds.), *European security and defence policy: The first ten years (1999–2009)* (pp. 187–199). European Union Institute for Security Studies.
- Ismaili, F. (2023). Batı Balkan anlaşmazlıklarında etnik milliyetçiliğin etkisi ve NATO'nun barış rolü. *Dünyü İnsan Bilimleri Dergisi*, 18, <https://doi.org/10.55543/insan.1292728>
- İktisadi Kalkınma Vakfı. (2019). *Batı Balkanlar AB yolunda*. Dünya Yayıncılık.

- İldem, T. (2022, Temmuz). *NATO: Yeni stratejik konsepti nedir, ne değildir?* Ekonomik ve Dış Politika Araştırma Merkezi. <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2022/07/NATO-YENI-STRATEJIK-KONSEPTI-1.pdf>
- İnalcık, H. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu klâsik çağ (1300-1600)*. Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, H. (2011). *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnat, K., & Cicioğlu, F. (2014). Avrupa Birliği. Ş. Kardaş, & A. Balcı (Eds.), *Uluslararası ilişkilere giriş: Tarih, teori, kavram ve konular* (s. 641-654). Küre Yayınları.
- Jelavich, B. (2013). *Balkan tarihi I: 18. ve 19. yüzyıllar*. (İ. Durdu, G. Tunalı, & H. Koç, Çev.) (3. Baskı). Küre Yayınları
- Jelavich, B. (2009). *Balkan tarihi II: 20.yüzyıl*. (Z. Savan, & H. Uğur, Çev.) (2. Baskı).Küre Yayınları.
- Jervis, R. (2017). *Perception and misperception in international politics*. Oxford: Princeton University Press.
- Kara Kuvvetleri Komutanlığı. (t.y.). *Barışı destekleme harekâtı*. Erişim tarihi: 07 Nisan 2025, <https://www.kkk.tsk.tr/kkksablonmaster/header/kurumsal/bdh.aspx>
- Kaçmaz, M. (2014). Balkan coğrafyası. *Türk tarihinde Balkanlar* (ss. 11–37). Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kadercan, B. (2014). Güç. Ş. Kardaş & A. Balcı (Ed.), *Uluslararası ilişkilere giriş* (ss. 323–335). Küre Yayınları.
- Kant, I. (1960). *Ebedî barış üzerine felsefî deneme* (Y. Abadan & S. Meray, Çev.). Ajans Türk Matbaası. (Orijinal eser 1795 yılında yayımlanmıştır.)
- Kaplan, L. S. (1999). *The long entanglement: NATO's first fifty years*. Praeger Publishers.
- Kaplan, R. D. (1994). *Balkan ghosts: A journey through history* (Vintage Departures ed.). Vintage Books.
- Kaplan, R. D. (1995). *Balkanlar'da kaynayan kazan: Tarihin içinde yolculuk*. (D. Şendil, Çev.) Yayınevi Yayıncılık.
- Karaosmanoğlu, A. L. (2012). *NATO'nun dönüşümü*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kashyap, S. (2022, 22 February). *Tracing Hobbes in realist international relations theory*. E-International Relations. <https://www.e-ir.info/2022/02/22/tracing-hobbes-in-realist-international-relations-theory/>
- Kavalski, E. (2007). *Extending the European security community*. Tauris Academic Studies.
- Kenar, N. (2005). *Bir dönemin perde arkası Yugoslavya: Yugoslavya sorununun ulusal ve uluslararası boyutu*. Palme Yayıncılık.

- Keohane, R. (1984). *After hegemony: Cooperation and discord in the world political economy*. Princeton University Press.
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2012). *Power and interdependence* (4th ed.). Longman.
- Keskin, M. (2014). *Mitos'tan Lizbon'a Avrupa Birliği el kitabı*. Seçkin Yayıncılık.
- Keyik, M., & Erol, M. S. (2019). Realizme göre güç ve güç dengesi kavramları. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 12-49.
- Kindleberger, C. P. (2013). *The world in depression 1929-1939*. (J. Delong, & B. Eichengreen, Eds.). University of California Press.
- Kocamaz, S. Ü. (2021). Avrupa Birliği–NATO ilişkileri. *Avrupa Birliği Ansiklopedisi* (ss. 166–169). İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Kodaman, T., & Birsell, H. (2014). 21. yüzyıl Balkan jeopolitiğinin çok boyutlu bir bakış açısı ile incelenmesi ve Türkiye'ye etkilerinin değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 49-64.
- Krasner, S. D. (1991). Global communications and national power: Life on the Pareto frontier. *World Politics*, 43(3), 336–366. <http://www.jstor.org/stable/2010398>
- Kurut, D. (2022). Çin'in Balkan politikası: Kuşak-Yol Projesi'nin bölgeye etkileri. *Avrasya Etüdleri*, 29(62), 35–65.
- Küpeli, Y. (2020). *Tarihin izinde Balkanlar ve ABD*. Öncü Kitap.
- Lambeth, B. S. (2010). Reflections on the Balkan air wars. *Air Power History*, 30-43.
- Lamy, S. L. (2021). Çağdaş ana akım yaklaşımlar: Neo-realizm ve neo-liberalizm. In J. Baylis, S. Smith, & P. Owens (Ed.), *Küreselleşen dünya siyaseti* (H. B. Yalçın, H. Alptekin, V. Uzundağ, M. S. Akgönül, & E. Baltacı, Çev.; ss. 217–238). Küre Yayınları.
- LANDCOM. (1994). *Soğuk savaştan barış için ortaklığa*. LANDCOM
- Latawski, P., & Smith, M. (2003). *The Kosovo crisis and the evolution of post-Cold War European security*. Manchester University Press.
- Laursen, F., & Vanhoonacker, S. (2019). The Maastricht Treaty: Creating the European Union. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.1067>
- Lebow, R. N. (1984). *Between peace and war: The nature of international crises*. The Johns Hopkins University Press.
- Malcolm, N. (1996). *Bosnia: A short history*. New York University Press.
- Maretti, S. (2021). *Twenty years of NATO and Western Balkans*. NATO Defense College Foundation. <https://www.natofoundation.org/western-balkans-dossier-twenty-years-of-nato-and-the-western-balkans/>
- Mazower, M. (2002). *The Balkans: A short history*. Modern Library.

- Mazower, M. (2017). *Bizans'ın çöküşünden günümüze Balkanlar* (A. Özil, Çev.). Alfa Tarih. (Orijinal eser 2000 yılında yayımlanmıştır.).
- McCormick, J. (2018). *Avrupa Birliği'ni anlamak* (Y. Şahin & H. H. Şahin, Çev.). BB101 Yayınları. (Orijinal eser 2014 yılında yayımlanmıştır.).
- Morgenthau, H. J. (2018). *Politics among nations: The struggle for power and peace*. (6th ed.). Kalyani Publishers.
- Morrone, A. (2022, 07 08). *NATO's new strategic concept: Novelities and priorities*. IAI Commentary, Istituto Affari Internazionali: <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/c05/natos-new-strategic-concept-novelities-and-priorities>
- Morrone, A. (2022, July 8). *NATO's new strategic concept: Novelities and priorities*. IAI Commentary. Istituto Affari Internazionali. <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/natos-new-strategic-concept-novelities-and-priorities>
- NATO. (1971). *NATO bilgileri ve belgeler*. NATO Enformasyon Servisi.
- NATO. (1997). *Lessons learned in peacekeeping operations*. <https://www.nato.int/docu/peacekeeping/peacekeeping-lessons-eng.pdf>
- NATO. (1997, July 4). *NATO's role in bringing peace to former Yugoslavia [Press release]*. <https://www.nato.int/docu/comm/1997/970708/infopres/e-bpfy.htm>
- NATO. (1998). *NATO el kitabı*. Basın Enformasyon Bürosu.
- NATO. (1999a, April 23). *The Washington Declaration [Declaration]*. https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27445.htm
- NATO. (1999b, April 24). *Membership Action Plan (MAP) [Policy document]*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27444.htm
- NATO. (1999c, April 24). *An alliance for the 21st century*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27440.htm
- NATO. (1999d, June 30). *Statement by the North Atlantic Council on Kosovo [Press release No. 99/12]*. <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-012e.htm>
- NATO. (2004, June). *The NATO-EU strategic partnership*. North Atlantic Treaty Organization. <https://www.nato.int/docu/comm/2004/06-istanbul/press-kit/006.pdf>
- NATO. (2010, November 19). *Active engagement, modern defence: Strategic concept for the defence and security of the members of the North Atlantic Treaty Organization*. NATO. https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm
- NATO. (2012, January 17). *NATO in the 21st century*. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120117_21st_eng.pdf

- NATO. (2022a, May 19). *Peace support operations in North Macedonia (2001-2003)*.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52121.htm
- NATO. (2022b, June 29). *NATO 2022 Strategic concept*.
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf
- NATO. (2022c, August 18). *Strategic concept*.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm
- NATO. (2022d, September 2). *Founding treaty*.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67656.htm
- NATO. (2024a, June 30). *Cyber defence*.
https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_78170.htm?selectedLocale=en
- NATO. (2024b, December 03). *Relations with the European Union*.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49217.htm
- NATO. (n.d.). *NATO's role in Kosovo*. Erişim tarihi: 25 Nisan 2025,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_48818.htm
- Nelson, D. N. (2011, July 7). *The Southeast Europe Stability Pact: Stability without security is bad for the Balkans (Publication No. 188)*. Wilson Center.
<https://www.wilsoncenter.org/publication/188-the-southeast-europe-stability-pact-stability-without-security-bad-for-the-balkans>
- NTV. (2025, Şubat 16). *Balkanlarda bitmeyen hesaplaşma: Kosova'da neler oluyor?*
<https://www.ntv.com.tr/dunya/balkanlarda-bitmeyen-hesaplasma-kosovada-neler-oluyor,EQYUc0IvK0iNLJbdLp8FIA>
- Nye, J. S. (2023). *Yumuşak güç* (R. İ. Aydın, Çev.). Serbest Kitaplar. (Orijinal eser 2004 yılında yayımlanmıştır).
- Nye, J., & Welch, D. (2009). *Küresel çatışmayı ve iş birliğini anlamak*. (R. Akman, Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal eser 2006 yılında yayımlanmıştır.)
- Oduncu, T. (2019). 1999 Kosova Krizi ve NATO'nun Kosova Müdahalesi. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 1-15.
- Oğuzlu, T. (2023). Liberalizm. In Ş. Kardaş & A. Balcı (Ed.), *Uluslararası ilişkilere giriş* (ss. 145–165). Küre Yayınları.
- Öğütücü, Ö. N. (2017). *"Batı Balkanlar" kavramı, Balkanlar ve Türkiye*. Avrasya İnceleme Merkezi.
- Özdal, B. (2008). Yugoslavya'nın dağılma süreci çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Balkanlar politikası. In R. Ö. Dönmez & G. Telatar (Ed.), *Küreselleşen dünyada Avrupa Birliği* (ss. 406–454). Phoenix Yayınevi.
- Özdemir, H. (2021). Avrupa bütünleşmesi. *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, ss. 174–176. İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.

- Özen, E. (2018). Transatlantik ilişkilerde Trump'ın rolü ve Avrupa güvenliği. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 129-159.
- Özey, R. (2013). Yüz yıl sonra Balkanlar. *Çerçeve Dergisi*, (62), 4-21. <https://www.musiad.org.tr/uploads/yayinlar/cerceve-dergileri/pdf/cerceve62.pdf>
- Özgöker, C., & Batı, G. F. (2017). Avrupa Birliği'nin Balkanlar genişlemesi ve Balkan ülkelerinde "barış ve refaha" katkıları. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi* (3), 28-36.
- Özler, Z. (2009, Eylül). *Lizbon Antlaşması*. İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu 2009. https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/lizbon_antlasmasi.pdf
- Özlük, E. (2009). Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışmasını Bağlamında Anlamak. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(3), 197-220.
- Özlük, E. (2014). Uluslararası ilişkiler disiplininin doğuşu, kimliği ve sorunları. In Ş. Kardaş & A. Balcı (Ed.), *Uluslararası ilişkilere giriş* (ss. 103–122). Küre Yayınları.
- Palancı, M. (2021). Soğuk Savaş sonrası küreselleşen dünyada değişen güvenlik tehditleri: AB-NATO ilişkilerinin yeniden tanımlanması. *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 224-244.
- Panero, E. (2023, December). *The Western Balkans into NATO: Security perspectives (Brief No.12)*. CeSI Centro Studi Internazionali. https://www.cespi.it/sites/default/files/brief_n._12_panero_-_wb_into_nato_0.pdf
- Pathak, T. (2021). Engagement of constructivism with the human security theory. *Journal of Management & Public Policy*, 13(1), 49–61. <https://doi.org/10.47914/jmpp.2021.v13i1.004>
- Pavy, E. (2024, April). *Fact Sheets on the European Union: The Treaty of Lisbon*. European Parliament. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/5/the-treaty-of-lisbon>
- Pekşen, H. D. (2012). NATO'nun dönüşümünün sınırları: Bir uygulama vakası olarak enerji güvenliği. *Güvenlik Stratejileri*, (23), 35–69.
- Robert, W. R. (1973). *Tito, Mihailovic and The Allies, 1941-1945*. Rutgers University Press.
- Ruggie, J. G. (1982). International regimes, transactions, and change: Embedded liberalism in the postwar economic order. *International Organization*, 36(2), 379–415. https://scholar.harvard.edu/files/john-ruggie/files/international_regimes_transactions.pdf
- Russett, B. (2021). Liberalizm. In T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (Ed.), *Uluslararası ilişkiler teorileri* (M. Ceylan, Çev.; ss. 111–134). Felix Kitap. (Orijinal eser 2016 yılında yayımlanmıştır.)

- Rüma, İ. (2022). *ALTHEA operasyonu ve Avrupa Birliği gücü*. Secopedia: <https://www.secopedia.org/kavramlar/guvenlik-yapilari/althea-operasyonu-ve-avrupa-birligi-gucu/>
- Saleh, Y. G., & Danwanzam, A. U. (2019). Neoliberalism and international organizations. *Scholedge International Journal of Multidisciplinary & Allied Studies*, 6(11), 113–118.
- Sancaktar, C. (2011). Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyeti ve siyasal mirası. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 27-47.
- Sander, O. (2016). *Siyasi tarih: İlkçağlardan 1918'e* (30. bs.). İmge Kitabevi.
- Sander, O. (2016). *Siyasi tarih: 1918–1994* (26. bs.). İmge Kitabevi.
- Sekmen, Z. S. (2022). *Soğuk savaş sonrası NATO'nun dönüşümü: Tehdit algısı, kriz yönetimi ve NATO askeri operasyonları* (728210) [Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr>
- Sloan, S. (2010). *Permanent Alliance: NATO and Transatlantic Bargain from Truman to Obama*. Continuum.
- Snyder, G. H. (2007). *Alliance politics*. Cornell University Press. (Cornell Studies in Security Affairs)
- Soos, E., & Tamara, L. (2024). Euro-Atlantic integration of the Western Balkans: The cases of Kosovo, North Macedonia, Bosnia and Herzegovina. *Balkans Legal, Economic and Social Studies (BLESS)*, 1(1), 67-85.
- Sorensen, G., Moller, J., & Jackson, R. (2022). *Introduction to International Relations Theories and Aproaches*. Oxford University Press.
- Sönmezoğlu, F. (2017). *Uluslararası ilişkiler sözlüğü* (5. bs.). Der Yayınları.
- Sterling-Folker, J. (2021). Neoliberalizm. In T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (Eds.), *Uluslararası ilişkiler teorileri* (M. Ceylan, Çev.; ss. 135–157). Felix Kitap.
- Şahin, G. (2017). Küresel güvenliğin dönüşümü: NATO bağlamında kavramsal, tarihsel ve teorik bir analiz. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16(2), 59–81.
- Şahin, Y. (2023, Mart). *Atlantik ittifakı geleceğin sınamalarına karşı: NATO'nun yeni stratejik konsepti*. İktisadi Kalkınma Vakfı. https://www.ikv.org.tr/images/files/Natonun_Stratejik_Konsepti_Degerlendirme_Notu.pdf
- Şatana, N. S. (2016). Uluslararası ilişkilerde bilimsellik, metodoloji ve yöntem. *Uluslararası İlişkiler*, 12(46), 11–33.
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. (2017). *AB'ye genel bakış*. https://www.ab.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf
- T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022, Kasım 15). *Avrupa Birliği'nin tarihçesi*. https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html

- T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı. (t.y.). *Avrupa Birliği'nin genişlemesi*. Erişim tarihi: 15 Ocak 2025, <https://www.ab.gov.tr/109.html>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). *Balkanlar*. Erişim tarihi: 15 Ocak 2025, <https://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?a4652a89-e587-4528-907b-84ed8f33b97c>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). *NATO bilgi notu*. <https://www.mfa.gov.tr/data/nato-bilgi-notu.pdf>
- Theys, S. (2018, February 23). *Introducing constructivism in international relations theory*. E-International Relations. <https://www.e-ir.info/2018/02/23/introducing-constructivism-in-international-relations-theory/>
- Thies, W. J. (2009). *Why NATO endures*. Cambridge University Press.
- Thorsen, D. E., & Lie, A. (2006). *What is Neoliberalism?* Department of Political Science, University of Oslo. <https://jagiroadcollegelive.co.in/attendance/classnotes/files/1589998418.pdf>
- Todorova, M. (2010). *Balkanlar'ı tahayyül etmek* (D. Şendil, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal eser 1997 yılında yayımlanmıştır.)
- TUİÇ Akademi. (2012, Mayıs 18). *Avrupa Birliği'nin Batı Balkan politikası*. <https://www.tuicakademi.org/avrupa-birliginin-bati-balkan-politikasi/>
- Türker, H. (2019). *Yeni soğuk savaşa doğru: Yükselen Çin, ABD ve NATO*. Cinius Yayınları.
- Türkeş, M., & Gökgöz, G. (2006). The European Union's strategy towards the Western Balkans: Exclusion or integration? *East European Politics and Societies*, 20(4) ISSN 0888-3254, 659–690. doi:10.1177/0888325406293289
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi tarih (1789-1994)*. Filiz Kitabevi.
- Wachtel, A. B. (2009). *Dünya tarihinde Balkanlar*. (A. C. Akkoyunlu, Çev.) Doğan Kitap.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Addison-Wesley Publishing Company.
- Waltz, K. N. (1982). *Uluslararası ilişkiler kuramı* (E. Onulduran, Çev.). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. (Orijinal eser 1979 yılında yayımlanmıştır.)
- Waltz, K. N. (1988). The Origins of war in neorealist theory. *Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 615–628.
- Waltz, K. N. (2001). *Man, the state and war*. Colombia University Press.
- Wohlforth, W. C. (1999). The stability of a unipolar world. *International Security*, 24(1), 5–41.

Yalçın, H. (2015). Uluslararası sistem ve istikrar: Kavramsal bir değerlendirme. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10(1), 209–229. <https://doi.org/10.17550/aid.74205>

Yazgıç, S. K. (2005). *Avrupa Birliği*. İnsan yayınları.

Yost, D. S. (1998). *NATO transformed: The Alliance's new roles in international security*. United States Institute of Peace Press.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : İbrahim AĞAN

Eğitim Durumu

Yüksek Lisans : Ufuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Uluslararası İlişkiler

Lisans Öğrenimi : Anadolu Üniversitesi / İşletme Fakültesi / İşletme
Anadolu Üniversitesi / Adalet Meslek Yüksekokulu / Adalet
Anadolu Üniversitesi / İktisat Fakültesi / Uluslararası İlişkiler

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

Fransızca

Almanca

Tarih : 21.05.2025